

A KÁRPÁT-MEDENCE RÉGIÓI
1.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
REGIONÁLIS KUTATÁSOK KÖZPONTJA
ÉS A
DIALÓG CAMPUS KIADÓ
SOROZATA

SOROZATSZERKESZTŐ
HORVÁTH GYULA

SZÉKELYFÖLD

SZERKESZTETTE
HORVÁTH GYULA

SAPIENTIA - EMTÉ KOLOZSVAR
TONK SANDOR KARTI KÖNYVTÁR

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
REGIONÁLIS KUTATÁSOK KÖZPONTJA
•
DIALÓG CAMPUS KIADÓ
•
BUDAPEST-PÉCS, 2003

P260
kat

911.3:33
SZÉK

A könyv megjelentetését az Új Kézfogás Közalapítvány támogatta.

Szerzők

BENEDEK MÁRTA (V. fejezet), BERNÁD ILDIKÓ (III.4. fejezet), DEÁK MIKLÓS (III.1–3. fejezet, IX. fejezet), DÉZSY KINGA (X. fejezet), ERDŐSI FERENC (IX. fejezet), FERENCZ ANGÉLA (XI. fejezet), FÓRI ENDRE (V.7.1. fejezet), GERÉB LÁSZLÓ (VII.1–2. fejezet, XIII. fejezet), HAJDÓ CSABA (XV. fejezet), HORVÁTH ALPÁR (VIII. fejezet), HORVÁTH GYULA (Bevezetés, VI. fejezet, XIV. fejezet), ILYÉS FERENC (VI. fejezet, VII.3. fejezet), KÁNYA JÓZSEF (I. fejezet, XI.7. fejezet), KASSAY JÁNOS (XII. fejezet), KOLUMBÁN GÁBOR (XIV. fejezet), VIRGINÁS ZOLNA (IV. fejezet).

Lektorálta

VINCZE MÁRIA egyetemi tanár, Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Közgazdaság-tudományi Kara

© Magyar Tudományos Akadémia
Regionális Kutatások Központja, 2003

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

Ábrajegyzék.....	10
Táblázatok jegyzéke.....	12
Előszó.....	17
Bevezetés.....	19

I. FEJEZET TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

1. A székelyek eredettörténete.....	27
2. A székely közigazgatási rendszer és autonómia történeti változásai.....	29
3. Lassú polgárosodás.....	38
4. Városfejlődés a Székelyföldön.....	39
5. A Székelyföld gazdasága és társadalma a dualizmus korában.....	43
5.1. Termelő ágazatok.....	43
5.2. A pénzügyi intézetek gazdaságfejlesztő hatása.....	46
5.3. A vasúthálózat kiépülése.....	48
5.4. Társadalmi, szociális problémák, kivándorlás.....	51
6. A modernizáció esélyei és buktatói.....	52
7. A Székelyföld a román közigazgatási rendszerben.....	60

II. FEJEZET A SZÉKELYFÖLD TÉRSZERKEZETE

1. A Székelyföld földrajzi helyzete, szerkezeti tagolása.....	66
2. A székelyföldi településállomány.....	69
3. Kistájak (kistérségek).....	75
3.1. Közép-Kelet Maros megye kistájai.....	77
3.2. Hargita megye kistájai.....	79
3.3. Kovászna megye kistájai.....	85
4. Faluhálózat.....	88
5. Városhálózat.....	97
6. Vonzáskörzetek.....	113

III. FEJEZET NÉPESSÉG, MUNKAERŐPIAC

1. A Székelyföld népessége.....	117
2. A népesség nemzetiségi és vallási összetétele.....	123
3. Népességvándorlás.....	128
4. A munkaerőpiac helyzete.....	132
4.1. Gazdasági aktivitás és foglalkozási átrétegződés.....	132
4.2. Munkanélküliség.....	138

911.3:33
SZÉK

IV. FEJEZET

TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK, A KÖRNYEZET ÁLLAPOTA

1. A Székelyföld természeti erőforrásai	145
1.1 Termőföld	145
1.2 Ásványkincsek	146
1.3 Iszapok és gyógytőzegek	147
1.4 Szolfatára típusú gázömlések	148
1.5 Ásványvízforrások a Székelyföldön	148
1.6 Víz	149
1.7 Élővilág	150
2. Védett természeti értékek	154
3. A környezet állapota	158
3.1. A levegő minősége	158
3.2. A vizek állapota	160
3.3. A talaj szennyeződése	165
3.4. Hulladékgyűjtés	167
3.5. Zajterhelés	171

V. FEJEZET

MEZŐ- ÉS ERDŐGAZDASÁG

1. Művelési szerkezet	172
2. Birtok- és üzemszerkezet, földminőség	179
3. Mezőgazdasági termelés	180
3.1. Növénytermesztés	183
3.2. Állattenyésztés	186
4. Agrárfoglalkoztatottság	188
5. Az alkalmazott technológia és a gépesítés lehetőségei	191
6. Mezőgazdasági támogatások	193
7. Erdőgazdaság	197
7.1. A közbirtokosság	197
7.2. A székelyföldi erdővagyon jövője	202
7.3. Az erdők összetétele	203

VI. FEJEZET

IPARI TEREK ÉS VÁLLALKOZÁSOK

1. Általános helyzetkép	207
1.1. Az iparosítás útja	207
1.2. A piacgazdaság hatása	210
1.3. A külföldi működőtőke-befektetések	213
1.4. Válságtérsegek	215
2. Feldolgozóipar	223
2.1. Textilipar	223
2.2. Fa-, bútort- és fűrészipar	225

2.3. Nyomdaipar	226
2.4. Vegyipar	227
2.5. Csomagolóanyag-ipar	228
2.6. Élelmiszeripar	228
3. Kitermelőipar	233
4. Magángazdaság és vállalkozások	235
5. Tervek új iparszervezési formákra	240

VII. FEJEZET

PIACI SZOLGÁLTATÁSOK

1. Kereskedelem	244
2. Pénzügyi szolgáltatások	247
3. Lakossági infrastruktúra	251

VIII. FEJEZET

TURIZMUS

1. A turizmus tényezői	254
1.1. Attrakciók	256
1.2. Ásványvizek, gyógyturizmus	258
1.3. Hótakaró, hegyvidéki domborzat, téli sportok	260
1.4. Természeti tájak, aktív és kalandturizmus	262
1.5. Kulturális és örökségturizmus	264
2. Turisztikai infrastruktúra és szolgáltatáskínálat	264
3. A turizmus keresleti mutatói	271
4. A turizmus SWOT-analízise	274

IX.

KÖZLEKEDÉS ÉS TÁVKÖZLÉS

1. Közlekedés-földrajzi helyzet és a modern közlekedési hálózat kialakulása	279
2. Vasúti közlekedés	282
3. Közúti közlekedés	287
4. Légi közlekedés	291
5. A belföldi közlekedési kapcsolatok főbb viszonyai	291
5.1. Interregionális kapcsolatok	291
5.2. Vonzáskörzeti közlekedés	292
5.3. Helyi-városi közlekedés	294
6. A Székelyföld közlekedési helyzetének jövőbeli alakulása	295
7. Távközlés	300
7.1. Vezetékes telefonszolgáltatás	300
7.2. Mobiltelefon-szolgáltatás	302
7.3. Hagyományos postai szolgáltatások	303

X.

HUMÁN SZOLGÁLTATÁSOK

1. Közoktatás	305
2. Felsőfokú oktatási intézmények	312
3. Kutatás-fejlesztés	318
4. Az egészségügyi ellátás rendszere	321

XI.

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELME, A KULTURÁLIS IPAR ALAPJAI

1. A kultúra területfejlesztő ereje	326
2. A kulturális örökség védelme	331
3. Közművelődés	336
3.1. Az EMKE és a civil szervezetek szerepe	336
3.2. Színházak	338
3.3. Népitánc-együttesek	340
3.4. Könyvkiadók	341
3.5. Könyvtárak	342
3.6. Filmszínházak	343
3.7. Múzeumok, gyűjtemények	344
3.8. Amatőr művészeti mozgalom	345
4. A „Székelyföld imázs”	347
5. A kulturális örökség menedzsmentje	349
6. Kulturális turizmus	351
7. A székelyföldi kollektív és a „széki” regionális identitás változása	352

XII.

A SZÉKELYFÖLD KÖZIGAZGATÁSA

1. A romániai területi igazgatás keretei	356
2. Az önkormányzatok működésének nehézségei	364
3. A Székelyföld közigazgatási egységei	368

XIII.

ÖNKORMÁNYZATI FINANSZÍROZÁS

1. Románia államháztartása	371
2. Az önkormányzatok pénzügyi szabályozása	372
3. A Székelyföld költségvetési bevételei	377
4. A helyi költségvetés bevételei	386
5. Az önkormányzatok kiadásai	391

XIV.

A SZÉKELYFÖLD FEJLESZTÉSÉNEK GAZDASÁG-
ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI KERETEI

1. A székely kérdés	396
2. A Székelyföld, mint régió	398
3. A romániai területfejlesztési politika	400
3.1. Történeti előzmények	400
3.2. Területi politika a rendszerváltozás után	402
3.3. Régiók a területfejlesztési politikában	404
4. A Székelyföld a romániai gazdasági térben	409
5. Modernizációs feladatok	417
6. A fejlesztési politika egyéb tényezői	420
7. A Székelyföld fejlesztési régió kérdése	424

XV.

A SZÉKELYFÖLD FEJLESZTÉSI STRATÉGIÁJÁNAK ELEMEL

1. Stratégiai célok	428
1.1. Régiószervezés, intézményépítés	428
1.2. A régió nemzetközi közvetítő szerepének erősítése és kiaknázása	431
1.3. A gazdaság versenyképességének javítása	433
1.4. A lakosság életminőségének javítása	435
2. A Székelyföld stratégiai fejlesztési céljai megvalósításának lehetséges térbeli keretei	437
Irodalom	443
A kötet szerzői	453

régiója). A felzárkózás mindnyájunk érdeke. Az eredményes regionális integrációnak elsősorban a helyi érdekeltségen, a gazdasági-vállalkozói szféra érdekeltségén kell alapulnia – az nem állami akciókon múlik. A kezdeményezés, a fejlesztés, az együttműködés szervezése az üzleti szféráé. Az úttörő s ma is példaadó Basel környéki német–francia–svájci nemzetközi régió (a Regio Basiliensis) is magánkezdeményezésből született, s csak jóval később csatlakoztak a kormányzati szervezetek. A régióépítés fontos szereplői – például a kultúrafejlesztésben – a civil szervezetek. A kormányzati szervek közül a helyi (területi) önkormányzatok szerepe fontosabb, hiszen közvetlenül vehetnek részt a település- és területfejlesztésben. A központi kormányzatok feladata az, hogy törvényi szabályozással, kompetenciák és pénzügyi források decentralizációjával segítsék kibontakozni a regionális integrációt. A regionális integráció egészét nem a központnak kell terveznie s szerveznie, csupán korrigálnia kell a regionális fejlődés menetét.

Melyek az esélyek a Kárpát-medence európai nagyrégió kibontakozására? Nem kevés nehézség áll útjában: érzelmi akadályok, az erős állami centralizáció lassú oldódása, a látványos, gyors fejlődés csekély esélye. Ám több van a mérleg kedvező serpenyőjében. Mindenekelőtt a Kárpát-medence országainak erős felzárkózási törekvése, s ennek következtében a nyugat-európai térfolyamatok önkéntes követése: a Kárpát-medence valamennyi országában élő magyarság lehetséges közvetítő szerepe, a térséget átszövő régi és új kapcsolatok. És talán nem utolsósorban az a tény, hogy fiatal kutatók és tervezők, az MTA Regionális Kutatások Központjának irányításával elkészítették a regionális fejlesztési programok alapjául szolgáló régiótanulmányokat.

Budapest, 2003. szeptember

Enyedi György
az MTA rendes tagja

BEVEZETÉS

I.

A Kárpát-medencét alkotó természeti régiók, gazdasági és közigazgatási egységek fejlődésében az 1990-es évtizedben lezajlott politikai változások és gazdasági átalakulások ellentmondásos folyamatokat váltottak ki. A piacgazdaság fokozatos és nehézségekkel terhes térhódítása valamennyi nemzetgazdaságban erőteljes differenciálódáshoz vezetett. A korábbi gazdasági szerkezet összeomlása, az új gazdaság kiépítése különbözőképpen érintette az egyes térségeket, a területi különbségek növekedni kezdtek, a rendszerváltozás előnyei is eltérő területi elhelyezkedést mutatnak. A gazdaság átrendeződésére kedvező hatást gyakorló tényezők sorában fontos szerepet kell tulajdonítanunk az európai integrációs kapcsolatoknak azokban az országokban, amelyek az elmúlt évtizedben az Európai Unióval társulási szerződésre léptek. A csatlakozási partnerség alapkövetelménye volt ugyanis, hogy a leendő tagállamoknak hatékony területfejlesztési politika alkalmazására kell felkészülniük, gazdaságpolitikájukban a területi különbségek mérséklését szolgáló célokat és eszközöket kell alkalmazniuk, új intézményeket kell alapítaniuk, illetve meg kell teremteniük a regionális kohézió határokon átnyúló fejlesztésének lehetőségeit. Az uniós tagság távlatos eredménye a Kárpát-medence hajdani, évszázadokon keresztül formálódott integrációs kapcsolatainak modern formában történő újjászerveződése lehet. A térség geopolitikai helyzete, az integrációra való érettség változatos formái miatt természetesen a kívánatos állapot elérése hosszú évtizedekre ad feladatokat politikusnak, kutatónak, gazdasági szakembernek egyaránt.

A Kárpát-medencét betöltő, illetve az azzal érintkező száz milliós lakosságú országcsoporthoz demográfiai potenciáljának és településhálózatának területi szerkezete nagy eltéréseket mutat. Románia és Szlovénia viszonylag kiegyensúlyozott népességeloszlású ország, településszerkezetük dekoncentrált. Románia településhálózatában több nagy népességkoncentrációt találunk, a fővároson kívül jelentős lakosságszámú és gazdasági teljesítőképességű, potenciális regionális központok fejlődtek ki. A nyolc Kárpát-medencei ország többségében a főváros – amely egyszersmind meghatározó gazdasági, politikai döntési központ és az ország legfejlettebb területi egysége is – e nagy természeti tájban vagy annak közelében helyezkedik el. E geopolitikai helyzet kedvező hatással lehet a térség integrálódására, hisz a fővárosi agglomerációk modernizálódásának az európai gazdasági térbe való beágyazódás az alapja. A méretgazdasági szempontok a

fővárosok államhatárokhoz való közelsége miatt csak a szomszédos országok térségeit is figyelembe véve érvényesíthetők. A Kárpát-medencétől távoli Bukarest és Kijev persze nem szűkebb vonzáskörzete okán, hanem nemzetstratégiai szempontok miatt érdekelt a térségi kapcsolatok intenzifikálásában, a két ország európai uniós piacokra a Kárpát-medencei közlekedési hálózatok közvetítésével juthat el.

A Kárpát-medencei térségre európai mércével mérve az általános elmaradottság jellemző. A fejlett Szlovéniát nem tekintve – az országok fajlagos teljesítménymutatói az európai uniós átlagok egyharmadát-felét érik el. Az Európai Unió egy lakosra jutó átlagos hazai össztermékét a régiók közül a pozsonyi térség és Budapest közelíti meg. A tervgazdaságok összeomlása nyomán leépült állami támogatások, a külgazdasági kapcsolatok földrajzi irányában bekövetkezett változások, a nagyvállalatok felbomlása, a nehézipar és a mezőgazdaság válsága eltérő hatással volt a centrumtérségekre és a perifériákra. Bár a szerkezetátalakítás a hagyományos fejlődési pólusokat is hátrányosan érintette, a korábban összetettebb gazdasággal és társadalmi-gazdasági funkciókkal rendelkező nagyvárosi régiók csekélyebb veszteséggel juthatnak az átalakulási folyamat végére, mint a monokultúras iparvidékek és a falusias területek. A piacosodás térnyerése és a modern gazdaság kialakulás érzékelhető az erdélyi nagyvárosokban, a szlovákiai középvárosokban, Horvátország centrumában és turisztikai központjaiban. Ezekben a térségekben az országos átlagot jelentősen meghaladja a magánvállalkozások száma, a külföldi tőke részaránya, a szolgáltató szektor – különösen az üzleti és a pénzügyi szolgáltatások növekedése következtében – lassan a gazdaság meghatározó ágazatává válik. Ezek a térségek a fontosabb innovációk hordozói, új termékek kibocsátói, a nemzetközi gazdasági együttműködések meghatározó szereplői.

A térség országai közül Románia példázza a legérzékenyebben a korábbi állami területfejlesztési politika kudarcát és eredménytelenségét. A területi gazdasági és társadalmi struktúrák jelenlegi állapotából levont fő következtetés az, hogy az önálló Románia létrejötte óta folytatott, különböző ideológiai alapokon nyugvó gazdaságpolitika csak csekély mértékben volt képes az ország területi különbségei – a nagy áldozatok árán végrehajtott erőltetett iparosítás ellenére – mennyiségi szempontból ugyan mérséklődtek, a fejlett és az elmaradott területek térségi elrendeződése azonban szinte változatlan maradt. A történelmi román területeken Bukarest és néhány nagyváros (Craiova, Pitești és Constanța) és szűkebb környezete mutat fel modernizációra alkalmas szerkezeti jellemzőket. A háromnegyed évszázaddal ezelőtt más gazdasági rendszerhez tartozó Erdély összességében meg tudta őrizni a településszerkezetéből (sűrű kisvárosi hálózataból) és kvalifikáltabb humán erőforrásaiból származó előnyeit. Erdély mai

három fejlesztési régiója közül kettő egy főre jutó GDP-mutatója meghaladja az országos átlagot. Bukarest után az ország második legfejlettebb térségének a nyugati régió (Hunyad, Arad, Temes, Krassó-Szörény megye) tekinthető, ahol az egy főre jutó GDP az országos átlagot 14 százalékkal múlja felül, a harmadik pedig a közép-romániai régió (Maros, Hargita, Kovászna, Brassó, Fehér és Székely megye), ahol a regionális jövedelem 13 százalékkal van az országos átlag felett. Erdély északi térségei, az északnyugati régiót alkotó Bihar, Szatmár, Szilágy, Beszterce-Naszód, Máramaros és Kolozs megyék a nyolc romániai régió rangsorában a hatodik helyet foglalják el, a régió teljesítménye az országos átlag 90 százalékán van. A globális fejlettségi index alapján a 16 erdélyi megye közül 4 igen fejlettnak, 3 fejlettnak, 6 pedig közepesen fejlettnak tekinthető, s csupán 3 fejletlen megye található a három erdélyi régióban.

Hasonló mértékű területi különbségek jellemzik a Kárpát-medence többi országát is. A magyar többségű térségek fejlettsége jelentős eltéréseket mutat: vannak viszonylag fejlett, az országos átlagnál kedvezőbb helyzetű területek (pl. a Csallóköz Pozsonyhoz közeli területei vagy a Vajdaság némely vidéke), és találhatók szép számmal elmaradott perifériák is (pl. a kelet-szlovákiai megyék, a Kárpátalja, a horvátországi Szlavónia). Szlovákiában a nagy kiterjedésű magyar tömböket magukban foglaló Nagyszombat és Kassa megyékben az egy főre jutó GDP majdnem eléri az országos átlagot, Besztercebánya és Nyitra megyékben viszont annak csak kétharmadát mutatja.

A területi fejlődési gondok mérséklését szolgáló hosszú távú stratégiák kidolgozását és folyamatos megvalósítását három tényező akadályozta a rendszer-váltó Kárpát-medencei országokban: az átmenet legelső, az 1990-es évek közepéig tartó szakaszában: az önálló regionális politika alkalmazásának korlátozott támogatottsága kormányzati körökben, a területi fejlesztési intézményrendszer fejletlensége és a területi közigazgatás megoldatlansága.

II.

Az MTA Regionális Kutatások Központja a regionális tudomány fejlesztésére kidolgozott stratégiája az 1990-es évtized végén e diszciplína határon túli magyar tudományosságban való meghonosításának célját fogalmazta meg. Fialat székelyföldi értelmiségiek egy csoportja – részben a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem csíkszeredai karához kapcsolódva – Székelyföld 2000 elnevezéssel munkacsoportot szervezett, amelynek célja a területi kutatásokra való felkészülés, a székelyföldi fejlesztési stratégia kidolgozásának tudományos megalapozása volt. E tudományos műhely 2000-ben Tusnádfürdőn, 2001-ben és 2002-ben Csíkszeredában száz fős közreműködői körrel konferenciákat szerve-

zett a Székelyföld társadalmi, gazdasági és kulturális állapotának értékelésére. A munkacsoport eddig három kötetet publikált, megjelentette az 1902-ben rendezett Székely Kongresszus jegyzőkönyvét, és „A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben” címmel közreadta a két konferencia előadásait. 2001-ben a kolozsvári Civitas Alapítvány szervezésében az MTA Regionális Kutatások Központjának munkatársai, erdélyi magyar és román kutatók részvételével szakmai tanácskozáson vitatták meg az európai területfejlesztés időszaki kérdéseit.

A tudományos műhelyvitákon fogalmazódott meg annak igénye, hogy célszerű lenne összefoglalni a Székelyföld társadalmi-gazdasági állapotának jellemzőit. A Székelyföld – a magyar közgondolkodás e szinte kultikus fogalma – nem földrajzi, hanem történeti-kulturális egység. A történelmi Székelyföld 1437-től 1876-ig öt széklet – Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék, Maroszsék, Aranyoszsék – foglalt magában. Orbán Balázs hatkötetes monográfiájában a Székelyföld részének tekintette a románok, magyarok és szászok által vegyesen lakott Barcaságot (Brassó vidékét) is. A történelmi Székelyföld négy széke egymással szorosan érintkezett, csupán Aranyoszsék különült el területileg Torda és Nagyenyed között, Felvinc központtal és viszonylag kevés magyar lakossággal.

A székely székek (*sedes Sicolorum*) szervezete és hatásköre nagyjából a vármegyék jogállásához volt hasonló, de attól egyrészt megkülönböztette a székek katonai funkciója, másrészt a széken belüli sajátos törvénykezési szervezet. A térségnek sajátos kulturális jelleget a magyarság dominanciája kölcsönöz. A XX. század legelején az öt új vármegyei szervezet (Csík, Háromszék, Maros-Torda, Torda-Aranyos és Udvarhely) alkotta történelmi Székelyföld népességének kétharmada volt magyar.

A Pallas Nagy Lexikona a következőképpen írta le a Székelyföldet: „Az erdélyi felföld keleti részén nagy kiterjedésű, hegyekkel sűrűn behálózott hegyes vidék emelkedik. A hegyek hatalmas tömegéből különösen két hegylánc válik ki. Északról délre húzódó, nagy terjedelmű, magas sziklacsúcsokkal, festői sziklacsoportokkal ékeskedő s rengeteg erdőségekkel borított hegyláncolat mind a kettő. A keleti lánc a Kárpátok övének egyik szakasza: az ország keleti határát alkotó keleti határláncolat. A nyugati a keletivel egyközűen haladó s 136 km hosszú Hargita- és a Persányi-hegység, mely az előbbi folytatásának tekinthető. A Hargita és a keleti határhegylánc közé eső, valamint a Hargita nyugati oldalára támaszkodó lejtők, völgyek, medencék együtt teszik a Székelyföldet, a székelyek hazáját. A székelyek földjét a Hargita-hegylánc és tagjai két részre osztják; a Hargita és a keleti határhegylánc közé zárt rész Csík és Háromszék, a Hargita nyugati oldalán levő Maros-Torda és Udvarhely vármegyét foglalja magában. Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegye: íme a Székelyföld, 450 ezer székelynek a hazája. ... A Székelyföldet éles természeti hatá-

rok zárják körül, elszigetelve annak lakóit mindattól, ami e föld határán kívül esik. A természet alkotta éles határok között őseredetiségében megmaradt népszokások, sajátságok, nyelv, viselet a székelyben egy, a magyartól sokban eltérő, annál ősbibb néptípus, a földben egy kis külön ország benyomását teszi az emberre. Büszkén is nevezi a székely ember kis hazáját ... Székelyországnak. Minden, mi a Székelyföldön kívül esik, a székely előtt külföld. Hogy a természeti határok által elzárt vidék lakói az elszigeteltség terhére könnyebben elviselhessek, a jótékony természet a székelyeket feldíszította mindazon tájszépességekkel, amelyek az emberre vonzóerőt gyakorolni, lakóit lebilincselni képesek; kincsel – ásványi, növényi kincscsel – pedig annyival halmozta el, amennyi csak világrészeknek jutott osztályrészül.”

III.

A magyarországi regionális tudomány képviselői részéről a Székelyföld-kutatás javaslata támogatásra talált. Egyrészt azért, mert e diszciplína stratégiai céljaival egyező igényt fogalmazott meg, másrészt pedig azért, mert bizonyosra vehető, hogy e vizsgálatok az európai regionális tudomány fejlődését is szolgálhatják. A magyar társadalomtudományban gyökeret eresztett regionális tudomány szervezeti kereteinek határokra való kiterjesztése mellett a pozitív döntésben az is szerepet játszott, hogy e tudományágzat vizsgálati bázisa egy korábban kevésbé megkutatott térségre is kiterjedjen, a regionális tudomány eddig jórészt a magyarországi folyamatok alapján megfogalmazott megállapításainak ellenőrzését elvégezhesse, ezáltal új kutatási eredmények szülessenek. A Székelyföld iránti tudományos érdeklődés harmadik motiváló tényezője tudománytörténeti jellegű volt. A magyar területfejlesztés évszázados történeti előzményei a Székelyföldhöz kötődnek.

A dualizmus kori Magyarország modernizációs programjai: a vasútépítkezések, a vízügyi munkálatok és az állami finanszírozású – elsősorban budapesti – közmunkák jelentős változásokat indítottak el az ország térszerkezetében. Ezek döntő részben koncentrációs jellegűek voltak, a főváros országon belüli és nemzetközi pozícióit erősítették. Az akkori kormányzatok ugyan nem dolgoztak ki mai értelemben vett területfejlesztési politikát, azonban az elmaradott országrészekben kibontakozó modernizációs követelésekre válaszokat kellett megfogalmazniuk. A perifériák eltérő erősségű akcióit az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) karolta fel. Az egyesület működési filozófiájában ugyanis fontos szerepet kapott a területi különbségek mérséklése. „Nemzeti érdek – fogalmazta meg az OMGE egyik dokumentuma –, hogy az a távolság, mely falu és város között a gazdasági, jóléti és közegészségügyi intézmények és művelt-

ség tekintetében ma még megvan, lehetőleg kiküszöböltessek. Evégből szükségesnek tartjuk, hogy a vidéki népesség terhei könnyíttessenek s a teherviselés városban és falun arányban legyen a törvényhozás, a kormány és a közigazgatás által nyújtott támogatással és előnyökkel.” Az első kormányzati fejlesztési program az Északkelet-Kárpátokban indult az 1890-es évek végén, majd az 1902. évi Székely Kongresszus határozatai nyomán fogalmazódott meg kormányzati felzárkóztatási stratégia az ország egyik legelmaradottabb térsége, a Székelyföld modernizálására. A Székely Kongresszust – amely a térség szereplőinek fejlesztési törekvéseit példamutató módon foglalta egységes rendszerbe – a magyar területfejlesztési tradíció fontos elemének kell tekintenünk. A történelem vihara ugyan megakadályozta, hogy az ajánlásokat konkrét kormányzati és helyi cselekvés kövesse, a kongresszus jegyzőkönyve területfejlesztési szakembereknek érdekes és elgondolkodtató módszertani olvasmány lehet ma is.

IV.

Az MTA Regionális Kutatások Központja és az Új Kézfogás Közalapítvány székelyföldi projektje azt a célt szolgálta, hogy a modern területfejlesztés stratégiai megalapozó szakasza számára széleskörű információs bázison nyugvó helyzetértékelő dokumentáció készüljön. A helyzetfeltárás a fejlesztési programok kidolgozásának fontos része. A gazdasági és a szociális terek adottságai, a fejlődés mozgatórugói ugyanis különbözőek. A fejlődési elemek jelenlétének eltérő súlya, a közöttük kialakult kölcsönkapcsolatok sokszínű kombinációja miatt változatos problémamegoldásra nyílik lehetőség. Fejlesztési megoldásokat még egy országon belül sem lehet mechanikusan másolni, sok kedvezőtlen nyugat-európai tapasztalat a bizonyíték erre. Minden régióknak saját magának kell megtalálnia – a nemzeti és az európai erőterétől nyilvánvalóan nem függetlenül – a lakossága és a nemzetgazdaság számára legelőnyösebb fejlődést kínáló irányokat és alternatívákat. Ezek megválasztásának kulcsa a tudományos alapossággal elvégzett helyzetértékelés: a térségben zajló társadalmi, gazdasági és település-szerkezeti folyamatok leírása, az azokat befolyásoló tényezők ok-okozati viszonyainak feltárása, az értékelés során kapott eredmények összevetése más, hasonló vagy eltérő adottságú térségekkel.

A történelmi-kulturális jegyeket és a területi elemzések szempontjait figyelembe véve vizsgálatunkban Székelyföldön a mai Hargita, Kovászna és Maros megyék alkotta téregységet értjük. Mint az európai országok többségében, Romániában is a megyék jelentik a területi vizsgálatokat adatokkal leginkább alátámasztható szintet.

E program megvalósításában hatékony együttműködő partnerre találtunk az Új Kézfogás Közalapítványban, amely anyagilag támogatta a székelyföldi kutatásokat, tizenhárom fiatal székelyföldi szakembernek egy évig ösztöndíjat folyósított. Az alapítvány egyben folyamatosan hangsúlyozta azt az igényt is, hogy a tudományos kutatásnak – az elméleti törvényszerűségek feltárásán kívül – szem előtt kell tartania az eredmények gyakorlati felhasználhatóságának követelményeit.

A székelyföldi vállalkozást az a szándék vezérelte, hogy a Kárpát-medencei térségek felkészülten kapcsolódhassanak az európai területfejlesztési programokhoz, módszertani segítséget nyújtson más térségek fejlesztési koncepciói megalapozásához, és ajánlásokat fogalmazzon meg a kelet-közép-európai regionális politikák EU-kompatibilitásának erősítése érdekében. Másrészt a programban résztvevő, különböző képzettségű fiatal szakemberek a regionális fejlesztésben fontos gyakorlati feladat, az üzleti tervkészítés technikáival is megismerkedhessenek.

Az ösztöndíjas program résztvevői az MTA Regionális Kutatások Központjában kétszer egy hetes módszertani felkészítésben vettek részt. E kurzusokon megismerkedtek az európai regionális politika fontosabb elméleti és gyakorlati kérdéseivel, regionális módszerekkel. Szakirodalmi és módszertani ismereteikről a fiatal szakemberek beszámolók formájában adtak számot. A kijelölt téma-vezetők, a Regionális Kutatások Központjának kutatói folyamatosan nyomon követték a kutatási terv végrehajtását. Az üzleti tervek kidolgozását az alapítvány munkatársai felügyelték. A program megvalósítása során a résztvevők ismereteket szereztek a regionális gazdaságtan és politika témaköreiből, elsajátították a komplex fejlesztési stratégia kidolgozásában elengedhetetlen csoportmunka alapvető technikáit, a székelyföldi területfejlesztési szereplők meghatározó köreivel megismertették a regionális fejlesztési filozófia alapjait.

A regionális tudomány és a gazdaságfejlesztő civil szervezet együttműködésének eredményeként induló sorozat Székelyföld-kötetét terveink szerint a Kárpát-medence újabb régiómonográfiái követik.

7. A Székelyföld a román közigazgatási rendszerben

Az új román közigazgatás 1920-ban a megyerendszerre épült, bár létezett a második területi igazgatási szint, a járás (*plăși*) is.

A román közigazgatás-szervezés egyik központi kérdése az volt, hogyan csökkenthető az etnikai, kulturális törésvonalak mentén kialakult heterogenitás. Ennek érdekében komplex, statisztikai adatsorokra többé-kevésbé építő kritériumrendszert próbáltak alkalmazni a megyehatárok újrajrészolásának érdekében (Vofkori, 1996). A visszaélések és az állami szintű nemzetiségi gyűlölet megpróbálta teljesen felszámolni az önrendelkezésre berendezkedett székely társadalmat.

A román közigazgatás eltörölte az évszázadok során kialakult, a gazdasági és kulturális sajátosságoknak megfelelő megyehatárokat, és úgy módosította azokat, hogy a kisebbségek aránya a megye lakosságában csökkenjen. Az erdélyi megyerendszer két új megyével, Naszód és Szamos megye, valamint a nyolc nagy erdélyi város mellett, a másodrangú városok kategóriájával bővült. Az 1926. évi területi beosztás Romániát 10 tartományra (Erdélyben három), 71 megyére, 4219 járásra, 197 városra és 15 981 falura tagolta.

A két világháború között a közigazgatási rendszer az új államterületet két szintre, megyékre és járásokra osztotta. 1925-ben jelent meg az egységesítésről szóló törvény, amely meghatározta az ország területi felosztását, rendelkezett a megyei és községi hivatalok felállításáról.

A székelyföldi nagytérség Csík, Udvarhely, Háromszék és Maros megyék területével egyezett meg, kivételt Maros megye jelentett a hozzacsatolt marosludasi és két Kolozs megyei járás átkerülése miatt.

Az 1936-os közigazgatási reform során alkotott törvény a megyét és a községet jogi személyként, a járást viszont csak a községek munkáját ellenőrző szervként kezelte. A megyék határai nem változtak, viszont a törvény számos új járást hozott létre (1930-ban 130 járás volt, 1936-ban számuk 167-re emelkedett [Molnár, 1992]).

A városokat municípiumok, illetve városok, a falvakat községi székhelyek vagy falvak kategóriájába sorolták. Az 1938. augusztus 14-i közigazgatási törvény területi beosztása Romániában 10 tartomány létrehozását írta elő. Így Háromszék és Brassó megye a bukaresti székhelyű Bucsecs (Bucegi) tartomány része lett, míg Csík, Udvarhely és Maros-Torda megyék a román többségű Szében, Fogaras, Torda-Aranyos, Kis-Küküllő és Nagy-Küküllő megyékkel együtt alkották az új Maros tartományt.

E törvény megfosztotta a megyét jogi személyiségtől (bár a megyehatárokat nem változtatta meg) és azt a tartományra ruházta, kialakítva ezáltal a hármas

tagoltságú közigazgatási rendszert: a tartomány, a megye és a járás területi szintjeit. A tartományok létrejöttét a decentralizálás szükségességével magyarázták, a valóságban viszont a képzett román bürokrácia akut hiánya, a magyar és a szász megyék céltudatos szétdarabolása, a fejlődési központok kialakulásának megakadályozása volt a meghatározó indok (Molnár, 1992).

A második bécsi döntés után a közigazgatásilag önálló ezer éves vármegyerendszer részévé váltak az Észak-Erdély keretén belül visszacsatolt Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros-Torda, Beszterce, Máramaros, Szilágy, Szatmár, Szolnok-Doboka, Kolozs és Bihar vármegyék. A települések megyei és törvényhatósági jogú városok, valamint kis- és nagyközségek, ez utóbbiak a járások szervezetébe tömörültek.

1944 után Romániában a közigazgatási rendszer követte a politikai változásokat, a fokozatosan balra tolódó kormány egyre inkább a szovjet típusú közigazgatás és gazdaságszervezés gyakorlatát folytatta. 1950-ben a kommunista rendszer felszámolta a megyéket és szovjet mintára bevezette a rajonok (járások) szervezetét. A járások tartományokat alkottak. 1950-ben Erdélyben hét tartomány alakult.

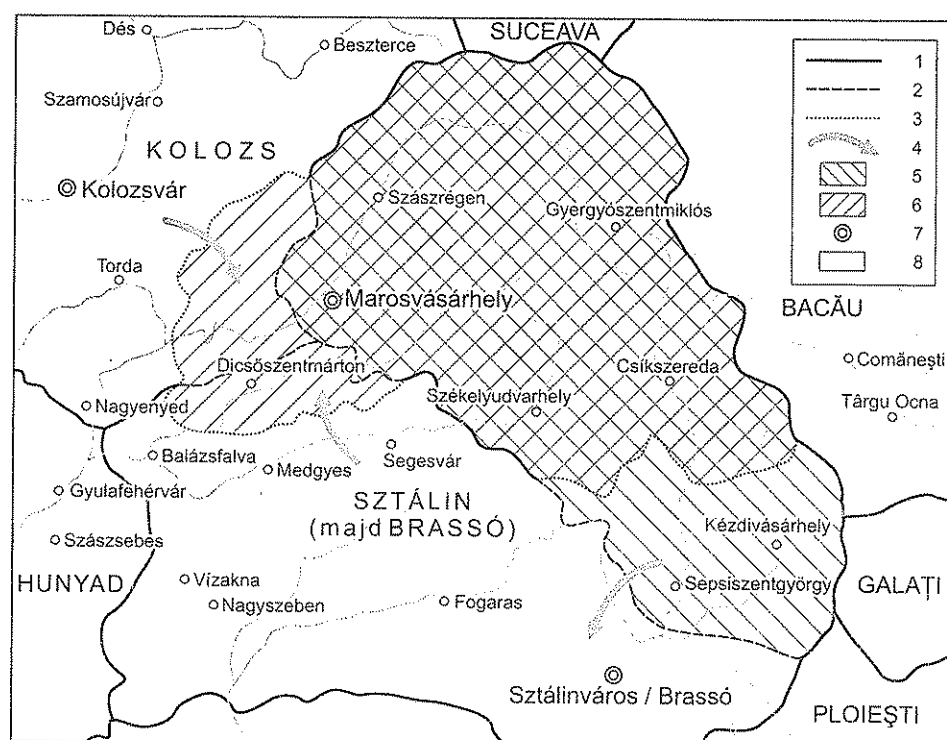
A tartományok átlagos területe tízezer négyzetkilométer volt, lakosságuk 800 ezer és egymillió fő között alakult. A tartományok kialakításában a mezőgazdasági és az ipari területek összekapcsolására törekedtek, hogy munkaerőt biztosítsanak a folyamatosan növekvő ipari konjunktúra számára.

Az 1952. évi alkotmányban új elem volt a Magyar Autonóm Tartomány, amelyet a döntően magyarok által lakott Székelyföldön alakítottak ki Marosvásárhely központtal. A szovjet mintára létrehozott Magyar Autonóm Tartomány kettős célt szolgált. Elsősorban a román vezetők így módon is igyekeztek előkészíteni a Magyar Népi Szövetség (az erdélyi magyarság érdekképviselői szerve) felszámolását. Azt akarták bizonyítani, hogy ahol ilyen nemzetiségi vívmányok születnek, nincs szükség nemzetiségi érdekképviselői szerve. Másodsorban a román politika szerint elsősorban a román–magyar határ mentén, valamint a Kolozsvár környékén található magyarlakta településeket kell gyengíteni, akár a román–magyar határtól távol eső székelyföldi magyarság átmeneti megerősítésének árán is (7. ábra).

A Magyar Autonóm Tartománynak a román politika csak átmeneti szerepet szánt. Ezt bizonyítja, hogy a tartomány sajátos helyzetét szabályozó statútum kidolgozására nem került sor. A Magyar Autonóm Tartomány létezésére hivatkozva Erdély többi részén a szórványban élő magyar lakosságot alapvető kisebbségi jogától fosztották meg (kétnyelvű táblák felszámolása, közigazgatási nyelvhasználat korlátozása stb.).

7. ábra

A Magyar Autonóm Tartomány

Jelmagyarázat: 1 – Tartományhatár (1952–68); 2 – Ideiglenes tartományhatár (1952–60); 3 – Ideiglenes tartományhatár (1960–68); 4 – Közigazgatási átrendezések iránya (1960); 5 – Magyar Autonóm Tartomány (1952–60); 6 – Magyar Autonóm Tartomány (1960–68); 7 – Tartományi székhely; 8 – A történelmi székek területe.

A következő átszervezés 1960-ban következett be, amikor a közigazgatás módosítása ürügyén tisztán román lakosságú területek hozzacsatolásával és több homogén magyarlakta járás elcsatolásával a tartomány etnikai összetételét megváltoztatták. Az újabb, most már Maros-Magyar Autonóm Tartományban a magyarság számaránya a korábbi 77,3%-ról 62%-ra csökkent.

A Maros-Magyar Autonóm Tartományt végül az 1968. évi 1. sz. törvény számolta fel formailag is. Az új közigazgatási törvény értelmében a megyék és községek határait úgy állapították meg, hogy kompakt magyar településeket szakítottak le hagyományos központjaiktól, a vegyes lakosságú vidékeken pedig

mindenütt biztosították a román többséget. Napjainkban is az 1968-as megyésítéskor kialakított közigazgatási határok vannak érvényben.

1960-ban Románia 16 tartományra, 160 megyére, 46 tartományi városra, 150 járásra és 127 járási jogú városra oszlott, ebből Erdély 7 tartományra, tartományi székhelyekkel, 19 tartományi városra, 60 járásra, 71 járási jogú városra oszlott. 1960-ban új fordulatot vett a területi-közigazgatási politika, közigazgatásilag is legitimálta a tartományi székhelyek körüli konurbációkat. A tartományi székhelyekké a központi fekvésű, jó infrastrukturális adottságokkal, megyei méreteknél nagyobb kiterjedésű vonzáskörzettel rendelkező városok (pl. Brassó, Kolozsvár, Temesvár, Marosvásárhely stb.) váltak.

Tartományi igazgatás alá csak a nagyobb városok és a tartományi székhelyet adó ipari központok tartoztak, a többi várost a járások hatáskörébe utalták.

1960 után a székelyföldi nagytérség a Maros-Magyar Autonóm tartomány és Brassó tartomány között oszlott meg. A Brassó központú tartomány az ország legiparosodottabb régiója volt, országos jelentősége volt a traktorgyártásnak, a gép-, textil- és a vegyiparnak. A jól kiépített infrastruktúra erősítette a központi funkciókat (a tartományban már az 1960-as években 50%-nál magasabb volt a városlakók aránya).

A termőföldben igen szegény Maros-Magyar Autonóm Tartomány jórészt magas domb- és hegyvidék. A sóban, energiahordozókban, fában, ásványvizekben gazdag vidék központja Marosvásárhely, egyetlen tartományi irányítású város. 1960 után területileg kibővült tartomány mutatói javultak (a Kükküllő menti és a mezősegi gáz, szőlő, kukorica, gabona), de a nemzetiségi jelleg és az önzagatási szerepkör egyre inkább háttérbe szorult.

Az intenzív, központosított iparpolitika 1968-ban megszervezte az iparközpontokat (az országos jelentőségű nagyvállalatok székhelyeit, amelyeknek egyben tartományi közigazgatási szerepköre is volt), ezzel a középirányítást próbálták erősíteni. Mindez csak néhány központ fejlesztését célozta, de áttételesen a megyei szint megszervezéséhez, az 1968-as közigazgatási reformhoz vezetett.

A megyésítés nyomán az alapvető közigazgatási egységek a megye, a város és a község lett. A közigazgatási reformtól az erőforrások egyenletesebb eloszlását, a falu-város kapcsolatának szorosabbá válását, sokoldalú fejlődését remélték.

A 39 romániai megyéből (1980-tól már 40 a számuk) Erdély 16 megyével részesült, Székelyföld magterülete Hargita, Maros, Kovászna megyék, de talánunk székely falvakat Brassó megyében is. A három megye kialakítása körül hosszas viták dúltak, a végleges megoldás politikai kompromisszumok eredményeként alakult ki (Sarány-Szabó, 2001).

Hargita megye megalakulása

Románia új területi-adminisztratív felosztásának eredményeképpen a Maros-Magyar Autonóm tartomány egy részéből alakították ki a 86 százalékban magyar lakosságú Hargita megyét.

1968. február 14-ére összehívták a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának ülését, hogy jóváhagyja a végleges döntést, amely alapján más elképzelést tükrözött, valamint február 15-ére a Nagy Nemzetgyűlést, hogy törvényerőre emelje a párhatározatot, amikor sor került a „szeredai tüntetésre”.

A helyi, nem hivatalos nyilvánosság régebben is számon tartotta, ma is számon tartja, hogy a megye létrejöttét – és főleg azt, amilyen formában létrejött – nemcsak a párt- és államhatalmi akarat, hanem egy, a helyi társadalmat megmozgató, ha kell kockázatos, mert emberek bőrét vásárra vivő „hősi tett”, az 1968. februári, kétnapos csíkszeredai tüntetés határozta meg. A helyi társadalom úgy „tudja”: az, hogy Székelyudvarhely helyett Csíkszereda lett a megyeközpont, ennek a megmozdulásnak az eredménye.

Forrás: Sarány-Szabó, 2001.

1968-ban megyei jogú várossá nyilvánított Székelyudvarhely és Marosvásárhely, 1972-ben Csíkszereda és Sepsiszentgyörgy is elnyerte e rangot. 1972-ben az új faluszisztematizálás összevonta a falvakat és a legkisebb közigazgatási egységgé a községet nyilvánította. A község több falut integráló közigazgatási egység, amely nevét általában a legfejlettebb település után nyerte. A névadó település vált ezáltal a közigazgatási központtá.

A falvak belső rendje ennek következtében fellazult, a falusi térségek elhanyagolódtak. Ezzel ellentétes folyamat volt az új városok megjelenése. A korszak fejlődő települései a nagy ipari létesítményekkel és az új lakótelepekkel rendelkező munkásvárosok lettek.

Az integrálódás a falvak összevonása, megszüntetése ellenére a regionális érdekek egyre inkább a háttérbe kerültek, az ipari és mezőgazdasági egységek megyei és iparközponti alárendeltségben működtek, a centralizáció a társadalmi feszültségek miatt is egyre inkább erősödött.

A szocialista típusú modernizáció a területi egyenlőtlenségek és a falu–város közti különbségek csökkentését tűzte ki célul, viszont a fejlesztési politika 1970-ig a korábban is fejlett területeket kezelte kiemelten. A gazdasági növekedés hagyományos (főként ipari) tengelye Temesvár–Széchenyi–Brassó–Ploeszti–Bukarest vonalat követte. A megyésítésig a fejlesztési célobjektumok között találjuk a tartományi székhelyeket, valamint a bányavidékeket.

A hetvenes években jelentek meg a megyeszékhelyek, mint településfejlesztési objektumok, ennek értelmében a városhiányos, illetve a nagyvároshiányos vidékek értékelődnek fel, így a Székelyföld is. Jó példa erre Csíkszereda vagy Sepsiszentgyörgy, ezekben a városokban több ezer új munkahely létesült az

erőltetett ipartelepítés nyomán. A gazdaságfejlesztési programok túlnyomó része az ipari termelés bővítésére koncentrált.

A gazdasági területi struktúra változásának másik alapvető jellemzője az ipartelepek és a koncentrált nagyvállalatok létrehozása volt. A kisebb települések nem részesültek az iparfejlesztés áldásából, hiszen bennük nem lehetett „optimális üzemméretű” ipartelep létesíteni. A falvak ennek a logikának áldozatul esve egyre kevésbé váltak a fejlesztések célterületévé, a vezetés a modernizációt és az urbanizációt csak a falusi életforma teljes felszámolásán keresztül vélte kivitelezhetőnek.

A háromszintű közigazgatás bevezetésével a középirányítás alkupozíciója megszűnt, a meghatározó területi egységek a megyék lettek. Minisztertanácsi rendelet szabályozta a nagyvárosba költözők számát, a nem központi falvakban viszont megtiltották a magánlakások építését. A falvakban a hatvanas években évente több mint százezer lakás épült, ez a szám a hetvenes években éves átlagban 35 ezer, a nyolcvanas évek elején viszont kevesebb, mint évi 13 ezer volt.

A Székelyföldön a legtöbb lakást 1970–1978 között építették a nagy ipartelepítések és munkaerő-kereslet nyomán kialakuló magas jövedelemtöbblet megjelenése következtében.

A Román Kommunista Párt terület- és településfejlesztésének meghatározó iránya a településkoncentráció és a városok funkcióinak fejlesztése lett, ami jelentős munkaerő-vándorlásban, infrastrukturális fejlesztésben nyilvánult meg. Az egyetlen szempont a településfejlesztésben a kommunális beruházások gazdaságosságának megteremtése volt, ezért a városok lakosságszámát betelepítésekkel növelték.

Az egyirányú fejlesztés ellenére viszonylag komplex ipari struktúra maradt fenn Hargita és Kovászna megyékben, ez utóbbi viszont rendkívül erős vertikális kapcsolatokkal kötődött Brassó ipari körzetéhez.

Az így decentralizáltak minősített gazdaságfejlesztés viszont egyoldalúsága révén a gépipar túlsúlyához vezetett még a nem hagyományosan iparosodott térségekben is, ennek ellenére tény, hogy sokkal kiegyensúlyozottabb iparszerkezet maradt fenn a hagyományos erdélyi iparvidékeken. Az egyoldalúság eredménye ma is érződik, hiszen a legmagasabb munkanélküliségi ráta ezen települések esetében mutatható ki (Székelyföldön Szentegyháza, Balánbánya, Székelykeresztúr).

Az 1989. évi rendszerváltozás következtében ezek a kérdések lekerültek a napirendről, viszont a falusi települések magukon viselik e torz településfejlesztés nyomait.

II. FEJEZET

A SZÉKELYFÖLD TÉRSZERKEZETE

A Székelyföld térszerkezeti textúrája a folyamatos változások színhelye volt. Az utóbbi száz évben e változások felgyorsultak, de – bár társadalmi-gazdasági hatásuk nem elhanyagolható – jelentőségük még az ezredforduló után is sokkal kisebb, mint Magyarországon vagy a nyugati államokban.

1. A Székelyföld földrajzi helyzete, szerkezeti tagolása

A térség Románia központi területén fekszik, a Keleti-Kárpátok középső és délkeleti vonulatait, ennek hegyközi medencéit, az Erdélyi-fennsík és az Erdélyi-mezőség peremterületeit foglalja el. A térség nyugati peremterületeit közepes és magas, erőteljesen felszabdalt dombvidék jellemzi. Az északnyugat–délkelet irányú vulkáni hegyvidék, illetve az ezzel párhuzamos üledékes kőzetekből felépülő hegyvonulat a magas fekvésű hegyközi medencéket zárja közre. A táj változatosságát növeli a terjedelmes vulkáni fennsík (a Hargita hegység nyugati lejtője), valamint a közettani-morfológiai egységek váltakozása (üledékes kőzetek, mészkő, vulkáni kőzetek).

A Székelyföld három nagyobb folyó vízgyűjtő területét rajzolja ki. Keleten és délen, valamint délnyugaton az Olt, északkeleten és északon a Maros gyűjti össze a folyóvizeket. A keleti irányba (Moldva felé) tartó Tatros a Gyimesvidék fontos tájrajzi eleme.

A nagytérség területi-tájrajzi egységei a tájelemek (domborzat, vízfolyások) által kirajzolt határokat követik. Ez legerőteljesebben a helynevekben, illetve a térségi nevezéktanban lelhető fel. A székelyföldi nagytérség meglehetősen heterogén mind környezeti, mind történeti-kulturális szempontból, több térségre, számos élő tájegységre és kistájra tagolható.

A természeti objektumok fontos szerepet játszanak a természetes határok kialakításában: a Székelyföld határait különböző domborzati típusok találkozási vonala vagy folyók jelenléte rajzolja meg. Jó példa erre délen és délnyugaton az Olt folyó és a Baróti-hegység déli nyúlványa, keleten a Tatros folyó, északon a Kis-Beszterce, északnyugaton az Eszenyő- és a Görgény-hegység. A leglátványosabb határvonalak a hegységek (pl. Nemere, Tarkó-havas, Csiki-havasok és

Nagyhagymás keleten, északon a Kelemen-havasok, nyugaton a Homoródi-dombság és a Hortobágyok dombvidékének találkozási vonala).

A természetes határok Székelyföldön belül is hangsúlyozottak. Erre kiváló példa a Csík és Udvarhely között fekvő Hargita hegység, a kevésbé szembetűnő Geréces-tető Csík- és Gyergyó-vidék között, valamint Csík és Háromszék között a Tusnádi-szoros vagy a Csomád-hegység vulkáni kúpja. Jó lehetőséget kínál a természetes határok és a domborzati elemek fontos szerepének hangsúlyozására a települések helyének megválasztása. A közigazgatás területi elkülönülése tekintetében Szádeczky-Kardoss Lajos (1993) szerint a székely székek kialakulása önkormányzati alapon, a földrajzi elhelyezkedés szerint valósult meg.

A települések több mint kétharmada folyóvölgyek mentén vagy a völgyteraszokon helyezkedik el, amint azt a helynevek is mutatják (Gagy mente, Maros mente, Nyárad mente stb.) A folyók által kialakított széles völgyek síkján (Olt, Maros, Feketeügy) kiterjedt mezőgazdasági területtel rendelkező nagyobb falvak alakultak ki, míg a folyóvizek által erősen felszabdalt nyugati dombvidékek keskeny völgyeiben (Udvarhely és Keresztúr vidéke) kis- és aprófalvak százai húzódnak meg. Összefüggés minden esetben kimutatható a tájképző természeti elem és a térségek, kistérségek között. Minden székelyföldi térség vagy kistérség folyók mentén, zárt völgymedencékben található. Ezek közül jelentős a Nagy-Küküllő völgyében Udvarhely és Keresztúr térsége, az Olt völgymedencéjében Csík, Felső-Háromszék, valamint a Kis-Küküllő völgyében a Küküllő mente vagy akár a Sóvidék. A folyók jelentőségét növelte a folyómentiség településképző és településfejlesztő hatása (az utak kialakulása, ártéri legelők, védelmi szerep). A természeti elemek által kijelölt határnak minden térszerkezeti szint esetében jelentőségük van. Ez nyomon követhető a birtokfelosztásban, a településhatárok kialakításában. Jellemző fizikai adottság (településföldrajzi vonás) és térinterpretációs elem a zártság, amely a közösségi és az egyéni magatartásban is megmutatkozik (8. ábra).

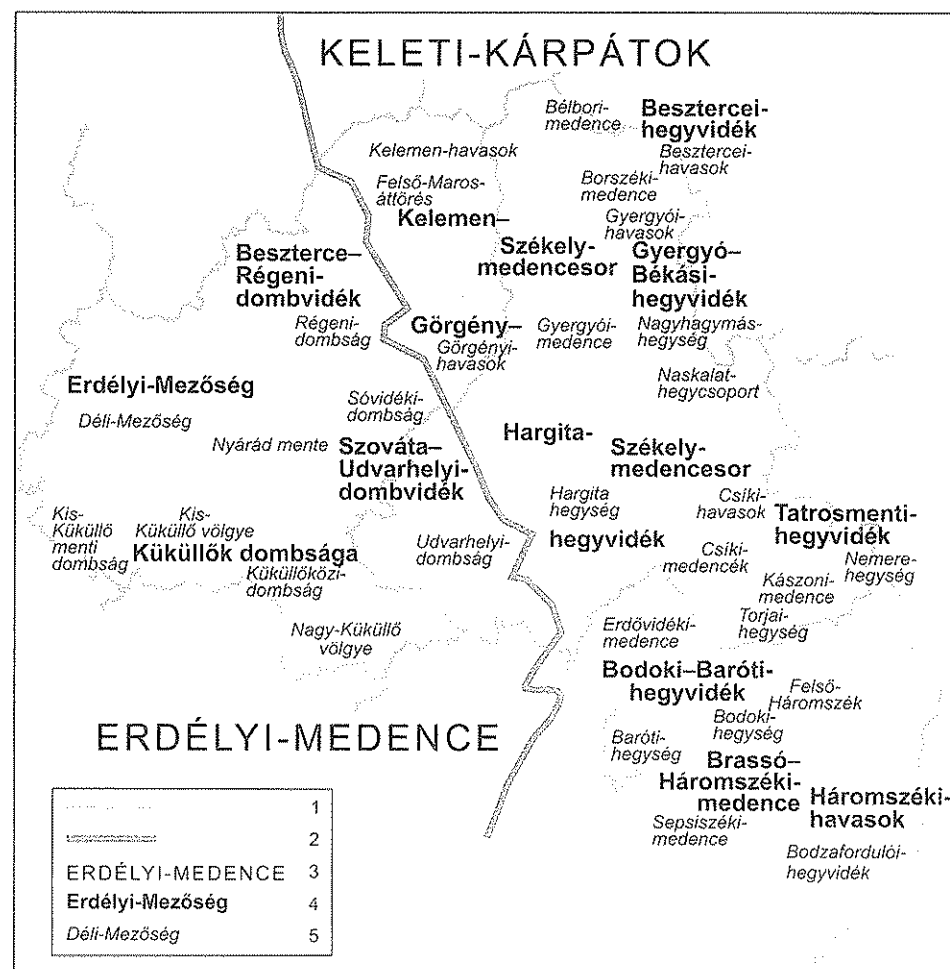
A Székelyföld viszonylag homogén területek (mai szóval kistérségek) heterogén halmaza, amelyek a nagytérségen belül szerves kapcsolatokkal, illetve külső, de erős politikai és közigazgatási kényszerkötődésekkel kapcsolódnak más területi szintekhez.

A kistájak (vagy kistérségek) a folyók mentén alkotnak összefüggő területeket, pl. Nyárad mente, Kis-Küküllő mente, Nyikó mente, Gagy mente, Nagy-Küküllő mente, Homoród mente. Ezek a nevek meghonosodtak a köznyelvben, identitást és az ott lakók számára sajátos tartalmat hordoznak. Gyakori az egy gyűjtőnévvel rendelkező térségek előfordulása. A név eredete általában semmitmondó a térség kiterjedése, karaktere, specifikus jegyei szempontjából (Csík-Sí vagy a csík hal, Gyergyó a György jó vagy [Sancto] Giorgio, Kászon-Savanyúvíz). A nevek ennek ellenére az ott lakók számára gazdagabb tartalmat jelente-

nek, a külső szemlélő számára sajátos identitást és jól körülírható magatartásformát tükröznek. A névadás valószínűleg nem minden esetben a székelyeknek köszönhető, viszont a nevek mögött rejlő jelentés és tartalom a közösségek és a kívülállók számára is (vélt vagy valós) információkat hordoz az illető térségből származó személyről vagy közösségről.

8. ábra

A Székelyföld természetföldrajzi egységei

Jelmagyarázat: 1 – Megychatár; 2 – Nagytáj határa; 3 – Nagytáj; 4 – Középtáj; 5 – Kistáj.
Forrás: A Pannon Enciklopédia alapján szerkesztette Fonyódi V.

Tipikus térségek Csík, Gyergyó, Udvarhely, kisebb léptékben Erdővidék, a Sóvidék, Gyimes, Szépmező (Sepsi), Murokország, Szentföld, Marosi-Mezőség.

A Székelyföldön található három megyei közigazgatási egység (Maros, Hargita, Kovászna megyék) integrálja a történeti, néprajzi határokat jól számon tartó térségeket, megteremtve az új közigazgatási integrációs szinteket.

A hétköznapi életben azonban a megyék és neveik nem élnek mélyen a köztudatban (pl. a Hargita szó mai napig a hegységre vonatkozik). Ehhez kapcsolódó érdekes jelenség, hogy a csíkiak számára csak Hargitafürdőt jelenti, az udvarhelyiek számára pedig a Madarasi-Hargitára korlátozódik. A megyét, mint közigazgatási egységet csak a megye szó sűríti. Előbeszédben jól megragadható az új integrációs szint idegensége. A vidéki polgármesterek „felmennek a megyéhez”, az Udvarhelyszéken élő tisztviselők pedig egyenesen Csíkkal azonosítják a számukra közlekedési szempontból is oly hátrányosan létrehozott, 52 km-re fekvő megyei intézményrendszert.

A tér tudati leképezése természetesen változik időben és térben egyaránt, de a területi egységekhez kötődő jelentéstartalmak korántsem mellékesek az adott kor térszemléletének vizsgálatában. A székely ember térszemlélete elsősorban lokális (pl. máréfalvi, mindszei), térségi (udvarhelyi, csíki) és nagytérségi (általában erdélyi, kevésbé székelyföldi), természetesen a válasz amúgy is szituációfüggő.

2. A székelyföldi településállomány

A székely települések csekély kivétellel folyóvölgyek mentén helyezkednek el, a Maros, Nyárad, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő, Olt, Feketeügy vízgyűjtő területein. A topográfiai fekvés majdnem minden esetben nyilvánvalóvá teszi egy vár, véderőd vagy bűvőhely közelségét.

A sík területek csak a kiterjedt medencékben és a széles hordalékkúpok kialakulás helyén képviseltetik maguk (Alsó-Nyárad mente, Felső-Háromszék szépmezei része, Alcsíki-medence stb.), ezért a dombvidéken és a hegyközi medencékben a völgyekbe zárt vagy a több vízfolyás által létrehozott völgytágulatokban alakultak ki a falvak.

A településállományban történő számos módosulás ellenére a falvak számszerű gyarapodása folyamatosnak tekinthető, a pusztasodás kismértékű, főleg a tatárjáráshoz, valamint a török betörésekhez köthető.

A falvak az állattartó életmódról fokozatosan tértek át a földművelő, növénytermesztő gazdálkodásra, amely maga után vonta újabb földek művelés alá vonását, a határrészek újrafelosztását, a településszerkezet változását.

A települési önkormányzatok működését a szokásjog mellett a folyamatosan bővülő falutörvények szabályozták, a falu önrendelkezési joga több tényező függvényében alakult (Imreh, 1983).

Az Árpád-kor végén a tízesek már mint települési egységek jelentek meg, természetesen ezek az idők folyamán eltűnnek, ma már csak a településeken belüli helynevek, falurészek neveiként élnek. Bizonyosságot szolgáltatnak erre a csíki falvak egyházi személyek után kapott helynevei (Szentdomokos, Szentkirály, Szentsimon falvakban a tízesek mint falurészek jelennek meg, sőt gyakoriak a „falva” végződésű falu- vagy utcanevek is).

A székelység kiváltságos jogállása demokratikus berendezkedésű falusi jogrendet eredményezett, amelynek keretében a falut esküdtek és a falubíró igazgatták. A két lépcsős székel önkormányzat, a falu és székel 1562-ig volt működőképes, ezt követően a társadalmi rétegzettség, a jobbágy réteg kialakulása bonyolultabbá tette a helyi közigazgatás rendjét. Ennek értelmében alakult ki a falu közössége, a faluszékel, majd jobbágybíró, katonarendűek székel (*Compania székel*), illetve a polgár-paraszi és a katonai rend *comisso mixte-i*.

Ezek ismeretében egész sor olyan tényezőt is találunk a települések kialakulásában, fejlődésében, amelyek meghatározták a közösség határhasználatát, erdőszülését, a mezőgazdasági művelés módozatait, kezelték a betelepülők kérdését.

A települések belső élete tehát ellenőrzött, a fejlődés nem véletlenszerű cselekmények sorozata, így a települések és a településhálózat sokszor tudatos döntések nyomán változott mind morfológiai, mind funkcionális szempontból.

A közigazgatási rendszer és a térség szerkezete szempontjából jellemzőek a fiúszékel (Csík-, Udvarhely-, Háromszék, Marosszék esetében), a mezővárosok (Csíkszereda, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Székelykeresztúr, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Nyárádszereda) és az egyetlen szabad királyi város, Marosvásárhely.

Minden székelnek volt legalább egy városa, Zsigmond király 1427-ben kelt levelében említi, hogy minden székelnek várost biztosított, bár némelyikük a későbbiekben falusi településsé vált. A városalapítások fontos szerepet játszottak a gazdasági térszerkezet alakulásában, mint piachelyek, közigazgatási, később kulturális, ipari központok (3. táblázat).

A székelyföldi településállomány roppant változatos. A változatos domborzati adottságok mellett jelentős eltéréseket tapasztalunk az éghajlati tényezőkben és a növényvilágban. A domborzat a tengerszint feletti magasság, illetve a természetes és termesztett növénykultúrák jelentősen befolyásolták az itt lakók életmódját. Jó példa erre Csík, ahol a burgonya megjelenése (1801) előtt sokkal kisebb jelentősége volt a szántóföldi gazdálkodásnak. Az 1850-es évek végén a medence belsejében fekvő erdők javarészt kiirtották és szántófölddé alakították.

3. táblázat

A székel jellemzői a XIX. század közepén

Székel	Terület, km ²	Település- szám	Népesség, ezer fő	Székelközpont
Udvarhely	2 750	125	115	Székelyudvarhely
Csík-Gyergyó-Kászón	5 064	79	146	Csíkszereda
Háromszék	3 200	133	124	Sepsiszentgyörgy
Maros	1 424	139	120	Nyárádszereda
Aranyos	350	20	20	Felvinc
Összesen	12 788	496	525	

Forrás: Vofkori, 1996 nyomán.

A települések fekvése több tényező függvénye, a Székelyföld különösen nagy változatosságot kínál e téren is. Az út menti vagy úti falvak (Márfalva, Kibéd, Sóvárada stb.), a halmazos szerkezetű falvak (Zetelaka, Parajd, Zabola, Bögöz stb.) és a sorfalu (Gagy mente) füzérek egyaránt jelen vannak.

A falufejlődés sajátos típusa a hegyvidéki vagy magas dombvidéki kerteshalu alaprajz Énlaka, Csehétfalu esetében (Vofkori, 1998). A vulkáni fennsíkon viszont a kitelepült tanyákból kialakult falvakat találjuk (Varság, Kirujfűrdő).

Jellemző településföldrajzi jelenség a falukettőződés (például Alsó-, Felsőfalva, Kiskadács és Nagykadács, Bögöz és Bögözújfalú, Altörja és Feltörja) vagy az összeolvadás, a jelenlegi települések egy része több falu összeolvadásából alakult ki. Ez egyaránt jellemző a falvakra és a városokra.

A településhálózat kialakulásának korai időszakában jelentek meg a mezővárosok, mint a kialakult székel központi települései, amelyek sajátos státusuk révén többé-kevésbé kiváltak a székel igazgatása alól (4. táblázat). A városok helyrajzát tekintve kialakulásuk egyértelműen köthető helyzeti energiájukhoz. Minden városi település medenceközpontban, több folyóvíz völgy síkján, általában három-négy irányból érkező utak metszéspontjában alakult ki.

A városokat általában két különböző jellegű térszín találkozásának vonalán alapították. A legjobb példa erre Marosvásárhely, amely az erdélyi vásárvonal mentén alakult ki. Marosvásárhely a Poklos-patak beömlésénél a Maros széles árterében fekszik, a város területén találkozik öt különböző irányból érkező főútvonal, amelyek összekötik a várost a Mezőséggel és a Beszterce-vidékkel, Kolozsvárral, Brassóval, Segesvárral, a Küküllő mentével és a Nyárad, illetve a Maros mentével.

Hasonló helyzetű Székelyudvarhely is, bár a síkvidék kevésbé jellemző, de a város kialakulásában fontos tényező volt a hágóvárosi funkció, illetve a Csík-

Gyergyó vidékén az óriásfalvak a jellemzőek, Maroshévíz és Gyergyószentmiklós nélkül 2050 lakos jut egy településre, ennek ellenére a Gyergyó-vidék népsűrűsége meglehetősen alacsony értéket mutat (48 lakos/km²).

Nem hagyható figyelmen kívül a határnagyság a települések esetében, amely meghatározó a népsűrűségi mutatók alakulásában. Nem feledkezhetünk meg a domborzati adottságok szerepéről, hiszen a Gyergyó-vidék, Csík és Kászon települései nagy kiterjedésű határrészekkel, a hegyekben található hatalmas erdőségekkel és legelőterületekkel rendelkeznek.

Ha a 23 ezer lakosú Kézdivásárhelyt nem számoljuk, akkor Kézdi vidékének településhálózata szintén nagyfalvas, gyéren elhelyezkedő településszerkezetet mutat, hiszen az 1080 km² nagyságú területen 29 település található, amely 2,8 települést jelent száz km²-en.

Orbaiszéken a településsűrűségi mutató (Kovászna város nélkül) jóval mérsékeltebb, közel 800 lakos településenként. A falvak folyamatos aprózódása a század elején vált jellemzővé. A száz km²-re eső településszám 3,1 alacsony betelepdedtséget tükröz, a települések kiterjedt határokkal rendelkeznek, jó példa erre Gelence, Zabola és Zágón (itt a szántóterületek aránya is magasabb, mint Gyergyó, illetve Csík esetében).

Sepsiszentgyörgy környékén az egy településre jutó lakosságszám 690 fő (Sepsiszentgyörgy és tartozékai nélkül), kiemelkedően magas lakosságszáma van Mikóújfalunak (5100 fő) és Uzonnak (4800 fő), 2000 fő feletti lakost számlál Gidófalva, Sepsibodok, Maksa és Réty.

A székelyföldi településrendszer elemei között *tanyákat* is találunk. A tanyásodás a Hargita nyugati lejtőjén, a vulkáni fennsík (plató) területén a legmarkánsabb. E településforma visszahúzódóban van, településtörténeti és földrajzi szempontból a XIX. században és a XX. század első évtizedeiben volt általános. Két tanyaforma vált elterjedté, az elszórt tanyák 0,5–1 km távolságra helyezkednek el egymástól, az időszakos irtvány magános települése lakottá válása bokortanyákat eredményezett.

A szórvány- vagy tanyaszerű települések az állattenyésztéshez kapcsolódó tevékenységek kihelyezése révén, illetve az erdőkitermelés iparszerűvé válása következtében alakultak ki. A dombvidék és a hegyvidék találkozási pontján elhelyezkedő települések rajzoltak ki a legnagyobb mértékben (Sóvidék, Orosz-hegy–Hegyalja, Homoród mente) és kevésbé jellemző ez a kifejezetten hegylábi falvakra (Csík, Gyergyó).

E folyamatnak látszólag ellentmondanak a Kovászna vidéki fakitermelő telepek, a tudatos vállalatsszervezés által kitelepített munkaerő-szállások kialakulása. A Hargita hegység kiterjedt platóvidékén megtelepült szórványok jó része külön faluvá vált (sőt Székelyvarság községgé alakult szórványtelepülés, amelynek területén másodlagos tanyavilág is kialakult) és a funkciójuk is megválto-

zott. A Zetelaka környéki szórványtanyák már a hegyvidéki falusi turizmus és a hétvégi turizmus színhelyei (Ivó, Síkaszó, Deság).

A tanyásodás másik formáját a Keresztúr vidéki Lázok (Kismedesér, Firtos-martonosi Láz, Solymosi Láz) képviselik. A kitelepedett gazdák a külterjes juh-tenyésztést és legeltetést űzik, amely a napi mozgásteret meghaladó, erősen területigényes tevékenység.

3. Kistájak (kistérségek)

A településhálózat funkcionális elemzése sokrétű térségi vizsgálat, szükségességét hangsúlyozza az a tény, hogy az 1990-es változások után a falvak életében gyökeres változások következtek be.

A változások pozitív vetülete (magántulajdon visszaállítása, a földterületek magánkézbe juttatása) mellett rengeteg negatív aspektussal találkozhatunk. Ezek leglényegesebbike a termelői szervezetlenség, ez jellemző a családi gazdaságokra, de az alakuló vállalkozások túlnyomó részére is. A döntésképtelenség a szakmaiság (menedzsment, marketing, versenyképes szaktudás) hiányával, valamint azzal társul, hogy az egyén reflexszerűen eltávolodik a mezőgazdasági szerveződésektől. Az új korszak az önfenntartás időszaka, az emberek a túlélés stratégiáját gyakorolják, az újíók sokszor olyan falakba ütköznek, amelyeket hagyományokból, makacsságból vagy éppen félelemből építenek. Kevés településen találunk mezőgazdasági vállalkozókat vagy társult gazdákat (Csík és Gyergyó vidéke), a mezőgazdaság apró darabokra hullt, hatékonysága a profitszerzés és a nemzetgazdaság szempontjából elenyésző. A települések erős funkcionális differenciáltsága megszűnt. A nagyvállalatok szétestek, sok helyen a termelőszövetkezetek istállóit is eltűntek, ahol a szerkezetátalakítás nem történt meg a helyi elit akaratából, ott csak a csőd és a munkanélküliség maradt. A székelyföldi emberek a városi munkahelyük megszűnte után visszatértek az ősi jushoz (a mezőgazdasági szerkezetváltás megtörtént, kérdés, hogy milyen irányba változik, valószínű, hogy ezt a piacgazdaság fogja megválaszolni).

Az állattenyésztés és a növénytermesztés általánosan minden vidékre jellemző (a székely Mezőségen kifejlődött halgazdálkodást megszüntették az elmúlt rendszerben), ezen belül másodlagos ágazatok alakultak ki és váltak tájjellegűvé.

Az állattenyésztés keretében a háztáji szarvasmarha- és a sertéstartás általánosan jelen van minden térségben. A Hargita megyében regisztrált szarvasmarhaszám és a vidéki lakosságszám közti összefüggést vizsgálva kiderül, hogy az egy vidéki családra eső szarvasmarhaszám nagyon alacsony, nevezetesen 0,64

szarvasmarha esik egy falusi családra. A Gyergyó vidéki és a csíki hegyvidéki területek kiterjedt havasi legelőkkel rendelkeznek, itt általánosan 1–1,2 szarvasmarha jut egy vidéki családra. A Hegyalja településein ez az érték 1,2–1,3 körül mozog. Magasabb értékeket találunk a Borszéki-medencében (Bélboron 4,1, Hollón 2,8 szarvasmarha jut egy családra).

Kevésbé jellemző a szarvasmarhatartás a Bodza-vidéken, a Nyárad mentén, a székely Mezőségen, magasabb az állatlétszám Keresztúr térségében, a Homoródok vidékén, Felső-Háromszéken, Erdővidéken (Hargita megyében 1998-ban a szarvasmarha állomány 68396 db, ennek 96%-a háztáji tartású).

A sertésfarmok virágzó kora lehanyatlott, ma a sertésállomány tekintélyesebb részét a háztáji gazdaságok tulajdonában találjuk (Hargita megyében a sertésállomány 63 808 db, ennek 99,6%-a háztáji tartású).

A tejelőállatok tartása biztos jövedelmet jelent az állattartó gazdáknak, a feldolgozó szektor felvevő kapacitása tovább bővíthető, hiszen a sajt, a krémtermékek gyártása és fogyasztása rendkívül alacsony. Általános tendencia volt az állatlétszám csökkenése (az utóbbi időben lelassult, sőt enyhe növekedés is tapasztalható 2000 és 2001 között), igaz, hogy az utolsó öt évben az értékek évről évre ingadoztak.

A jogi személyiséggel rendelkező vállalatok vagy mezőgazdasági társaságok rendkívül kis mértékben részesednek a juh-, illetve a szárnyas állományból, ez köszönhető a jogi bizonytalanságnak, a piaci mechanizmusok kedvezőtlen alakulásának (az import áru folyamatos növekedése, ár-, minőségi hiányosságok) és nem utolsósorban a vállalkozói készség hiányának.

A *növénytermesztés* területén már jobban kirajzolódnak a mezőgazdasági térszerkezet határai, hiszen a növénytermesztés számos ága érzékenyebben viselkedik a talajtani és a klimatikus viszonyokkal szemben.

A területi kategóriák a pedoklimatikus viszonyok és a mezőgazdasági ágazatokban résztvevők aránya alapján határozhatók meg. Statisztikai adatok hiányában ezek az ágazati értékek csak becslések, másrészt a szőlősgazdák éppen olyan mértékben foglalkoznak burgonya- és rozstermesztéssel a Nyárad mentén, mint a csíki gazda szarvasmarhatartással és az erdőgazdálkodással.

A mezőgazdaságban alkalmazottak száma egész Székelyföldön nem éri el a tízezer főt, viszont a vidéki lakosság közel fele arányban részesül Székelyföld összlakosságából. A közel 400 ezer lakos háromnegyede tartja fenn magát mezőgazdaságból, és önfenntartó részben piacra termelő mezőgazdasági tevékenységből él.

3.1. Közép-Kelet Maros megye kistájai

Gyümölcs-, szőlő- és zöldségtermesztés jellemző a székely Mezőségre, a Marostere (Marosvásárhely és környéke), a Nyárad mente és a Kis-Küküllő mente vidékeire. Kifejezetten fejlett a konyhakerti növények termesztése Murokországon az Alsó-Nyárad mentén (Lukafalva, Káposztásszentmiklós, Ilencfalva, Lőrincfalva stb.) a Nyárad folyó időszakosan elöntött árterületén. A növénytermesztés keretében megtaláljuk a szőlő (Lőrincfalva) és a dohány kultúráját (Cserefalva, Teremiújfalva), kiterjedt területen természetesen dinnyét és zöldségféléket. A marosvásárhelyi felvevő piac a múlt század közepe óta biztosít jövedelmet az itt élőknek.

A Marosvásárhely környéki falvak, a beolvadt falvak (Meggyesfalva) és a vonzáskörzet legbelső falvai (Maroskeresztúr, Marosszentanna, Havadtő, Ákosfalva) már ipari funkciókat is betöltenek, egyre inkább háttérbe szorítva a mezőgazdasági funkciókat. Nagyernye vidéke, illetve a székely Mezőség már a gyümölcsstermesztés, szőlőművelés térsége, hagyományos az állattenyésztés (juh, szarvasmarha) és az erre épülő háziipar, de komoly gazdasági perspektívákat kínál a gázdómok jelenléte. Gyakori természeti jelenség a sós víz feltörés, általánosnak tekinthető a túlleltetés következtében az erózió által degradált domboldal.

A mezősegi táj a tavakkal tarkított, erdővel borított dombosorok látványképét kínálta még a század elején. Mára a tavak (Mezőbándi, Mezőmadras, Mezősámsond, Mezőkölpény) nagy részét lecsapolták, az erdőket a mezőgazdasági területek bővítése céljából kivágták. A juhgazdaságáról híres Mezőbergenye ma is jelentős állattenyésztési központ, ezt jól kiegészítette Mezőbánd közlekedési, agrár- és ipari funkciókat egyaránt összpontosító központja. A Mezőbándon termelt szőlő- és gyümölcs regionális szinten ismert, az innen származó élelmiszeripari nyersanyagot Marosvásárhelyen, Régenben dolgozták fel. A Harcó környéki, mezőpaniti, sámsondi szőlő- és gyümölcsstermesztés olyan éghajlati és talajtani viszonyokra enged következtetni, amelynek alapján új mezőgazdasági szerkezet alakítható ki e mélypontra süllyedt vidéken.

A *Felső-Nyárad mente* falvai a Nyáradok, illetve ennek mellékvizei mentén húzódnak, erősen tagolt, néha lepusztulási formákkal tarkított szűk völgyekben, közép magas dombok takarásában.

A Felső-Nyárad mente a gyümölcsstermesztés hazája, nagy vonalakban meghúzható a szőlőtermesztés határvonala a Nyárad vize mentén Csikfalváig, majd a kisvasút mentén Mikházáig, keleten Mikháza–Seprőd vonal jelenti a határt. A Nyárad mente ezen része a szőlő- és gyümölcsstermesztés, ettől északra és keletre a gyümölcsstermesztés mellett az erdőgazdálkodás (Görgény, Bekecsalja) és az állattenyésztés a hangsúlyos gazdasági tevékenység. Változatos ez a tér-

ség, a sósutak itt is jelen vannak, de találunk kőolajjal átitatott üledékes felszíni rétegeket (Nyárádszereda határában), selyemhernyó-tenyésztő kisiparost (Torboszlón), híres cseresznyéseket (Seprőd, Mája) vagy a gegesi, kendői piros almát.

A térség központja Nyárádszereda, a valamikori mezőváros ipari és agrár-funkciói az utóbbi tíz évben jelentősen mecsappantak (ma már csak a motorkerékselő műhely és a fafeldolgozó üzem működik), a központi vonzáskörzeti funkciói lassan a vásártartó hely szintjére süllyednek. Fontos lépés volt a térség szempontjából a Budapesti Kertészeti Egyetem kihelyezett karának elindítása, hiszen hosszú távon a térség egyik kitörési pontja a nagyüzemi gyümölcsstermesztés és feldolgozás lehet.

A Nyárádszeredától északra eső *Szentföld* (katolikus vidék) már kevésbé kedvez a szőlőnek. Jobbágytelke állattenyésztéséről és a tejfeldolgozó központjáról híres, míg Deményháza kisipari hagyományairól, Nyárádremete a fakitermelésről és a fagegmunkálásról ismert. A Kis-Nyárad és a Nagy-Nyárad összeomlásánál fekszik Vármező, pisztrángtelepei egy jövőben is sikeres ágazat prosperálását vetítik elénk, a magántulajdonban lévő halastó rendszer a térség integrált, több lábon álló fejlesztésének lehet alapja.

A térségben megfigyelhető a helyi hagyományos gazdasági ágak továbbélése; sok helyütt nyomára lelünk, sőt működőképes állapotban találunk szeszfőzdéket (gyümölcspálinka), tégláégető csűröket, szalmakalap és gyékényfonó műhelyeket.

A térség életében fontos szerepet játszik Szováta üdülőváros, illetve az erősödő idegenforgalmi piac felvevőképességének további növekedése. A Nyáráddal és az Egeressel párhuzamos völgy, a Kis-Küküllő völgye sajátos kultúrtáj a szőlőnek is kedvező mezoklimával. A szőlő határvonala a Küküllő mentén felnyúlik Hármásfalu határáig, híres ültetvények vannak Kelementelke, Balavásár vidékén, jó termést szüretelnek Rigmány és Geges szőlőhegyein. A térség több központi településsel rendelkezik, ezek közül a legjelentősebb Gyulakuta és Erdőszentgyörgy, de jelentős Havadtő, Makfalva, Hármásfalu szerepköre is. Erős központi funkcióval bír Erdőszentgyörgy (1956–1968 között város), mint a fóliás növénytermesztés, virág- és gyümölcsstermesztés, gyümölcsfaiskola központja, helyzeti energiájának forrása előnyös közlekedési fekvése (nyitott a Küsmöd völgye irányába Bözöd, illetve Székelykeresztúr vidéke felé). Kétséges sorsra jutott a makfalvi lenfeldolgozó üzem (1977-ben 380 munkást foglalkoztatott) a piacvesztés és a megkésett modernizáció következtében. Hagyományos zöldségtermesztő központ Kibéd (vöröshagyma), jó lehetőségekkel rendelkezik Havadtő kiváló téglája, előnyös fekvése következtében.

Jelentőségéből sokat veszített a hőerőmű bezárása által a múlt rendszer egyik sikeres települése, Gyulakuta, a kialakult helyzet a munkanélküliség további

növekedését, a település visszafejlődését eredményezheti. A felsorolt három térség a dombsági Székelyföld északnyugati részét foglalja magában, a hasonló adottságok viszonylag azonos gazdálkodói kultúrát eredményeztek (az állattartás mellett komoly szerepet játszik a szőlő és a gyümölcsstermesztés). Az ettől keletre és délkeletre eső hegyvidék más tájökológiai és gazdasági feltételekkel rendelkezik.

3.2. Hargita megye kistájai

Erdőszentgyörgy községtől délre a Küsmöd völgyén keresztül Keresztúr dombvidéke érhető el, ez a tájegység részben a Kis-Küküllő vízgyűjtő területéhez tartozik, a keleti, délkeleti rész, a Gagy mente viszont a Nagy-Küküllő vízgyűjtő területén található.

A *Küsmöd völgye* Etéd vidékét (öt falu) foglalja magában, a kedvezőtlen terepviszonyok és a gyenge talaj nem teremt megfelelő feltételeket a növénytermesztéshez, erőteljesebb az állattenyésztés, a gyümölcsstermesztés, a fazekasság és a hagyományos háziipar (szalmakalap-készítés, timborakészítés, fagegmunkálás).

Központi szerepkört tölt be kistérségi szinten a siklói tejfeldolgozó üzem, hagyományosan az itt lakók közvetítették a helyi terményeket a Kis-Küküllő menti települések piacaira, a települések szervező központja viszont Etéd községközpont.

Keresztúr térségének keleti és délkeleti része a Gagy mente, itt helyenként tanyásodással találkozunk (a Lázok vidéke, Kismedesér, Firtosmartonos határában). Jellegzetes faluszerkezet és építkezési stílus jellemzi Énlakát (kertes-halmazos település), amely az UNESCO világörökség listájára javasolt település.

A Gagy menti völgyben húzódó településfüzér (Csekefalva, Szentábrahám, Magyarandrásfalva, Gagy, Kismedesér) központja Szentábrahám.

Udvarhelyszék valamikori fiúszéki központja (1886-ig mezőváros) a Gagy és a Nagy-Küküllő összefolyásánál fekvő Székelykeresztúr volt, városi rangját 1956-ban nyerte vissza. Növekedése a hozzácsatolt falvaknak (Keresztúrfalva, Timafalva, Fiafalva), illetve a szocialista ipari korszaknak köszönhető, jelentős térségi központ, bár kétségtelen, hogy a város fejlődését nagyban befolyásolja, hogy Segesvár és Székelyudvarhely árnyékában fekszik.

Keresztúr közlekedés-földrajzi fekvése a jövőben erősíti a központi szerepkört. A város központjában találkoznak a Farkaslaka felől (Nyikó mente), a Nagy-Küküllő völgyén keresztül Székelyudvarhely irányából, a Gagy mentéről és a Segesvárról érkező útszakaszok.

Sajátos vidék a Nyikó mente, amely Farkaslakától Székelykeresztúrig húzódik a Nyikó-patak völgyében, két nagyközség, Siménfalva és Farkaslaka igazgatja. Farkaslaka híres háziiparáról (fonás-szövés), az állattartásról, a gyümölcs-termesztő funkció (közel 200 ha) a tájadottságoknak megfelelően már az utóbbi évtizedek eredménye. A község határában és a Kalonda-tetőn ma is fő foglalkozás a boksarakás (faszénégetés), a faszén kivitelre kerül, de az egyre erősödő falusi turizmus is nyomot hagy a faluképen.

Az Alsó-Nyikó mente szintén az állattartás és a gyümölcsstermesztés hazája, de megtaláljuk Siménfalva község falvaiban a háziipar minden formáját (vesszőkosárfonás, vesszőbútorok, fafeldolgozás, gyapjúfeldolgozás, pálinkafőzés, lekvárfőzés).

Udvarhely vidéke, amelyet a tájképző domborzati tényezők alapján két részre oszthatunk, hegyvidéki (Zetelaka környéke és Varság vidéke), valamint dombvidéki (Bögöz és Kányád községek) Udvarhelyre, éles település-földrajzi ismérvek mentén differenciálódik.

A dombsági Udvarhely vidékének települései a Nagy-Küküllő széles völgy-síkján, illetve a folyót kísérő két vízválasztó patak völgyeiben bújnak meg, számos apró településekből álló településhalmazt alkotva. Minden falunak külön történelme van, a helyi gazdaság ereje az önellátásban merül ki, viszont jelentős a gyümölcsstermesztés (sütkői cseresznye), az állattartás (Farcád a sertéstartók és mészárosok faluja), emellett Ócfalván halastavat, Telekfalván a fafaragók remekeit találjuk.

A falvak nagy többsége nehezen érhető el, a községi utak jelentik a vonalas infrastruktúrát, szerény turisztikai potenciállal Székelyderzs és Székelymuzsna rendelkezik. A gyümölcsstermesztés, hagyományörzés, a hagyományos mester-ségek, kisállattartás jelenthet kitörési lehetőséget.

Udvarhelyszék keleti része a hegyvidéki térség négy község igazgatása alá tartozik (Székelyvarság, Oroszhegy, Zetelaka, Fenyéd), változatos, gyönyörű vidék, ahol az állattartás mellett rendkívül fontos jövedelemképző szerepet tölt be a fakitermelés és -feldolgozás, a falusi turizmus, illetve az állattenyésztés.

A hegyvidéki Udvarhely már teljesen különböző határviszony-rendszerrel, szomszédsági kapcsolatkörrel rendelkezik, hiszen a keleti határon a vadregényes csíki és gyergyói vidékek húzódnak, délen a Homoródok mente, a Szász-föld és a székelység erős ütközőzónája található.

Székelyvarság község nagy területet tud magáénak (80 km²), ezek főleg legelők és erdők, kisebb mértékben a zab és a krumpli képviselik a növénytermesztést, a fakitermelés és deszkavágás (gáterezés) jelent jövedelmet az itt élőknek. A külterjes állattartás a tejipar számára jelent nyersanyagot, a tejét Székelyudvarhelyre és Bikafalvára szállítják.

Zetelaka a fakitermelés és a -feldolgozás, valamint az egyre erősödő falusi turizmus vidéke, az állattartás, illetve az állati termékek piaci értékesítése visszaszorul a helyi értékesítés javára. Oroszhegy sajátos átmenetet képez a dombvidéki Udvarhely és a hegyvidék között, hiszen Varságot a kirajzók ebből a településből építették fel. Fontos ágazat a gyümölcsstermesztés, az erdőgazdálkodás, az állattenyésztés, a legelőgazdálkodás. A Hegyalja falvai településtörténeti értelemben településképző funkciókkal bírtak az utóbbi százötven évben, de a századforduló gazdasági változásai és a szocialista településszervezés (településösszevonások, kollektivizálás) erőteljesen hozzájárult a hanyatláshoz. A székelyvarsági tanyabokrok koncentrálódása lelassult, a tendencia továbbra is folytatódik az infrastruktúra fejlesztése, a helyi gazdaság változása következtében és nem utolsósorban a településirányítás optimalizálása érdekében.

Zetelaka község települései halmazos szerkezetű falvak (Küküllő-Keményfalva, Zeteváralja) vagy szórványok (Ivó, Sikaszo, Deság), amelyek erős turisztikai potenciállal rendelkeznek (Zeteváraljai-tó, Madarasi-Hargita), szállásadó kapacitásuk folyamatosan növekszik.

A funkcióváltás a „puhább” ágazatok javára a *Homoródok mentén* is megkezdődött. Az idegenforgalom elterjedését a helyenként degradált környezet, a rendkívül rossz infrastrukturális helyzet is bonyolítja (Szentegyháza, Lövéte) a helyi kezdeményezések viszont az új termelési és szolgáltatói ágazatok megerősödését vetítik előre.

Homoród mente egyetlen városa Szentegyháza (volt kohászati központ), amely 1968 óta újra város és a térség vonzáskörzeti központja (munkahelyek, iskolák, szolgáltatások). Ma jelentőségét közlekedési fekvése (a Homoród mente kapuja Csíkszereda Marosvásárhely, Moldva irányából) és kiterjedt erdőbirtokai, legelői hangsúlyozzák. A Kis-Homoród és a Nagy-Homoród párhuzamos völgyei kínálnak életlehetőségeket az itt élők számára. A vulkánikus eredetű hegyvidék itt üledékes kőzetsorokkal találkozunk (mészarszt, homokkő), legjobb része a Vargyas-patak szurdokvölgye, amely a karsztját látványos és jellegzetes formavilágát idézi.

A két párhuzamos völgy Kis-Homoród és a Nagy-Homoród (tulajdonképpen három a Kiruj-Vargyas patak völgyével együtt) sorfalu típusú települések egész sorát rejtik. A sorfalu alaprajz csak részben jellemző, hiszen a kiszélesedő völgyekben a települések halmazfalu szerkezetet sejtetnek (Lövéte, Homoródmás, Homoródszentmárton). Tanyák egész sorát találjuk a vulkáni fennsíkon, túlnyomó részük a lövétei emberek kaszálóin és legelőin helyezkedik el (Kirujfürdő, Dobogófürdő, Angyostanya stb.). Hagyományos népi mesterségek voltak a solymászat, a téglavetés, a szénégetés, a mészfejtés és a mészégetés, a későbbi korszakokban a dombvidéki térségben gyümölcsstermesztés, haltenyésztés (Homoródszentpál), az üzemi állattartás. A völgyek által felszabdalt fennsík völgy-

fői mentén a vasércbányászat és az erre épülő kovácsmesterség, később a vaskohászat vált meghatározóvá. Magas turisztikai értékállománnyal rendelkezik a vidék (Vargyas-patak mély szurdok völgye, a kiruji és székelyszelsterszi, homoród-fürdői, valamint a szentegyházai fürdőhelyek, a sajátos szász stílusú Homoród menti építkezés, népi hagyományok és mesterségek).

A gazdaságtörténet hosszan foglalkozhat e vidék kohászattörténetével, viszont tény, hogy ez az ágazat a jelenlegi nemzeti és európai konjunktúrában már nem lesz meghatározó a vidék számára.

A Nagy-Homoród völgyében található kistelepülések lakossága (Homoród-remete 70 fő, Homoródkeményfalva, a mellékvölgyekben Bágy 240 fő, Lókod 30 fő, Kénos 140 fő, Gyepes 170 lakos) már a helyi gazdasághoz szükséges munkaerőben is hiányt szenved. A települések hátrányos helyzetét fokozza a rendkívül rossz infrastruktúra, a közlekedés-földrajzi árnyékhelyzet. A megyei kezelésben levő két fő útszakasz (a Homoród mentét köti össze a megyeközponttal) és a Hargitát átívelő országúttal stratégiai fontosságú a térség fejlődésében. A közlekedési feltártság fokozása révén a turizmus és a hozzá kötődő perifériák (háziipar, hagyományos mesterségek, szállásadás és vendéglátás) alternatívákat kínálhatnak ennek a térségnek.

A városhiányos térségben meghatározó szerepet játszó települések Lövete, Homoródmás, Homoródszentmárton, Homoródszentpál, Oklánd. A közlekedési helyzet javulása e települések erőforrásait mozgósítja legelőször.

A térség életében rendkívül fontos szerepet játszik a vonalas infrastruktúra fejlesztése (országutak, megyei, illetve országos kezelésű útszakaszok), sok az elzárt település, aszfalt borítású útszakaszok teljes hiánya tapasztalható a Homoród mentén, Keresztúr vidékén, Udvarhely vidékén (a községi kezelésű utak 90%-a földút).

A Székelyföld tengelyét a 13-as és a 12-es országút képezi, ehhez csatlakozik Kászon vidékétől a 11-es számú, illetve a Borszék felől érkező 15-ös számú országút. A tengely Marosvásárhelytől Brassó városáig húzódik, és összeköti a Székelyföldet az erdélyi közlekedési főtengelyekkel.

Ez a tengely (13 és 12 számú országutak) köti össze a székelyföldi városokat (kivételt képez Székelykeresztúr, Kovászna és Barót), továbbítva a megyei, illetve a községi útszakaszok forgalmát. Következésképpen a közlekedési helyzet előnyös vagy hátrányos mivolta az ehhez a vonalrendszerhez való viszonyból fakad.

A Székelyudvarhely–Csíkszereda útszakasz a településhiányos Hargita hegységet szeli át, Szentegyházától nem találunk települést, csak magános tanyaikat, hétvégi pihenőházakat. A Hargita hegység egyetlen bányatelepülése Hargitafürdő (Csíkszeredához tartozó település), érdekes kettős funkciója (bányaváros és üdülőtelep) lassan a turizmus javára hangsúlyosan eltolódik. A

rendkívül szép tájban ütött sebek gátolják a regionális vonzerejű nyári gyógyüdülő funkcionális kiteljesedését. A téli hónapokban a kiváló hóviszonyok közel hathónapos síidényt tesznek lehetővé. A bányaművelés 25%-os teljesítményi fokkal termeli ki a kaolint és dolgozza fel a lerakott meddőt.

A *Csíki-medence* településhálózata hagyományosan Felcsík és Alcsík tájegységek (valamikor Alcsík mint fiúszék, később, mint járasok különültek el egymástól) keretében szerveződik. A geológiai választóvonalak szerint viszont Közép-Csík tájegységről is beszélhetünk (az itt élők a medence keleti részén fekvő hegyaljai településeket Oldalcsíknak is nevezik). Ez homogén térség kiterjedt mezőgazdasági területekkel (legelők, szántók, hatalmas, néha a moldvai Bacău vidékére is átnyúló erdőségek), erős helyhez, kistérségi szinthez kötődő identitástudattal.

A gazdasági ágazatok közül kiemelkedik az erdőkitermelés és a fafeldolgozás (Csíkszereda), az állattenyésztés, a növénytermesztés (burgonya, árpa, rozs, zab), viszont egyre inkább háttérbe szorulnak a népi és a hagyományos mesterségek. Az ipari funkcióval rendelkező falvak egy része a borvíztöltő üzemek folyamatos prosperálásához köthető (Csíkszentkirály, Tusnád), míg a nagyüzemi mezőgazdaság falvai, illetve a túlzottan fejlesztett kisipari és ipari funkciókat tömörítő falvak (Szent Simon, Dánfalva, Csíkszentdomokos) a túlméretezettség és a munkanélküliség problémáival küzdenek.

Fontos gazdasági és településhálózati tényező Csíkszereda város jelenléte. A tájegység egyik különálló települése a legészakibb ponton fekvő Balánbánya város, a több évtizedig tartó erős vonzáskörzeti szerepe ipari szerepköréhez kötődött, ez a funkciója mára megszűnt, a település komoly szerkezetátalakítási gondokkal küszködik (magas munkanélküliség, elvándorlás, a városi funkciók fejletlensége és visszafejlődése stb.).

A térség déli pontján Tusnádfürdő város, monofunkcionális település, mint híres fürdőhely komoly részesedése van az országos idegenforgalomból. A város településmagját a XIX század végén alakították ki Tusnád falu közbirtokosági területéből, viharos fejlődését a Román Királyságból érkező vendégeknek köszönhetette. A szervezett szakszervezeti turizmusra méretezett szállodák leromlott állapota és elavult igény szintje már nem felel meg a verseny által csiszolt országos turisztikai kínálat minőségi elvárásainak sem. A város idegenforgalmi szempontból szerkezetváltásra szorul, hiszen a városi funkciók lassan 1800 embert szolgálnak ki, kevés a más ágazatban aktív vállalkozó, és a turizmus új trendjei sem kínálnak a jövőre nézve biztató alternatívákat. Alcsík nagy burgonyatermesztő falvai a burgonyatermesztés monokultúráját, az állattenyésztés háztáji módszereit a túlélés szolgálatába állították, kevés a vállalkozó, a mezőgazdasági társaságok veszteségesek.

Alcsíkkal szomszédos térség *Kászon vidéke*, népi kifejezéssel Nagykászon, egyetlen község közigazgatási területét képezve (308 km²), jól behatárolható sajátos történeti-gazdasági-kulturális jegyekkel rendelkező térség. Kászon vidékére erősen jellemző az önfenntartásra való berendezkedés, ún. kiviteli cikkei közül a gazdaságtörténet az ásványvizét tartja számon. Három borvíztöltő üzem (Feltízen, Jakabfalván, Kászonimpéren), fűrészüzemek, ládagyár, téglá- és cserépgyár, szövő-fonó műhelyek működtek a községben. Mára a téglagyár, a szövő műhely, mezőgazdasági géppark, fűrészmalmok (deszka, zsindely) szilva- és gabonatermesztés maradt.

Az állattenyésztésben használt külterületei (a 17 ezer ha mezőgazdasági területtől csak 3000 ha a szántó) a szarvasmarha- és a juhtenyésztés szolgálatában állnak, a nyert túrót, sajtot, ordát Csíkszereda és Kézdivásárhely piacain is értékesítik.

A településhálózat legészakibb pontján található *Gyergyó-vidék* és *Borszék* térsége. A funkcióvizsgálat azt mutatja, hogy Gyergyó vidéke a nagyállattartás (szarvasmarha, sertés) és az ehhez kapcsolódó legelőgazdálkodás hazája. A dítrói határig jelentős terjedelmű völgysíkot találunk, ezen takarmánynövényeket, burgonyát termesztnek. A térség egyik gazdasági jelképe a gyergyóremetei tejgyár, a szervező központ Gyergyószentmiklós város, amely a térség településhálózatának vezető települése.

Maroshévíz már a fakitermelés és a fafeldolgozás kiemelkedő központja (bútorgyár, fűrészüzem, ládagyár, jelentős a könnyűipar és az idegenforgalom stb.), vonzáskörzetében található Galócás ipari nagyközség (fafeldolgozó kombinát) és Salamás (kőfejtő, fakitermelő vállalatok, állattartás, geológiai kutatóközpont).

A Székelyföld legészakibb vidéke a *Borszék-Tölgyesi-medence* (649 km²), amely három községet és egy várost foglal magában. A Borszéki-hágót átlépve a Székelyföld egyik leggazdagabb turisztikai kínálatát fedezhetjük fel, emellett jelentős kitermelő iparral rendelkezik (travertin, barnaszén, ásványvíz). Borszék város nem gyakorol különösebb központi funkciót, hiszen a szomszédos települések nagyságrendileg megközelítik a város méreteit, ennek ellenére neve messze földön ismert ásványvizeiről (11 fúrásból havi 1,8 millió liter ásványvizet palackoznak) és gyógytényezőiről.

A Kis-Beszterce völgyében elterülő gyönyörű fekvésű települések gazdagítják a turisztikai kínálatot. A bélbori, tölgyesi falvak a fakitermelés és a havasi állattenyésztés területei (gazdag ásványvízvagyon lelhető fel, emellett szén, építkezési anyagok, díszkő), a térség szántógazdálkodása jelentéktelen, a jövőbeli stratégiai helyzetét a Moldvába vezető út is erősítheti.

3.3. Kovászna megye kistájai

A Kászon-patak mentén nyitott völgyfolyosó vezet Kézdiszékre (a Kászoni-medence életében meghatározó volt ez a kettőség, amely az Alcsíkkal és Kézdiszékkel való szomszédosági viszonyából fakadt), ezt követi a 11B számú rossz minőségű országút. Az országút fekvése, bár kétségtelenül rövidebb útvonal Moldva felé, mint a Bükkzád-Torja-Kézdivásárhely útszakasz, nem jelent stratégiai értelemben előnyt a vidéknek. Az évtizedek óta elhanyagolt útvonal nem teszi lehetővé a teherszállítás akadálytalan forgalmát, ennek fejlesztése prioritás lehet Kászon, sőt Kézdiszék számára is.

A mai területi-közigazgatási beosztás szerinti Kovászna megye teljes mértékben lefedi a történeti Háromszék területét.

A Kászon folyása *Kézdi vidékét* (Kézdiszék 1080 km²) keresztezve torkollik a Feketeügybe (tulajdonképpen a Kászon patak Kézdiszék központi folyóvize), meghúzva a térség központi tengelyét, amely érinti Kézdivásárhelyt is. Kézdiszék nyolc községe a Bodoki-hegység előterében fekszik, sűrű úthálózattal átszöve. A térség függőleges és vízszintes tengelye Kézdivásárhely városközpontjában találkozik.

A térség településhálózatának gazdasági életét a hagyományos kereskedelmi tevékenységek, határvárosi funkció (Moldva és Erdély közti átjáró) és művelési ágazatok mellett a kulturális-turisztikai adottságok is meghatározzák (udvarházak, malmok, fortyogók, kiterjedt lombdők). Bereck hágótelepüléstől Bálványosfürdői telepig terjed a térség települési skálája. A turizmus speciális válfaját találjuk meg Kézdiorszfallván (lovasturizmus, fogathajtó versenyek), a gyümölcstermesztés kézdiszéki központja Ozsdolán (hatalmas közbirtokossági erdőkkel rendelkezik), a lótenyésztésé Dálnok.

A térség szervező központja Kézdivásárhely, központi funkciója kereskedelmi, ipari és szolgáltatói szerepkört feltételez, de művelődési oktatási szerepköre (négy középiskola) sem elhanyagolható. A múlt század elején a céhes ipar útdaként már létezett kistérségi szintű fejlesztési társulás, Kézdivásárhely és Vidéke Gazdasági Egyesület néven szerveződött.

Kézdi vidékétől délre *Orbaiszéket*, azaz Kovásznát és vidékét találjuk. A térség 757 km² nagyságú területén 17 települést foglal magában. A gazdaság változatosságát jelzi, hogy a térségben jelen van a kőolaj-kitermelés (Gelence), az erdőgazdálkodás, a növénytermesztés és állattenyésztés, de húzóágazatnak számít a kovásznai gyógyturizmus is.

Különleges település-földrajzi jelenség a kültelepek jelenléte, amely a nagyüzemi erdőkitermelés és a félkészáru-gyártás megjelenéséhez kötődik. (Zabolához Zabolapatak, Árvamajor, Zernyetelep és Putnatelep Gelencéhez, Bodza és Csucsor, illetve Zágobárkány Zágonhoz tartozott.)

A Székelyföld délkeleti sarka a *Bodza-vidék*, érdekes színfoltja a nagytérsegnek, a Bodzaforduló- vagy Bodzamező-medencében három község és egy város közigazgatási területe szerveződött. A gazdaság alapja a vasipar (a medence 550–750 m magasságban húzódik a Bodza-folyó völgyében), a fakitermelés és -feldolgozás, építkezési anyagok gyártása, sajátosan gazdag a háziipar, amely az állattenyésztésre (juh és szarvasmarha) alapul. A térség központja Bodzaforduló város, a múlt rendszerben erőteljesen fejlesztett kisváros (8200 lakos), faipari központ (1972-ben több mint 2000 munkást foglalkoztatott). Az itt élők kapcsolatai erősebbek Brassóval, illetve a déli szomszédos Buzău megyével, kultúrföldrajzi szempontból a Barcasággal és a moldvai részekkel mutat közös vonásokat. A térség hegyvidéki és a falusi idegenforgalom szempontjából is értékes turisztikai kínálattal rendelkezik (Bodzai-szoros, népi építészet, Bodzai-havasok, Csukás-hegység).

A mai Kovászna megye térségeit közigazgatásilag Sepsiszentgyörgy város igazgatja, tőle északra a Szépmező termékeny síkságának települései húzódnak. A várostól délre fekvő sepsiszéki falvak az Olt és a Feketeügy által közrezárt síkság, illetve a Baróti-hegység előterét foglalják el.

A Tusnádi-szorost őrző Bükkuszád üveghutájáról és az üvegtézéséről volt híres. A Monarchia minden népcsoportja megfordult itt. Gazdasági szerepe mára a kőbányára és a helyi önfenntartó gazdaságra koncentrálódik. Fontos közlekedési fekvése (Szent Anna-tó és Kézdivásárhely felé vezető út), illetve a táj rendkívüli idegenforgalmi potenciálja egyensúlyozza mérsékelt adottságait. Mikóújfalu és Málnás Sepsis-vidék északi részének térszervező települései. Sepsiszentgyörgy közelsége kétségtelenül előnyös e falvak számára, ehhez adódik az is, hogy innen egy órán belül elérhető Csikszereda, Barót, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Brassó.

Málnásfürdő üdülőttelep már a régi fürdőhely fényét sem őrzi, tönkrement idegenforgalmi infrastruktúráját csak nagy befektetések orvosolhatják (idegenforgalmi árnyékfekvését Tusnádfürdő közelsége is hangsúlyozza). A málnási ásványvíztöltő üzem jelent ipari funkciót a térségnek, a megkésett átalakítás (üzemszervezési, technológiai) viszont kérdésessé teszi a jelenlegi töltőállomás rentabilitását.

A Szépmező rendkívül termékeny talaját gabona, néhol kukorica és takarmánynövények tarkítják, kiterjedt mezőgazdasági területekkel rendelkezik Gidófalva, Réty, Maksa.

A *Sepsis-vidék* kiváló idegenforgalmi potenciálját Sugásfürdőtől, Előpatakig, Árkostól Sepsibesenyőig számtalan objektum alátámasztja, várak, udvarházak, a rétyi tóvidék, a vadban gazdag Bodoki-hegység, a Vargyasi-karsztvidék. A térségben erőteljesen érződik Brassó nagyváros vonzása, de jelentős falusi telepü-

lések is kialakultak: Sepsikőröspatak (szénbányászat), Uzon (szeszipar) Illyefalva (mezőgazdasági és kulturális funkció) Réty (turizmus, védett területek).

A Sepsis-vidék tájai Hatodtetőn keresztül érik el a történeti Erdővidéket, amely a valamikori két fiúszék területén fekszik. Központja Barót vásáros hely, amely városi rangját 1968-ban nyerte el több település hozzácsatolásával. Az uzonkafürdői és bibarcfalvi borvizek közül a bibarcfalvit ma is palackozzák (18 ezer liter naponta), Uzonka-fürdő helyi érdekelttségű fürdőhelynek számít.

Nagybacon, Barót szomszédos települése szarvasmarha-tenyésztéséről, sajtjáról és az itt készült juhtúróról volt ismert.

Barót vásáros hely városi rangját öt település hozzácsatolása után nyerte 1968-ban. Ekkor bővült ki szerény ipari szerepköre, és Köpec hozzácsatolása révén bányaművelési funkcióval bíró városkává alakult.

A térség fekvése nem hangsúlyos, vasútállomása nincs (a legközelebbi vasút vonal Ágostonfalva 5 km) központjában három megyei jelentőségű útszakasz található (Sepsiszentgyörgyről Mikóújfalu és Hídvég irányából, Székelyudvarhely felől a Homoródok mentén közelíthető meg). Barót ipari funkciói közül jelentős ma is a briktgyártás, a tejfeldolgozás, a szeszfinomítás és a fűrészáru előállítás. Mezőgazdasági területe (közel 13 ezer ha) is jelentős, hiszen a lakosság több, mint 20%-a ma is gazdálkodik. A város vonzáskörzetének jelentős települései Olasztelek (Csikkal szomszédos területe kiterjedt lombhullató erdővel rendelkezik), Vargyas népművészete és a szurdokvölgy közelsége jelentős regionális szintű turisztikai vonzerőt kölcsönöz e térségnek.

Az *Erdővidék* északi részén értékes erdőterületek (bükk, tölgy) jelentenek kiaknázható értéket, ezekre épült valamikor a Zalánpataki üveghuta, a hagyományos sertéshizlalás (Kisbaconban), de vágta fát a szűk határu falvakban bútorkészítéshez (Vargyas), kádárkodáshoz (Magyarhermány, Erdőfüle) mészégetéshez.

Az Erdővidék déli részén Apácától, Hídvégig a kitermelő funkcióval rendelkező településektől (Alsórákos a kőbányászat központja, a kifejtett kőzetek közül a bazalt, dacit és mészkő érdemel említést, Apácán mészkőfejtés, Köpecen külszíni barnaszénfejtés), a növénytermesztő, állattartó szerepkörig számos kisebb-nagyobb jelentőségű (Felsőrákos, Hídvég, Középpajta) települést megtalálunk.

A vidék sokszínűsége, érdekes dombvidékből hegyvidékbe hajló képe jelentős idegenforgalmi vonzerőt jelenthet, a közúti és az idegenforgalmi infrastruktúra viszont elhanyagolt állapotban van, amely jelentős hátrányt jelent a térség számára.

4. Faluhálózat

A funkcionalitás, a lakosságszám és a terület alapján meghatározhatunk településkategóriákat, amelyek követik a sajátos székelyföldi viszonyokat, elkülönítve a településhierarchia elemeit.

A funkcionalitás komplex mutató, hiszen a közigazgatási hatáskörtől a gazdasági tevékenységekig, a közlekedési helyzettől vagy a kulturális szerepkörtől függően számos településtípus nevezhető meg. A mennyiségi mutatók (pl. az adott funkciót igénybe vevők száma) alapján meghatározott szerepkörök, de a minőségi ismérvek (pl. a turisztikai vonzás esetében honnan származik az illető vendég, vagy hová exportálnak árut a település területéről) fajsúlya szerint is mérlegelni lehet az adott települést.

A közigazgatási funkciókkal rendelkező falvak a községközpontok, illetve olyan települések, amelyeken erdészeti, vízügyi vagy bármilyen igazgatási szerv megtalálható. A közigazgatási központok száma a három megyében 173 község és 21 város.

Az ipari funkciókhoz általában törvényszerűen kapcsolódik a kereskedelmi funkció is, ezért ezt egy kategóriaként kezelhetjük (Vofkori, 1990). Fontos településtípus az agrárcentrum funkcióval rendelkező település, (amelyek legalább egy, térségi szinten is meghatározó termelő vagy felvásárló vállalkozással bír), illetve a turisztikai funkciókat tömörítő települések. Megkülönböztetünk továbbá olyan specifikus funkciókat, mint bányaművelési, turisztikai, erdőkitermelő és fafeldolgozó, valamint térségi kulturális művelődési funkciót. Ezeket a kategóriákat természetesen egyetlen településnél sem találjuk meg tiszta formában (kivételt jelent az agrárfunkció), ezért szükségszerűen a két legfejlettebb funkciót vesszük figyelembe az adott település besorolásakor.

A székelyföldi falusi települések hat funkcionális kategóriába sorolhatók.

1. Ipari-kereskedelmi falvak

Ezek a települések a nagyvárosok, illetve a városok perifériális, szuburbánus közelségében találhatók, általában csatolt falvak, vagy a várostestbe olvadt erős identitással rendelkező települések. Ebbe a kategóriába sorolható Meggyesfalva, Marosszentanna, Marosszentgyörgy, Galócás, de az elmúlt évtizedben ide tartozott Gyulakuta és Makfalva is.

2. Ipari és mezőgazdasági funkciókat egyaránt betöltő falvak

Ebbe a kategóriába azok a falvak tartoznak, amelyek – bár erős ipari szerepkörrel rendelkeznek – életében fontos szerepet játszik a mezőgazdaság. Ezek a falvak viszonylag nagyobb számban képviseltetik maguk: Mezőbánd, Gyergyóremete, Csíkszentdomokos, Csíkszentkirály, Tusnád község, Bibarcfalva, Málnás, Uzon, Nyárádszereda, Csíkszentsimon.

3. *Mező-, erdőgazdasági és idegenforgalmi funkciókkal rendelkező falvak*
Zetelaka, Székelyvarság, Szárhegy, Vargyas, Marosfő, Torja, Gyimesfelsőlok, Uzonkaftűdő, Árkos, Előpatak, Kirujfűdő, Homoródfűdő, Málnásfűdő, Kézdiorszfalu, Korond.

4. Mező-, erdőgazdasági és bányászati funkciókat tömörítő települések

Gelence, Sepsikőrőspatak, Köpec, Parajd, Bélbor, Alsórákos, Sepsibüksád, Csíkdélne, Vasláb, Csomafalva, Mikóújfalva. Esetenként a települések életében a bányászatnak már nincs meghatározó jelentősége (Csíkdélne, Mikóújfalva, Sepsibüksád, Sepsikőrőspatak), amely érthető, hiszen a bányaipar majdnem minden művelési ága megszervezte a szerkezetváltást. Helyi jelentőségű bányákról beszélhetünk Tusnádon, Csíkdélnén, Csíkszentkirályon, Kovászna megyében Zoltán, Maros megyében Havadtő rendelkezik nyersanyag kitermeléssel.

5. Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási funkciójú falvak

Azok a települések tartoznak ide, amelyek gazdasági szerkezetében a mezőgazdaság mellett az erdőgazdálkodás jelenti a jövedelemforrások túlnyomó részét. Ide sorolandó a székelyföldi falvak jelentős része, reprezentatív képviselői Csíkszentmárton, Csíkközmás, Kászonaltíz, Gyergyóalfalu, Zabola, Gidófalva, Nyárádremete, Vármező, Homoródszentmárton, Homoródszentpál, Oklánd, Máréfalva stb. Kiemelten erős mezőgazdasági funkciókkal rendelkezik Tusnád és Csíkszentmárton, de mindkettőnek erős kiegészítő funkciói is vannak.

6. Kizárólagos mezőgazdasági funkciókkal rendelkező falvak

E csoportba tartoznak az erdőben szegény mezősegi (Mezőbergenye, Mezőpanit vidéke) és Nyárád menti települések (Murokország és Felső-Nyárád mente egy része), de ide sorolhatjuk Keresztúr környék (Gagymente) s az Udvarhely vidék néhány elszigetelt faluját. E funkcionális kategória a legelterjedtebb, hiszen a visszamért mezőgazdasági területek sok városlakót vagy városba ingázót tartottak vissza a mezőgazdaságba. Ebben a kategóriában két településtípus különíthető el. A város közeli prosperáló falvak (Fenyéd, Felsőboldogfalva, Illyefalva, Csíkpálfalva, Csíkszentimre, Csíkszentlélek, Csernáton, Szentkatolna stb.) fejlődésüket elsősorban a városi szolgáltatások közelségének, illetve a kiköltöző városiak által képviselt életmódminta és igény szint meghonosodásának köszönhetik. A másik típus a stagnáló vagy visszafejlődő falvak, amelyek a városoktól távolabb fekvő viszonylag zárt települések (Fiság mente, Alsó-Nyikó mente, Kis-Kászon, Málnásfűdő, Felső-Nyárád mente falvai).

Az 5. táblázat a legváltozatosabb gazdasági képet elénk táró településeket mutatja. A funkcionális elemzés során az alapkritérium az alkalmazottak és a foglalkoztatás szerkezete volt.

Szembevetendő tény, hogy mennyire alacsony az alkalmazottak aránya az összlakossághoz viszonyítva. Magasabb értékeket találunk Galócás esetében, Madéfalva községben (Csicsó falu), Csíkszentkirályon, Csíkszentdomokoson, Csíkszentmártonban. A nagy népességű falvak rendelkeznek differenciáltabb gazdasági szerkezettel (a megvizsgált kistalvak mindegyikében a mezőgazdaság, ezen belül az önfenntartó gazdálkodás dominált). Nehéz behatárolni teljesen meghatározó, abszolút érvényű funkciót vagy funkciókat. Egyedül Galócás község az, ahol a feldolgozó szektorban dolgozók abszolút túlsúlyban vannak a többi ágazatban foglalkoztatottakkal szemben. Vannak esetek, amikor alapozhatunk olyan adatokra, amelyek nem mennyiségi értékek, hanem minőségi tartalmuk van, például a speciális funkcióval (vasúti szállítás) rendelkező Csicsó (Madéfalva község). Csíkszentmárton esetében több funkcióval találkozunk, a térség jeles mezőgazdasági centruma egyben erdészeti igazgatási központ is. Gyergyótölgyes adatait vizsgálva látható, hogy a szociális alkalmazottak (az elmegyógyintézet) nagy arányban részesülnek az aktív lakosságból, de a község életében funkcionálisan nincs jelentős szerepük.

Zetelaka község a fakitermelés és a fűrészüzemek hazája, ez a foglalkoztatottak számarányában nem tükröződik, ebben a szektorban rendkívül magas az illegális foglalkoztatottak száma.

A tejtermelésre vonatkozó adatsor azért jelentős, mert a jelenlegi önfenntartó falusi társadalom egyik jelentős bevételi forrása a tej. Bonyolítja a funkcionális típusok elhatárolását az is, hogy a funkciók halmozódnak. Érdekes ellentétnek tűnhet, hogy a legiparosultabb falvak, mint Csíkszentkirály, Gyimesközéppok, Madéfalva vagy a szolgáltatásokban gazdag Korond termeli a legnagyobb mennyiségű tejet. Gyergyóremete és Gyergyóújfalu elsősorban a remetei tejfeldolgozó és tejporgyár miatt emelkedik ki a tejtermelésben.

A folyamat másik vetülete az új funkciók felbukkanása, amelyek az 1990. év utáni változások nyomán jelentek meg a vidéki gazdaságban. Jelentőssé vált egyes községekben az oktatási funkció (középiskolák erősödtek meg Korondon, Csíkszentmártonban, Ditróban, Erdőszentgyörgyön), illetve megjelent a főiskolai oktatás (Nyárádszereda) is. Emellett jelentős falusi turisztikai központok nőttek ki Parajdon, Szárhegyen, Zetelakán, Gyimesfelsőlokon, Árkoson, Illyefalván és más községekben.

Erősödő gazdasági tevékenység a Kis-Küküllő mentén a gyümölcsstermesztés, a főlías növénytermesztés és a faiskolák működtetése.

5. táblázat

Településtípusok a Székelyföldön, 2001

Település	Népesség, fő	Alkalmazot- tak száma, fő	ipari	Ebből		Mezőgazda- sági terület, ha	Tejhozam, hl
				mezőgaz- dasági	kereskedelmi, szolgáltatási		
Galócás	2 947	1 015	878	4	59	2 537	8 870
Középlak	5 366	522	368	5	24	8 516	45 000
Gyergyóújfalu	5 301	360	252	21	19	12 252	34 828
Csíkszentdomokos	6 539	605	440	5	64	8 089	27 375
Csíkszentkirály	6 498	791	521	25	93	8 530	63 596
Korond	6 397	276	27	5	111	7 260	31 680
Ditró	6 394	441	114	6	9	8 058	28 116
Parajd	6 959	507	229	6	38	8 685	19 551
Madéfalva	7 271	815	9	21	17	10 216	36 067
Székelyvasság	1 604	168	106	5	9	2 847	12 800
Lővéte	3 867	86	20	5	9	6 784	17 197
Csíkszentmárton	4 314	419	10	207	38	7 181	...
Zetelaka	5 838	266	126	16	10	9 622	28 867
Tusnád	2 273	400	64	208	10	3 464	15 694
Gyergyóremete	6 749	304	158	6	16	8 370	33 889
Tölgyes	3 438	362*	51	4	21	7 797	9 000
Siménfalva	3 477	164	30	48	8	8 056	29 388

* ** Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek és egyedi adatgyűjtés.

A települések *nagyságrend* szerinti csoportosítása nyomán kiderül, mennyire sokszínű a székelyföldi falvak állománya, és egyúttal meghatározhatjuk a méret szerinti falutípusok térbeni elhelyezkedését.

Az alábbi kategóriák székelyföldi kontextusban értelmezendők, tehát nem abszolút érvényű kritériumok alapján történik az egyes falvak méret szerinti besorolása. Általában igaz, hogy a nagyobb falvak funkciókban gazdagabb települések, viszont ez esetben is elérhető az a lakosságszám által meghatározott települési kategória (pl. az óriásfalvak), amelynek tartalmi vonásai nem változnak a lakosságszám változásával.

Tanyák és szórványok azok a magános vagy csoportos települések, amelyek lakossága 120 fő alatt van. A magános tanyák ritkábbak, számuk és lakosságuk az utóbbi évtizedekben erősen megcsappant. Legnagyobb számban a Sóvidéken, a Hegyalján és Keresztúr vidékén találhatók. Néhány közülük már csak a nevekben él (Késály mint Szentábrahám község tartozéka, Vajdakunyhó mint Székelypálfalva tartozéka, Borosszénája, mint Zetelaka tartozéka). A tanyavilág bizonyos típusát a Mezőségen is megtaláljuk, például a Mezőbánd falu határából kiszakadt kis tanyacsoportosulások formájában.

Aprófalvak (120–200 fő között) nagy számban a Nyikó mentén (Kiskede, Nagykede, Csehértfalva, Székelyszentmiklós) és Keresztúr környékén (Magyarandrásfalva), illetve a Homoródok mentén találunk (Lókod, Homoródrete, Recsenyéd), de félő, hogy számuk tovább növekszik a Felső-Nyárad mentén és Udvarhely vidék (Árvátfalva, Üknyéd, Székelyszenttamás, Fancsal, Décsfalva stb.) településhálózatában is. Háromszéken ritka ez a településtípus, Licsnyópata, Sepsimagyarós, Uzonkafürdő, Zalánpaták képviselik. Jellegzetes tagjaival a dombsági Székelyföldön találkozunk (Kendő, Seprőd, Bede, Kis- és Nagyardorján).

A *kisfalvak* közé soroljuk azokat a településeket, amelyek lakossága 200–400 fő, a leggyakrabban a Nyárad mentén (Kisszentlőrinc, Székelymoson, Búzaháza, Vadad stb.), Udvarhely vidékén (dombsági falvak Patakfalva, Telekfalva, Hodgya, Farcád, Ocfalva stb.), Homoród mentén (Szentpéter, Városfalva, Keményfalva, Abásfalva, Bágy, Homoródújfalva) lelünk nyomára. Háromszéken is megtaláljuk ezt a típust (Feldoboly, Haraly, Cófalva, Páké, Imecsfalva, Kiskászon, Kurtapatak, Futásfalva, Ikafalva). Erdővidéken nem, Sepsikörnyékén (Sepsibesenő, Fotosmartonos, Étfalvazoltán) elszórtan találkozunk e településmérettel.

A *közepes* falvak közé a 400–800 lakosú településeket soroljuk. A Maros terében Marosvásárhely tözsomszédjai közül Meggyesfalva, Székelyvaja, a Nyárad előteréből Göcs, Székelykál a Káli patak völgyében, a Mezőségi részekben Várhegy, Szabéd, Galambod, Mezőkölpény. A Nyárad mentén Ilencfalva, Teremiújfalva, Nagyeremi, Hagymásbodon, Nyárádszentbenedek, Szé-

kelytompá, Székelysárd, Mikháza, Vármező, Nyáradmagyarós stb. Ez a településméret gyakori a Nyikó mentén (Kecset, Székelyszentlélek, Nyikómalomfalva, Székelyszentmihály), Keresztúr környékén (Alsóboldogfalva, Újszékely, Csekefalva, Gagy), a Homoródok mentén Oklánd, Homoródkarácsonyfalva, Háromszéken, Erdővidéken (Kisbacon, Bodos, Miklósvár, Olasztelek), Orbai vidéken (Szörce, Székelytamásfalva, Barátos, Kézdimartonfalva).

Nagyfalvak Háromszéken, Csikban és a Gyergyó vidékén jellemzőek. A nagyfalvak 800–2000 lakosú települések, általában életerős, funkciókban gazdag (közigazgatási, agráripari) falvak. Háromszéken Bibarcfalva, Magyarhermány, Felsőrákos, Nagyborosnyó, Kommandó, Bardóc, Kézdi-polyán. Kászon vidék falvai teljes mértékben, Csík településeinek túlnyomó része tartozik e kategóriába (Karcfalva, Tusnád, Újtusnád, Csíkközmás, Csátószeg, Csíkszép-víz, Csíkmindszent, Csíkbánkfalva, Csíkpálfalva stb.), Gyergyóban pedig Vasláb, Tekerőpaták, Kilyénfalva stb.

Egy csíki falu a XX. század végén

Csíkszeredától északra, a Moldva felé vezető úton, a Gyimesi-szoros előterében fekvő Csíkszépvíz községközpont, a közigazgatási egységet négy település alkotja. Csíkszépvíznek az 1990-es évek végén 1800 lakosa volt, szinte kizárólag magyar nemzetiségűek. A román lakosság részaránya egy százalékot tett ki.

A lakosság fő foglalkozása a földművelés és az állattartás, városi munkahelyekre kevesen járnak. Tagosítás a határban nem volt, csak dűlőkön belüli területösszevonások voltak. Akik nem tudták megművelni szántóikat, azok beléptek az Agrostar nevű új típusú mezőgazdasági termelőszövetkezetbe. A birtokok többsége 3–4 hektáros. A szántók felén burgonyát (pityókát) termelnek, a másik felén gabonaféléket. A falu 76 traktorából 69, a 12 kombájnából 8, a 26 burgonyaültető gépből 24 magántulajdonban van. 1999 tavaszán a településen 560 szarvasmarhát, 190 lovat és mintegy 300 juhot tartottak. A tejet a gazdák négy csarnokban adhatják el.

A helybeli vállalkozások közül a legjelentősebb a száraztészta-gyár. Emellett két asztalos-üzem, 2 fűrészüzem (gáter) és egy pászkasütőde működik. A kézműves réteget ácsok, kőművesek, szabók, varrónők, szobafestők és autószerelők képviselik. A közellátást 10 vegyes üzlet, 2 hentesbolt, egy bár és egy vendéglő biztosítja. Szombatonként állat- és terményvásárt tartanak.

A faluban orvosi, fogorvosi rendelő és gyógyszerár van, helyben lakó orvos azonban nincs. A telefonközpont félautomata, a kábel-tévé-hálózatot kiépítették. A vízhálózat és a gázvezeték építése folyamatban van.

A község általános iskolájába 157 tanuló, az óvodába 59 gyermek jár. A 130 férőhelyes öregek és szellemi fogyatékosok otthonának vonzáskörzete az egész megyére kiterjed.

Forrás: Sepsiszeréki Nagy, 2002.

Óriásfalvakat (2000 lakos felett) főleg Gyergyó vidékén, Felcsíkon, Háromszék néhány községében találunk. A legjellegzetesebb képviselői Ditró, Gyergyóalfalu, Gyergyócsomafalva, Csíkszentdomokos, Madéfalva, Csíkszentkirály, Csíkszentmárton, Vargyas, Mikóújfalu, Uzon, Zabola, Gelence (6. táblázat).

A székelyföldi falvak legelterjedtebb nagyságrend szerinti típusa a közepes és a nagy falusi település. A Hargita megyében jelzett tanyák, szórványok kiegészültek az elfogyó lakosságú falvak kategóriájával. Ezek a települések sem morfológiai, sem genetikai értelemben nem tanyák vagy szórványok. Olyan települések kerültek ebbe a besorolásba (Hargita megyében 18), amelyek lakossága már nem képes visszafordítani a teljes előregedés folyamatát. Ezen falvak hiteles képviselője Lókod, Nagykedde, Jásfalva, Ége, Ábránfalva stb., mind Udvarhely vidékén található települések.

Feltűnő az óriásfalvak koncentrációja Hargita megyében, a 26 óriásfaluból 7 település 4000 lakos feletti, 5 falunak pedig 3000-nél több lakosa van. Területi megoszlásuk szerint 10 falu Gyergyó-vidékhez, 10 Csíkhöz, 6 falu pedig Udvarhely vidékéhez tartozik. Kiemelkedően magas lakosságszámú Csíkszentdomokos, Gyergyóremete, Ditró, Korond, Gyergyóalfalu. Kovászna megyében ez a településkategória Zágont (több mint 4000 lakos), Gelencét (4300 lakos), Zabolát, Szitabodzát, Torját, Ozsdolát és egyéb falvakat, foglal magában. A valamikori Marosszék – bár területileg kisebb – legalább ennyire bonyolult és változatos a települések méreteit tekintve. A nagy változatosság nemcsak a székelyföldi településállományhoz való viszonyában, hanem a marosszéki tájegységek, térségek szintjén is megfigyelhető (7. táblázat).

A nagy- és óriásfalvak Marosvásárhely előterébe koncentrálnak (jeles képviselői Marosszentgyörgy, Marosszentanna, Ákosfalva stb.). A kis- és közepes falvak nagy számban a Nyárad mentén fordulnak elő, itt viszont alig találunk óriásfalvakat (kivéve Nyárádszereda, Karácsonfalva). A Nyárad mente településállományának vázát a kis- és közepes falvak alkotják, ennél kiegyensúlyozottabb arányokat találunk a Kis-Küküllő mentén vagy a székely Mezőségen.

A székelyföldi települések demográfiai helyzetképe rendkívül kedvezőtlen mind a városok, mind a falusi települések esetében. Több évszázados adatsorok tanúskodnak arról, hogy a Székelyföld mindig erőteljes népességkibocsátó térség volt. A lakosságfelesleg Romániába, Belső-Erdélybe, Magyarországra vándorolt. A mai napig jellemző, hogy a legmagasabb szakképzettséggel rendelkező értelmiségiek távoznak a legnagyobb arányban. Talán híven tükrözi az utóbbi száz év demográfiai folyamatát ama tény, hogy az erdélyi magyarok száma 1910-ben és 1992-ben is ugyanannyi, 1,6 millió volt. Sebők László (2000) szerint az erdélyi magyarság évi migrációs vesztesége 20–25 ezer fő lehet. A tudatos betelepítések csökkentették a magyarok számarányát a hagyományosan magyar többségű városokban, a peremvidékeken, illetve a szórvány-

6. táblázat

A falvak nagyságrend szerinti megoszlása Hargita és Kovászna megyékben, 1992

Megnevezés	Tanyák és szór- ványok, fogyó lakosságú falvak	%	Apró- falvak	%	Kis- falvak	%	Közepes falvak	%	Nagy- falvak	%	Óriás falvak	%	Össze- sen
Hargita megye	52	20,0	31	11,9	45	17,3	63	24,2	43	16,5	26	10,1	260
Kovácsna megye	9	6,7	9	6,7	28	20,7	34	25,2	43	31,9	12	8,8	135
													100,0

Forrás: Varga, 1998 alapján.

7. táblázat

Marosszék vidékeinek nagyságrend szerinti településkategóriái, 1992

Megnevezés	Tanyák és szór- ványok, fogyó lakosságú falvak	%	Apró- falvak	%	Kis- falvak	%	Közepes falvak	%	Nagy- falvak	%	Óriás falvak	%	Össze- sen
Marostere	1	3,2	2	6,4	7	22,6	5	16,1	10	32,3	6	19,4	31
Székely-Mezőség	1	5,6	1	5,6	4	22,2	4	22,2	6	33,3	2	11,1	18
Nyárad mente	5	8,6	7	12,0	20	34,5	14	24,2	10	17,2	2	3,5	58
Kis-Küküllő mente	-	-	5	21,7	5	21,7	5	21,7	6	26,0	2	8,9	23
Marosszék- Sóvidék	-	-	-	-	-	-	-	-	1	100,0	-	-	1
													100,0

Forrás: Vofkori, 1996 alapján.

vidékek falvaiban viszont visszafordíthatatlanul fokozódik a szórványosodás. A Székelyföld peremvidékein (Kovászna, Zágon, Gyimes-vidék) és városaiban tovább növekszik a román ajkúak száma, bár a tudatos betelepítések aránya jelentősen csökkent (8. táblázat).

8. táblázat

A természetes szaporodás alakulása a Közép régióban, 1980–2000, %

Megnevezés	A természetes szaporodás alakulása	
	1980–1990	1990–2000
Közép régió	0,5	–0,8
Fehér megye	0,2	–0,7
Brassó megye	0,9	–1,0
Kovászna megye	1,0	–0,3
Hargita megye	0,5	–0,6
Maros megye	0,3	–0,4
Szeben megye	0,2	–1,2

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

A népességfogyás okait a gazdasági helyzettel, az átmeneti időszak bizonytalanságaival, az 1990-ig alkalmazott hamis statisztikai adatokkal magyarázzák. Tény azonban, hogy a fogyás mértéke egyre erősödik, és ez Székelyföld esetében is igaz.

A népességfogyás valamennyi településtípusra jellemző. Kisebb mértékű a fogyás a nagyobb falvak és községközpontok esetében (Gyergyó és Csík óriás-települései), viszont kiemelkedően magas az aprófalvak és a kistalvák esetében (Udvarhely vidéke). A növekvő lakosságú falvak közül Csíkban Csíkszentmárton, Csíkszentsimon, Csíkpálfalva, Udvarhelyen Felsőboldogfalva, Oroszhegy, Oklánd, Újszékely, Gyergyóban Vasláb község román lakossága mutat növekedést (0,1%). Nagy mértékű fogyást regisztráltak Gyergyóváralján (–10,3%), Székelyderzszen (–11,8%), Ditróban (–12,2%), Tusnádfürdőn (–12,2%) és Balánbányán (–27,7%).

Hargita megye városi lakossága 143 885 fő, ez a megye lakosságának 44%-a, míg a falusi lakosság száma 182 135, a megye összlakosságának 56%-a (9. táblázat).

9. táblázat

A jelentősebb Hargita megyei községek népességszámának alakulása, 1992–2002

Község	Népesség, 1992, fő	Népesség, 2002, fő	Változás, 1992 = 100
Etéd	3147	2838	90,2
Fenyéd	3620	3561	98,4
Kányád	1314	1273	96,7
Zetelaka	5979	5753	96,2
Lövéte	3841	3524	91,7
Madéfalva	7110	6906	97,1
Csíkszentdomokos	6676	6398	95,8
Csíkszentkirály	6208	6194	99,0
Gyimesközéplak	5299	5227	98,6
Gyergyóalfalu	6247	5717	91,5
Szárhegy	3727	3607	96,7
Gyergyóremete	6582	6316	96,0

Forrás: Varga, 1998. és a 2002. évi népszámlálás előzetes adatai alapján.

5. Városhálózat

A székelyföldi városok zöme a XV. században jelent meg a településhálózatban. Valószínűsíthető, hogy több útvonal találkozásánál fekvő nagyobb egyházas helyek nyertek vásártartói jogot a magyar királyság idején. A települések igazgatása korán kialakult (az első falutörvényt a XVI. század végére datálják), de a széknek való közigazgatási szempontú alárendeltségük egyértelmű és vitathatatlan volt. A Zsigmond király által adományozott általános mezővárosi rang Csíkszereda vagy Székelyudvarhely esetében nem ismeretes, bár feltételezések születtek ezek korai létezésére vonatkozóan. A XVI. századra a városok vagy taxás helyek már léteztek, és kemény harcot vívtak fennmaradásukért. Érdekes közigazgatás-történeti eseménysor az a rengeteg pereskedés, amelyet a városok önkormányzatai (Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely) folytattak a széki előjáróságokkal, Csíkszereda a szomszédos falvakkal, Sepsiszentgyörgy a 30 km-re fekvő Brassóval.

A városok, bár központi akaratukkal jöttek létre, mostoha feltételek között fejlődtek, ún. előjogaikat sem a nemesség, sem a szék nem akarta elfogadni. A XVIII. században már komoly funkciókkal rendelkező városhierarchia létezett.

Ennek legfontosabb eleme Marosvásárhely volt, amely 1616-ban lett szabad királyi város, majd 1876-ban egyetlen törvényhatóságú város Székelyföldön (a második Erdélyben, Kolozsvár után). A többi város (Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Nyárádszereda, Keresztúr, Oláhfalva vagy Szentegyháza, Bereck, Illyefalva) messze elmaradt Marosvásárhely lakosságszáma, épületegyüttese, funkcionális berendezkedése mögött. A városhierarchia rangfokozati sorrendjében Kézdivásárhely, Székelyudvarhely, valamint Sepsiszentgyörgy egy szinttel állt lejjebb, a többi kis mezőváros harmadrangú központ volt, ezek szűkebb környezetük piachelyeként tartották meg városi funkcióikat 1876-ig.

Az 1876 utáni gyökeres változásokat az jelentette, hogy a tudatos közigazgatási rendezés meghatározott egy tér- és két városkategóriát, valamint a nagyközségeket és községeket. A vármegyék létrejötte a Székelyföldön automatikusan maga után vonta a megyei közigazgatási központok megjelenését, ezek helyi és vármegye szintű önkormányzati szerepkörének fejlődését. A városok rangját, lakosságának alakulását mutatja be a 10. táblázat.

A táblázatban látható, hogy a lakosság (kivétel Marosvásárhely) nem mérvadó a települések városi rangjának megítélés szempontjából. 1869-ben, sőt 1880-ban Csíkszereda a második legkisebb lakosságszámú városi település, és ez a sorrend nem változik az 1876-os rendezés után sem. Az 1910-es adatsorból kiderül, hogy a községgé visszaminősített települések lakosságszáma is többségében magasabb, mint Csíkszeredaé. A városhiányos Csík és Csíkszereda város előnyös fekvése indokolta a vármegyeközpont fejlesztését, viszont a többi vármegye funkcióhiányos városi jogállású települései elvesztették 1876 után kiváltságait. A központok kialakulásának vagyunk tanúi, a volt széki-térségi településhálóból törvényerő segítségével vagy anélkül kiemelkedik a mai térségközpontok váza.

A Monarchia idején kibontakozott konjunktúra megtorpant a világháború kitörése után, a román közigazgatási rendszer már nem kedvezett a települések polgári fejlődésének. A közigazgatási hierarchiarendszer a központi közigazgatást szolgálta ki. Az ortodox katedrálisok építésének korszaka ez, de új, részben modern elemek (parkok, a román történelmi szoboralakok) is megjelentek a városképben.

A második világháború után a központosítás következtében az önkormányzati szerep fokozatosan csökkent, a néptanácsok a párt utasításai (kongresszusok döntései, dekrétumok) alapján végezték igazgatási feladataikat. A városhálózatba új elemek jelentek meg. A községgé visszaminősített, majd újra városi rangra emelt települések mellett (Keresztúr 1956-ban kapott újra városi rangot, Szentegyháza 1968-ban) új városok is megjelentek a székelyföldi településhálózatban. Szováta és Kovászna 1952-ben, míg Borszék 1956-ban nyerte el a

10. táblázat

A városok népességének változása, 1830–1910

Város	Népesség, fő			Rang 1876-ig	Népességváltozás, 1830 = 100
	1830	1869	1880		
Marosvásárhely	6 000	11 885	12 687	Szabad királyi város	425
Székelyudvarhely	2 993	3 652	5 948	Kiváltságos mezőváros	342
Kézdivásárhely	3 559	4 752	5 183	Kiváltságos mezőváros	166
Sepsiszentgyörgy	2 395	2 857	5 268	Kiváltságos mezőváros	362
Csíkszereda	860	1 062	1 597	Mezőváros	430
Székelykeresztúr	2 300	2 633	2 775	Mezőváros	169
Nyárádszereda	340	529	630	Mezőváros	448
Bereck	2 973	3 071	3 033	Mezőváros	110
Illyefalva	1 285	1 719	1 571	Mezőváros	105
Gyergyószentmiklós	5 362	7 136	6 060	1907-től városi rang	160

Forrás: A szerző adatgyűjtése különböző forrásokból.

városi rangot, köszönhetően jól fejlett ipari, fürdővárosi gyógy- és idegenforgalmi funkcióinak. Maroshévízt 1952-ben nyilvánították várossá, Barót és Tusnádfürdőt 1968-ban a megyésítéskor lett város.

1956-ban Romániában 183 települést nyilvánítottak várossá, 1968-ban az új közigazgatással Erdélyben 20 új város jelent meg, ebből 4 város a Székelyföldön.

A várossá nyilvánítások a felfokozott urbanizáció előhírnökei voltak, de az is tény, hogy a kiemelkedő, markáns funkcióval rendelkező települések mint Szováta és Kovászna városként jobb esélyekkel versenyezhettek a folyamatosan kiépülő tengerparti városokkal. A megyésítés után jelent meg a megyei város kategóriája, a megyeközpont mint reprezentatív ipari és közigazgatási központ, komplex funkciókkal rendelkező modern város (a megújított városképek kora).

1968 után kezdődött a három megyeszékhely (Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely) nagyarányú fejlesztése, gyárak és lakótelepek építése.

1965-től Csíkszeredában több mint 22 ezer munkahelyet létesítettek (Vofkori, 1998), számos iparágban, a bányaiipari vállalatoktól a gépgyártásig. Ez a folyamat Sepsiszentgyörgy esetében kisebb mértékű volt, itt az autóalkatrészeket (villamosság, sebességváltók) gyártó üzem és a műanyaggyár vált jelentőssé a térségi munkaerő-áramlás számára.

Marosvásárhely kulturális, ipari, közigazgatási és egyetemi központ, magasan kiemelkedik a székelyföldi városhálózatból. Erdély egyik jelentős regionális centruma. 1968-ig a Magyar Autonóm Tartomány, 1968-tól Maros megye székhelye, megyei jogú város.

A többi város fejlesztése valamelyest szerényebb keretek között történt, bár jelentős ma is a könnyűipar Székelyudvarhelyen, Kézdivásárhelyen. Ugyanakkor olyan ágazatok is jelen voltak és vannak mind a mai napig, mint Szentegyházán a kohászati központ vagy a kisipari hagyományairól ismert Székelykeresztúron a szerszámacélgár. A mesterséges túlfejlesztés helyszíne volt Bodzaforduló is, ahol az ipar több ágazata is meghonosodott, bár életképességük erősen megkérdőjelezhető (11. táblázat).

A táblázatban jól látható az a népességszám-megugrás, amely 1968 után a városokhoz csatolt falvak nagy számának is köszönhető. Három évtized alatt két megyeszékhely népessége megháromszorozódott, a nagyobb ipari központoké pedig duplájára emelkedett.

A kisvárosok és nem megyeszékhelyek (Borszék, Szentegyháza, Barót, Szováta) fejlődése az 1978-as gazdasági megtorpanást követően lassult, markánsabb volt a lakosságszám alakulása Marosvásárhely, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely esetében és mérséklődött Kézdivásárhely, Kovászna városokban. 1985-ig a nagy térbeli átszervezések (áttelepítések, ipari centrumok kiépítése) Romániában nagyjából lezajlottak, 1985 után vette kezdetét a köz-

pontilag irányított városfejlesztés. E politika a falusi települések számának radikális csökkentését tűzte ki célul (ennek során költöztették el például Bözödújfalú lakosságát, hogy a Küsmöd-patak mentén völgyzáró gátat építsenek).

11. táblázat

A városok népességének növekedése, 1966–1999

Város	1966	1977	1992	1999	Változás, 1966 = 100
Marosvásárhely	86 464	130 076	164 445	164 132	198
Sepsiszentgyörgy	20 768	40 804	72 698	67 599	325
Csíkszereda	15 329	30 963	46 029	46 427	303
Székelyudvarhely	18 244	28 738	39 959	38 999	214
Kézdivásárhely	15 775	16 329	22 912	22 087	140
Kovászna	7 831	9 300	12 515	12 373	156
Székelykeresztúr	5 942	7 197	10 596	11 187	188
Maroshévíz	10 993	13 618	17 174	16 795	153
Gyergyószentmiklós	13 828	17 748	21 444	21 226	154
Barót	3 738	9 235	10 493	10 531	282
Balánbánya	4 705	–	10 115	9 158	195
Szentegyháza	2 993	6 636	7 613	7 476	250
Bodzaforduló	5 845	6 451	8 538	9 089	156
Szováta	7 582	10 486	12 112	12 328	163
Borszék	1 750	2 999	3 053	3 103	177
Tusnádfürdő	1 096	–	1 953	1 815	166

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek.

A városok területi megoszlása nem kiegyensúlyozott, kevés várost találunk a történelmi Marosszék területén és viszonylag magas a városok száma Háromszéken (12. táblázat).

Jól látható, hogy történelmi térségekként eltérő a városi lakosság aránya. A Borszék-medencében a népesség kevesebb mint egyharmada város lakó. A városi népesség aránya a történelmi Székelyföldön 55,7%, ami jelentős változás az utóbbi öt évtizedben, ám a gyengén urbanizálódott Románia átlagának megfelelő ráta európai és erdélyi összehasonlításban kedvezőtlennek mondható.

A városok népessége a rendszerváltás óta folyamatosan csökken, ez a tendencia 2002-ben is folytatódott, a legnagyobb vándorlási rátát a nagyobb városok (Székelyudvarhely, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy) mutatják.

12. táblázat

A városok térségenkénti megoszlása, 2000

Térség	Városok száma	A városok népessége, fő	Népesség, fő	A városi népesség aránya, %
Háromszék	5	122 905	211 365	58,1
Udvarhely vidéke	3	58 168	128 125	45,4
Csík	3	57 945	112 400	51,6
Marosszék	2	176 557	279 256	63,2
Gyergyó-vidék	2	38 436	78 700	48,8
Borszék és Tölgyes térsége	1	3 053	11 020	27,7
Történeti Székelyföld	16	457 064	820 866	55,7
Maros megye egyéb részei	5	98 729	328 044	30,1
Összesen	21	555 793	1 148 910	48,4

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek.

Csikszereda népessége tíz év alatt 9,5%-kal, Székelyudvarhelyé 7,6%-kal, Sepsiszentgyörgy 7,1%-kal, Marosvásárhelyé pedig 3,5%-kal fogyott. A vándorlás kétirányú jellege (városról falura, városról külföldre) egyre inkább eltűnik és hangsúlyos szerepet kap a Magyarországra vagy más országokba távozók aránya.

1990 után az egyéni szabadságjogok biztosítása, majd az 1992. évet követően az önkormányzati törvény a települések gazdasági, kulturális, lakóhelyi funkcióit módosította. A városi munkanélküli népesség lett a rendszerváltozás egyik vesztese. A felbomló gazdasági szerkezet munkanélküliséget, elvándorlást eredményezett. Az állami beruházások megszűntek, megkezdett vagy félkész állapotban lévő épületek rondítják a városképet, a helyi önkormányzatok forráshiánya pedig nem elegendő a szükséges fejlesztések finanszírozására. A gazdaságból felszabaduló munkaerő egy része visszatért a falusi gazdaságokba, a visszakapott földek viszont csak a túlélésre biztosítanak alapot. Románia lakossága erőteljesen csökken, ez a városok lakosságára is igaz, sőt néha hangsúlyozottabban, mint falun. Általános tendencia a Székelyföldön, hogy a városokban pozitív természetes szaporodás mutatkozik, viszont magasabb az elvándorlási ráta, falun ez a helyzet fordított (a falvakból a múlt rendszerben és az 1990-es évek során nagyon sok fiatal elvándorolt, a városokból felszabaduló középkorú munkaerő visszatért a családi mezőgazdaságba).

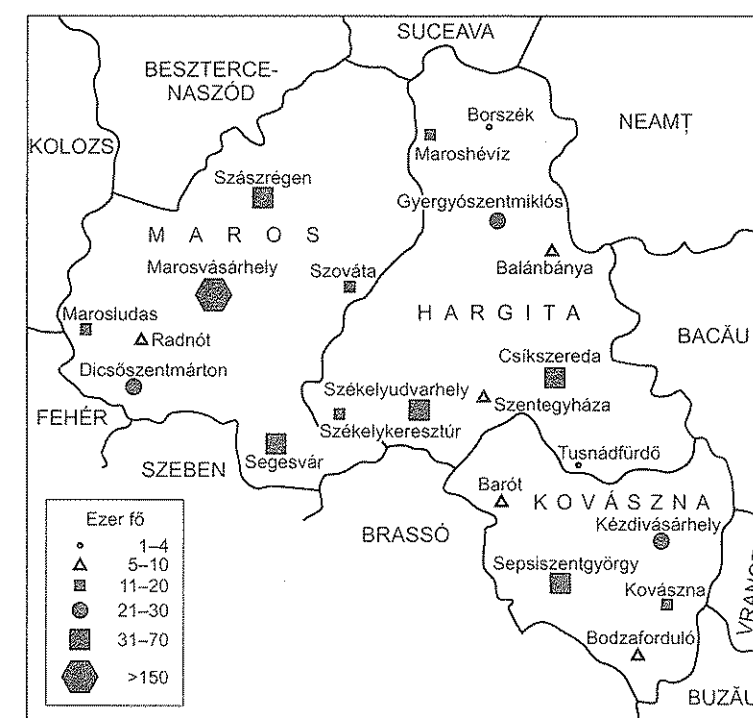
A megyeszékhelyek (megyei jogú városok) és a községek közigazgatási funkciója erősödött. A gazdasági funkciók a városok esetében folyamatosan

erősödnek, de ez egyelőre még nem éri el az 1990-es évek foglalkoztatási arányát, a faluról városba történő tömeges ingázás akkori mértékét.

A városok méret szerinti osztályozása a településkörnyezet figyelembevételével történt, ennek értelmében a kisvárosok felső lakosságát 30 ezer főben, a középvárosokat 30 ezer és 70 ezer lakosság között állapíthatjuk meg (9. ábra).

9. ábra

A Székelyföld városhálózata népességekategóriák szerint, 2000

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001. alapján.

A történeti Székelyföldön 12 kisváros alkotja a városhálózat gerincét. Egyaránt vannak régi mezővárosi hagyományokkal rendelkező városok (Kézdivásárhely, Székelykeresztúr, Gyergyószentmiklós) és újonnan létrejött városok (Bodzaforduló, Tusnádfürdő vagy Maroshévíz).

E várostípus két kategóriára – speciális funkciójú és vegyes funkciójú kisvárosokra – osztható. A speciális funkciók közül jelentős az idegenforgalom (Tusnádfürdő, Kovászna, Szováta, Borszék), a fakitermelő és -feldolgozó funkció (Maroshévíz, Bodzaforduló), de ide sorolhatók a bányászati központok is (Barót, Balánbánya, Borszék).

A Székelyföldön a középvárosi kategóriába tartozik Csíkszereda és Székelyudvarhely. Funkcionális szempontból a megyeszékhely típusú városok kerülnek ebbe a kategóriába.

A lakosság szám alapján a nagyváros kategóriába Sepsiszentgyörgy és Marosvásárhely tartozik, viszont a városok gazdasági-funkcionális jelentősége ezt a besorolást nem indokolja. Sepsiszentgyörgy inkább az előző kategóriába sorolható, hiszen vonzáskörzete, gazdasági ereje az ide tartozó városok közé utalja.

Marosvásárhely már nemcsak a székelyföldi településhalmazban tölt be központi szerepet, hanem az erdélyi gazdasági térben, ezen belül a Maros völgyében elfoglalt helyzete révén lép elő nagytérégi centrummá.

Marosvásárhely olyan külső (nem székelyföldi) városokat is vonzásában tart, mint Marosludas, Radnót, Szászrégen és Segesvár, amelyek viszonylag fejlett ipari, kereskedelmi központok és jelentős speciális szerepkörökkel rendelkeznek (Szászrégen és Segesvár nem megyeszékhelyek, de hagyományosan dinamikus központok).

A város vonzáskörzete nem székelyföldi léptékű, bár kétségtelen, hogy a Székelyföld is érzi Marosvásárhely funkcionális sokszínűségét, a város azonban mint székelyföldi regionális centrum vesztett jelentőségéből, teret nyerve viszont a Maros vonalán, a Mezőségen és a Küküllő mentén. Ilyen értelemben Marosvásárhely, amelynek diffúziós jellege egész Maros megyét, valamint a szomszédos megyék (perem) területeit is érinti, nem székelyföldi, sokkal inkább erdélyi város, hiszen területi érdekeinek érvényesülése eltolódott belső Erdély területeire (gabona, szőlő, gáz, só beszerzési hálózatok), de az egyetemi város vonzereje a közeli román többségű vidékek diákjaira is hatással van, a felsőoktatási szakok túlnyomó többsége ugyanis kizárólag román nyelvű.

Marosvásárhely komplex ipari-oktatási és kulturális központ. A város a Maros-völgy legjelentősebb ipari központja, a beruházások aránya 7%-kal magasabb az országos átlagnál.

Marosvásárhely *regionális központ*, ez a központi szerep körülbelül 800 ezer lakosra terjed ki, ebből Maros megye népessége közel 600 ezer fő, de a vonzás-

körzethez tartozik Beszterce megye déli és délkeleti része, illetve a két Küküllő középső és alsó szakasza mentén elhelyezkedő falvak és városok.

A város gazdasági egységeit és kulturális intézményeit hosszas lenne felsorolni, az ipar szerkezetében háromnegyed részt a vegyipar, a gépgyártás, a könnyűipar és a ffeldolgozás van jelen. A város iparszerkezetének kialakulásában tulajdonképpen a mezőszéki gáz, a Keleti-Kárpátok faállománya, az Erdélyi-medence búza- és kukoricakínálata játszott jelentős szerepet.

Legnagyobb számban az élelmiszeripari vállalatok vannak jelen (14 cég képviseli az élelmiszeripari termelés 90%-át), de jelentős a gépgyártás (Elektromures Rt., Imatex Rt., Matricon, Prodcomplex Rt. stb.), a vegyipar és a gyógyszeripar (Azomures Rt., Armedica Rt.), itt található Románia legnagyobb kesztyűgyára. A közel 5200 cég – amelyből 5100 magántőkével működik – többsége kereskedelmi tevékenységeket folytat, jelentős a szolgáltatások részaránya (13 országos bankképviselő, 12 nemzeti és nemzetközi jelentőségű biztosító társaság), országos jelentőségű a légi szállítás (Vidrátszegi repülőtér).

Marosvásárhely egyetemi központ, a műszaki és orvosi karok mellett informatikai és bölcsészkar, közigazgatási kar és magánegyetemek találhatók. Sokatmondó tény, hogy a gyógyszeripar, az orvostudományi kar, a precíziós ágazatok mind jelen vannak a város gazdasági életében. A színművészeti főiskola mellett jelentős vonzereje van a magyar nyelvű orvostudományi karnak. Romániában csak Marosvásárhelyen lehet magyar nyelven orvostudományt tanulni.

Marosvásárhely mint regionális centrum kiemelkedik a székelyföldi gazdasági térszerkezetből, de tény, hogy a Székelyföldhöz viszonyított perifériális fekvése nem teszi lehetővé, hogy a térség gazdasági-innovációs központjává váljon.

Marosvásárhely Székelyföldre vetített vonzástera a Brassó által gerjesztett vonzásterrel metszi egymást. A metszéspont Székelykeresztúr, Székelyudvarhely és Gyergyószentmiklós vonalon húzódik, ettől északra Marosvásárhely, délre Brassó vonzereje érvényesül. A két regionális szintű vonzáster konkurens helyzete még nem nyilvánul meg teljesen egyértelműen. A két nagyváros egyetemi, ipari és kereskedelmi funkciói mindkét oldalról erősen hatnak. Bár tény, hogy Kolozsváron és Marosvásárhelyen találjuk a székelyföldi (magyar) egyetemisták 70%-át, ebből Marosvásárhely csak 16%-kal részesedik (Murvai, 2000). Sokatmondó adat az is, hogy a magyar nyelvű karok hallgatóinak 75%-án Kolozsvár, 25%-án pedig Nagyvárad, Gyulafehérvár, Marosvásárhely és Csíkszereda osztozik. Komoly konkurenciát azonban Brassó nem jelent, hiszen sokkal kevesebb magyar nyelvű szak található Brassóban, mint Kolozsváron. Ebből a szempontból Marosvásárhely egyetemi város számára Kolozsvár a térítő erő. Brassó gazdasági szerepe Háromszéken teljesen egyértelmű, Csíkban ez a hatás tompul, de érzékelhető a két város verseny (pl. a disztribúciós háló-

zatok megyei területi kiépítésében erős verseny érezhető a dohány-, a szeszipari termékek és az alapélelmiszerek forgalmazása terén).

Fontos kérdés térségi (Csík-, Gyergyó-, Udvarhely-vidék) szinten, hogy a fent jelzett határok milyen irányban mozdulnak el, illetve mennyire egészítik ki egymást a következő évtizedekben.

A nagyváros hiánya mindig érezhető volt a Székelyföldön, ennek köszönhetően jött létre a viszonylag kiegyensúlyozott középvárosi hálózat. E város csoport legfontosabb típusa a megyeszékhely város. Székelyudvarhely megyei jogú város nem megyeszékhely, de beleillik a jellemzően közepes méretű, kisebb súlyú, de jelentős megyei funkciójú ipari-kereskedelmi-oktatási központok csoportjába.

Az alapellátásban (malomipar, tejfeldolgozó, vágóhidak) közreműködő vállalatok mindegyik városban (Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Székelyudvarhely) jelen vannak, de megtaláljuk a hagyományos low-tech ágazatokat (faipar, söripar és egyéb élelmiszeripari, könnyűipari feldolgozó ágazatok) is. Az 1990-es évek a szolgáltatásoknak kedveztek ezekben a városokban, ennek oka, hogy az országos hálózatokban működő vállalatok, bankok a megyeközpontokban hozták létre megyei fiókszervezeteiket.

Dinamikus városoknak minősülnek azok, amelyek iskolai, felsőoktatási központokká nőttek ki maguk (Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely), viszont alacsony a high-tech ágazatokban érdekelt vállalatok száma, ez utóbbiak elsősorban a nagyvárosokat, egyetemi központokat célozzák meg.

Az erős közigazgatási vonzerővel rendelkező megyei jogú városoknak funkcióik szerint változik a vonzáskörzetük. Székelyudvarhely nem megyei központ, de iskolaközponti (egy főiskola, két főiskolai kihelyezett kar, két elméleti gimnázium, szakközépiskolák) funkcióihoz nem férhet kétség. Vonzáskörzete kiterjed Udvarhely vidékére, a Sóvidékre, a Kis-Küküllő mentére, a Homoród mentére. Kelet felé erős választóvonal a Hargita hegység és az a tény, hogy Csíkszereda maga is iskolaközpont és egyetemi város (vonzásterében található Csík, Gyergyó, Gyimes-vidékek). Ezek szerint nyugodtan állíthatjuk, hogy Hargita megye kétközpontú megye (13. táblázat).

A táblázat bizonyítja, hogy e városok közel azonos arányban részesülnek a megyeszékhely szintű funkciókból, a lakosságszámra eső változók növelik meg, nem egészen arányosan, a funkciók mennyiségi mutatóit.

Láthatóan erős Csíkszereda megyeközponti funkcióhalmaza (kórházi ágyak, pénzügy, oktatás), de alacsonyabb a részesedése a termelésorientált ágazatokban.

Sepsiszentgyörgy mutatói részben a legalacsonyabb népességű megye (230 ezer) miatt alakulnak kedvezőtlenül Csíkszereda megyeszékhely jellegű funkcióihoz viszonyítva, emellett nem elhanyagolható az sem, hogy Sepsiszent-

györgy Brassó árnyékában fekszik, ez hatással van a befektetők jelenlétére és az esetleges regionális funkciók kialakulására.

13. táblázat

A középvárosi funkciók mutatói három városban, 2001

Város	Népesség, fő	Alkalmazásban lévő, fő	Ipari foglalkoztatott, fő	Kereskedelem és kisipar, fő	Oktatás, fő	Pénzügy, fő	Oktatási intézmények száma	Kórházi ágyak száma
Székelyudvarhely	38 999	21 596	11 975	2 800	1 451	225	37	644
Csíkszereda	46 427	26 190	10 914	4 341	1 817	532	51	1 008
Sepsiszentgyörgy	66 599	31 880	18 890	4 120	1 881	494	55	954

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek.

A többfunkciós középvárosi szerepkörökkel rendelkező városok csoportjába Kézdivásárhely (kiemelt a könnyűipari és az oktatási funkció) és Gyergyószentmiklós (főiskolai oktatás) tartozik. Ez utóbbinak az oktatásban játszott szerepe elsősorban Csíkban, Gyergyóban és a szörványvidékeken érvényesül. A két város erős ipari, kereskedelmi szerepkörrel rendelkezett a közelmúltban, ma sem elhanyagolható a könnyűiparban, kereskedelemben betöltött szerepük.

Mindkét város rendelkezik rurális jellegű „hátszággal”, ebben a tekintetben viszont Gyergyószentmiklós erősebb helyzetben található, bár tény, hogy a Gyergyói-medence óriásfalvai sokkal inkább jelentenek versenyhelyzetet, mint Kézdi-vidék községei (14. táblázat).

14. táblázat

Gyergyószentmiklós és Kézdivásárhely funkciói, 2001

Város	Népesség, fő	Alkalmazásban lévő, fő	Ipari foglalkoztatott, fő	Kereskedelem és kisipar, fő	Oktatás, fő	Pénzügy, fő	Oktatási intézmények száma	Kórházi ágyak száma
Gyergyószentmiklós	21 310	7 209	3 956	702	456	139	26	251
Kézdivásárhely	22 087	9 350	7 430	891	503	174	14	351

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek.

A táblázat szerint a két város közel azonos fajsúlyú, nagyobb eltérés az ipari alkalmazottak számában tapasztalható, ami főleg a könnyűipar magas foglalkoztatási arányának köszönhető. Mindkét város életében jelen van az oktatási funkció, a komoly hagyománnyal rendelkező középiskolák vonzerőt jelentenek a térségben, de jelentős a főiskolák szerepe is a városok további fejlődésében.

A kisvárosok körében elkülöníthető városkategória a *speciális funkcióval* rendelkező városok csoportja. A legfontosabb városok az üdülőközpontok, de ezen belül is nagy változatosságot tapasztalhatunk (Kovászna, Szováta, Borszék, Tusnádfürdő). E településkategória munkaerő-foglalkoztatási vonzereje alacsony, bár kétségtelenül a szolgáltatások a minőségi szakmai tudásra alapoznak. A turisztikai vonzerő Kovászna esetében országos szintűnek minősíthető napjainkban is. Tusnádfürdő jelentősen veszített korábbi forgalmi szerepéből, az állami szállodalánc válságban van, a szakszervezeti turizmus bevételei csekélyek, az épületállományok felújítása és fenntartása komoly költségeket jelentő feladattá vált. A nagy szállodák mellett kialakultak a kis kapacitású, de kiváló minőségű panziók (Tusnádfürdőn közel 200 férőhely) és kempingek (250 férőhely). Borszék ipari és idegenforgalmi tevékenysége az ásványvízhez és a bányaiipari funkciókhoz kötődik. Szováta és Parajd idegenforgalmi funkciója a só turizmusára alapoz, e két település kiegészíti egymást, a Medve-tó és a megújítás alatt levő Danubius szállodalánc komoly idegenforgalmi potenciállal rendelkezik a jövőben.

Kovászna a gyógyturizmus (szív- és érmegbetegedések, gyomorbántalmak, endokrin megbetegedések, bőrbajok stb.) központja, a nagy szállodák és a szívgyógyászatra specializálódott kórház jelentős vonzerő, viszont hatalmas költségeket ró az államra, ezért privatizációjuk elkerülhetetlen. Az épületállomány és a turisztikai infrastruktúra sürgős beavatkozásokat igényel. A csökkenő vendéglétszám nemcsak ennek köszönhető, fontos tényező a fizetésképtelenség, a kiélesedő verseny, az igény szint növekedése.

Kovászna szálláskapacitása 3435 hely, amelyből 910 a szívkorházat illeti meg. Gyógytényezőkben és gyógyászati szolgáltatásokban gazdag település egy háromcsillagos és több két csillagos szállodával, 450 férőhelyes kempinggel ellátva.

A másik jelentős idegenforgalmi központ Szováta, szintén gyógykezelésre és üdülturizmusra kiépített infrastruktúrával (szállodák, éttermek, villák, fürdőző helyek, sétányok stb.) rendelkezik. Szováta az országban a második legnagyobb hegyvidéki szálláskapacitású üdülőhely Sinaia után. A több mint 4 ezer szálláshelyen 13 szálloda és 3 kemping osztozik. A szolgáltatók között itt is megtaláljuk a gyógykezelő központ óriáslétesítményét (Szováta Balneoclimaterica Rt.), amely egymaga 2369 szálláshely fölött rendelkezik. 2001-ben ez a kezelőköz-

pont, valamint a hozzá tartozó szállodák, villák a magyarországi Danubius Rt. tulajdonába kerültek.

A speciális funkcióval rendelkező városok közé tartozik Balánbánya, Barót, mint bányavárosok, amelyek gazdasági élete kizárólag a kitermelő ágazathoz kötődött. Ezek a városok komoly gazdasági-szociális problémákkal küszködnek. A nemzetgazdaság reformjai késnek, a helyi gazdaság szereplői a vállalkozói kedv hiányában nem kényszerülhettek át más ágazatokba, maradt az elvándorlás, a magyarországi munkavállalás (Szentegyháza, Lövete). A térségi gazdasági központok közé tartozik Székelykeresztúr és Szentegyháza, mindkét város 1989 előtt fontos kohászati és fémipari központ volt.

A vegyes szerepkör Maroshévíz és Bodzaforduló esetében is jelen van. Maroshévízen ma is jelentős a faipar és a fafeldolgozás, előnyös fekvése és a turisztikai adottságok bősége további lehetőségeket tartogat. A városnak 2002-ben megyei városi rangot adományozott a központi kormányzat, még ez évben főiskolai rangú oktatási intézet kezdte meg működését.

Bodzaforduló a Bodza-vidék központja, elszigetelt kisváros, de szorosan kapcsolódik Brassó város gazdaságához, jelentős a fakitermelés és -feldolgozás, a háziipar és az állattenyésztés.

A funkciókban elszegényedett városok közül Gyergyószentmiklós, Székelykeresztúr, Szentegyháza rendelkeznek némi fejlődési potenciállal amellet, hogy a jellemzően túlhangsúlyozott ipari szerepkör és az intenzív mezőgazdasági üzemek mára leépültek. Az 1990-es évek jócskán megnyirbálták az ipari funkciókat, így a székelykeresztúri szerszámacélgépgyár jelentősen lecsökkentette foglalkoztatottai számát, a több mint ötven éve létező lenfeldolgozó üzem csődbe jutott. Gyergyószentmiklós gépgyártó üzemai és könnyűiparának egy része leépült, bár a készruhágyártás a 2002. esztendőben spanyol befektetők kezdeményezésére újra elindul (15. táblázat).

A foglalkoztatottak számát tekintve mindegyik városban túlsúlyban van az ipar, viszont ezek az ágazatok alacsony jövedelmeket eredményeznek, költségvetési nettó befizetésük is alacsony. A nagy költséggel működő vállalatok jelentős állami támogatásban részesülnek, maximális céljuk az önfenntartás. A folyamatos elbocsátások és a városok magas munkanélkülisége nehezíti a lassan kibontakozó önkormányzati szerepkör kiteljesedését. Ezek a városok kifejezetten rászorulnak a központi forrásokra, ami erősíti a pénzügyi függést az államtól.

A dinamikus ágazatok közé sorolható az ásványvíz-palackozás (Borszákon van az ország legnagyobb ásványvíz palackozó üzem), a mészkőtufa kitermelése, illetve az idegenforgalom. A szálláshely kapacitása közel 800 fekvőhely, főleg a gyógyturisztikai tényezők és a megfizethető árak miatt érdemes idelátogatni. A borszáki szénbányászat, mészkőfejtés és fakitermelés képviseli a kevésbé dinamikus ipari ágazatokat. Az innen kitermelt szénnel fűtötték Gyergyó-

szentmiklós lakónegyedeit, viszont a fogyasztói piac csökken, pl. Gyergyó-szentmiklóson már áttértek az olajfűtésű hőkazánok működtetésére.

15. táblázat

A kisvárosok fontosabb mutatói, 2001

Város	Népesség, fő	Alkalma- zottak száma, fő	Szolgál- tatások, fő	Ipari alkal- mazottak, fő	Oktatásban dolgozók, fő	Oktatási in- tézmenyek száma
Székelykeresztúr	11 317	2 774	113	1 077	696	13
Kovászna	12 373	3 200	240	1 081	149	7
Maroshévíz	16 735	5 801	565	2 900	472	25
Szováta	12 388	3 400	467	1 800	124	8
Szentegyháza	7 476	1 096	42	680	93	11
Balánbánya	9 158	2 735	26	2 330	188	7
Borszék	3 103	1 196	45	1 014	33	2
Tusnádfürdő	1 815	540	10	71	30	3

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek.

A szerkezetváltás által megterhelt városok közül Balánbánya került a legsúlyosabb helyzetbe. A város népessége tíz év alatt 27%-kal csökkent, a bányászaton kívül szinte semmifajta gazdasági tevékenység nem található a településen. A kevés vállalkozó képtelen felszívni a nagyszámú munkanélkülit. A Csíkból származó bányaipari munkások visszatértek szülőfalvaikba, a sok betelepített moldvai származású bányász képtelen megtalálni helyét a környező városokban. A magas munkanélküliség (28%) mellett alacsony jövedelmekkel rendelkező várost a központi kormányzat soron kívül is segíti. A várost hátrányos helyzetű területté nyilvánították, serkentve a helyi befektetések megjelenését, a vállalkozói kedv kibontakozását.

A megjelenő vállalkozások túlnyomó része munkaigényes, kis tőkebefektetésű (gombabegyűjtő, húsfeldolgozó, fűrészüzem stb.), társadalmi-gazdasági hatásuk majdnem elhanyagolható.

A székelyföldi városok *épületállománya és településképe* az utóbbi száz évben jelentősen módosult. A század elején a székelyföldi városok lakossága alig pár ezerre rúgott, egyetlen nagyobb város Marosvásárhely volt. A települések gazdasági élete egy-két főutca mentén szerveződött, néhány emeletes bérházzal és egy pár jelentősebb közintézményi palotával ékesítve. Általános jellemzőjük a főtér (vagy piactér volt), amely két vagy három főútvonal találkozásánál (Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Csíkszereda, Kézdivásárhely) alakult ki.

A városok központja viszonylag kiemelkedik a falusias jellegű épület-környezetből, viszont a központi településhez csatolt falvak kiemelt jelentőséggel bírnak a városi lakosságszám növekedésében, ami a városi funkciók erősödését eredményezte. A több faluból kialakult század eleji várost a XX. század során tovább bővítették a később csatolt falvak, sokszor megduplázva a város lakosságát, falusi jellegű külvárosok egész sorát teremtve meg ezáltal.

A városok tehát falvak vagy falurészek összeolvadása révén fejlődtek, alakultak, ez a folyamat a XIX. század közepén le is zárult. Jelentősebb faluösszeolvadást vagy beolvadást Marosvásárhely (Benefalva, Kisfalud, Kisudvar, Alsósásvár, Felsősásvár stb.), Székelyudvarhely (Gyárosfalva, Szentimre falva, Dancsfalva, Cibrefalva) és Székelykeresztúr (Keresztúrfalva, Timafalva, Keresztúr város) esetében tart nyilván a településtörténet.

A városkép változásának legszembetűnőbb vetülete a központi utcák vagy a városmag építészeti-esztétikai változásai. Ezek funkcionálisan, de építészeti stílus szerint is változtak. Jellegzetes településközponti városkép volt az orsós formájú főtér, középen templommal vagy haranglábbal (Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Csíkszereda). Ma már csak az utcák nyomvonala, települéisleírások, térképek tanúskodnak erről. Viszonylag korán kialakult a központi főtér köré csoportosuló épületállomány által kirajzolt városközpont (Marosvásárhely, Kézdivásárhely) azokban a városokban, ahol erőteljes gazdasági funkciók is meghatározták a településképet. Szép példája ennek Kézdivásárhely, ahol a céhek jelentőségéről mai napig tanúskodnak az udvarterek. Az udvarterek, kapualjak mögötti szűk sikátorszerű utcák összekötik a főteret a párhuzamosan futó főutakkal. Mára 73 ilyen udvartér maradt fenn Kézdivásárhelyen, ez a településszerkezet teljesen egyedülálló Székelyföldön és Erdélyben.

A településkép szerves fejlődésének teljesen gátat szabott a szocialista korszak pazarló és sokszor ízléstelen építészete, sugárutak, hatalmas tömbház-negyedek, új intézményi épületek (Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely), tág „tapsterek” kialakítása rontotta a települések arculatát. Megjelennek a gyáripari zónák vagy ipari negyedek, vágóhidak, amelyeket a városok periferiára telepítenek. Egyes esetekben csak a külvárosi részek szenvedik meg az új lakónegyedek felépítését, más városok, például Csíkszereda és részben Sepsiszentgyörgy, a belső városöv utcáit is elvesztették.

Az 1990-es változások nem sok jót hoztak a városkép alakulása szempontjából, bár kétségtelen, hogy az értékes épületek védelme jóval hangsúlyosabb jogi háttérrel kapott. A 90-es évek végére majdnem teljesen visszaszorult az állam szerepe az építészeti beruházások terén, befejezetlen épületek tanúskodnak egy letűnt korról. A jelen nagy építkezői a belső városövből megjelenő bankok, hitelintézetek, nagyvállalkozók. A városkép integritását kevésbé veszik figyelembe, elterjedt a stílus nélküli épületek építése, a sokszor csúnya, funkcionális

épületek tervezése. A mai tervezők a megrendelő elképzeléseit ültetik a valóságba, ennek ellensúlyozására kellene bevezetni az ellenőrző főépítészeti hatósági rendszert.

A városok belső funkcionális szerkezete jelentősen módosult az új szerepkörök megjelenésével kialakuló térfelosztás nyomán. A szocialista urbanisztikai tervezés nem vagy alig vett tudomást a városok szerves fejlődése alapján kialakuló üzleti központról vagy belső övről. Ezt a funkciót a nagyáruházak építésével oldották meg (minden városban megtaláljuk a *complex comercial*-nak nevezett üzletközpontokat), a belső utcákban szolgáltató egységek (kisipari szövetkezetek), irodák, igazgatási hivatalok kaptak helyet. A városok belső, központi negyede az üzleti világ kezébe került, megjelentek az üzletsorok, elegáns vendéglők, kiskocsmák, információs irodák. A városigazgatási hivatalok teret nyertek a központi igazgatási hivatalokkal szemben. A magántulajdonba visszakerülő épületek pedig óriási bérleményekként természetszerűleg a vállalkozók kezelésébe kerültek.

A valamikori egy városmagos, egy főterés városok több központi fekvésű magas telekbérekkel bíró több központú urbánus településekké váltak. Szép példája ennek Csíkszereda, de jellemző ez Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely esetében is. A külső központi öv általában a régi falusi szerkezetű utcahálózat rajzolatát követi, ma is jellemzőek az egyszintű épületek, udvarral, néhol kerttel, gazdasági épületekkel.

A városok harmadik funkcionális öve a lakónegyedek alkotta városrészek. A nagy összefüggő lakóövezetek kialakítása rendkívül fontos volt az iparosítás és az urbanizálás folyamatában, ezt követte a tudatos munkaerő-betelepítés.

Hatalmas összefüggő lakónegyedeket találunk Marosvásárhelyen (Tudor negyed, Kövesdomb, Klinikák, Cornişa stb.), a székelyföldi középvárosokban (Csíkszeredában Tudor negyed, Székelyudvarhelyen a Tábor negyed, Sepsiszentgyörgyön a Csíki negyed).

A negyedik funkcionális öv az iparnegyedek vagy iparzónák, amelyek több városban az égtájak szerint nyertek nevet (déli iparnegyed, keleti ipari zóna stb.). A bekötő vagy főutak mentén települt ipari övezetek iparvasúttal, teljes infrastruktúrális felszereltséggel rendelkeznek, de az elavult infrastruktúrájuk és a jócskán degradált épületállományuk miatt további rendeltetésük bizonytalan.

A székelyföldi városok külső peremterületeit, a csatolt vagy a várossal összenőtt falvak képezik, ezek erősen rurális gazdaságok. A viszonylag jól konzervált falukép még ma is tanúskodik a valamikori önrendelkező falusi településről (Csíkszeredában Csíkzsögöd és Csíkсомlyó, Székelyudvarhelyen Bethlenfalva és Szombatfalva, Sepsiszentgyörgyön Szemerja, Kézdivásárhelyen Kézdióroszfalva).

6. Vonzáskörzetek

A székelyföldi településhálózat nagy változatossága miatt térségenként egymástól élesen elváló településhálózatokról beszélhetünk. A településhálózat funkcionálisan, illetve a kapcsolatok intenzitásának mértékében is eltérő képet mutat. Természetesen sokkal nagyobb mennyiségű áru- és személyforgalomról beszélhetünk Marosvásárhely és bolygófalvai (Meggyesfalva, Marosszentgyörgy, Marosszentanna), mint Székelyudvarhely és Tarcsafalva esetében. Ugyanez érvényes a minőségi és funkcionális kapcsolatok esetében, teljesen eltérő a kapcsolat Gyergyóalfalu és Csíkszereda között (nyersanyag-kitermelés Alfaluban, feldolgozás Csíkszeredában), mint amilyen Gyergyószentmiklós kapcsolata Gyergyóalfaluval (egészségügyi vagy oktatási vonzáskörzeten belüli kapcsolatok). A példa szerint tehát a távolság sem kifejezetten meghatározó a kapcsolatok minősége vagy funkciója szempontjából. Ennek ellenére a településhálózati kapcsolatok leginkább a községi, kistérségi vonzáskörzeten belüli településhierarchia mentén alakulnak. A falu-községközpont, illetve a falu-város viszony a legerőteljesebb. Természetesen ennek közigazgatás-szervezési okai is vannak, de legalább ennyire fontosak az alapellátás és a művelődési programok hiánya miatt kialakuló beszerzési pályák is. Ezek viszont kötöttek a térhez és a távolságokhoz, tehát kistérségi szintűek, így az igények kielégítése általában a közeli városban történik. A települések speciális funkciói (bányaipari, erdészeti, esetenként idegenforgalmi) kiterjesztik a település vonzerejét más térségekre is, de ezek általában nem meghatározóak a településhálózat fejlődésében. Székelyföldi településhálózatról a földrajzi határok miatt sem beszélhetünk. A domborzati akadályok és a fejletlen infrastruktúra meghatározzák a települések közti kapcsolatok intenzitását, bár kétségtelen az utóbbi tíz év e téren is okozott pozitív változásokat (telefonvonalak modernizálása, Internet-kapcsolatok fejlődése).

A településhálózati viszonyok tehát vonzáskörzetenként alakultak és alakulnak ma is kapcsolatrendszeré, de ez a kapcsolatrendszer egyelőre rendkívül átmeneti képet mutat, erőteljesen függ a gazdaság térbeni alakulásától.

A vonzáskörzetek kialakulásának nagyon fontos előzménye, hogy a székek rendszere és a városszerkezet korán kialakult. A természetes módon kifejlődött vásárhelyi, piacközponti szerepkör elősegítette a térségenkénti vagy székenkénti központi helyek, települések fejlődését. A városhiányos térségben a kisvárosi jellegű települések a kézműves termékek és a piachelyi funkciókon keresztül gyakoroltak vonzerőt a környező területekre. A hagyományos közigazgatási központok (Csíkсомlyó, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely) közül a stratégiai vagy kereskedelmi útvonalak mentén fekvő települések nőttek ki térségi szerepkörüket és váltak komoly kereskedelmi, kézműipari központokká (Marosvásár-

hely, Kézdivásárhely, kisebb mértékben Székelyudvarhely). Hátrányos helyzetben volt Sepsiszentgyörgy Brassó árnyékában és Székelykeresztúr, amely két jelentős város (Segesvár és Székelyudvarhely) közé szorulva veszítette el helyzeti energiáját.

A múlt században a vonzáskörzetek alakulása térségi szintű volt, tehát 30–70 km² közötti terjedelem jellemző, egyedül Marosvásárhely vonzása (táblabírósa-gi szerepköre) mutatott túl a vármegyei határokon. A megyeszékhely kiterjedtebb területi-közigazgatási vonzáskörzetet teremt, hiszen a megyehatárokon belül fekvő települések mind a megyeközpont hivatalaiban intézhetik a közigazgatáshoz, igazságügyhöz kapcsolódó problémáikat. Románia közigazgatási rendszere települési, megyei, országos szintekre épül, a megye erős forráselosztási szerepkörrel rendelkezik.

A városok ipari termelése és kulturális szerepkörének növekedése a nemzetgazdaság rendszerének építőelemeit jelentette, de a betelepülő és a csatlakozó falvak lakosságának igényeit is hivatott volt kielégíteni. A regionális üzemi rendszerek szervezése (gyárak, üzemek) a Székelyföldön is az 1980-as évek elején vált jelentőssé, így például Brassó üzemeinek (traktorgyár, gördülőanyag gyártás, gépgyártás) kihelyezett egységeit találjuk Csíkszeredában, Gyergyószentmiklóson, Sepsiszentgyörgyön. Erős és független iparágga a könnyűipar, illetve az élelmiszeripar vált, amely a környékbeli munkaerőre támaszkodva alakította ki a vonzáskörzetben belüli ingázást.

Egyes városok közigazgatási funkciójuk révén (megyeszékhely, csatolt falvak) többrétegű vonzáskörzettel is rendelkeznek. Csíkszereda megyeközpont, következtetésképpen a megye összes települése közigazgatási vonzáskörzetébe tartozik, de gazdasági értelemben csak a Csík-, illetve a Gyimes-vidék központja. Az ingázók legnagyobb számban a Csíki-medence falvaiból származnak, majd Gyimes és Kászon következik a kibocsátók számát tekintve.

Székelyudvarhely esetében az erős gazdasági és kulturális funkciók kötik a falvakat a városhoz, és a kötődés természete nem a bürokratikus ügyintézéshez, hanem szerves, közös érdekeken alapuló kapcsolatra épül.

Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda tehát szélesebb rétegeket vonz magához, az erős közigazgatási központosítás révén (megyei tanács, megyei pénzügy, megyei rendőrségi hivatal, megyei kórház, különböző megyei igazgatóságok, megyei katonai körzet stb.). Székelyudvarhely vonzáskörzete speciálisabb, ennek ellenére rendkívül kiterjedt, hiszen a Homoródok mente, Keresztúr vidéke, a Nyikó mente, a Sóvidék, Hegyalja közel félmegyényi területet foglal magában. A vonzáskörzetben található települések száma 126, a lakosság 126 285 fő. Csíkszereda élesen elhatárolható városi vonzáskörzete csak 112 ezer lakost foglal magában, a települések száma is kisebb, hiszen a települések átlagos lakosságszáma magasabb, mint Székelyudvarhely vidékén.

Kézdivásárhely vonzásterülete a Kovásznától északra eső területeket foglalja magában. Nem teljesen egyértelmű a vonzáskörzet területe, hiszen Kovászna is vonzerőt jelent az alapszolgáltatásokat nélkülöző falvak, illetve a turizmusban foglalkoztatott ingázó munkaerő számára. Nagyságrendi különbségek természetesen tapasztalhatók, hiszen a beszerzési tevékenységek Kézdivásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön, újabban Brassóban jegyezhetők. Kézdivásárhely vonzáskörzete Kásztól Bereckig, Zabolától Maksáig terjed. Kézdivásárhelytől Zabola 14 km-re, Kovásznától 12 km-re fekszik, tehát bizonyos mértékű átfedésre ez esetben számíthatunk. Kis térségi központnak minősül Barót (bányavárosi funkció), Szováta (üdülővárosi funkció), Székelykeresztúr (ipari és agrárüzemi funkció). A funkcionális deficit és vonzáskörzeti központi szerepkör-csökkenést könyvelhetnek el olyan monoindusztriális városok, mint Szentegyháza és Balánbánya, amelyek a közeli települések életében játszottak fontos szerepet.

III. FEJEZET

NÉPESSÉG, MUNKAERŐPIAC

Románia lakossága az utóbbi tizenkét évben folyamatosan csökkenő tendenciát mutat. A lakosság korcsoportok szerinti megoszlása a népesség előregedésére utal. A születések számának csökkenésével a fiatal korcsoport (0–14 év) létszáma csökken, és az idős korosztályba (65 év fölött) tartozók aránya növekszik. Az elmúlt években a fiatal korosztály átlag százezer fővel csökkent, az idős korosztály ezzel szemben közel ötvenezer fővel nőtt.

A negatív szaporodási tendencia rendszerint minden megyét érintett, kivételt képeztek Botoşani, Bacău, Kolozs, Galaţi, Iaşi, Neamţ, Suceava, Temes, Vaslui megyék, ahol némi növekedés volt tapasztalható.

1999-ben a születések száma kisebb volt az előző évihez képest; a születési ráta 10,4 ezrelékre mérséklődött, ez az egyik legalacsonyabb érték, amit az utóbbi században mértek Romániában. A születési ráta mind városi, mind falusi környezetben csökkent: 8,9, valamint 12,3 ezrelékkal.

Annak ellenére, hogy a családban született gyermekek aránya magas, növekedett a házasságon kívül született gyermekek száma (24,1% 1999-ben, 23% 1998-ban). A házasságon kívüli születések száma a falvakban magasabb, 25,9%, a városokban 21,9%. Az első szülő nők átlag életkora növekedik, jelenleg 25,3 év. A születési ráta is területi különbségeket mutat: a legalacsonyabb értékeket Bukarestben (7,5 ezrelék), a legmagasabbat Vaslui megyében (14,4 ezrelék) vették nyilvántartásba. A halálozások száma változó tendenciára utal: 1999-ben a halálozási ráta 11,8 ezrelék, a legmagasabb arányokat továbbra is a falusi lakosság körében mérik. A halálozási ráta a városokban 9,1, a falvakban 15,1 ezrelék. Különbség a nemek közt is megfigyelhető: a férfiak körében 12,9, a nők körében 10,8 ezrelék. A 20 és 64 év közötti korosztályban a férfiak körében a ráta kétszerese, mint a nők körében. Arad, Giurgiu és Teleorman megyékben vették nyilvántartásba a legmagasabb halálozási rátákat (14 ezrelék fölött), e megyék demográfiai szerkezete mutat leginkább öregedő tendenciát. A másik póluson pedig Constanţa, Iaşi és Brassó megyék állnak (10 ezrelék alatt).

A gyermekhalandóság mértéke országsszerte csökkent 1999-ben: 18,6 ezrelék volt az egy éven aluliak halálozási rátája. Ennek a még mindig magas értéknek az okai között találjuk az egészségügyi személyzet felületes hozzáállását is. A gyerekhalálozás rátája leginkább Kovászna megyében csökkent (10,7 ezrelék 1999-ben), Bihar megyében viszont a legmagasabb, 33,2%.

1999-ben 5,3 ezerrel kevesebb házasságkötést vettek nyilvántartásba (140,0 ezer) mint az előző évben. A házasságkötések száma 1,4-szer magasabb a városokban, mint a falvakban. Házasságkötéskor az átlagéletkor emelkedőben van: jelenleg 28,5 év a férfiak és 25 év a nők esetében.

A belső vándorlások mértéke 1999-ben meghaladta a 257,7 ezret, ami ezer lakosra számítva 12,3 főt jelent. Falu–város közötti vándorlásokat három évtizede mérnek Romániában. Az 1990-es évek elején megfordult a vándorlás iránya, a városi lakosság vándorlási üteme növekedett. 1999-ben a városi lakosság 26,6 ezer fővel csökkent.

1. A Székelyföld népessége

A 2002-es népszámlálás előzetes adatai szerint Románia népessége csökkent: jelenleg 21 millió 698 ezer. A csökkenés leginkább a romániai magyarságot érinti, számuk 190 582 fővel, közel 12%-kal csökkent az elmúlt évtizedben, az országos lakosságcsökkenési átlag több mint kétszeresével, 1,62 millióról 1,43 millióra. A német kisebbség közel 60 ezer fővel csökkent tíz év alatt.

Kovácsna megye lakossága 1992–2002 között 232 ezerrel 222 ezerre csökkent, ami 4,3%-os mérséklődést jelent (16. táblázat). E folyamat súlyosabban érintette a magyar lakosságot, melynek körében 6,5%-os csökkenés következett be. A románok száma 5,4%-kal esett vissza.

Ellentétben az 1990-es évek előtt tapasztalt városodással, napjainkban a városi lakosság gyarapodása jelentős mértékben csökkent. A faluról városra való költözések üteme lassult, mivel megszűntek az ezt támogató politikai, gazdasági, adminisztratív jellegű intézkedések. A lakásépítési program leállt, és rengeteg munkahely szűnt meg. Ezzel együtt sem indult el a visszavándorlás, hiszen a város vonzereje, változatossága, lehetőségei a falusi fiatalok számára továbbra is jobb tanulási, szórakozási és munkavállalási lehetőségeket jelentenek. Tíz esztendő alatt a városi népesség aránya lényegében változatlan maradt.

A falvak népességének előregedése tovább folytatódik (elsősorban a hegyvidéken). A mezőgazdasági földterületek paragon maradnak, a munkaerőhiány következtében az elszegényedés ijesztő méreteket ölt, az alultáplált idős korosztály betegségeinek kezelését a gyógyszerek beszerzésének anyagi korlátjai nehezítik.

A természetes szaporodás országos adatai 1990 után negatív értékeket mutatnak, ez a jelenség nem került el a székelyföldi megyéket sem, s a népesség fogyatkozása hasonló mértékű a városokban és a falvakban.

16. táblázat

A Székelyföld népességének változása, 1970–2002

Megye	A népesség száma, ezer fő		A népesség számának változása		A városi népesség aránya, %	
	1970	1992	1970–1992 1970 = 100	1992–2002 1992 = 100	1970	2002
Kovácsna	184,4	232,6	126,1	95,6	39,2	52,0
Hargita	295,4	347,6	117,6	93,8	33,1	45,4
Maros	592,4	607,3	102,5	95,5	38,8	51,2
Összesen	1 072,2	1 187,5	104,3	95,0	36,9	49,9
Románia	20 252,5	22 760,4	112,4	95,3	40,8	54,5

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001. és az előzetes népszámlálási adatok alapján.

Az *inaktív rétegek* arányának növekedése egyre nagyobb gazdasági problémákat szül. A diplomás fiatalok a nagyvárosokban próbálnak letelepedni, vagy tovább vándorolnak külföldre, jobb megélhetési lehetőségek reményében.

A hegyvidéki adottságok következtében Székelyföld az országos átlagnál ritkábban lakott terület, a települések száma is kevesebb. Romániában a *népsűrűség* átlaga 96,5 fő/km², a legnagyobb számban lakott megye Prahova (186 fő/km²), a legritkábban lakott Tulcea (25 fő/km²). A Székelyföldön legsűrűbben lakott Maros megye népsűrűsége 81,7 fő/km², Kovásznáé 62,1 fő/km², a legritkábban lakott Hargita megye népsűrűsége (51,4 fő/km²) az országos átlag felét alig haladja meg.

A Székelyföldön – Kovászna megye kivételével – a természetes szaporodás értéke negatív, a születési arány általában nemigen haladja meg a 10,5 ezreléket, viszont a halálozási ráta a régióban 11,5 ezrelék körül állandósult. Maros megyében legkedvezőtlenebb a természetes szaporodás (17. táblázat).

A falvak és városok adatait vizsgálva kitűnik a falvak különösen súlyos demográfiai helyzete. Míg a városokban a természetes szaporodás értéke többnyire pozitív, addig a falvakban minden megyében negatív (18–19. táblázat).

17. táblázat

A természetes szaporodás mutatói, 2000

Megye	Születések száma, fő	Születési ráta, ezrelék	Halálozások száma, fő	Halálozási ráta, ezrelék	Szaporodási ráta, ezrelék
Kovácsna	2676	11,6	2405	11,1	1,2
Hargita	3737	10,9	3111	11,4	0,0
Maros	6745	11,2	6898	12,4	-0,2

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

18. táblázat

A városok természetes szaporodási mutatói, 2000

Megye	Születések száma, fő	Születési ráta, ezrelék	Halálozások száma, fő	Halálozási ráta, ezrelék	Szaporodási ráta, ezrelék
Kovácsna	1214	10,1	987	8,2	1,9
Hargita	1505	9,7	1179	7,6	2,1
Maros	2825	9,2	2760	8,9	0,3

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

19. táblázat

A falvak természetes szaporodási mutatói, 2000

Megye	Születések száma, fő	Születési ráta, ezrelék	Halálozások száma, fő	Halálozási ráta, ezrelék	Szaporodási ráta, ezrelék
Kovácsna	1462	13,2	1418	12,8	0,4
Hargita	2232	11,9	2532	13,5	-1,6
Maros	3920	13,3	4138	14,1	-0,8

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

Romániában a demográfiai statisztikákban 1992-ben regisztráltak először negatív természetes szaporodást, a mélypont 1996-ban volt (-2,5 ezrelék). A Székelyföldön sem jók a demográfiai mutatók, bár nem olyan rossz a helyzet, mint Románia más térségeiben.

Az életminőség romlása, az instabil foglalkoztatás, az elvándorlások, a gazdasági válság, a munkanélküliség, a pesszimista jövőkép eredményezte a rossz demográfiai helyzetképet (10. ábra).

Az 1990-es évek elején sajátos tendencia kezdett kibontakozni a demográfiai viszonyokban. Míg a románság és a romániai magyarság körében a születések száma csökkent, addig a cigányság körében ezzel ellentétes folyamatok figyelhetők meg. A nem hivatalos becslések szerint Romániában több mint 2 millió (10%) cigány él, ami az elkövetkező években a nevelés, képzés, szakképzés, a lakáspolitikai, a társadalmi integráció komoly társadalmi problémákat generálhat.

Az ország történelmi tartományait elemezve (Moldva kivételével, ahol tartósan pozitív a természetes szaporodás értéke) Havasalföldön és Erdélyben, az 1990-es években népességszám csökkenés tapasztalható. A fogyatkozás mértéke jóval nagyobb a magyarság, mint a románok körében.

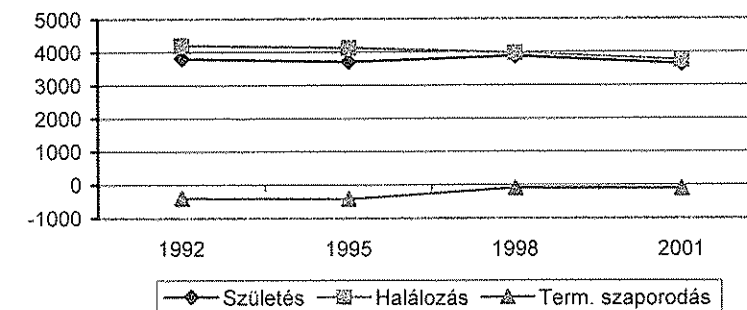
Csökken a házasságkötések, növekedik a válások száma, és jelentősen csökken a gyermekvállalási kedv. 1990 előtt egy átlagos család két-három gyermeket, míg az utóbbi tizenkét évben a családok többsége egy vagy két gyermeket vállalt. Kivételt képeznek a cigány közösségek, ahol átlag négy gyermek született családonként, de a hét-nyolc gyermekes családok sem ritkák. A három etnikum közötti szaporodási különbségek gazdasági, szociális, de leginkább kulturális okokra vezethetők vissza.

Romániában a férfi és a női lakosság aránya 49,5–50,5%-ra tehető. A fiú-többség a 16–20 éves korosztálynál szűnik meg, majd a magasabb várható élet-tartam miatt a 30 év feletti korosztályban a nők aránya meghaladja a férfiakét. A Székelyföldön a 2000. évi statisztikai adatok szerint a nemek aránya az országoshoz hasonló képet mutat (20. táblázat).

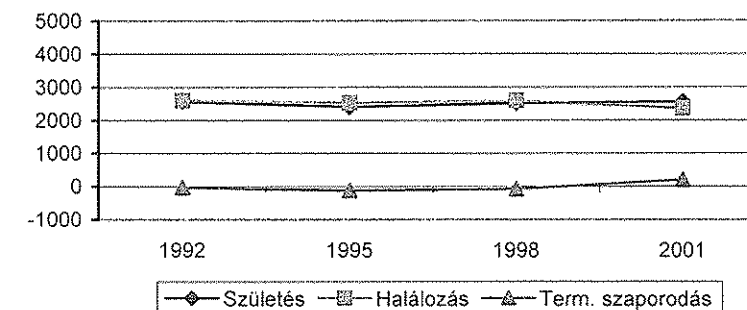
10. ábra

A természetes szaporodás alakulása a Székelyföldön, 1990–2002

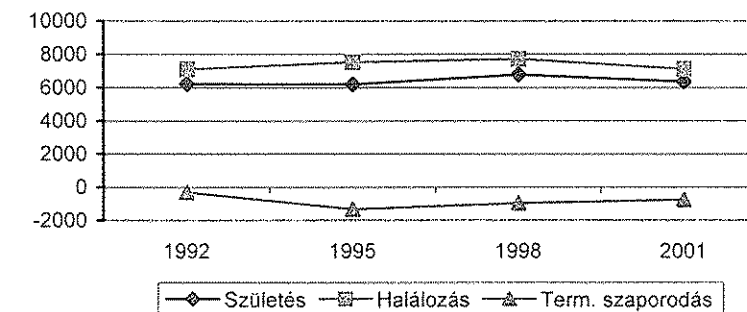
a) Hargita megye

b) Kovácsna megye

c) Maros megye

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

20. táblázat

A népesség nemek szerinti megoszlása, 2000

Megye	Férfi	%	Nő	%	Összesen
Kovászna	113 515	49,2	117 022	51,8	230 537
Hargita	169 663	49,7	171 907	41,3	341 570
Maros	295 054	49,0	306 504	51,0	601 558
Összesen	578 232	49,3	595 433	50,7	1 173 665

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

A városok és a falvak adatait vizsgálva észrevehető, hogy a nemek közötti számbeli különbségek sokkal nagyobbak a városokban, amit a foglalkozási lehetőségek változatossága, a fejlettebb szolgáltató szektor magyaráz. A falusi településeken a foglalkoztatás természetéből következően (mezőgazdasági munka, kevesebb kereskedelmi, egészségügyi, tanügyi egység) a nemek arányosabban oszlanak meg (21–22. táblázat).

21. táblázat

Nemek szerinti összetétel a városokban, 2000

Megye	Férfi	%	Nő	%	Összesen
Kovászna	58 156	48,5	61 837	51,4	119 993
Hargita	75 883	48,9	79 301	51,1	155 184
Maros	148 824	48,3	159 308	51,7	308 132

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

22. táblázat

Nemek szerinti összetétel a falvakban, 2000

Megye	Férfi	%	Nő	%	Összesen
Kovászna	55 359	50,1	55 185	49,0	110 544
Hargita	93 780	50,3	92 606	49,7	186 386
Maros	146 230	49,8	147 196	50,2	293 426

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

2. A népesség nemzetiségi és vallási összetétele

Az 1992-es népszámlálási adatok szerint Kovászna, Hargita és Maros megyék 1 191 644 összlakosságából 723 257 volt a magyarok, 468 387 volt a románok és 41 266 a cigányok száma. Megyéenként különbözőek az arányok. Ami a románok és a magyarok számarányát illeti, Kovászna megyében 175 502 (73,8%) magyar és 54 586 (24,9%) román élt. Hargita megyében 295 104 (86,4%) magyart és 48,948 (13,6%) román nemzetiségű személyt vettek nyilvántartásba. Egyedül Maros megyében vannak kisebbségben a magyar ajkúak: magyar nemzetiségűnek 252 651 (40,8%), románnak 317 541 (55,1%) vallotta magát (11. ábra).

A 2002-es népszámlálás előzetes adatai alapján mindkét nemzetiség száma csökkent. Kovászna megye lakossága tíz év alatt 4,7%-kal lett kevesebb, ezen belül a románok száma 0,2, a magyaroké 1,4%-kal csökkent. A románok aránya a 23,2%, a magyaroké 73,8%. A román népesség aránya Maros megyében meghaladja az 50%-ot. Ebben a megyében a legmagasabb az egyéb nemzetiségűek száma és aránya. Itt él Romániában a legtöbb roma nemzetiségű lakos, a romániai cigányság 7,6%-a (41 ezer fő) (23. táblázat).

Függetlenül attól, hogy melyik népszámlálás adatait tekintjük, a nemzetiségi eloszlás valós képe jelentősen eltér a hivatalosan közzétett adatoktól országos és helyi szinten egyaránt.

A legnagyobb eltérés a cigányság összeírása esetén valószínűsíthető. A népszámlálók tapasztalata szerint cigányok ezrei vallották magukat románnak vagy magyarnak. A cigányság körében a természetes szaporodás pozitív. Annak ellenére, hogy élesen elkülönülnek a románoktól és a magyaroktól, mégis ezek társadalmi szokásaikkal, nyelvükkel, nemzeti jelképeikkel azonosultak.

Romániában egyes nem hivatalos becslések szerint 2,5 millióra tehető a cigányság száma, ami azt jelenti, hogy nem a magyar, hanem a roma etnikum képezi az ország legnagyobb kisebbségét. A magyar kisebbség által kiharcolt oktatási, kulturális intézmények példája nem bizonyult követendőnek a cigány közösség számára. Elnyomásról, diszkriminációról, előítéletekről beszélnek, számos esetben nem is indokolatlanul. A cigány közösség integrációját célzó projektek, intézkedések leginkább két akadályba ütköznek: a cigányokkal szembeni előítéletek, a cigány etnikum sajátos szokásai, kultúrája, alkalmazkodási nehézségei.

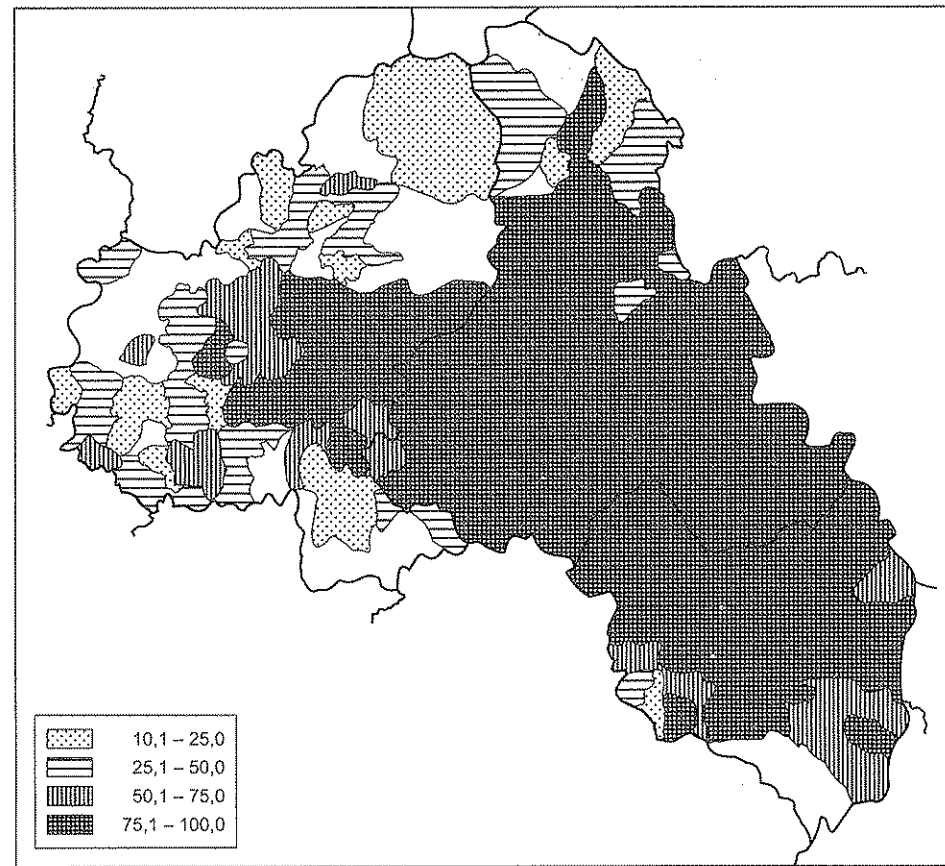
A cigányok helyzetének javítását több alapítvány, egyesület vagy éppen cigány képviselő tűzi zászlajára, eddig nem sok eredménnyel. Kovászna megye legnagyobb cigány közössége Sepsiszentgyörgyön található az Örkő alatti városzéli telepen. Vályogházakban, pléhkunyhókban többnyire céltalanul, ösztönö-

sen élnek. Külföldi segélyekből épített cigánytemplom és iskola létesült itt, azzal a céllal, hogy a romák számára a vallásgyakorlás, az oktatás elérhetőbb legyen.

Annak ellenére, hogy 1989-ig a hivatalos politika a különböző etnikumok, kisebbségek beolvasztására, a nemzetiségi közösségek felszámolására törekedett, csak igen ritkán jött létre Székelyföldön cigány–román vagy cigány–magyar vegyes házasság.

11. ábra

A magyar népesség aránya a székelyföldi településeken, 1992, %

Forrás: Magyarok a világban. Kárpát-medence. 306. o.

23. táblázat

A Székelyföld lakosságának nemzetiségi összetétele, 2002

Megye	Népesség, fő	Ebből					
		magyar		román		cigány	
		fő	%	fő	%	fő	%
Kovácsna	222 274	104 055	73,8	51 664	23,2	6 022	2,7
Hargita	326 020	275 841	84,6	45 850	14,0	3 840	1,2
Maros	579 862	227 673	39,3	308 628	53,2	40 834	7,0
Összesen	1 128 156	667 569	59,2	406 142	36,0	50 596	4,5
						3 849	0,3

Forrás: A 2002. évi népszámlálás előzetes adatai.

A Székelyföld soknemzetiségű lakosságának *felekezeti összetétele* is színes képet mutat. A magyar lakosság 50%-a római katolikus, 40%-a református és 7%-a unitárius vallásúnak vallotta magát. A református magyar népesség közel kétharmada Maros megyében él. Hargita megyében a katolikus vallás dominál, Kovásznában viszont a két nagy vallás egyenlő arányban van jelen (24. táblázat).

24. táblázat

A három megye népességének felekezeti megoszlása nemzetiségek szerint, 1992, fő

a) Kovászna megye

Felekezetek	Összesen	Római	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	233 256	54 586	175 502	2 641	252	275
Ortodox	50 467	48 884	1 067	440	29	47
Görög katolikus	390	209	175	1	3	2
Római katolikus	85 648	2 829	81 345	1 235	86	153
Református	79 802	280	78 929	551	30	12
Ágostai hitvallású evangélikus	840	16	755	—	67	2
Zsinat presbiteri evangélikus	388	7	361	1	17	2
Unitárius	10 701	46	10 628	23	3	1
Izraelita	23	2	4	—	—	17
Pünkösdisták	1 933	1 298	351	284	—	—
Baptista	428	42	385	1	—	—
Adventista	573	165	361	47	—	—
Evangéliumi keresztyén	138	30	91	1	16	—
Óhitű ortodox	313	299	5	—	—	9
Egyéb felekezetű	1 176	368	773	30	—	5
Felekezeten kívüli	271	95	161	15	—	—
Ateista	30	8	18	—	1	3
Nem nyilatkozott	135	8	93	12	—	22

b) Hargita megye

Felekezetek	Összesen	Római	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	348 335	48 948	295 104	3 827	199	257
Ortodox	45 217	43 990	764	387	20	56
Görög katolikus	694	458	229	4	2	1
Római katolikus	228 884	3 357	222 998	2 269	104	156
Református	44 558	150	43 675	717	14	2
Ágostai hitvallású evangélikus	189	7	157	1	22	2
Zsinat presbiteri evangélikus	56	6	42	—	8	—
Unitárius	24 937	43	24 582	309	1	2
Izraelita	27	—	7	—	—	20
Pünkösdisták	421	260	120	41	—	—
Baptista	593	266	312	14	1	—
Adventista	343	103	220	17	2	1
Evangéliumi keresztyén	230	56	156	1	17	—
Óhitű ortodox	8	6	1	—	—	1
Egyéb felekezetű	1 509	62	1 400	28	7	12
Felekezeten kívüli	55	25	30	—	—	—
Ateista	457	145	271	37	1	3
Nem nyilatkozott	157	14	140	2	—	1

c) Maros megye

Felekezetek	Összesen	Római	Magyar	Cigány	Német	Egyéb
Összesen	610 053	317 541	252 651	34 798	4 588	475
Ortodox	312 514	288 393	2293	21 422	296	110
Görög katolikus	15 228	13 704	958	527	23	16
Római katolikus	63 933	2 091	57 592	3 742	431	77
Református	174 616	1 818	165 983	6 566	220	29
Ágostai hitvallású evangélikus	3 689	153	432	143	2 951	10
Zsinat presbiteri evangélikus	391	21	83	6	281	—
Unitárius	16 454	160	15 948	309	37	—
Izraelita	193	18	15	—	4	156
Pünkösdisták	4 321	3 374	429	514	3	1
Baptista	1 325	943	324	54	4	—
Adventista	6 629	2 582	3 299	698	46	4
Evangéliumi keresztyén	963	474	251	30	208	—
Óhitű ortodox	305	286	11	5	2	1
Egyéb felekezetű	6 900	2 603	3 937	261	57	42
Felekezeten kívüli	246	689	879	486	19	13
Ateista	2 086	136	89	7	2	12
Nem nyilatkozott	260	96	128	28	4	4

Forrás: Az 1992. évi népszámlálás.

3. Népeségvándorlás

A lokális népmozgás az elmúlt évtizedben nem változott, a fő áramlás továbbra is a falvakból a városok felé irányul. Ugyanakkor az utóbbi 4–5 évben a falvakba történő vándorlás növekvő tendenciát mutat, ami a gazdasági tényezők hatásának tulajdonítható. A gyárak bezárásával, munkahelyek megszűnésével a városok elszívó hatása csökkent. A korábban Székelyföldre bevándorolt munkások megélhetési nehézségekkel küzdenek a városokban. A falvakba visszatelepült népesség társadalmi és korcsoportonkénti összetétele színesebb képet mutat, bár többnyire azokra a fiatal- és középkorúakra jellemző, akik a városokhoz közeli szatelitfalvakba költöztek ki, ahol jobbak a létfenntartás feltételei. Bár e jelenség nem nagymértékű, mégis ellensúlyozza valamelyest a városokba bevándorlók számát.

A lakók elsősorban a nagyobb városokból (Marosvásárhelyről, Sepsiszentgyörgyről, Csíkszeredáról) költöznek el, többnyire azok, akik a lakás fenntartásának költségeit nem tudják fizetni, és vidéken letelepedési lehetőségük van (magánház, telek stb.). Ezzel együtt is sokkal kisebb népmozgásról beszélhetünk, mint az 1990-es évek előtt, a politikailag irányított kényszerbetelepítések korában, bár erre még napjainkban is van példa. A fő vándorlási irány mozgatórugója a városok által kínált jobb gazdasági, oktatási, képzési, szórakozási lehetőségek, amelyek a városokat továbbra is vonzóvá teszik.

A Székelyföldön jelenleg a legfontosabb lokális népmozgást a városi munkahelyeken dolgozó *napi ingázók* jelentik, a vonzáskörzet méretétől függően. Marosvásárhely mint Erdély hetedik és Románia tizenhatodik legnagyobb városa rendelkezik a legkiterjedtebb vonzáskörzettel. Az itt található nagyvállalatok, a híres gyógyszerészeti és orvosi egyetem jelentenek, többek között, megélhetést sokak számára. Ha nem is ilyen mértékben, de a többi székelyföldi város vonzáskörzetére is jellemző a napi ingázók nagy száma.

A Csíkszereda környékén lévő nagyfalvak demográfiai szerkezete viszonylag kedvező, mivel a földek által nyújtott biztonság és a városi munkahelyek közelsége miatt kevésbé jellemző az elvándorlás, az előregedés. Ugyanez nem mondható el Hargita megye második legnépesebb városáról, Székelyudvarhelyről, amelynek vonzáskörzetéhez tartozó falvak lélekszáma kisebb, és a városba való bevándorlás mértéke is nagyobb, s területe a környező szatelitfalvak bekebelezésével terjeszkedik. A 90-es években külföldi tőkebefektetések is széles körben vonzzák a környékbeli fiatalokat. Nem elhanyagolható az „iskolaváros” tanintézményeinek szívó hatása sem, elég csak a Benedek Elek Tanítóképző, egykoron Református Kollégium példáját említeni.

Brassó és Sepsiszentgyörgy között kétirányú népmozgás figyelhető meg, amely a kis távolság (33 km) miatt alakulhatott szorossá. Sepsiszentgyörgyre

több brassói lakos költözött az utóbbi években. Ennek magyarázata a könnyebb megélhetési lehetőség, hiszen Sepsiszentgyörgyön az ingatlanárak és a bérházak bérleti díjai sokszor csupán fele, mint Brassóban. Így a munkahelyüktől függetlenül az emberek inkább a kisebb és olcsóbb várost választják, vállalva az ingázás terheit is.

Míg Kézdivásárhely népessége – nem hivatalos adatok szerint – tíz év alatt közel 2500 fővel csökkent, addig a környező községek (Zabola, Gelence, Torja) lakosságának száma növekedést mutat. Ennek oka nem a népességszaporulat, hanem az, hogy a munkahelyek megszűnésével a gyári munkások egy része hazaköltözött szülőfalujába.

Felső-Háromszéken, a Kézdivásárhely és Kovászna környékén lévő falvak lakosai leginkább csak eseti ingázókként, orvosi ellátásért keresik fel az említett városokat. A végleges betelepülés azért ritka, mert – mint többen említették az interjúk során – jobb a saját földet művelni, mint tömbházban, munkanélküli segélyből tengődni a városban.

A Felső-háromszéki-medencében ősszel jelentős szezonális vándorlási hullám tapasztalható, amely nagyrészt a Regátból, Bacău, Vrancea és Buzău megyei vendégmunkásokból tevődik össze, s a burgonyabetakarítás időszakára korlátozódik.

Az országos népvándorlások irányultságát vizsgálva megállapítható, hogy a vándorlások iránya a nagyrégiók között keletről nyugatra mutat. E folyamatot napjainkban is két tényező befolyásolja: gazdasági és politikai. A Romániába befektetett külföldi tőke jelentős része Erdélyben hasznosul, főként a magyarországi befektetők választása erre a nagyrégióra esik. Az ennek eredményeként bekövetkező gazdasági fellendülés szívóerőt gyakorol a moldvai térségek lakóira, akik a jobb életkörülmények és a könnyebb megélhetés reményében hagyják el szülőföldjüket és települnek át e régióba. Politikai tényezőként vehető számításba, hogy a regionális különbségeket a kormány csökkenteni próbálja, s támogatja a népesség vándorlásának, áttelepítésének egyirányúságát.

A főváros, Bukarest rendelkezik a legnagyobb vonzáskörzettel, hatása az egész országra kiterjed mind gazdasági, mind politikai vonatkozásban. Romániai viszonylatban jelentős a fővárosban a gazdasági, oktatási tevékenység, s adminisztrációs központként is az ország minden régiójára, így a Székelyföldre is szívóerőt gyakorol.

A Székelyföldet érintő *kivándorlás* felgyorsulása a 90-es évekre tehető, amikor a forradalmat követő szabadság lehetőségével élve több tízezer romániai állampolgár vándorolt külföldre. A célországok leginkább: Kanada, USA, Ausztrália, Németország, Franciaország, Izrael és Magyarország voltak. Minden társadalmi rétegből találhatunk olyan családokat, amelyek a szabadság eufóriája nyomán távoztak az országból.

Országos viszonylatban az etnikumok szemszögéből elemezve a kivándorlást, kitűnik, hogy a román nemzetiségű állampolgárok jelentették a kivándorlók több mint 65%-át, utánuk következtek a szászok (4065 szász hagyta el az országot 1994-ben), a magyarok (2509 kitelepülő 1994-ben). A kivándorlási hullám 1994-től erősödött fel, ebben az évben 17 146-an hagyták el az országot, 1995-ben már 25 675-en. Valamelyest csökkent a kivándorlások száma 1996-ban (21 526), s tovább csökkent a következő években is: 1997-ben 19 945, 1998-ban 17 536, 1999-ben 12 594 fő volt. A szászok elvándorlása két-három év alatt, 1994–1996 között lezajlott.

A Magyarországra kivándorlók 1992–1996 között voltak nagyobb számban, ezek túlnyomó többsége magyar nemzetiségű volt. A Székelyföldön is érezhető lett az életszínvonal romlása, a romániai magyarok viszonylag könnyen letelepedési engedélyhez jutottak az anyaországban, s ha állandó lakhellyel, munkával rendelkeztek, a magyar állampolgárság megszerzése már nem volt nehéz.

Magyarország és számos európai ország népessége az utóbbi tíz évben csökken. A Romániából kivándorlók letelepedése politikailag is támogatott volt ebben az időszakban. A magyarországi lakosság fogyása is indokoltá tette a nagyobb számú romániai bevándorló letelepedési kérelmének elfogadását. Az 1990-es, 1991-es és 1996-os romániai bányász-lázadások következtében a székely lakosság módosabb rétege kettős állampolgárságra tett szert, választási lehetőséget biztosítva önmaga és családja számára.

A román nemzetiségű állampolgárok kivándorlási aránya tartós növekedést mutat a 90-es években. 1999-ben 11 283 román döntött az ország elhagyása mellett. Az 1990-es évek első felében tapasztalt emigrációs hullámot a gazdasági és politikai viszonyok is elősegítették, a kivándorlási törvények és jogszabályok enyhítése is bátorította a kivándorlókat (pl. Németország a szászokat, Izrael a zsidókat). Ezt csak tetőzte a gazdasági teljesítmény romlása, a szociális intézményrendszer gyengesége.

A románok és a magyarok mellett, a romák is jelentős számban vándoroltak más európai országokba, főként 1993-tól kezdődően. Sokan közülük Angliában, Franciaországban, Németországban kértek menedékjogot. A székelyföldi cigányok jelentős része szociális segélyekből él, s gyakran alkalmi munkákat vállalnak Magyarországon.

A Székelyföldön az emigráció folyamatairól felméréseket nem végeztek, így csak becsülni lehet azoknak a számát, akik elhagyták szülőföldjüket. Mindenesetre a 2002-es előzetes népszámlálási adatok szerint falun és városon egyaránt jelentős népességszám-csökkenés figyelhető meg. 1990-ben az ország összlakossága 22,5 millió volt, s a fenti adatok szerint 2002-ben alig haladja meg a 21,5 milliót. E különbség a természetes fogyás mellett nagyrészt a negatív vándorlási különbözetnek tulajdonítható.

Az emigránsok többsége a 20–40 év közötti korosztály képviselője, akik gyermektelenül hagyták el szülőföldjüket vagy fiatal gyermekes családok, akik anyagi megfontolásból vállalták az emigrációt. A magasabb bérek hatással voltak a fiatal pályakezdőkre is, akik hasonló egyetemi vagy főiskolai végzettséggel jobban tudtak érvényesülni a nyugati országokban, mint itthon. Az ún. „brain-drain” jelenség a Székelyföldet sem kerülte el, ezt bizonyítják a nagyobb középiskolákban végzett pályaválasztásra vonatkozó kérdőíves kutatások, amelyekből kiderül, hogy a végzős diákok 20–30%-a szeretne külföldön letelepedni.

Az emigráció sok esetben az előzőleg csak alkalmi munkát vállaló fiatalok vagy családfők külföldi „meggyökerezésével” veszi kezdetét. E népmozgások is torzítják a demográfiai struktúrát, korlátozva ezzel a Székelyföld és az egész ország társadalmi-gazdasági fejlődését.

1990 után a Romániába visszatérők száma változó volt, a bevándorlások nagy részét a Moldovai Köztársaságból érkező románok alkották, a magyar, német, zsidó nemzetiségűek csak kis számban vannak a visszatelepülők között (25. táblázat).

25. táblázat

Bevándorlás Romániába, 1992–2000

Nemzetiség	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Összesen	3 077	3 257	3 304	5 507	6 665	8 432	11 287	10 467	12 442
Román	2 255	2 296	2 428	4 602	5 332	1 288	10 289	9 823	12 138
Magyar	185	284	267	259	311	361	355	202	176
Német	106	139	146	196	255	268	248	141	40
Zsidó	198	200	129	76	–	144	85	72	42
Egyéb	333	338	334	372	397	371	310	229	46

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

Látható, hogy a Moldovai Köztársaságból származó románok alkotják a bevándorlók többségét. A bevándorlás 1995 után erősödik körükben, és ma is növekedőben van. A Moldovai Köztársaság gazdasági helyzetének romlása, a bizonytalan politikai légkör, s a romániai kormányzati támogatások adnak magyarázatot a moldovai románok el- és bevándorlására. A román kormány 1991-től támogatáscsomag kidolgozásával ösztönözte a moldovai román lakosság bevándorlását, anyagi támogatásokkal, lakás- és munkahely biztosításával.

A magyarok, németek és zsidók visszatérési kedve szülőföldjükre 1997–1998 között érte el a legmagasabb értékeket. Többsége az idős, nyugdíjas korosztályhoz tartozik, akiknek a Romániában ledolgozott évekre, a befogadó álla-

mok nem számítottak nyugdíjat, és az ottani juttatásból nem tudták fenntartani magukat (26. táblázat).

26. táblázat

Bevándorlás Romániába különböző országokból, 1992–2000

Ország	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Ausztria	121	215	323	569	567	455	198	113	20
Franciaország	191	229	137	670	1 075	1 157	328	139	111
Németország	579	606	673	853	764	692	422	273	242
USA	448	345	329	487	420	441	259	255	172
Magyarország	106	150	101	256	117	396	394	235	178
Moldova	128	195	122	1 171	1 752	4 092	8 109	8 359	10 365
Izrael	273	259	165	162	211	151	300	83	61

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

4. A munkaerőpiac helyzete

4.1. Gazdasági aktivitás és foglalkozási átrétegződés

A gazdaság átszervezése és a munkahelyek biztonságának csökkenése, illetve a munkaerőpiacon lezajlott egyéb kedvezőtlen folyamatok következtében az 1990-es évtizedben a Székelyföldön is megsokasodtak a szociális problémák. A privatizáció és a gazdaság decentralizációja jelentős befolyást gyakorolt a munkaerőpiacra, kedvezőtlen hatásként tömeges elbocsátásokat eredményezett és megjelent a munkanélküliség. A gazdasági válság következtében a munkaerő foglalkoztatásának lehetőségei csökkentek, a foglalkoztatott lakosság száma jelentősen visszaesett, és a munkanélküliség számos térségben krónikussá vált.

A gazdasági aktivitást a munkaképes korú népesség száma, valamint a munkaerő-kereslet befolyásolja. Az utóbbi években megfigyelhető kedvezőtlen tendencia az aktív keresők számának csökkenése (27. táblázat), ami tehát kettős folyamat – egyrészt a gazdaságilag aktív népesség számának csökkenése, másfelől a nem aktív népesség számának egyidejű növekedése – eredménye.

2000-ben az ország lakosságának közel fele tartozott a gazdaságilag aktív kategóriába. A foglalkoztatottság mértéke régióként változó (28. táblázat).

27. táblázat

Az aktív és a foglalkoztatott lakosság számának alakulása Romániában, 1991–2000, ezer fő

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Aktív lakosság	11 123	11 387	11 227	11 235	10 491	10 037	9 904	9 838	9 550	9 636
Foglalkoztatott lakosság	10 786	10 458	10 062	10 011	9 493	9 397	9 023	8 813	8 420	8 629
Foglalkoztatott lakosság/ezer lakos	465	451	442	440	419	415	400	392	375	385

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

28. táblázat

A gazdasági aktivitás regionális mutatói, 2000, %

Régió	Gazdaságilag aktív népesség aránya	Ebből		Gazdaságilag inaktív népesség
		foglalkoztatott	munkanélküli	
Északkelet	54,3	50,6	3,7	45,7
Délkelet	49,9	45,6	4,3	50,1
Dél	53,3	49,3	4,0	46,7
Délnyugat	57,2	54,0	3,2	42,8
Nyugat	50,0	46,7	3,3	50,0
Északnyugat	51,2	47,5	3,7	48,8
Közép	47,5	44,0	3,5	52,5
Bukarest	47,3	44,0	3,3	52,7

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

A rendszerváltozás óta a foglalkoztatottak száma 2000-re Kovászna megyében 52 ezer főre csökkent, azaz 9,7%-kal mérséklődött, Maros megyében 164 ezerrel 120 ezerre (18%-os csökkenés), Hargita megyében pedig 91 ezerrel 75 ezerre (17,5%-os mérséklődés) változott a foglalkoztatottak száma.

A lakosság foglalkoztatottsági színvonala a gazdaság átalakulásának következtében tehát jelentősen megváltozott. Az ipari szerkezet átalakulása miatt Romániában az iparban drámai változások játszódtak le, az utóbbi tíz évben két millió fővel csökkent az ipari munkaerőpiac létszáma (29. táblázat). Ez nem meglepő, mivel az 1990 és 2000 közötti időszakban az ipar részaránya 37%-ról 23,2%-ra csökkent a bruttó nemzeti termék előállításában.

29. táblázat

*A foglalkoztatottak számának alakulása az egyes ágazatokban,
1990–2000, ezer fő*

Megnevezés	1990	1992	1994	1996	1998	2000	Változás 1990 = 100
Mezőgazdaság	3 055	3 362	3 561	3 249	3 296	3 523	115
Erdőgazdaság	89	81	86	71	53	47	53
Feldolgozóipar	4 005	3 301	2 882	2 741	2 317	2 004	50
Építőipar	706	579	563	475	391	353	50
Kereskedelem	538	754	636	772	835	776	144
Szálloda- és vendéglátóipar	186	175	136	116	98	93	50
Szállítás	667	556	462	448	361	326	49
Posta és telekommunikáció	97	93	94	99	100	93	96
Bank, pénzügy	39	57	59	71	76	74	190
Ingatlanközvetítés	388	441	438	257	243	271	70
Közigazgatás	88	113	125	125	134	147	167
Oktatás	411	432	437	441	426	421	102
Egészségügy	320	306	333	337	317	341	107
Más tevékenységek	251	208	199	177	166	160	64
Összesen	10 840	10 458	10 011	9 397	8 813	8 629	80

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

A részleges reprivatizáció és a munkanélküliek jelentős részének az agrárium felé való visszaáramlása a mezőgazdaságban foglalkoztatott népesség számának dinamikus növekedéséhez vezetett. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya ennek következtében folyamatosan növekszik: 1990-ben 28,2% volt, míg 2000-ben elérte a 40,8%-ot. A kereskedelmi és a szociális szolgáltatások területén foglalkoztatott keresők részaránya 2000-ben elérte az összes foglalkoztatott 35,4%-át, ami szintén jelentős emelkedés az 1990-ben mért 27,5%-hoz képest.

A foglalkoztatás szerkezetében bekövetkezett változásokat vizsgálva tehát jól látható az ipar leépülése és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának növekedése. A problémát elsősorban az jelenti, hogy az egyébként is kedvezőtlen tendencia sem volt elegendő ahhoz, hogy a munkahelyüket elvesztők mindegyike megélhetést találjon magának, és az 1990-es évek elején hirtelen megjelent, majd jelentősen megnőtt a munkanélküliség.

A mezőgazdaságban a foglalkoztatottság növekedése, figyelembe véve azt a tényt, hogy a háztartások átlagban kis földterületeket birtokolnak, a munkaerő kihasználásának csökkenéséhez vezetett. Ennek egyik jele, hogy a Nemzeti Sta-

tisztikai Hivatal felmérései szerint 2000-ben a részmunkaidőben foglalkoztatott lakosság 88,5%-a a mezőgazdaságban dolgozott. Bár az országos átlagnál sok szempontból kedvezőbb helyzetben van a Székelyföld, de a legtöbb embert foglalkoztató ágazat itt is a mezőgazdaság és a feldolgozóipar (30. táblázat).

A foglalkoztatottsági szerkezet átalakulására a *tulajdonformák* változása is hatással volt. A legszembetűnőbb folyamat az állami szektorban foglalkoztatottak számának és arányának csökkenése (1992–2000 között 35%-kal esett vissza), ami természetesen a magánszektor foglalkoztatási szerepének növekedését eredményezte (31. táblázat).

A gazdasági átszervezések az alkalmazottak számának drasztikus csökkenéséhez vezettek, Romániában csaknem 3,5 millió fővel esett vissza 1992-höz viszonyítva. Ennek eredményeként a 2000. évben a foglalkoztatási ráta értéke 48,9% volt. A 15 éven felüli lakosság foglalkoztatási rátája ugyanakkor valamivel kedvezőbb, 58,8%-os volt. Ennek értéke viszont jelentősen eltér a férfiak és nők esetében (65,1% a férfiaknál és 52,8% a nőknél), és ennél is nagyobb a különbség a falusi és városi környezetben (49,8% városban és 69,8% falun). A falvakban foglalkoztatottak aránya egyébként lassan növekszik, és mindez azért érdekes, mert a falusi lakosság az ország lakosságának kevesebb, mint a felét teszi ki.

A korszerkezeti differenciákat vizsgálva megállapítható, hogy 2000-ben a foglalkoztatottság mértéke a 35–49 éves férfiak körében volt a legmagasabb (85,7%). A munkaképes korú lakosság foglalkoztatási rátája 63,2% volt (32. táblázat).

Figyelemre méltó tendencia, hogy az utóbbi években csökkent a részmunkaidős foglalkoztatás mértéke. A statisztikai hivatal felmérései szerint 2000-ben a részmunkaidőben foglalkoztatott alkalmazottak száma már csak 54 ezer fő (az összes foglalkoztatott 0,5%-a) volt, miközben még 1999-ben 60 ezer fő körül (a foglalkoztatottak 0,6%-a) alakult a nem teljes munkaidőben dolgozók száma. Ugyancsak elgondolkodtató, bár az előbbiekből következik, hogy a részmunkaidőben foglalkoztatott népesség többsége (68%-a) falusi környezetben dolgozik.

A munkaerő-piaci folyamatok alakulását lényegesen befolyásoló demográfiai jelenség a *társadalom elöregedése*. A statisztikai hivatal szakembereinek előrejelzése szerint Romániában a 60 év fölötti népesség jelenlegi 4,2 milliós létszáma húsz év alatt eléri az össznépesség egyötödét. Az elöregedési folyamat hatásai a gazdaságban 2005 után lesznek erőteljesen érezhetők, amikor az 1989 után született kis számú generációk munkaképes korúvá válnak. Ugyanakkor már rövidebb időtartamon belül is érezhető a gazdasági függőség növekedése, az inaktív és munkanélküli népesség száma a foglalkoztatott lakossághoz képest növekszik. Ez a tendencia – többek között – jelentősen megnehezíti a nyugdíjalapok helyzetét és újabb szociális feszültségeket gerjeszt.

30. táblázat

A foglalkoztatottak ágazati megoszlása, 2000

Megnevezés	Mező- és erdőgazdaság		Ipar, építőipar		Piaci szolgáltatások		Nem piaci szolgáltatások		Összesen	
	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%
Kovácsna	35,4	39,3	25,4	28,2	17,1	19,0	12,2	13,5	90,1	100,0
Hargita	63,4	43,4	39,5	27,1	26,4	18,0	16,7	11,5	146,0	100,0
Maros	103,1	42,0	71,0	28,9	41,0	16,7	30,6	12,4	245,7	100,0
Székelyföld	201,9	41,9	135,9	28,2	84,5	17,5	59,5	12,4	481,8	100,0

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

31. táblázat

A foglalkoztatottak megoszlása tulajdonformák szerint, 1992–2000, %

Tulajdonformák	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Állami	54,2	51,6	46,8	44,2	40,8	29,2	23,9	20,8	18,9
Vegyes	1,8	2,0	1,9	3,2	5,4	11,6	12,7	10,6	9,1
Magán	40,9	43,8	49,2	50,7	51,5	57,4	61,8	66,7	70,4
Szövetkezeti	3,0	2,5	2,0	1,8	2,2	1,6	1,4	1,7	1,4
Köztulajdon	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

32. táblázat

Az aktív foglalkoztatottak nemek és lakóhely szerinti megoszlása korcsoportonként Romániában, 2000, %

Megnevezés	15–24 év	25–34 év	35–49 év	50–64 év	65 év fölött
Összesen	11,8	26,1	33,3	18,9	9,9
Férfi	12,7	26,6	33,1	18,8	8,8
Nő	10,8	25,4	33,6	19,0	11,2
Városi	9,7	31,0	45,2	13,1	1,0
Falusi	13,7	21,7	22,9	24,0	17,7

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

A határok megnyitását követően a külföldi munkavállalás lehetőségét is egyre inkább figyelembe kell venni. A külföldön munkát vállalók száma évről-évre növekszik, és külön kiemelendő, hogy magas közöttük a kvalifikált munkaerő aránya. A Romániában nyilvántartott kivándorlók száma ugyanakkor nem egyezik meg a célországok adataival, mivel azok sokkal magasabb értéket mutatnak. A kivándorlás elsődleges oka, hogy az életszínvonal alacsony, alig észlelhető a gazdasági-társadalmi válságból való kilábalás, és emiatt elveszőben van a jövőbe vetett hit. Gond az is, hogy különösen a munkanélküli pályakezdő fiatalok kivándorlási szándéka fokozódik. A Romániából kivándorló és Magyarországon munkát kapott népesség körében az értelmiségiek és a fizikai dolgozók száma a legmagasabb. Az értelmiségiek aránya ugyanakkor minden évben meghaladta a fizikai dolgozókéét. Ez utóbbiak között különösen kiugró az orvosok száma, de jelentős még a műszaki tudományok területén dolgozóké és a tanároké is, míg a fizikai dolgozók túlnyomó többségét az iparban foglalkoztatják.

4.2. Munkanélküliség

A munkanélküliség kialakulása számos negatív tényező együttes hatásának következménye. A bezárásra vagy privatizálásra kerülő, állami kézben levő ipari nagyüzemek tömegével bocsátották el a felesleges munkaerőt, és a folyamat még ma sem tekinthető befejezettnek. A hazai tőkével működő vállalkozások legnagyobb része egyéni vagy tíz főnél kevesebbet foglalkoztató cég, ezért nem képesek felszívni nagyobb tömegben a rendelkezésre álló állás nélküli munkaerőt. További, ugyancsak rossz irányba ható tendenciaként az újonnan alakuló működő magánvállalkozások száma is csökkent az elmúlt évek során, és nagyobb cégek alapítására az általánosan jellemző tőkehiány miatt a helyi vállalkozóknak továbbra sincs esélyük.

Hasonlóan kedvezőtlen változások történtek a mezőgazdaságban is. A termelőszövetkezetek felszámolása különösen a falvakban élőket érintette hátrányosan, mert sok helyen ezek voltak az egyetlen foglalkoztatók. A kárpótlás után a kisparcellás mezőgazdaság lett a jellemző, és az egyéni gazdálkodók anyagi lehetőségei nem tették lehetővé a munkanélküliek tömeges foglalkoztatását. A tőkehiány miatt ráadásul a technológiai színvonal még inkább leromlott.

Mindezekhez hozzájárult a külső és a belső piacok összeomlása, ami értékesítési nehézségekhez vezetett mind az iparban, mind a mezőgazdaságban. A jelenleg még talpon maradt néhány korábbi termelőszövetkezet működése is kérdésessé vált a bevételek csökkenése miatt. Munkaerő-piaci szempontból kedvezőtlen tény, hogy a szövetkezetek egykori mezőgazdasági tevékenységet végző dolgozóinak zöme az idősebb korosztályhoz tartozik, iskolai végzettségük nem haladja meg az általános iskolát, így újbóli elhelyezkedésükre minimális az esély.

A foglalkoztatási válság, a tényleges és a rejtett munkanélküliség leküzdésére ugyanakkor reményt adhat az, hogy a külföldi vagy vegyes beruházások által létrejött vállalatok az aktív lakosság egyre jelentősebb részét foglalkoztatják. Kovászna és Hargita megyében főként a konfekcióiparban történt beruházások biztosítanak munkahelyeket, elsősorban nők számára. A multinacionális nagyvállalatok befektetései továbbra is elenyészőek a térségben.

A munkanélküliség növekedéséhez vezetett az is, hogy az alacsony utasforgalom miatt számos közlekedési járatot megszüntettek, így egyes településekről szinte lehetetlenné vált a városokba való bejárás. Karbantartás hiánya miatt az utak és a vasutak állapota romlott: sok olyan vasúti pálya van, ahol a pár évvel ezelőtti mért utazási idő mára a többszörösére növekedett.

A munkanélküliség előli menekülés egyik formájaként az utóbbi években tapasztalható a külföldön munkát vállaló személyek számának a megnövekedése. Magas azoknak az aránya, akik hivatalos engedély nélkül vállalnak külföldön

munkát, főleg a mezőgazdaságban és az építőiparban. Ez elsősorban az alacsony hazai kereseti lehetőségek következménye.

Általánosságban elmondható, hogy a rossz gazdasági helyzet következtében nagy méreteket ölt a feketegazdaság. A korábban jellemző „hátizsák-kereskedelem” csak a munkaképes lakosság egy nagyon vékony rétegének biztosít megélhetést. Sokkal jellemzőbb a feketén dolgoztató cégek nagyon magas aránya, ami elsősorban a megemelt adók és illetékek következtében alakul ki, mivel a vállalkozók kevés jövedelmükből nem képesek ezeket fizetni.

Ugyanakkor megfigyelhető még, habár az utóbbi években egyre kisebb mértékben, a kapun belüli munkanélküliség is. A nagy állami tulajdonban levő iparvállalatok esetében továbbra is vannak olyan munkahelyek, amelyek csak névlegesen működnek. Az állam ugyanis a szociális feszültségek elkerülése érdekében próbálja ezeket minél tovább fenntartani, mivel a munkanélküliek nagy tömege jelentős megterhelést jelent a szociális ellátórendszerre.

Szintén általános tendencia, hogy munkahelyük elvesztése után sokan visszatérnek azokba a falvakba, ahonnan származnak, és egy részük mezőgazdasági munkába kezd, mások pedig nem regisztráltatják magukat munkanélküliként, és kikerülnek a munkaügyi hivatalok nyilvántartásából.

A fentebb említett jelenségek ismeretében természetesen feltehető a kérdés, hogy a regisztrált munkanélküliség milyen mértékben tükrözi a valós viszonyokat, mert szakemberek vélekedése szerint a regisztrált munkanélküliség hivatalos adatai távolról sem tükrözik a foglalkoztatottsági problémák valódi méreteit.

A gazdaság átszervezése miatt bekövetkezett komoly, tömegeket érintő elbocsátások ellenére az évenkénti munkanélküli kibocsátás még mindig nem stabilizálódott. A Székelyföldön ugyanis még működnek olyan nagy állami vállalatok, amelyek átszervezése esetén a munkanélküliség növekedése várható. Emellett a már magánosított egységek hatékonyságának növelése újabb munkaerő-elbocsátásokat eredményez.

Az országos munkanélküliségi ráta értéke 1994-ben volt a legmagasabb, ekkor az aktív lakosság 11,5%-a nem tudott elhelyezkedni. Ezt követően máig tartó ingadozás figyelhető meg a regisztrált munkanélküliek aktív népességhez viszonyított arányának alakulásában. Az abszolút csúcsot folyamatos csökkenés követte 1997-ig, majd a ráta az újabb országos elbocsátások következtében ismét folyamatosan emelkedett, és 1999-ben újra elérte az évtized közepén mért maximumot. Az ezredforduló tájékán ismét csökkenni kezdett a munkanélküliség, azonban a 2002-ben bekövetkezett adminisztratív változások vélhetően újra megakasztják a folyamatot. A regisztrált munkanélküliek számán alapuló hivatalos munkanélküliségi ráta alakulását a 33. táblázat, a munkanélküliek számát és a munkanélküliségi rátát 2000. december 31-én a 34. táblázat szemlélteti.

33. táblázat

A munkanélküliségi ráta változása, 1995–2001, %

Megnevezés	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Románia	9,5	6,6	8,8	10,3	11,5	10,5	8,8
Kovászna	11,4	7,5	7,3	9,6	11,8	11,2	9,3
Hargita	7,6	6,6	8,8	10,2	10,2	9,9	11,0
Maros	12,5	8,2	10,2	9,6	8,8	7,1	5,9

Forrás: Kovászna, Hargita és Maros megye munkaügyi hivatalainak adatai.

34. táblázat

A munkanélküliek száma és a munkanélküliségi ráta a Székelyföldön, 2000. december 31.

Megnevezés	Munka- nélküli- ségi ráta, %	Munka- nélküliek száma, fő	Ebből				
			munkanél- küli segély	szakmai beilleszke- dési segély	szociális segély	végkielé- gítés	javadal- mazás nélkül
Románia	10,5	1 007 131	221 815	85 250	391 932	52 914	255 220
Nő	10,1	471 608	102 714	40 328	182 138	23 172	123 256
Kovászna	11,2	11 312	2 611	703	4 560	610	2 837
Nő	10,4	5 112	1 106	319	2 043	308	1 336
Hargita	9,9	16 102	4 764	1 095	5 647	207	4 389
Nő	8,7	6 897	1 735	520	2 618	42	1 982
Maros	7,1	18 887	5 430	1 664	9 234	1 536	1 023
Nő	6,4	8 058	2 388	751	4 000	507	412

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

Figyelemre méltó tény ugyanakkor, hogy a munkanélküliek számának csökkenése nem járt együtt a foglalkoztatás ugyanilyen arányú növekedésével, mivel a foglalkoztatottak száma az elmúlt években folyamatosan csökken (35. táblázat).

A munkanélküliek abszolút számában és a munkanélküliségi rátában megfigyelhető több éves változások mellett jelentkezik egy szabályszerű, egy éven belüli ingadozás is: a téli hónapokban a legmagasabb a munkanélküliség, ami a szezonmunkák következtében nyáron jelentős mértékben csökken.

35. táblázat

Az alkalmazottak és munkások számának alakulása, 1995–2000

Megnevezés	1995		1996		1997		1998		1999		2000	
	Alkal- mazottak	Mun- kások	Alkal- mazottak	Mun- kások	Alkal- mazottak	Mun- kások	Alkal- mazottak	Mun- kások	Alkal- mazottak	Mun- kások	Alkal- mazottak	Mun- kások
Románia	6 160	4 292	4 292	4 292	5 597	3 807	5 369	3 526	4 761	3 056	4 623	2 874
Kovászna	62	45	45	47	70	51	63	45	54	34	52	33
Hargita	91	63	63	65	87	61	81	54	76	48	75	51
Maros	164	117	117	116	149	103	142	96	128	87	129	86

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

A munkanélküliségi ráta csökkenése a következő tényezők hatásának eredménye:

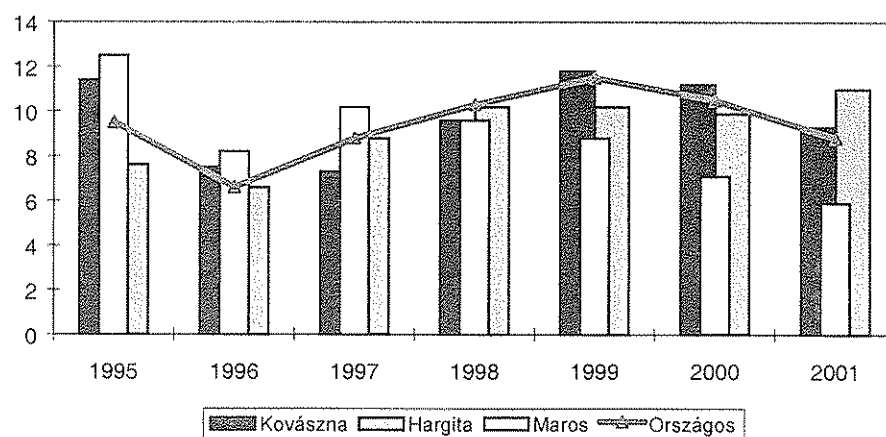
- 1) A munkanélküliségi juttatásokhoz és segélyekhez különböző okok miatt már nem jogosult személyek kikerültek a megyei munkaerő-ügynökségek nyilvántartásából;
- 2) A nyugati államok nyitása a román munkavállalók irányába: számos szakmunkás (festő, asztalos, építész stb.) hagyta el az országot, főleg Németországban, Izraelben és Magyarországon keresve munkát magának.

A munkaerő-forgalmi statisztikák szerint a gazdasági ágazatok közül a konfekcióipar, a kereskedelem, az élelmiszeripar és a szolgáltatások szívták fel a legtöbb munkanélkülit, vagyis napjainkban ezeknek az ágazatoknak a legnagyobb a munkaerő-igényük.

A Székelyföldön Maros megyében a munkanélküliségi ráta 1997 óta folyamatosan csökken, és a korábbi évekkel szemben jóval az országos átlag alatt marad. Hargitában a regisztrált munkanélküliek aktív népességhez viszonyított arányának változása néhány kivételtől eltekintve követi az országos tendenciákat, és értéke általában szintén az országos átlag alatt alakul. Kovászna megyében 1999 óta ugyan szintén folyamatosan csökken a munkanélküliségi ráta, de értéke a korábbi számottevő emelkedés következtében ennek ellenére is az országos átlag felett maradt (12. ábra).

12. ábra

A munkanélküliségi ráta változása, 1995–2001, %

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

Bár a regisztrált munkanélküliek száma az utóbbi években folyamatosan csökkent, a munkaerő-piaci helyzetet mégsem lehet egyértelműen javulónak minősíteni, többek között azért, mert a munkanélküliek összetétele még mindig kedvezőtlenül alakul.

A nemek arányát tekintve korábban jellemző volt a nők magas részaránya a regisztrált munkanélküliek között, de ez az utóbbi években folyamatosan csökkent (1995-ben 55,2%, 2000-ben 46,8%). Ennek az áll a háttérében, hogy az 1997 utáni tömeges elbocsátások az építőipar, a bányászat és a fémkohászat területén következtek be, és ezek az ágazatok túlnyomó többségében férfi munkanélküli foglalkoztatnak. A munkanélküliek korcsoportonkénti megoszlását vizsgálva szembetűnő, hogy 1997-ig a 25 évesnél fiatalabbak képezték a munkanélküliek legnagyobb részét, de a fiatal korosztályok részaránya a munkanélküliek körében fokozatosan csökken. A jövőre nézve is kedvezőtlen tény azonban, hogy a folyamat ellenére 2000 végén a 25 évnél fiatalabb munkanélküliek részaránya még mindig 29,4%, míg az 50 évnél idősebbeké 11,7%.

A munkanélküliség időtartamát tekintve 2000-ben a regisztrált munkanélküliek több mint fele (60%) hosszú távon, vagyis legalább kilenc hónapja szerepelt a nyilvántartásokban. A 2000-es év utolsó negyedében a munkanélküliség átlagos időtartama elérte a 19,1 hónapot, és jól észlelhető az inaktív periódus növekedése, mert ugyanez az érték 1999-ben még csak 16,2 hónap volt. Hasonlóan kedvezőtlen folyamat, hogy 2000-ben a munkanélküliek több mint fele (50,6%) több mint egy éve volt munkanélküli, 1999-ben viszont még csak 43,2%-a. A munkanélküliség időtartama törvényszerűen a munka világába való visszajutásra gyakorlatilag esélytelen ötven év feletti férfiak esetében a leghosszabb.

A munkanélküliek képzettségi struktúráját tekintve a leginkább veszélyeztetett réteget a szak- és segédmunkások képezték a gazdasági átszervezések kezdetén. Számuk azonban folyamatosan csökkent (az 1991-es 84,1%-ról 2000-re 72,1%-ra), mivel a munkanélküliség fokozatosan más kategóriákat is érintett. 1991–2000 között a középfokú végzettségűek száma megduplázódott a munkanélküliek körében. A diplomával rendelkezők aránya, bár nem magas, de időközönként jelentős ingadozást mutat (1,5–3,2% között).

Pozitívumként kell elkönyvelni, hogy a munkanélkülieknek kb. háromnegyede részesül valamiféle szociális juttatásban, és csak egynegyedük nem jogosult semmilyen támogatásra sem, mivel ez utóbbiak nem teljesítik a jogszabályok által előírt feltételeket (36. táblázat).

36. táblázat

A munkanélküliek megoszlása az ellátási forma és az iskolai végzettség szerint, 2000. december 31.

Megnevezés	Regisztrált munkanélküli, fő	Munkások		Középfokú végzettségűek		Felsőfokú végzettségűek	
		fő	%	fő	%	fő	%
Munkanélküli segélyben részesül							
Románia	221 815	155 185	70,0	56 643	25,5	9 987	4,5
Kovászna	2 611	2 161	82,7	387	14,8	63	2,5
Hargita	4 764	3 391	71,2	1 302	27,3	71	1,5
Maros	5 430	3 246	59,8	2 005	36,9	179	3,3
Szakmai beilleszkedési segélyben részesül							
Románia	85 250	49 489	58,1	30 163	35,4	5 598	6,5
Kovászna	703	625	88,9	60	8,5	18	2,6
Hargita	1 095	392	35,8	689	62,9	14	1,3
Maros	1 664	739	44,4	829	49,8	96	5,8
Szociális segélyben részesül							
Románia	391 932	289 472	73,9	94 048	24,0	8 142	2,1
Kovászna		3 917	85,9	608	13,3	35	0,8
Hargita	5 647	4 035	71,7	1 581	27,9	31	0,4
Maros	9 234	6 155	66,7	2 924	31,6	155	1,7
Végkielégítésben részesül							
Románia	52 914	38 168	72,1	11 882	22,5	2 864	5,4
Kovászna	610	501	82,1	88	14,4	21	3,5
Hargita	207	175	84,6	29	14,0	3	1,4
Maros	1 536	1 079	70,3	412	26,8	45	2,9
Javadalmazás nélkül							
Románia	255 220	193 306	75,7	56 086	22,0	5 828	2,3
Kovászna	2 837	2 737	96,5	97	3,5	3	1,0
Hargita	4 389	3 091	70,4	1 266	28,8	32	0,8
Maros	1 023	742	72,5	271	26,5	10	1,0

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

IV. FEJEZET

TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK, A KÖRNYEZET ÁLLAPOTA

1. A Székelyföld természeti erőforrásai

A természet minden csodájával felékesített székelyföldi táj változatos és különlegesen szép. Földtani felépítésének, festői sziklaalakzatainak, havasalji régióinak, gazdag vízhálózatának és hatalmas erdősegeinek köszönhetően Európa egyik sajátos vonásokat hordozó területe. Gerincét a vulkanikus Hargita alkotja, amelyet északon a Görgényi- és a Kelemen-havasok hajdan tűzhányó bércei koszorúzzák. A hegyvonulatok mellett húzódnak a székely medencék (Bélbori-, Borszéki-, Gyergyói-, a hármas osztatú Csíki-, valamint a több öblözetre tagolódó Brassó-Háromszéki-medence). Déli és keleti határát a Kárpátok mészkő-sziklái és homokkő tömbjei zárják. Nyugaton a vulkanikus zóna az Erdélyi-medence lankás vidékeivel egybeolvadva képezi a határt. A Keleti-Kárpátok nagy íve által közrefogott dombvidékek, a széles völgymedencék, a hágók és a szorosok messze földön híres festői tájat formáznak.

1.1. Termőföld

A föld jelenti Székelyföld egyik legfontosabb erőforrását. A szilárd kéreg felső vékony rétegének, a talajnak a termőképessége határozza meg az élelmiszer-ellátás és jórészt az ipari nyersanyagellátás, valamint fontos fűtőanyagot szolgáló erdőállomány és a hozzá kapcsolódó fakitermelés színvonalát. Mélyebb rétegei pedig az ipar fejlődéséhez szükséges ásványi kincsek forrása. A Székelyföld talaja roppant változatos, felépítésükben és tájképileg erősen különböző genetikájú, korú, összetételű és termékenységű talajtípus sokaságából áll. Területének rendeltetés szerinti megoszlását a 37–38. táblázatok mutatják.

A mezőgazdasági termelés szempontjából a három megye természeti adottságai, domborzati viszonyai, talaj- és vízbázis-szerkezete kedvezőtlenebb az országos átlagnál. Kevés a gazdaságosan művelhető szántó, viszont magas az

erdőművelés aránya. A kedvezőtlen adottságok ellenére kedvező terméseredmények érhetők el a burgonya, cukorrépa és kenyérgabona esetében (Domokos, 2002).

37. táblázat

A Székelyföld területének rendeltetés szerinti megoszlása, 2000

Megye	Összesen		Mezőgazdasági terület		Erdő		Beépített terület		Egyéb	
	ezer ha	%	ezer ha	%	ezer ha	%	ezer ha	%	ezer ha	%
Hargita	663,9	100,0	406,4	61,2	232,5	35,0	9,4	1,4	23,1	2,4
Maros	671,4	100,0	414,8	61,8	205,7	30,6	16,4	2,4	34,5	5,2
Kovászna	371,0	100,0	186,4	50,2	166,3	44,8	9,0	2,4	9,3	2,6
Összesen	1706,2	100,0	1007,6	59,1	604,5	35,4	34,8	2,0	59,3	3,5

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

38. táblázat

Mezőgazdasági művelésre használt terület, 2000

Megye	Szántó		Legelő		Rét		Szőlő		Gyümölcsös	
	ezer ha	%	ezer ha	%	ezer ha	%	ezer ha	%	ezer ha	%
Hargita	92,7	22,8	148,2	36,4	64,1	40,4	0,1	0,0	1,4	0,4
Maros	22,5	53,6	119,3	28,8	64,0	15,4	3,3	0,8	5,6	1,3
Kovászna	86,1	46,1	65,0	34,9	33,8	18,1	–	–	1,3	0,7
Összesen	401,3	39,8	32,5	33,0	61,9	36,0	3,4	0,3	8,3	0,9

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

1.2. Ásványkincsek

A Székelyföld jelentős ásványkincs-készletekkel rendelkezik. Geológiai felépítésében a magmás, üledékes és metamorf kőzetek játszanak szerepet. Az előforduló fontosabb ásványi anyagok az egyes megyékben a következők:

Hargita megye: vasérc (Lövete, Csíkmadaras), rézérc (Balánbánya, Orotva), réztartalmú pirit (Balánbánya), higanyérc (Csíkszentimre, Csíkmadaras), dolo-

mit (Vasláb, Csíkelne), agyag (Korond, Gyergyóújfalu, Székelyudvarhely, Csíkszentkirály), kaolin (Hargitafürdő, Ivó, Csíkszentimre), kavics, homok (Nagy-Küküllő völgye, Tusnád, Máréfalva), mészkő (Gyergyószárhegy, Marosfő, Csíkszentdomokos), andezit (Csíkmadaras, Gyergyókilyénfalva, Vasláb, Szentegyháza, Parajd), aragonit (Korond), só (Parajd, Homoródszentmárton-Homoródszentpéter vonala), festékföld (Kirufürdő-Lövete területén), travertin (Borszék), metángáz (Székelykeresztúr-Fiátfalva határában, Nyikó völgyében, Fenyéd, Árpátfalva területén), barnaszén (Borszék), tőzegtelepek (Borszék, Bélbor és Csíki medence).

Maros megye: Természeti kincsei, bár nem sok változatosságot mutatnak, a nemzetgazdaság számára igen jelentősek, mert itt találhatók a legnagyobb földgáztelepek. Lelőhelyeik: Görgénynádas, Kissármás, Mezőzáh, Marosbogát, Korunka, Nyárádtó, Mezősámsond. Emellett található andezit (Gödemesterháza, Palotailva), agyag (Korunka, Meggyesfalva, Segesvár, Dicsőszentmárton, Havadtó), márvány (Apold), kavics, homok (Marosfő, Sóvárád).

Kovászna megye: vasérc (Székelyszáldobos), mészkő (Vargyas, Bodzaforuló), agyag (Bodok, Torja, Nagyajta, Angyalos, Árapatak, Kovászna), andezit (Sepsibükszád, Málnásfürdő), homok, kavics (Nagyajta, Árapatak), habkő (Sepsibükszád), mésztufa (Vargyas), diatoma (Erdőfüle), barnaszén (Vargyas, Barolt, Köpec).

Az ásványkincs-területek kitermelése, feldolgozása nem egyszer káros környezeti hatásokkal jár együtt, ugyanakkor a rekultiváció legtöbbször elmarad.

1.3. Iszapok és gyógytőzegek

A Székelyföld nagy értékű kincsei közé számítanak a különböző iszapok és gyógytőzegek. A gyógylapokat átitató ásványvizek vegyi összetétele és a lapok szerves anyagai alapján a következő típusú gyógylapok fordulnak elő területén:

- *Szénsavas vizekkel átitatott gyógylapok.* Vasas jellegű: Vasláb és Gyergyószárhegy között (15 km hosszú, 200 m széles), Dánfalva és Málnás között (40 km h., 1–5 km sz.), Csíkszentkirály Borsáros (15 ha), Kézdivásárhely-Barátos (20 km h., 100 m sz.), Szentegyháza-Lövete (10 km h., 50 m sz.), Csíkszentimrén (3 ha), kalciumos és magnéziumos: borszéki „Hármasliget” (9 ha);
- *Sós vizekkel átitatott gyógylapok.* Szovátán a Medve- és a Fekete-tó, Abásfalva-Homoródszentmárton-Homoródszentpál között (15 km h., 200 m sz.);

- Ásványvizekkel és kénes gázokkal átitatott gyógylapok. Kissolymoson, Székelyszentmihályon, Homoródkarácsonyfalván, Fiátfalván;
- Szulfátos ásványvizekkel átitatott gyógyiszapok. A torjai Timsós nevű hely, Tusnádfürdőn, Csíkmadarason, Esztelnek, Alsórákoson;
- Keveret típusú gyógylapok. A székelyudvarhelyi Szejke-fürdő, Korondon, Homoródkarácsonyfalva (Ipó–Jakab, 1974).

A különböző iszapok szerves és szervetlen összetétele a vitaminok, a hormonkiválasztást serkentő anyagok, a mikro- és ultramikro-elemek, valamint a radon jelenléte és a bitumenek lipoidikus tulajdonsága biztosítja a gyógylapok gyógyhatását. Ezért fontos lenne, hogy ezt a természeti-gyógyászati tényezőt is megfelelő szinten hasznosítsák mind gazdasági, mind balneológiai és idegenforgalmi szempontból az országos és nemzetközi igényeknek megfelelően.

1.4. Szolfatára típusú gázömlések

Európai viszonylatban is egyedülállóak a Székelyföldön a vulkanikus utóműködés következtében keletkező szolfatára típusú gázömlések. A világ egyetlen helyén sem léteznek olyan kénhidrogén-szén-dioxidos gázfürdők, amelyek bőség, összetétel és gyógyhatás tekintetében hasonlítanak a székelyföldihez. A szolfatára típusú gázömlések legfőbb jellegzetessége a kénnek gáz alakban való jelenléte (1,4 mg/l) és magas szén-dioxid tartalma (95 százalék körüli). A legismertebb gázömlések a torjai kénes barlang (1055 m), Csiszárfürdő, Sugásfürdő (740 m), Csíkszentsimon (1400 m), Hargitafürdő (1330 m), a csíkszentimrei Büdösfürdő (1284 m), a lázárfalvi és a csíkszentgyörgyi gázömlés. A fürdőgyógyászatban ezek különleges színfoltot jelentenek, értékük és hatásuk fürdőgyógyászati és idegenforgalmi szempontból egyaránt felmérhetetlen (Ipó–Jakab, 1974).

1.5. Ásványvízforrások a Székelyföldön

Székelyföld a változatos ásványvízforrások és gyógyvízforrások hazája. Közel kétezer borvízforrás található területén, amelyek gyógyításra és fogyasztásra alkalmasak. Az Alpoktól keletre Európában csak a Hargita hegységben találhatók ásványvízforrások 1200–1500 m magasságban, ezért méltán nevezhetjük ezeket a tájegységeket a jövő nagy gyógykezelési és turisztikai adottságokkal rendel-

kező klimatikus gyógyfürdőinek. Az ásványvíz lelőhelyek hat féle változata ismeretes:

- Kristályos övezetek repedéseiben és üregeiben összegyűlt vízkészletek. Rendszerint bikarbonát, Ca-, Mg-tartalmú szénsavas ásványvizek. Tölgyes, Bélbor, Borszék körzetében csoportosulnak;
- Homokkő képződmények félig áteresztő rétegeiben és a tektonikus repedésekben meggyűlt bikarbonátos, meszes, sós, szénsavas, néha kénes ásványvizek. A Kászon-patak felső medencéjében, a Bodoki-hegység nyugati oldalán, Csikbánfalva–Bálványos között;
- Miocén üledékekben összegyűlt víztartályok, kapcsolatban vannak a gáz-halmazállapotú szénhidrogénnel, sőtömszökkel, illetve más anyagokkal. Jódos, sós, brómos, magas bór, kálium tartalmú ásványvizek, pl. az Erdélyi-medence keleti felében, Parajd, Bencéd, Székelyudvarhely, Homoród vidékén;
- A Hargita hegység andezit közeteinek repedéseiben kevés bikarbonátos, kalciumos, vasas, néha kénes ásványvizek. Pl. Hargita hegység, Hargita-fürdő, Csíkszentimre–Tusnád között;
- A Hargita hegység és a Szent Anna-hegytömb peremi vulkanikus, üledékes övezetének piroklasztit breccsaiban, agglomerátumaiban, mikroagglomerátumaiban összegyűlt ásványvizek, pl. a Hargita nyugati oldalán, Kápolnásfalva, Homoródfürdő, Szentegyháza, Kiruj, Lövéte helységek, Szent Anna-hegytömb körzetének nyugati és déli oldalán, Tusnádfürdőn találhatók a bikarbonátos, káliumos, sós, vasas, és szénsavas feltörések.
- A Gyergyói-, Felcsíki-, Alcsíki-medencék negyedkori és pliocén kori áteresztő rétegeiben meggyűlt vizek, amelyek talajvíz, illetve mélységi vízréteget képeznek. Vasas, szénsavas és CaCO_3 -os ásványvizek ezek.

1.6. Víz

A víz megújuló természeti erőforrás. Egyike a legfontosabb környezeti tényezőknek, nélkülözhetetlen az élet számára, pótolhatatlan a termelési folyamatokban. Hargita megye vízrajzi térképét tanulmányozva megállapítható, hogy folyóhálózata igen kiterjedt, három nagy vízgyűjtő forrásvidéke, a Maros, az Olt és a Szeret mellékfolyóinak egy része is innen ered. A megye területén a Nagy-Csomád kráterében, 950 m tengerszint feletti magasságban van a legendás Szent Anna-tó, az ország egyetlen krátertava, felszíne 22 hektár. Csíkszeredától mintegy 80 km-re északkeletre a Cohárd (1352 m) és a Gyilkos-csúcs (1384 m) között van Románia legnagyobb természetes torlasztava, a Gyilkos-tó, 1837 októ-

berében sziklasuvadás következtében keletkezett. Legnagyobb mélysége 10,5 m, felülete 12,6 hektár.

Kovászna megye vízhálózatát két folyó uralja: a megyét északról délre átszelő Olt és ennek mellékvizei, a Fekete-ügy, amely a megye délkeleti részének vizeit gyűjti egybe.

Maros megyében a vízhálózatot teljes egészében a Maros és mellékvizei, a Nyárád, Komlód, Görgény, Nagy-Küküllő és Kis-Küküllő alkotják. Ide tartoznak a mesterséges halastavak és a szovátai meleg sóstavak. A jelentősebb, nagyobb folyók vízháztartását a 39. táblázat mutatja.

39. táblázat

A Székelyföld folyóinak vízháztartása

Folyó	Helység	Vízgyűjtő terület, km ²	Átlag-magasság, m	Hozam, m/s	Csapadék, mm	Vízfolyás, mm	Párolgás, mm	Felszín alatti vízfolyás
Maros	Gyergyóújfalu	152	950	1,07	700	196	504	69
	Marosvásárhely	4053	833	33,60	780	261	519	83
	Csíksszenttamás	217	1078	1,25	675	192	483	65
Olt	Mikóújfalu	1433	896	7,95	673	175	498	64

Forrás: Pascu, 1983 alapján.

1.7. Élővilág

A Székelyföld mai növénytakarója a jégkorszak után alakult ki, amelyet kezdetben természeti tényezők formáltak, később, mint tájképalakító, az ember is színre lépett. A fakitermelés és a földművelés terjedésével párhuzamosan csökkent az erdők mennyisége és színesedett a táj, megjelentek a fátlan társulások. A flórát alkotó növényfajok nagy része az eurázsiai, európai és közép-európai flóraelemhez tartozik. A magasabb térségek flórájában tekintélyes részt képviselnek a cirkumpoláris elemek is, amelyek az Északi-sarkot övező hideg éghajlatú vidékeken honosak. A flórát színesítik a kontinentális, mediterrán, atlanti, balkáni és pontusi elemek is. A gazdag és változatos növényvilág számos világhírnek örvendő „drágagyöngyöt” rejtget. Gazdag gyógy- és fűszernövényekben. Többek között a következőket hasznosítják: *Achillea millefolium*, *Chelidonium majus*, *Vaccinium myrtillus*, *Urtica dioica*, *Juniperus communis*, *Rosa*

canina, *Taraxacum officinalis*, *Frangula alnus*, *Carum carvi*, *Artemisia dracunculoides*, *Salvia officinalis*.

A Székelyföld erdőállománya gazdag, a régió híres fenyveseiről és lombhullató erdeiről. Az erdők jelentik a fő természeti kincset – zöld arany – és a gazdasági fejlődés egyik jelentős forrását. A Székelyföld erdőségeiről kialakult kép azonban irreális. Az utóbbi évtizedekben több hektárról tűnt el az erdő véglegesen, ma már hegyvidékek jelentős hányadán legelők és rétek terülnek el. Az erdészeti állomány megyénkénti helyzetét a 40. táblázat mutatja.

40. táblázat

A Székelyföld erdészeti állományának megyénkénti megoszlása, 1999, ha

Megye	Összesen	Erdő	Tülevelű	Lombhullató	Egyéb
Hargita	231 442	225 479	166 451	59 028	5 963
Maros	208 357	205 598	77 604	127 994	2 759
Kovászna	161 865	157 994	60 419	97 575	3 871

Forrás: Országos környezetstatisztikai adattár, 2000.

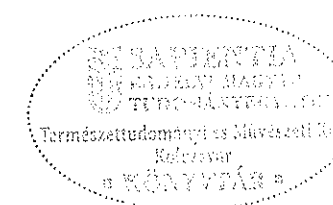
A még megmaradt erdők kitermelés utáni felújítását törvény teszi kötelezővé. Az ültetések évi 1500 ha-os ütemét csökkentette a 2000. évi 1. törvény életbe lépése: a még beerdősítetlen területek új tulajdonosai egyelőre nem rendelkeznek anyagi fedezettel a felújítási munkálatok folytatására. Az 1999. évi 107. törvény értelmében beerdősíthetők leromlott, mezőgazdasági célra alkalmatlan területek is (41. táblázat) (Orbók, 2002).

41. táblázat

Újratelepített erdők, 1999, ha

Megye	Összesen	Mesterséges felújítás	Ebből lombhullató	Tülevelű	Természetesen újra képződött lombhullató	Természetesen újra képződött tülevelű
Hargita	1539	1477	217	1260	összesen 62	
Maros	648	543	181	362	83	22
Kovászna	1864	1643	375	1268	182	39

Forrás: Országos környezetstatisztikai adattár, 2000.

Az erdőgazdálkodásban a legfontosabb jövedelmi forrást a fakitermelés jelenti. Ezért tervszerűen végzik az erdőtelepítést, az erdőfelújítást, a -nevelést, a fakitermelési és az egyéb kapcsolódó munkákat (42–43. táblázat).

42. táblázat

A gazdaságilag hasznosított fa mennyisége megyénként, 1999, ezer m³

Megye	Összesen	Tülevelű	Bükk	Tölgy	Keményfa	Lágyfa
Hargita	1131,5	1029,2	73,7	5,8	13,7	9,1
Maros	570,7	335,9	134,0	20,8	57,6	22,4
Kovászna	466,7	211,9	194,3	21,5	21,6	17,4

Forrás: Országos környezetstatisztikai adattár, 2000.

43. táblázat

Kivágott faállomány megyénként, 1999, ha

Megye	Regeneráló vágás	Sérült fák vágása	Fiatalfordók védővágása
Hargita	77	40 774	3 315
Maros	834	14 497	7 668
Kovászna	1 326	18 741	7 276

Forrás: Országos környezetstatisztikai adattár, 2000.

Az élősködő növények és állatok mellett nagyobb károkat okoznak az időjárási szélsőségek. Az 1995. évi viharok például a Hargita megyei erdők egyharmadát károsították, döntő befolyással voltak az erdőgazdálkodásra és a megye gazdasági életének alakulására. Az 1995–1998 közötti időszakban történt nagymértékű szélvihar eredményeként 4,8 millió m³ fa került kitermelésre, ez közel tíz év hozadéka. Az erdők kárára, a viharkár után kialakult helyzetben, amikor a kitermelendő fa mennyisége többszörösen meghaladta a hagyományos erdő-kitermelők kapacitását, gomba módra jelentek meg fakitermelő (és kezdetleges feldolgozó) vállalkozók, amelyek jelentős szerephez jutottak a megye gazdasági életében (Szabó, 2001).

Maros megyében az 1995. évi meteorológiai katasztrófa során kidőlt fa-mennyiséget az erdészeti igazgatóság anyagi okok miatt nehezen tudta értékesíteni. A két vegetációs időszakon át is ott maradó faállományt megtámadták a Kelemen-havasokból érkező szübugarak, aminek következtében százezer köbméter fa kiszáradt.

A faállomány mellett az erdőben gyűjthető vagy termelhető melléktermékeket (erdei gyümölcsök, gomba, gyanta, cserzőanyag) is hasznosíthatják. A Kovászna Megyei Erdészeti Igazgatóság 2000-ben a következő termékeket értékesítette: gomba 5256 kg, málna 386 000 kg, vadalma 16 600 kg, 11 300 darab fenyőt karácsonyfának.

Figyelemre méltó az erdő vadállományának vadászati és gazdasági jelentősége is.

Hargita megyében a 45 vadászterületet tíz vadásztársulat bérli. A bérleti díjak a minőség szerint változnak. Azon a részen, ahol medve, szarvas és faddkaskas is van, hektáronként egy évre 1500 lej a bérlet, de van olyan terület is, amelynek hektárja 300, illetve 20 lej. A bérleti díjat a felügyelőségek fizetik, ennek fele a terület tulajdonosát illeti meg, a másik rész az állami vadvédelmi alapba kerül. Mivel a vad állami tulajdon, a területek tulajdonosai nem akadályozhatják a vadászatot, illetve a vadászati létesítmények elhelyezését. Medvét, farkast, vadmacskát kilőni csak a Román Akadémia engedélyével lehet, elsősorban az állomány optimális egyensúlyának megőrzése érdekében. A többi vad esetében kilövési keretet állapítanak meg a vadásztársulatok javaslatai alapján. Egy medve kilövéséért külföldi vadásznak 5000 és 7000 euró közti összeget kell fizetnie, míg a hazaiak számára ez alacsonyabb. A legutóbbi vadszámlálás alapján Hargita megyében 220 farkas, 736 medve, 2014 vaddisznó, 4505 őz, 2854 szarvas él. A róka kivételével minden fajnál a létszám 8–10 százalékos növekedését jegyezték (Kovács, 2002).

A vadgazdálkodási és erdészeti tevékenységet Maros megye területén öt egyesület végzi 63 fegyveres vadással. A megye területén jelentkező leggyakoribb problémák között szerepel, hogy a vadászati értékek védelme nincs kellőképpen megszervezve, hiányzik a megfelelő védterület a vadállomány szaporítására, és terjed a vadorzás.

Kovászna megyében a vadászati értékkel bíró állatállomány állapota jó. A létező vadállomány egyedszáma a 2000-es környezetvédelmi jelentés alapján a következő képet mutatja: gímszarvas 1825, őz 3155, vaddisznó 1045, medve 620, farkas 321, hiúz 98, nyúl 6060, vadmacska 540, róka 1310.

A hegyi patakokban bőven tenyészik a pisztráng, a paduc, a márna és a fejes domolykó.

A termékeny föld, az erdők és legelők, só, szén, kőolaj, vas, réz, földgáz, az ásványvizek és hőforrások, a rendkívül sokféle építőanyag és megannyi más természeti kincs együttesen a talaj és az altalaj kimeríthetetlen erőforrásaira utalnak.

2. Védett természeti értékek

A Székelyföld flórája és faunája rendkívül eredeti és változatos képet mutat, a nagyszámú reliktum, az endémikus fajok és geológiai alakzatok sokasága lehetővé tette, hogy több nagy tudományos értékű és különös turisztikai vonzerővel rendelkező vidéket botanikai, erdészeti, speleológiai, földtani vagy paleontológiai szempontból védett területté nyilvánítsanak.

A természeti értékek, sajátos élőközösségek, tájak, növények és állatok védelmét a természet védelméről szóló 2001. évi 462. törvény szabályozza. A törvény meghatározza az értékes élőhelyek védetté nyilvánításának módját is. Ha a védelemre javasolt terület országos jelentőségű, akkor a védetté nyilvánítás a minisztérium, ha pedig helyi jelentőségű, akkor a megyei tanács feladata.

Hargita megye abiotikus és biotikus környezetének változatossága hozzájárult ahhoz, hogy a Hargita Megyei Tanács elfogadta a 13/1995. sz. határozatot, amelyben 36 természeti rezervátumot határoltak le és nyilvánítottak védett területté (44. táblázat).

Maros megye tanácsa 19/1993. sz. határozata értelmében a megye területén 21 természetvédelmi területet hoztak létre, amelyből 14 nemzeti jelentőségű (45. táblázat).

44. táblázat

Hargita megye természetvédelmi területei

Sor-szám	Elnevezés	Helység	Terület, ha
1.	Békás-szoros és Gyilkos-tó	Gyergyószentmiklós	2128
2.	Nagyhagymás-Egyes-kő-Öcsém-tető	Csikszentdomokos	800
3.	Vargyas-szurdok	Homoródalmás	—
4.	Szent Anna-tó	Csikszentmárton (Lázárfalva)	240
5.	Mohos tőzezláp	Csikszentmárton (Lázárfalva)	240
6.	Lúcs tőzezláp („Lúcsos”)	Csikszentkirály	—
7.	Fenék rétláp	Vasláb	40
8.	Kicsi Romlásmezei tőzezláp	Kászonaltíz	15
9.	Nárciszmező	Szentegyháza	20
10.	Nyíres	Borzont	20
11.	Égettkő	Gyergyótölgyes	10
12.	Borszéki-mocsár	Borszék	2
13.	Martonka-mocsár	Gyergyóremete	4
14.	Középpatak	Tusnád	4
15.	Nádasfürdő	Tusnád	4
16.	Nyírkert	Tusnád	4
17.	Benes rétláp	Tusnád	4

A 44. táblázat folytatása

Sor-szám	Elnevezés	Helység	Terület, ha
18.	Dóbrán-patak forráslápjá	Bélbor	4
19.	Jézer-tó	Maroshévíz	322
20.	Borsáros	Csikszentkirály	1
21.	Sólyomkő	Tusnádfürdő	1
22.	Hargitaligeti forrásláp	Lövéte	2
23.	Büdös-barlang	Csikszentkirály	3
24.	Firtos	Korond	40
25.	Homoródszentpáli madárpihenő	Homoródszentpál	210
26.	Sugó-barlang	Gyergyóújfalu	17
27.	Likas zsomboly	Gyergyószentmiklós	5
28.	Bányapatakfeje	Csikszentkirály	10
29.	Izszapvulkánok	Székelykeresztúr	1
30.	Sóhegy	Parajd	60
31.	Csigadomb	Korond	8
32.	Rák tava	Nagygalambfalva	10
33.	Termálvizek	Maroshévíz	5
34.	Kerek szék	Borszék	40
35.	Kicsi csemő	Tusnád	5
36.	Ördög-tó	Csikkarcfalva	20

45. táblázat

Maros megye nemzeti jelentőségű természetvédelmi területei

Sor-szám	Elnevezés	Helység	Terület, ha
1.	Sztyeppi bazsarózsatársulás	Mezőzáh	3
2.	Mocsárerdő	Görgényoroszfalu	48
3.		Mezőcsávás	59
4.	Kockás liliomos növényrezervátum	Disznajó	3
5.	Faragói tó	Faragó	35
6.	Molyhos tölgyes botanikai rezervátum	Segesvár	12
7.	Laposnyai erdő	Görgényszentimre	78
8.	Chamaecyparis lawsonianát tartalmazó arborétum	Erdőszentgyörgy	6
9.	Évszázados tölgyek	Segesvár	70
10.	Medve-tó	Szováta	79
11.	Nárciszmező	Görgényszentimre	3
12.	Maros-szoros	Déda-Maroshévíz	6 000
13.		Szováta-Libánfalva	7 000
14.	Kelemen-havasok Nemzeti Park	Déda-Gödemesterháza	15 000

A Kovászna megyei élővilág változatosságának, ökológiai egyensúlyának a megőrzése érdekében a megyei tanács 47/1988. sz. határozata védetté nyilvánít 26 természetvédelmi területet – ebből 14 nemzeti jelentőségű – és további 18 természeti értéket (46. táblázat).

46. táblázat

Kovászna megye nemzeti jelentőségű természetvédelmi területei

Sor-szám	Elnevezés	Helység	Terület, ha
1.	Rétyi-nyír	Réty	56
2.	Büdös-hegység	Torja	10
3.	Pokolvölgy	Torja (Futásfalvi)	3
4.	Borvizes eutróf láp	Uzonkafüldő	8
5.	Veresvíz tőzeglápja	Kézdiszentkereszt	38
6.	Eutróf lápkomplexum	Kommandó	10
7.	Eutróf-láp	Nagyborosnyó	4
8.	Csókás-domb	Erősd	2
9.	Veczer-kőve	Erősd	5
10.	Vargyas-szurdok	Vargyas	–
11.	Ezeréves-erdő	Esztelnek	10
12.	Nárciszmező	Erdőfüle	3
13.	Perkő	Kézdiszentlélek	–
14.	Tavak	Uzon	2

A természetvédelmi területek mellett jogszabály által védett minden veszélyeztetett növény- és állatfaj. A 322/1997. sz. kormányhatározat értelmében bármely hazai flóra-, illetve faunaelem begyűjtési, befogási és felvásárló tevékenységre értékesítési célból környezetvédelmi engedélyért kell folyamodni az illetékes szakhatósághoz, magánszemélyek esetében a környezetvédelmi felügyelőséghez, jogi személyek esetében a Román Akadémia Természetvédelmi Szakosztályához, illetve a környezetvédelmi felügyelőséghez. Bármely nem engedélyezett tevékenység a 127/1994. sz. sürgősségi kormányhatározat, illetve a 2000-ben módosított 1995. évi 137. számú környezetvédelmi törvény értelmében büntetendő.

Az alábbi felsorolás a három megye védett növényeit és állatfajait tartalmazza.

Hargita megye:

- Védett növények: *Fritillaria meleagris*, *Cypripedium calceolus*, *Leontopodium alpinum*, *Gentiana lutea*, *Angelica archangelica*, *Daphne cneorum*,

Narcissus stellaris, *Trollius europeus*, *Nigritella rubra*, *Pinus mugo*, *Pinus cembra*, *Taxus baccata*, *Betula nana*, *Betula humilis*, *Rododendron kotschy*, *Ligularia siberica*, *Saxifraga hirculus*, *Drosera anglica*.

- Évszázados fák: énlakai hárs, székelykeresztúri Petőfi körtefája, farkaslaki Tamási cserefája, udvarhelyi Hősök sírjának tölgyfái, ülkei tölgy, csík-szentléleki hárs.
- Dendrológiai parkok: gyergyószentmiklósi Csíki kert, udvarhelyi temető-kert, karácsonyfalvi gesztenyefák.
- Védett állatok (31 faj) *Rupicapra rupicapra*, *Linx linx*, *Corvus corax*, *Aquila chrysoetus*, *Ursus arctos*, *Canis lupus*, *Lutra lutra*, *Mustela foina*, *Mustela erminea*, *Trichodroma muraria*, nappali és éjszakai ragadozó madarak, énekes madarak.

Maros megye

- Védett növények: *Anemone nemorosa*, *Colchicum autumnalis*, *Convallaria majalis*, *Coridalis solida*, *Crocus banaticus*, *Crocus heufelianus*, *Dentaria glandulosa*, *Erythronium dens-canis*, *Fritillaria verna*, *Fritillaria meleagris*, *Gagea lutea*, *Galanthus nivalis*, *Gentiana punctata*, *Gladiolus imbricatus*, *Hepatica nobilis*, *Litium martagon*, *Majanthemum bifolia*, *Narcissus stellaris*, *Paeonia tenuifolia*, *Pulsatilla montana*, *Rododendron kotschy*, *Scilla bifolia*, *Leucojum vernum*, *Gramme tataria*, *Iris humilis*, *Telekia speciosa*, *Calla palustris*.

Kovászna megye

- Védett növények: *Adonis vernalis*, *Aconitum moldavicum*, *Aldrovanda vesiculosa*, *Allium sp.*, *Amygdalus nana*, *Angelica archangelica*, *Asparagus officinalis*, *Bruckenthalia spiculifolia*, *Caldesia parnassifolia*, *Calla palustris*, *Calluna vulgaris*, *Comarum palustre*, *Convallaria majalis*, *Crocus vernus*, *Cypripedium calceolus*, *Daphne cneorum*, *Daphne mezereum*, *Dianthus spiculifolius*, *Dictamnus albus*, *Drosera anglica*, *Drosera rotundifolia*, *Dryopteris cristata*, *Erythronium dens-canis*, *Fritillaria meleagris*, *Galanthus nivalis*, *Gladiolus palustris*, *Hepatica transsilvanica*, *Iris sp.*, *Lilium martagon*, *Lysimachia thyrsiflora*, *Menyanthes trifoliata*, *Narcissus angustifolius*, *Nuphar luteum*, *Nymphaea alba*, *Orchidaceae sp.*, *Pedicularis sceptr.-carolin*, *Polemonium coaruleum*, *Pulsatilla sp.*, *Salvia nutans*, *Scopolia carniolica*, *Spiraea salicifolia*, *Stellaria longifolia*, *Stipa sp.*, *Taxus baccata*, *Trientalis europaea*, *Trollius europaeus*, *Utricularia bremsii*, *Utricularia vulgaris*, *Vaccinium oxycoccos*, *Viola biflora*.
- Védett állatok: *Mantis religiosa*, *Carabus aronitens*, *Cerambyx cerdo*, *Dorcádön murrayi*, *Liophloeus herbsti*, *Lucanus cervus*, *Omiomima hanaki*, *Othiorhynchus dacic*, *O. deubeli*, *O. mehelyi*, *O. kratter*, *O. miller*, *O. ob-*

sid, *O. peneck*, *Othius transilvanicus*, *Platynus glacialis*, *Phillobius transilvanicus*, *Rosalina alpina*, *Timarchida deubeli*, *Xantholius azugan.*, *Argyinnis laodice*, *Brenthis hecate*, *B. ino*, *Colias myrmidone*, *Eumedonia eumedon*, *Spiris stia*, *Euphydryas aurinia*, *Hipparchia fagi*, *Iphiclides podalir.*, *Lampropteryx otregia*, *Limenitis populi*, *Staurophora celsia*, *Maculinea alcon*, *M. teleius*, *Parnassius mnemosy.*, *Papilio machaon*, *Plusia putnami*.

3. A környezet állapota

3.1. A levegő minősége

A Székelyföld levegőminősége, néhány kritikus pontot leszámítva, elfogadhatónak értékelhető. A legtöbb szennyezőanyag, a legnagyobb koncentrációk a településeken ipari üzemek, közlekedési útvonalak, kommunális fűtőberendezések környezetében mérhetők. Ezeken a helyeken a szennyezettség a jelenleg érvényben levő STAS 12574/1987-es szabvány levegőminőségi határértékeit számos esetben meghaladják (47. táblázat).

47. táblázat

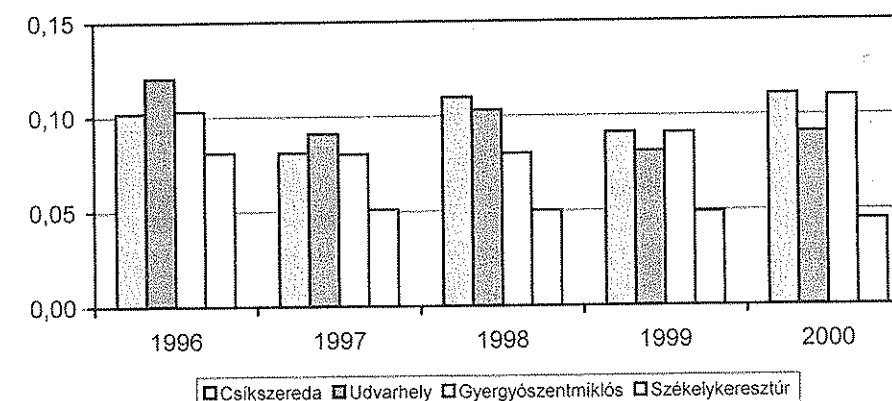
Az immissziós határérték feletti előfordulást mutató szennyező anyagok

Hargita megye	Maros megye	Kovácsna megye
Ülepedő por	Ülepedő por	Ülepedő por
Szálló por	Szálló por	Szálló por
Ammónia	Ammónia	Ammónia
Nitrogén-oxid	Kén-dioxid	Nitrogén-oxidok
Kén-dioxid	Szén-dioxid	Kén-dioxid
Szén-dioxid		

A levegő minősége Hargita megyében jó, hiányoznak a levegőszennyezést okozó iparágak (a vegyipar, az öntödék tevékenysége csökkent). A gáznemű szennyező anyagok közül a kén- és nitrogén-dioxid kis mennyiségben jelennek meg a levegő összetételében, a határértékek nem lépik túl Románia normáit. Legjelentősebb levegőszennyeződés a por (13. ábra).

13. ábra

A levegő ülepedőpor-szennyezettsége Hargita megye városaiban, 1996–2000, mg/m³

Forrás: Hargita megye környezetvédelmi fehér könyve alapján.

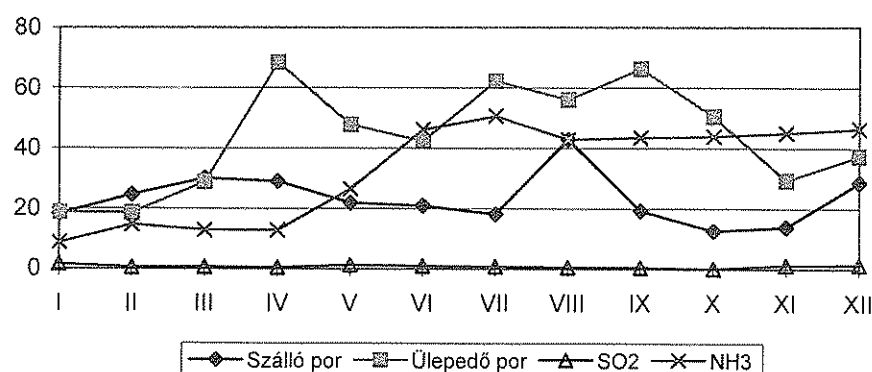
Az ülepedő por a települések és ipari régiók esetében nagyobb részt antropogén eredetű (fűtésből, energiatermelésből, iparból és közlekedésből), de jelentős a mezőgazdasági, talajfelszínről származó por is egyes területeken. Az ülepedő por nehézfém-tartalma nem haladja meg az előírt értékeket. A nyári hónapokban a szálló por koncentrációja növekedést mutat a megye területén, kivétel Gyergyószentmiklós övezete, ahol ez a növekedés állandó jellegű. A Csíki-medencében a levegőszennyezés esetén gondot okoz, hogy a sajátos mikroklíma, hőmérsékleti inverziók és az atmoszféra nyugalmi állapota következtében ezek az anyagok hosszabb ideig szennyezik a medence levegőjét.

Maros megyében a levegő szennyezettsége általában nem haladja meg a kritikus határértékeket. Kivételt képez ez alól Marosvásárhely és kb. 12 km-es körzete, ahol az NH₃ és por (ülepedő és szálló) szennyeződés koncentrációja magasabb a megengedett értékeknél. E magas koncentrációk kialakulásáért a közlekedés, valamint az itt működő vegyi kombinát (Azomureş) a felelős. A 2000. évben a környezetvédelmi felügyelőség által mért maximális értékek a következők voltak: NH₃ 0,791 mg/m³, ülepedő por 25,4 mg/m³, szálló por 0,449 mg/m³.

Kovácsna megyében a szokásos légszennyező anyagok mellett igazi fekete pontot jelentenek a kórházak égetői, amelyek eredeti rendeltetésüktől eltérően hulladék anyagok elégetésére is használatosak. A gyakoribb szennyeződések koncentrációjának alakulását a 14. ábra mutatja.

14. ábra

A megengedett értékhez viszonyított légszennyező anyagok koncentrációjának alakulása Kovászna megyében, 2000

Forrás: A Kovászna Megyei Környezetvédelmi Felügyelőség adatai alapján.

3.2. A vizek állapota

Romániában 1996-ban alkották meg a vízgazdálkodásról szóló 107. sz. törvényt, amely a vizek hasznosításával, hasznosítási lehetőségeinek megőrzésével és kártételének elhárításával összefüggő jogokat és kötelezettségeket szabályozza. A víztörvény értelmében kihágásnak számítanak:

- a vízmederben vagy annak közvetlen közelében végzett olyan jellegű munkálatok, amelyek nem rendelkeznek megfelelő vízügyi jóváhagyással,
- a szennyvizek és különböző üledékek folyóvizekbe történő ürítése,
- bármilyen jellegű anyagraktározás a medrekben, a folyóvizek, tavak, mocsarak és tengerek partján,
- közlekedési eszközök, háziállatok tisztítása a folyókban és tavakban,
- a folyók és tavak partján, valamint a gátakon és a védelmi övezetekben található növényzet irtása,
- az országos megfigyelési pontok és azok műszaki berendezéseinek károsítása.

Jelenleg a vízkészletek minőségét a vízgazdálkodási hivatalok, a környezetvédelmi felügyelőség és a közegészségügy ellenőrzik, időszakonkénti mintavétellel. A felszíni vizek minősítése integrált követelményrendszer alapján történik, ahol figyelembe veszik az ökológiai stabilitási és a víz iránti társadalmi szükségletek vagy vizek használatának követelményeit is.

Hargita megye felszíni vizeinek 79,4%-a az I. vízminőségi kategóriába sorolható a STAS 4706/1988-as minősítési rendszer alapján (48. táblázat).

48. táblázat

Maros megye felszíni vizeinek minősége

Olt	Balánbánya fölött a CCo-Cr és a Fe természetes előfordulása miatt II. vízminőségű Balánbánya alatt magas a Fe, Cu, Cd, Zn koncentráció, III. v.k. a CCo-Cr és Mn koncentráció miatt Csíkszenttamástól II. vízminőségi kategória Csíkszeredától III. vízminőségi kategóriájú, a háztartási eredetű CBO ₅ és ammónium (NH ₄) szennyeződések miatt Csíkszentkirálynál II. vízminőségi kategória Zn-, Fe-, CCo-Cr-, CCo-Mn és Mn koncentráció miatt
Maros	Alfalug I. vízminőségi kategória, a természetes eredetű Zn szennyeződés miatt Alfalu–Galócás között a Fe szennyeződés miatt II. v. k. Maroshévíz után a foszforkoncentráció emelkedik
Nagy-Küküllő	Zetelakáig I v. k. Székelykeresztúr után kisvizek idején megnő a nitrát, a foszfor és a fenol szennyeződés, II. v. k.
Kis-Küküllő	I. v. k. a Zn szennyeződés miatt
Nagy-Homoród	II. v. k. a Fe szennyeződés miatt
Kis-Homoród	Szentgyházától: II. v. k. az ammónia, a fenol, és a Fe szennyeződés miatt
Tolvajos-patak	Szennyezett
Kiruj-patak	Halott

Forrás: A Maros Megyei Környezetvédelmi Felügyelőség adatai alapján.

A folyók mellékágainak vízminősége megfelelő környezetet biztosít a biocénózisok számára. Több helyen vízszennyeződésre érzékeny fajok is megtalálhatók, például Ephemeroptera sp., Plecoptera sp., Trichoptera sp. lárvák, de gyakoriak a Crustaceae sp. fajok is. A városokon áthaladó folyóvizek nagymérték-

ben szennyeződnek szerves eredetű anyagokkal, amelyek lerakodva a meder aljára megváltoztatják a biotóp kémiai jellemzőit és közvetett módon a jelenlevő fajspektrumot. Megjelennek a szerves szennyeződésre utaló *Tubifex* sp., *Hirudinae* sp., *Chironomus thumi* populációk.

Az ipari és a mezőgazdasági szennyeződések mellett egyre fokozottabban jelentkező lokális probléma a falvakat átszelő kisebb vízfolyások, patakok vízének jelentős szennyeződése, főleg kommunális szeméttel. Jelentősebb ipari szennyező források a megyében: S. C. GoS. A., Gyergyószentmiklós; EdilTop Urbană S. A., Maroshévíz; Acatel, Székelykeresztúr; Goscom R. A., Csíkszereda; Apă Canal R. A., Szentegyháza; Gospodarie Comunală R. A., Tusnád.

A megyében található 38 szennyvíztisztító állomás közül 14 működik megfelelően. A közcsatorna-hálózat 223,9 km hosszú.

A természetes tavak állapota:

- Jézer és Gyilkos-tó: I. vízminőségi kategória
- Szent Anna-tó: I. v.k. kivétel a pH, amely átlagos értéke 4,74
- Rák tava: II. v. k. a fenol-és vastartalom miatt.

A víztározók állapota:

- Zetelaki-tó: a víz minősége megfelel az állami szabványoknak
- Szépvízi-tó: I. v. k. a Fe dacára.

Egyre erősödik a *felszín alatti vizek* terhelése és elszennyeződése is. A talajvizek szennyeződését elsősorban a nitráatterhelés növekedése okozza, főleg a falusi szemétklerakók, trágyadombok közelében. Itt a nehézfémek, nitrát és foszfát vegyületek dúsulása is jelentős, például: Gyergyóremete, Gyergyóalfalu, Gyergyószentmiklós, Csíkszentdomokos, Csíkdánfalva, Csíkszereda, Tusnád, Székelykeresztúr övezetében a NO_3 , NO_2 koncentrációja meghaladja a megengedett értékeket. Csíkmadarasnál az ammóniumion koncentráció a magasabb. Csíkszeredában a Toplica negyedben a hulladéklerakó helyek miatt a talajvíz ihatatlan – nitráttal, kadmiummal szennyezett. Balánbánya, Szentegyháza, Székelyudvarhely és Székelykeresztúron nehézfémek szennyeznek a talajvizet. Balánbányán a Fe-koncentráció növekedése miatt a felszín alatti vizek a II. vízminőségi kategóriához tartoznak.

Maros megye területén 2940 km a felszíni vizek hossza, legjelentősebb folyói a Maros, a Görgény, a Nyárad, a Nagy- és Kis-Küküllő. Az ivóvíz mintegy 97 százalékát felszíni vizekből nyerik. A 633 km-es szakaszon elemzett víz minőségét három kategóriába sorolják. A Maros vize például, amikor átlépi a megye határát, első osztályú, de a marosvásárhelyi vegyi kombinát alatt már másodosztályúvá válik. A Kis-Küküllő minősége a dicsőszentmártoni Bicapa kombinát után romlik. A többi folyó vízminősége az alábbi képet mutatja:

- Nyárad: I. vízminőségű;
- Lekence-pataka: II. vízminőségű a Ca, Mg, Na, szulfát- és nitráttartalom miatt;
- Mezősegi-patak: III. vízminőségű a lebegő üledék, szulfát, Ca, Mg, Na, ammónium és nitrát magas koncentrációja miatt;
- Nagy-Küküllő: a megye területén I. vízminőségű.

A víz minőségére érzékeny fajok hiányoznak a Marosból. A *felszín alatti* vízkészletek minőségének ellenőrzésére 14 fúrást végeztek, ebből csak a régéni fúrás vízminőségi állapota felel meg az ivóvízzel szemben támasztott elvárásoknak (STAS 1342/1991). A legjelentősebb szennyező források:

- S.C. Azomureș S. A. Vegyikombinát környezetében mért vízminőségi mutatók a STAS 1342/1991 határérték fölött vannak, mivel a csapadékkal hulladéklerakatóból nitrogén és foszfor tartalmú szennyvíz szivárog a talajvízbe. A mért vízminőségi mutatók alakulása a következő: ammónium: 60–10 000 mg/l, nitrogén vegyületek: 7000–33 000 mg/l, foszfátok: 0,2–211 mg/l, üledék: 4000–33 000 mg/l.
- S.C. Bicapa S. A. Dicsőszentmárton. A mészgyár hulladéklerakata a talajvizet Cr^{+6} (56,1 mg/l) szennyezi.
- R.A.G.C.L. Szászrégen 160–200 l/s szennyvizét a Marosba önti.
- S.C. Test Suin S. A. Gernyeszeg a sertéshizlaldából származó szennyvizek miatt a vízminőségi értékek meghaladják a megengedett határértékeket. (49. táblázat).

49. táblázat

A gernyeszegi sertéshizlalda szennyvizének hatása, 2000

Vízminőségi jellemzők	Szennyezőanyag-terhelés, mg/l	Megengedett max. érték
CBO_5	495	20
NH_4	435	–
Üledék	199	60
Fenol	–	0,05

Forrás: A Maros Megyei Környezetvédelmi Felügyelőség adatai alapján.

A megye ivóvízkészletének nagy része a szabványoknak megfelelő. A környezetvédelmi hivatal felügyelőinek vizsgálatai kiderítették, hogy még mindig gond van a városi szennyvíztisztító állomásokkal, mivel nem megfelelően tisztított vizet juttatnak a fogyasztóknak (Kósa, 2003).

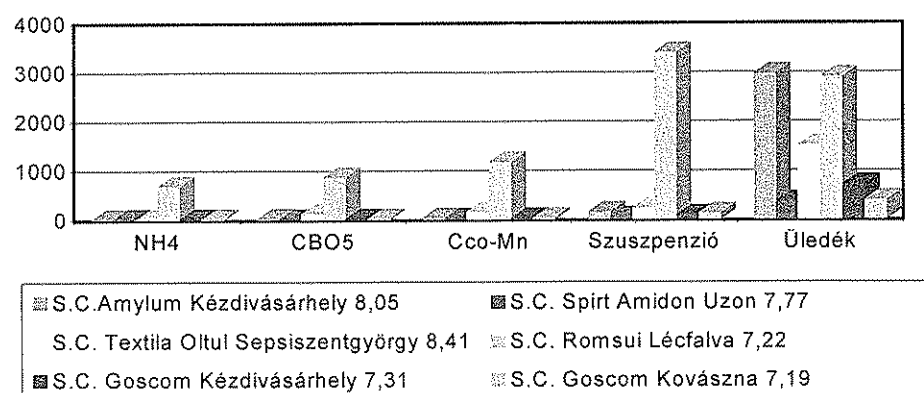
A Kovászna megyei folyóvizek vízminőségi állapota kedvezőtlen képet mutat:

- Olt: Árapataktól II. vízminőségű,
- Feketeügy: II. vízminőségű Kőkőstől.

Március folyamán a hóolvadás a hegyoldalakról, lejtőkről több szerves anyagot mos le, aminek következtében a CBO_5 , CoMn és ammónium koncentráció magasabb a megengedett értékeknél. Legjelentősebb szennyezők a szerves anyagok mellett az ammónium, illetve az élelmiszeriparból, állattenyésztésből és háztartásokból származó szennyvizek. Jelentősebb szennyeződést okozó vállalatok: S.C. Romsuintest Peris lécfalvi üze, S.C. Textila Oltul Sepsiszentgyörgy, S.C. Amylum Kézdivásárhely, S.C. Amidon Uzon vállalatok (15. ábra).

15. ábra

Kovászna megyei vállalatainak szennyezési mértéke, 2000

Forrás: A Kovászna Megyei Környezetvédelmi Felügyelőség adatai alapján.

A szennyvíztisztító telepek általában szabályosan működnek, negatívumként említhető a laboratóriumi felszerelések (Bodzaforduló) és a reagensek hiánya (Kovászna).

A megye területén több mesterséges tó található, ebből a Sepsibesenyői-, Rétyi- és Bölöni-tó vízminőségi állapotát követi a környezetvédelmi felügyelő-

ség. Az idegenforgalom következtében is romlott a vízminőség, az eutrofizáció is rontja a vízminőséget.

A megye felszín alatti vizei általában megfelelnek a fizikai, kémiai, biológiai és bakterológiai vízminőségi követelményeknek. Kivételt képez ez alól Kovászna ásványvíz rétege, amelyet a város infrastruktúra-hálózata szennyez.

3.3. A talaj szennyeződése

A talaj elszennyeződéséről viszonylag keveset tudunk, mivel a talajt szennyező folyamatok az ember által kevésbé érzékelhetők közvetlenül. A talaj degradációját az antropogén hatások (erdőirtás, lecsapolási munkálatok, nem megfelelő vegyszer és műtrágyahasználat, a kommunális, ipari és mezőgazdasági szeméttárolók) és természetes hatások (víz, szélrózsió, éghajlati szélsőségek) okozzák. Néhány fontosabb talajszennyező tényező adatait tartalmazza az 50–52. táblázatok.

50. táblázat

Vegyszerfelhasználás a székelyföldi megyékben, 2000, kg

Megye	Összesen	Gyomirtó	Rovarirtó	Gombaölő	Terület, ha	Átlagmennyiség, kg/ha	Aktív anyag, kg/ha
Hargita	72 032	26 525	8 367	37 140	51 902	1,4	0 2
Maros	238 636	136 005	3 149	71 139	100 033	2,4	0 6
Kovászna	136 256	34 235	20 728	81 293	71 722	1,9	0 7

Forrás: Országos környezetstatisztikai adattár.

51. táblázat

Műtrágya-felhasználás, 2000, kg

Megye	Összesen	N	P	K	Műtrágyázott terület, ha	Átlagmennyiség, kg/ha	Aktív anyag, kg/ha
Hargita	4 868	2 591	1 542	735	34 286	142	12
Maros	8 109	5 008	2 815	286	91 061	89	20
Kovászna	7 509	3 907	2 212	1 390	54 869	137	40

Forrás: Országos környezetstatisztikai adattár.

52. táblázat

Istállótrágya-felhasználás, 2000

Megye	Összesen, tonna	Térület, ha	Átlagmennyiség, használt terület/mezőgazdasági terület, kg/ha	Aktív anyag, kg/ha
Hargita	816 765	26 932	30 327	2010
Maros	647 670	22 274	29 077	1567
Kovácsna	405 087	14 207	28 513	2173

Forrás: Országos környezetstatisztikai adattár.

A talajok táperejének pótlására alkalmazott műtrágyát helyenként túladagolják, ami környezeti károsodást okoz. Romániában átlagosan 26 kg/ha műtrágyát használnak, ehhez viszonyítva Székelyföldön valamivel kevesebbet (21 kg/ha).

Az alábbiakban a környezetvédelmi felügyelőségek adatai alapján összeállított rizikófaktorokat mutatjuk be.

Hargita megye talajai általában a IV. és V. minőségi csoportba sorolhatók. Jelentősebb veszélyeztetett övezetek:

- A megye nyugati részén az agyagos-márgás rétegek az esőzések és domborzati viszonyok miatt ki vannak téve a talajerózió pusztító hatásának. Eróziós folyamatok a dombvidéki falvak esetében is megfigyelhetők. Legjelentősebb erózióveszély a Solymosok, Gagy mente, Etéd vidéke, Homoród mente, Székelyderzs–Székelydália területén tapasztalható. A megyei tanács adatai alapján felületi és mélységi eróziós terület a megyében 58005 ha, sóstalaj 154 ha, nedves talaj 20801 ha, földcsuszamlásos 206 ha, szennyezett 33 ha, homokos 752 ha. Ebből következik, hogy a megye talajának 44%-a leromlott. A természetes radioaktivitás kétszer-háromszor magasabb Tölgyes, Orotva és Gyergyószárhegy környékén az uránium és thorium tartalmú rétegek előfordulása miatt;
- A Hargita–Görgényi–Kelemen vulkáni hegylánc oldalán a talajok pH-értéke kedvezőtlenül csökken. A jelentősebb közutak mentén is kimutatható a savas jelleg erősödése. Több mikrorégióban nagy a nitrátszennyeződés, illetve a talajok savasodása is jelentős a szakszerűtlen műtrágyázás miatt. A talajok pH értéke Szent Anna-tó körül $\text{pH} = 4,47$, Békás-szoros (Gyilkos-tó) $\text{pH} = 6,75$, Csigadomb (Korond) $\text{pH} = 8,5$;
- Az ipari hulladéklerakó helyeknél különböző nehézfémek szennyezik a talajokat (Balánbánya Cu, Csíkszereda Cd, Pb, Udvarhely Pb, Cd, Zn, Cr, Székelykeresztúr Cd, Szentegyháza Pb);

- A Csíki- és a Gyergyói-medencében a folyók menti réteken fokozatosan terjeszkednek a mocsaras területek;
- Számos eutróf lápot részlegesen vagy teljesen lecsapoltak, károsítva ezáltal a maradvány, endémikus és ritka fajokat is tartalmazó jégkorszaki flórát. A Hargita-vonulat krátereiben elhelyezkedő oligotróf mocsarak ugyancsak veszélyeztetve vannak a lecsapolások miatt, emellett a védett flórát károsítja az ellenőrizetlen legeltetés is;
- Nagybagymáson a nemzeti park tampon övezetében nagymértékű az illegális fakitermelés és legeltetés.

Maros megyében talajszennyezést csak a vegyi kombinátok szomszédságában észleltek, ugyanakkor az utak mentén is érezhető a sűrű forgalom káros hatása. A statisztikai adatok szerint a mezőgazdasági felületek közül nagyon kevés az I. kategóriájú talaj, a nem megfelelő gazdálkodás miatt sok a savas föld.

A levegőből nedves és szárazüledéssel a talajra, talajba jutó szennyeződések az alábbiak:

- a vegyipar szerves anyagai: nitrogén vegyületek az Azomures S.A., Cr^{+6} a Bicapa S.A.-tól,
- a közlekedés ólomszennyeződései az E60-as út mentén,
- hulladék- és szerves anyagmaradványok: ammónia, nitrátok (Azomures), Cr^{+6} (Bicapa S. A.).

Kovácsna megye talajai általában a IV. és V. minőségi csoportba sorolhatók. A megye keleti részén a természetes és mesterséges erdőirtás (kb. 5500 ha) következtében felgyorsult a talajerózió. A fakitermelő és fafeldolgozó pontokon felgyűlt a fűrészpor (Zágon, Kovácsna, Komandó, Bereck és Gelence határában). A baróti és a sepsiszentgyörgyi övezet meddőhányóin a kőszénkitermelés következtében egyre inkább felhalmozódik a termelési hulladék. Az ipari övezetekben vett talajpróbák nehézfém (Cd, Cu, Fe, Mn, Ni, Pb, Zn) szennyeződésekről árulkodnak pl. Barolt, Kovácsna, Bodzaforuló, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Nagyborosnyó és Szépmező területén.

3.4. Hulladékgazdálkodás

A hulladékok nagy mennyisége és kezelésének alacsony színvonala okozza jelenleg Romániában is az egyik súlyosabb környezetvédelmi problémát. A nagy tömegű hulladék képződésében meghatározó jelentősége van az ország műszaki elmaradottságának, a fejlesztési források hiánya miatt a korszerű hulladékszegény technológiák lassú elterjedésének, a szükséges rekonstrukciók

elhalasztásának, illetve újrahasznosítását kikényszerítő és azt ösztönző következetes gazdasági és jogi szabályozás hiányának.

Jelenleg Romániában a hulladékok begyűjtését, kezelését és értékesítését több mint kétezer szakosított, főleg magáncég végzi. Kiemelt szerepet játszanak az ún. REMAT-hálózat cégei, amelyek a piac kb. 60–65%-át képviselik, több, mint 4000 alkalmazottat foglalkoztatnak, és gyakorlatilag átfogják az ország összes városi jellegű településeit, valamint számos községét, falut is (Domokos, 2002). Általában minden település önálló lerakóhelyet létesített. Ezek döntő többsége bekerítetlen, nyílt terület, ahol a hulladék szakszerű tömörítése, takarása nincs megoldva, és a hely kijelölésénél sem vették figyelembe a környezetvédelmi követelményeket. A megyék területén számos illegális „vad” lerakóhely is található, ez az oka annak, hogy szinte minden területe hulladékkal jelentősen szennyezett.

Hiányzik a megyék hulladéktartalmatlanító koncepciója, a lerakók szigetelésére gyakorlatilag semmilyen kötelező érvényű szabály nincs.

Hargita megyében a nem hasznosított hulladék 183 ha (az összes terület 0,03%-a) földterületet köt le. Ebből ipari hulladéklerakó hely 146 ha, háztartási hulladéklerakó hely 37,18 ha, veszélyes hulladéklerakó hely 0,02 ha, peszticid tároló 0,09 ha, mérgezőanyag-tároló 0,02 ha.

A mérgező anyagok elhelyezésére négy lerakóhely található a megyében: kettő Gyergyószentmiklóson, illetve egy-egy Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen. A nem megfelelően kezelt hulladék esetenként szennyezi a talajt, a talajvizet, a felszíni vízfolyásokat, a levegőt, hatása tájromboló, település-egészségügyi és esztétikai szempontból kedvezőtlen.

A talajok minőségének a megőrzése érdekében a megyei tanács célkitűzései között szerepel a hulladéklerakó helyek korszerűsítése is. Célkitűzéseik a következők:

- egy regionális hulladéktároló létesítése,
- veszélyes hulladékudvar/tároló létesítése,
- hulladéklerakó helyek létesítése falusi környezetben is,
- a veszélyes hulladék menedzsmentjének kialakítása,
- hulladékhasznosítási technológiák meghonosítása,
- a szelektív hulladékgyűjtés bevezetése,
- a leromlott területek ökológiai revitalizálása.

A megyei környezetvédelmi felügyelőség tervei között szerepel regionális hulladéklerakó létrehozása Székelyudvarhelyen 10,5 hektáron, valamint egy háztartási hulladékok lerakására szolgáló egység építése Csíkszeredában 13,4 hektáron. Mivel Hargita megyében évente kb. 280 ezer tonna fűrészpor képződik, napirendre került két, egyenként 6 MW kapacitású hőerőmű létrehozása e

hulladék hasznosítására Szentkeresztbányán és Gyergyóban, valamint egy kisebb, 2,5 MW kapacitású hőerőmű Galócán (Domokos, 2002).

Székelyföldön 2001-ben a fontosabb hulladékok begyűjtésének helyzete a következő volt (53. táblázat).

53. táblázat

A Székelyföldön begyűjtött hulladék mennyisége, 2000, tonna

Megye	Fém	Ebből újrahasznosított	Papír	Ebből újrahasznosított	Műanyag	Ebből újrahasznosított	Egyéb	Ebből újrahasznosított
Kovászna	8 200	6 900	1 240	970	20	8	24	6
Hargita	122 000	10 450	730	590	20	9	36	18
Maros	31 100	25 800	2 800	1 520	42	21	24	6
Összesen	64 000	54 150	5 380	3 185	97	49	98	38

Forrás: Domokos, 2001.

Amint a táblázatból is kitűnik, a Székelyföld specifikuma, hogy az újrahasznosítás részaránya az országos átlagnál (60–65%) magasabb – 83%.

Maros megyében a legnagyobb gondot még mindig a nem megfelelő hulladékgazdálkodás okozza. Annak ellenére, hogy minden polgármesteri hivatal köteles volt szemétteltelepet kijelölni, mindössze 35 település tett eleget e feladatnak. Vannak olyan települések, ahol példásan, saját erőből megoldották a szemétszállítást, tárolást, máshol az még mindig kezeletlen. A hulladékokat a környezetvédelmi követelmények (káros környezetszennyezés kizárása, tűzrendészeti, munkavédelmi, közegészségügyi és munka-egészségügyi szabályok) betartásával szabványosított gyűjtő edényzetben, különböző űrméretű konténerekben, nem szabványos fém- vagy műanyag tartályokban, hordókban, műanyag zsákokban, e célra létesített betontartályokban stb. gyűjtik.

A városokban a települési szilárd hulladék keletkezési helyein alkalmazott, szabványosított tartályokban gyűjtött és tárolt hulladékot menetrendszerű gyakorisággal, zárt rendszerben, speciális gyűjtőszervezeteken keresztül szedi össze a célgép és zártan elszállítja. A termelési hulladékok jelentős hányadát a szervezett hulladék szállítására szakosodott cégek gyűjtik össze.

A városi hulladék megoszlása a megyében:

- háztartási hulladék: 425 652 m³,
- utcai szemét: 76 558 m³.

Gazdasági társaságok és intézmények hulladékai:

- többkomponensű szilárd hulladék 125 316 m³,
- tisztító állomások iszapja 34 589 tonna,
- termelési hulladék 187 448,2 tonna

Nagyon szemetesek a vasutak, a közutak, s nincs olyan szolgáltató cég, amely például a parkolóhelyek tisztításával foglalkozna. Ipari melléktermékeik elhelyezésére saját hulladéklerakó helyekkel rendelkeznek a következő üzemek: a marosvásárhelyi S. C. Azomureș S. A. és az S. C. Exprogaz S. A., a dicső-szentmártoni S. C. Bicapa és az S. C. Geccsat S. A., a marosludasi S. C. Zaharul S. A.

A jelenlegi hulladékelhelyezés balesetveszélyes, a földfelszínt, a talajvizet, a levegőt szennyezi, az élővilágot pusztítja, a látványt rontja, Ugrán terveznek egy környezetvédelmi elvárásoknak megfelelő regionális hulladéklerakóhely kiépítését. Ide szállítják majd a megye hulladékának 70%-át, amely Marosvásárhely, Szováta, Marosludas, Szászrégen és Dicsőszentmártonban keletkezik.

Az ipari, szolgáltatási és fogyasztási tevékenységből származó veszélyes hulladék mennyisége 25 tonna. Elhelyezés peszticid hulladéklerakókban történik, mivel nincs megyei veszélyes hulladéktelep.

Elkészült a megye hulladékgazdálkodási stratégiája öt zonális hulladéktárolóval, de ameddig ez működőképes nem lesz, addig minden községnek rendeznie kell e területet.

Kovászna megyében a keletkező ipari hulladék mennyisége 5,7 millió m³. A hulladéklerakó helyek 334 ha területet borítanak.

2000-ben a környezetvédelmi előírásoknak megfelelő fűrészporegetők épültek: S. C. Conitrans S. R. L., S. C. Agroforest S. R. L., S. C. Alex S. R. L., S. C. Nemacom S. R. L.

A jelenlegi hulladéklerakó helyek a megyében nem kapták meg a működési engedélyeket, mivel nem felelnek meg a környezetvédelmi előírásoknak – szennyezik a talajvizet, a földfelszínt, a felszín fölötti vizeket és a levegőt. A megyei környezetvédelmi felügyelőség tervei szerint Háromszéken, Sepsiszentgyörgyön, Csernátonban és Baróton létesítenek környezetbarát regionális szeméttárolót. A sepsiszentgyörgyi tároló kilenc település közel 90 ezer lakosát szolgálja majd ki, a csernátoni huszonegy helység 104 ezer lakosát, míg a baróti 38 ezer lakost (*Domokos*, 2002).

3.5. Zajterhelés

A modern élet (közlekedés, ipar) káros kísérőjelensége a zaj. A lakóhelyek zajterhelésére vonatkozó szabványokat az 536/1977. sz. egészségügyi minisztériumi rendelet tartalmazza. A zaj- és rezgésterhelési határértékeket a STAS 10009/88. sz. rendelet tartalmazza.

Hargita megye városainak főutcáin 7–16 óra között a zajszint magasabb a megengedett értékeknél, és a zajterhelés fokozatos növekedést mutat. Elsősorban a gépkocsiforgalom okoz nagy gondot (5 decibel a határérték túllépése), emellett ipari vállalatok (10 decibel), ipari és vendéglátói tevékenységek is jelentős zajt okoznak.

Maros megye: A városi környezet aktuális problémája, de az utóbbi időben rurális környezetben is jelentkezik. Marosvásárhelyen a nagyobb útkeresztezédekénél a zajterhelés meghaladja a 70 decibel erősséget. Az ilyen erősségű zaj, a pszichés terhelésen túlmenően már a vegetatív idegrendszer által irányított funkciókban is elváltozást okozhat. A gépkocsiforgalom mellett zajforrások a fűtőközpontok kazánjai, asztalosműhelyek, varrodák, diszkók, vendéglátó, egységek.

Kovászna megye: Kulturális, szórakoztatóipari, üdülési, sport és más hasonló létesítményekben folyó tevékenységek, helyi hírközlési és hirdetési célokra alkalmazott hangosító berendezések üzemeltetésekor keletkező környezeti zajterhelés a jelentősebb.

Tizenkét évvel a rendszerváltozás után a környezetvédelem terén Románia és így Székelyföld is kimozdult a holtpontról. Az ország számos olyan egyezményt fogadott el, amellyel valóban felelősséget vállalt a környezetkárosító tevékenységek felszámolásáért, a természetvédelmi területek megóvásáért. A jogharmonizáció mellett azonban még sok a tennivaló. Mindezek szellemében a megyei környezetvédelmi felügyelőségek rendszeresen monitorozzák a megyék környezeti állapotát, az engedélyezéssel pedig megkísérlik elejét venni mindazon tevékenységeknek, amelyek a környezetet károsítanak. Előrelépést jelent, hogy több polgármesteri hivatal, helyi tanács is egyre nagyobb figyelmet szentel a környezetvédelemnek. A különböző régiós társulások stratégiájának elsődleges célja a hulladékgazdálkodási rendszer kidolgozása, az ökoturizmus felkarolása. Ezenkívül egyre aktívabbak a nem kormányzati környezetvédelmi szervezetek is. Ígéretes a román kormány által kezdeményezett „Tiszta Romániát” nevű hosszú távú környezetvédelmi program, amelynek célja a fenntartható környezetvédelem iránti polgári felelősségérzet növelése. Ezért az állami és nem kormányzati környezetvédő szervezetekkel, a tanfelügyelőségekkel közösen számos nevelő jellegű programot jelöltek ki, s mindezekhez külön szerepet szántak a sajtónak is.

V. FEJEZET

MEZŐ- ÉS ERDŐGAZDASÁG

A Székelyföld tipikus agrártérség, a foglalkoztatottak több mint egyharmada a mezőgazdaságban dolgozik, és ez az arány az utóbbi években folyamatos növekedést mutat. A 70-es évekbeli Székelyföldön csak a városok területén alakítottak ki ipari létesítményeket, a sok száz munkaadót foglalkoztató gazdasági egységek elkerülték az alacsony népsűrűségű vidéki körzeteket. Ennek következtében a városok vonzáskörzetében élő aktív korú vidéki lakosság mobilisabb része a közeli városban dolgozott, az otthon maradók és a városoktól távolabbi – főként hegyvidéki – falvak esetében viszont az – általában alacsony képzettségű vagy képzetlen – munkaadót az állami gazdaságok, a termelőszövetkezetek és az azokat kiszolgáló gépállomások foglalkoztatták. Az egykori tulajdonosaiknak 1991-ben visszajuttatott földeken eleinte három típusú gazda gazdálkodott: az őstulajdonos, a jogutódlásra váró örökös (a hivatalos munkaidő lejártá után fennmaradt órákban) és a munkahelyi leépítések során felszabadult – ideiglenesen városba ingázó, esetleg odatelepült, de ott még nem szocializálódott – hazatért munkaadó. A tulajdonát visszakapott ősgazda a kollektivizálás előtti minta szerint szervezte újra gazdaságát, a közös vagyon korlátaitól megszabadulva ragaszkodott saját területeihez, a földek semmiféle újszerű egybeszervezésére nem volt hajlandó. Ez a szemlélet továbbgyűrűzött, ugyanis a gazdálkodást tanulóknak – külföldi kitekintés hiányában – ez jelentette az egyedüli példát. Az utóbbi évtized második felében Székelyföld azon térségeiben, ahol egy-egy kultúrának jelentős hagyománya volt, szigetszerűen kialakult a vállalkozásban művelt mezőgazdaság. A többiek pedig az alacsony minőségű földek mellett mindmáig folyamatosan a túl felaprózott parcellák, a félgépesített gazdálkodás, a korszerűtlen technológia és a többnyire önellátó szemlélet akadályaiba ütköznek.

1. Művelési szerkezet

A Székelyföld mezőgazdasága 1 007 679 hektárt foglal el, ez az érték a következőképpen oszlik meg a Székelyföldet alkotó három megye között: Kovászna 186 416 ha (18%), Hargita 406 436 ha (40%) és Maros 414 827 ha (42%).

Bár az első földtörvény már 1991 februárjában megjelent, az azóta eltelt egy évtized év alatt a föld tulajdonjoga még nem tisztázódott, a tulajdonosok nem kapták kézhez a tulajdonjogot igazoló okmányokat. A jogi helyzet rendezetlenségét példázza, hogy Kovászna megyében az 1991–2001 közötti időszakban kiadásra váró (47 504) birtoklevelek száma nagyobb, mint a kiadottaké (30 142), a birtokleveleknek csupán 63%-át állították ki.

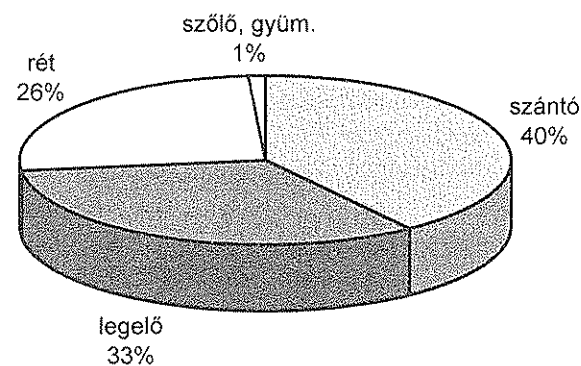
A 2000. évi második földtörvénnyel a helyzet még kedvezőtlenebb lett: ennek végrehajtására a mezőgazdasági területek esetében csak ott kerülhet sor, ahol maradéktalanul befejezték az 1991. évi törvény alkalmazását.

A Székelyföld földterületének művelési szerkezete (16. ábra) közel azonos a közép-romániai régió művelési szerkezetével, ám jelentősen eltér a Románia egészére jellemző arányoktól (17. ábra). Az eltérés leginkább a szántóföld esetében szembetűnő, ugyanis amíg az ország mezőgazdasági területének 63%-a szántó, addig ez az érték a Székelyföldön csak 40%. A számottevő aránykülönbséget a legelőterület ellensúlyozza, itt a teljes mezőgazdasági terület 33%-a, Románia esetében viszont csupán 23%-a legelő. A szántó és legelő országos arányokhoz viszonyított területkülönbségei a domborzati jellemzőkkel magyarázhatók. A Székelyföld nagy része a dombvidék kategóriába sorolható, ezzel szemben az országban jelentős arányú a síkvidék. A székelyföldi réterület (26%) is – amely a teljes gyepterület 79%-át teszi ki – hasonlóan aránylik a romániaihoz (10%). A fentiek alapján megállapítható, hogy a Székelyföldön adottak a legeltető állattartás feltételei. A székelyföldi három megyét összehasonlítva (18–20. ábrák) is nagy különbségeket látunk, feltűnően kis szántóterülete van Hargita megyének (23%) Maros (54%) és Kovászna (46%) megyékhez viszonyítva, ugyanakkor ezt némiképp ellensúlyozva nagy kiterjedésű réti területekkel rendelkezik Hargita (41%), Maros (15%) és Kovászna (18%) jóval kisebb rét- és legelőterületeihez képest.

A művelési szerkezet vizsgálatával egy időben érdemes megfigyelni a Székelyföld termőterületének összetételét. Amíg az ország teljes termőterületének 62%-a mezőgazdasági terület, addig a Székelyföldön a termőterület 59%-a tartozik ebbe a kategóriába. Az aránykülönbség az erdőterületek összehasonlításakor válik érthetővé: Románia területének 27%-a erdő vagy erdei növényzettel borított terület, a Székelyföldnek ezzel szemben 35%-át borítja erdő. Az eltérő arányokat a különböző domborzati sajátosságok magyarázzák (Románia nagy kiterjedésű sík vidékeket foglal magába, Székelyföld viszont többnyire dombvidék kategóriába sorolható, nagy kiterjedésű erdőterületekkel rendelkezik).

16. ábra

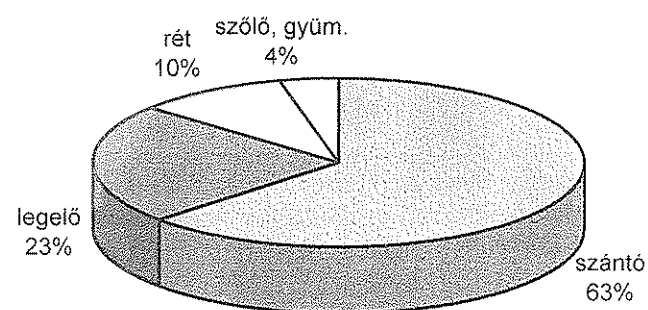
A Székelyföld mezőgazdasági területe művelési ágak szerint, 2000

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

17. ábra

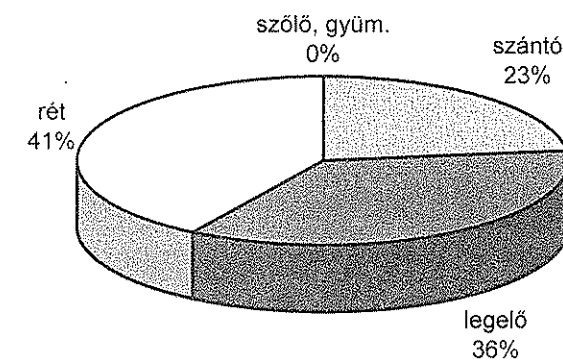
Románia mezőgazdasági területe művelési ágak szerint, 2000

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

18. ábra

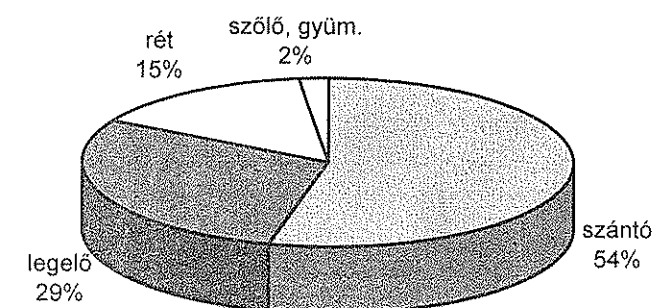
Kovácsna megye művelési szerkezete, 2000

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

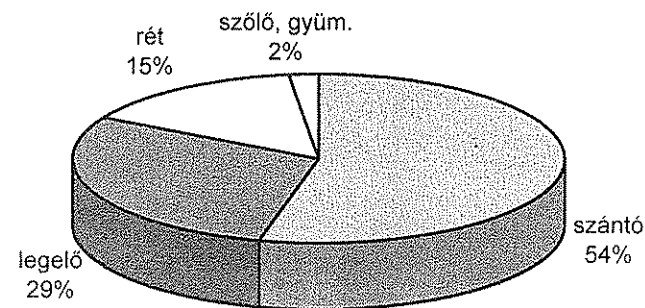
19. ábra

Hargita megye művelési szerkezete, 2000

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

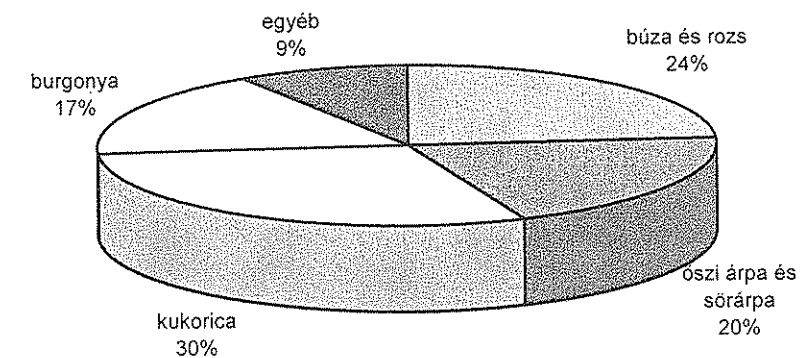
20. ábra

Maros megye művelési szerkezete, 2000

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

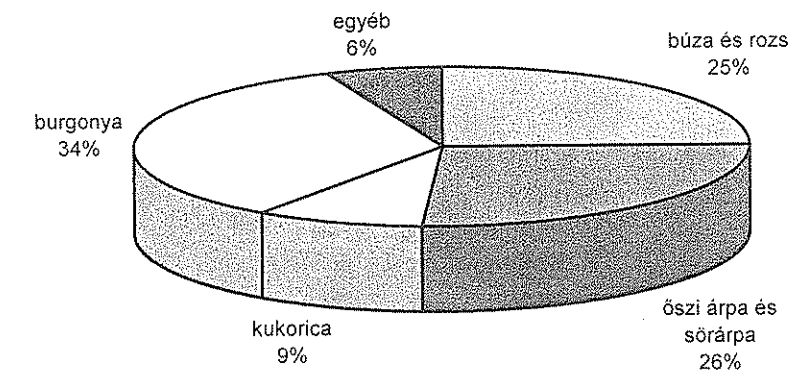
A Székelyföld vetésterülete (21. ábra) az országos arányokhoz képest eltérő szerkezetet mutat. Amint az ábrákon is látható a Székelyföldön a napraforgónak és az olajos növényeknek majdnem teljes hiányáról beszélhetünk, míg ezek a növénykultúrák jelentős mértékben (13%, illetve 16%) vannak jelen az országos vetésszerkezet összetételében. Az említett szerkezetbeli eltérést a nagymértékű székelyföldi burgonyatermesztés (17%) ellensúlyozza, amely országos viszonylatban csak 3%-kal jelenik meg. A három megyét egymással is összehasonlítva Kovászna (22. ábra) és Hargita (23. ábra) vetésszerkezete majdnem megegyezik, a Maros megyei (24. ábra) tér el a másik kettőnél jegyzett arányoktól. A különbséget a burgonya vetésterülete okozza, ez Maros megye esetében 5%, a két másik megyében 34–34%. Ezzel egyidejűleg Maros megyében a kukorica jelenik meg mint a legkiterjedtebb területen termesztett növény (47%), szemben a Kovászna megyei 9%-kal és a Hargita megyei 11%-kal.

21. ábra

A Székelyföld vetésszerkezete, 2000

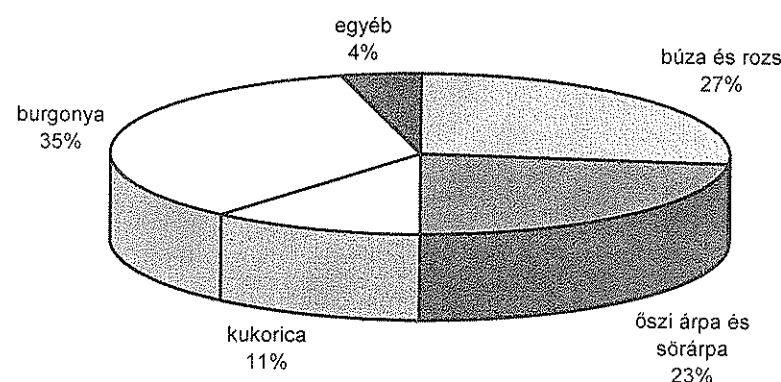
Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

22. ábra

Kovászna megye vetésszerkezete, 2000

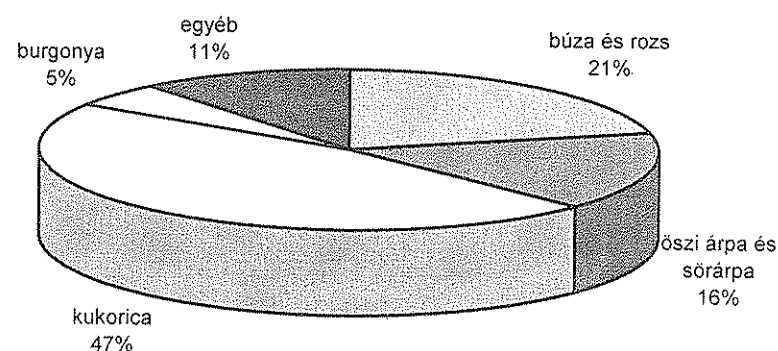
Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

23. ábra

Hargita megye vetésszerkezete, 2000

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

24. ábra

Maros megye vetésszerkezete, 2000

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

2. Birtok- és üzemszerkezet, földminőség

A Kovászna Megyei Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Igazgatóság adatai szerint a megyében egy átlagos családi gazdaság 2,43 ha földterületet művel. Ezzel egyidőben átlagosan 1,45 db tehenet, 1,97 db sertést és 5,6 db juhot, 24,09 db szárnyast tart. Az átlagos földterület nagysága Hargita megyében már 4,55 ha, de még ez a birtoknagyság sem felel meg a modern mezőgazdaság föld- és állatkoncentrációs követelményeinek. A helyzetet tovább rontja, hogy ez a birtoknagyság is több parcellában szétszórva jelenik meg. A XIX–XX. század fordulóján egyes településeken megtörtént ugyan a tagosítás, ám a hagyományos székely örökösödési modell szerint az akkor kialakított nagyobb parcellák újólag felaprózódtak. Jelenleg az apró parcellák miatt a Székelyföld falvainak többségében az elvben gépesíthető területek sem művelhetők teljes egészében gépi erővel.

A mezőgazdasági nyilvántartás szerint három típusú *mezőgazdasági üzemszerkezet* létezik: jogi személyiséggel rendelkező mezőgazdasági vállalkozás (kft., rt.), családi gazdaság és egyéni gazdaság. Utóbbi két gazdaságforma nem rendelkezik jogi személyiséggel, a közöttük levő különbség legtöbb esetben a gazdaság méretéből adódik. Ennek értelmében amíg az egyéni gazdaság egy gazdálkodó és közvetlen családja gazdálkodását jelenti, addig a családi gazdaság kategória már több család (leginkább apa és fia családja, ritkábban társult ismerősök) közös gazdálkodására vonatkozik, de még ez a gazdaságméret is csak ritkán haladja meg az önellátást és válik értékesítésre termelő gazdasággá.

A fenti osztályozás ellenére a gyakorlatban (és a nyilvántartások nagy részében) két típusú mezőgazdasági üzemszerkezet tartanak meghatározónak a Székelyföldön: a vállalkozásszerű gazdaságot és a családi gazdaságot (ez utóbbit összevonva az egyéni gazdaságokkal, következésképp egy típusként említve). A régióban továbbra is a családi gazdaság jellemző, a teljes mezőgazdasági terület 89%-a a családi gazdaságok tulajdonában van. A három megye esetében eltérő a családi gazdaságok és a vállalkozások által birtokolt földterület aránya: amíg Kovászna megyében a földterületnek csak 3,3%-a van a vállalkozások tulajdonában, addig Hargita és Maros megyében az összterület 13,1%-át, illetve 10,3%-át a vállalkozások birtokolják. Az utóbbi megyékben nagyobb mértékben jellemzőek a több tíz hektárt átfogó vállalkozásszerű gazdaságok, helyenként társas gazdaságok is kialakultak.

A Romániában alkalmazott osztályozás szerint a Székelyföld mezőgazdasági területének *átlagminősége* közepesnél is rosszabb (IV-es) minősítést kapott (54. táblázat). A földterület csupán 1%-a tartozik az I-es (legjobb) kategóriába, az összterület több mint egyharmada a IV-es minőségcsoportba sorolható. A szántó, a rét és a legelő átlagminősége IV-es osztályozást kapott, a szőlő és a

gyümölcsös esetében a földminőség a legrosszabb, V-ös minőségcsoport szintjét éri el. A földminőség megyénként valamelyest változik, Kovászna megyében a szántó, a rét és legelő átlagminősége közepes (III-as csoport), a másik két megyében az említett művelési ágakban használt földterület csupán a legrosszabbhoz közelítő IV-es kategóriájú minősítést kapta. A kiterjedt sík területeken termesztett búza- és burgonyakultúrák jövedelmezősége ellenére Hargita megyében egy hektár szántóterület sem sorolható a legjobb minőségcsoportba.

54. táblázat

A székelyföldi földterületek minőség szerinti osztályozása művelési áganként, 2002

Földhasználat	Osztályozott terület*, ha	Minőségcsoportok, %					Átlagminőség
		I.	II.	III.	IV.	V.	
Szántó	398 329	1,51	13,03	28,44	35,86	21,43	IV.
Rét és legelő	552 661	1,20	8,00	30,37	36,48	31,46	IV.
Szőlő	3 316	0,03	10,70	13,66	25,81	54,61	V.
Gyümölcsös	7 907	0,72	2,07	8,01	31,64	62,23	V.
Összes mezőgazdasági terület	962 212	1,32	10,04	29,33	36,15	26,85	IV.

* Kovászna és Hargita megyében a teljes mezőgazdasági terület osztályozásra került, míg Maros megyében 45 470 ha (a 414 809 ha-ból) nincs osztályozva.

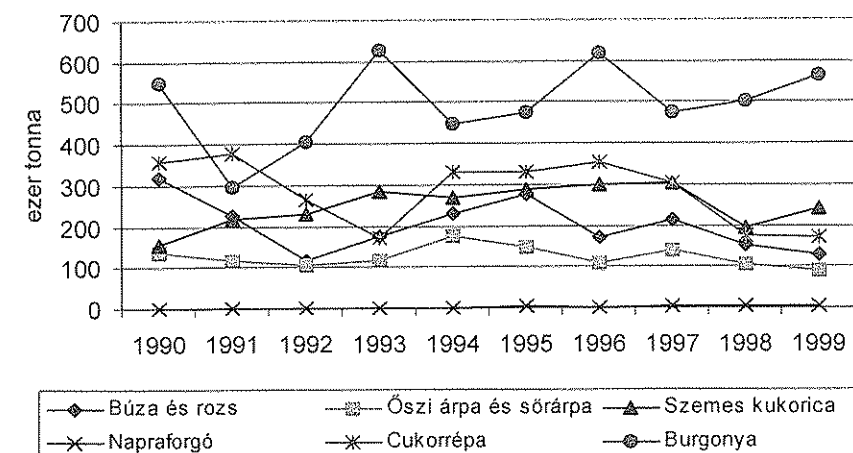
Forrás: Maros, Hargita és Kovászna Megyei Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Igazgatóságok adatbázisai.

3. Mezőgazdasági termelés

A mezőgazdaságban megtermelt javak reálértéke nem mutat növekedést az elmúlt évtizedben. A megfigyelt időszakban a termésmennyiség (25–26. ábra) többnyire arányosan növekedik, illetve csökken az értékesítési árakkal (27–29. ábra), eltérés leginkább azokban az esztendőkből mutatkozik, amikor magas az infláció (pl. 1992-ben).

25. ábra

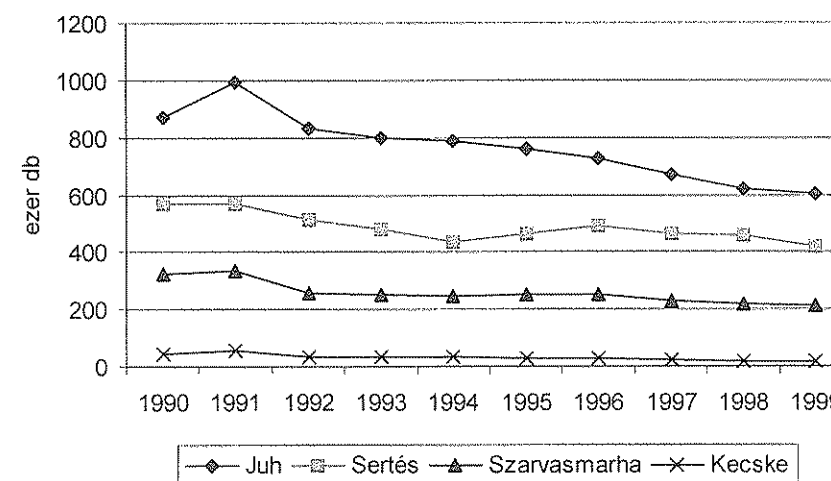
A fontosabb növények termésmennyisége a Székelyföldön, 1990–1999

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

26. ábra

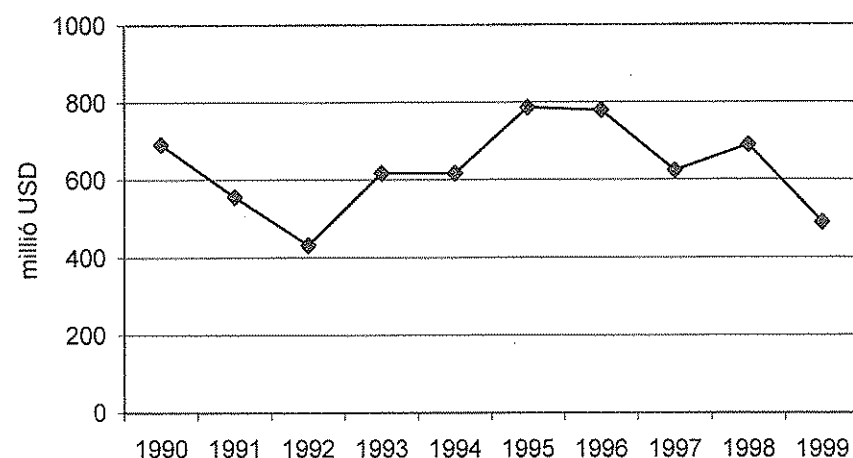
Az állatállomány alakulása a Székelyföldön, 1990–1999

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

27. ábra

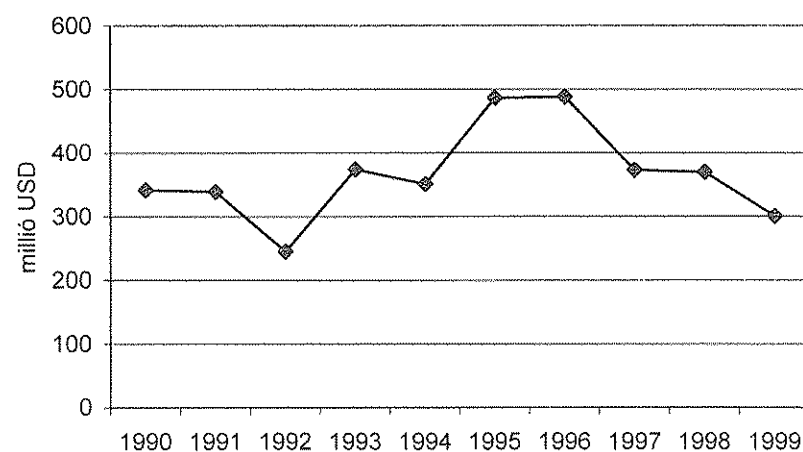
A mezőgazdasági termelés értéke a Székelyföldön, 1990–1999

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

28. ábra

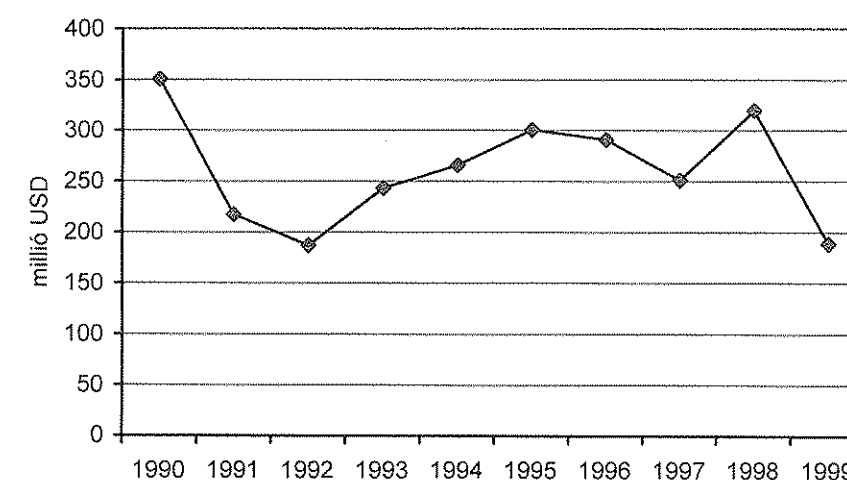
A növénytermesztésben előállított javak értéke a Székelyföldön, 1990–1999

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

29. ábra

Az állattenyésztésben előállított javak értéke a Székelyföldön, 1990–1999

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

3.1. Növénytermesztés

A gabonafélék termesztésének adottságai a Székelyföldön általában kedvezőtlenebbek az országos átlagnál. Kivételnek a Csíki-medence, Sepsiszek és Alsó-Háromszék búzatermő, illetve Felső-Háromszék rozstermő, többnyire sík területei tekinthetők. Itt kedvezőtlen adottságnak tekinthetjük a felaprózott parcellákat, a sok helyen tíz százalékot is meghaladó lejtésszöveget, az előnytelen talajadottságokat, a rendelkezésre álló előregedett, korszerűtlen, nagy betakarítási veszteséggel dolgozó gépparkot stb. Ugyanakkor a szaktudás, nem egyszer az anyagiak hiánya (pl. a vegyszerezés elmaradása, minőségi vetőmag alkalmazása, talajerő-kímélő vetésforgó stb.) sokszor még a kedvező időjárású vegetációs periódusokban sem teszik lehetővé a gazdaságos termelést. Az őszi búza átlagtermése ritkán éri el a 3 tonnát, a tavaszi árpáé a 2 tonnát, a zabé a másfél tonnát. Előnyösebb a helyzet a kukoricánál: mivel kapásnövény, egész technológiája helyettesíthető kézi munkával, így a gondos ápolás (gyakran három-négyszeri kapálás) az éghajlattól, a tápanyag-utánpótlástól és a használt vetőmag biológiai értékétől függően viszonylag nagy hozammal is fizethet. Gabona-

szükséglet szempontjából a Székelyföld fedezi a lakosság szükségletét, más megyékbe, illetve külföldre is szállít (Kovászna 37 ezer tonna, Maros 896 ezer tonna gabonát szállított a régió kívülre 2001-ben), emellett a helyi termesztésű gabona belső forgalma jelen van a helyi piacon. Általános csökkenés figyelhető meg a szemes gabonák termesztésében, az 1993–1995 közötti nagymértékű gabonatermelés a 90-es évek végére majdnem a felére apadt. A növénytermesztési terület 15%-a van jelenleg a mezőgazdasági vállalkozások és 85%-a a családi gazdaságok tulajdonában (55. táblázat).

A kukoricánál említett helyzet mintegy megismétlődik a *cukorrépa*, a *takarmányrépa* és a *burgonya* esetében. A cukorrépa termelésére immár hagyományosan mintegy száz éve a botfalusi (Brassó megye) cukorgyár működése ösztönzi a termelőket, akik 0,1–0,2 ha-nyi cukorrépából fedezik egész évi cukorszükségletüket (ez összhangban áll az önellátás paraszti hagyományával), ugyanakkor ennél nagyobb területen csak kevesek termelnek – általában mezőgazdasági vállalkozók vagy olyan nagyobb állattartók, akik a répafejet és a gyártól ingyen visszajuttatott répaszeletet állataikkal hasznosítják. A minőségi vetőmagot a gyár a szerződés feltételével mind ez ideig ingyen biztosította a termelőknek, akik azonban az önellátás megvalósítása érdekében vállalják a mag visszafizetését is, csak hogy a répát állataik takarmányozására használhassák (mint pl. a 2000. évi nagy szárazság idején). Így ez a növényfajta is teret veszített az utóbbi években.

A *burgonya* a kilencvenes évek konjunktúranövénye volt a Csíki- és a Háromszéki-medencékben, a Barcaságon, valamint Észak-Moldva néhány kisebb tájegységében. A burgonyatermések tíz éves alakulása szerint e növény termesztése egyre meghatározóbb szerepet kap a székelyföldi mezőgazdászok vállalkozásaiban, elsősorban Kovászna és Hargita megyében.

Az állattartás fejlődésével párhuzamosan a *takarmánynövények* termesztésére kellene a jövőben hangsúlyt fektetni. A jelenlegi betakarítási módszerek ezeket a kultúrákat teszik a leggazdaságosabbá (csökkentett földművelési, ápolási, betakarítási költségek). A vetett takarmányok, elsősorban a lucerna, a szarvaskerep és ezek füves keverékei jó hozammal termeszthetők, optimális betakarítási idő és módszer mellett tápanyagtartalmuk igen magas, és az ökológiai állattenyésztés takarmányozási feltételeit teljesen kielégítik.

Meglepő módon a *napraforgó* termesztése egyre nagyobb teret nyert a megfigyelt periódusban, ez a gépesítés korszerűsödésével, de még inkább a vállalkozói szemlélet jelenlétével magyarázható, ugyanis nem jellemző a családi gazdaságokra, hogy nagyobb mennyiségben piacra termeljenek, mert ennek elengedhetetlen feltétele a napraforgó esetében a nagy teljesítményű gépek beszerzése vagy a korántsem olcsó gépi szolgáltatások igénybevétele.

55. táblázat

A fontosabb növények termésmennyisége a Székelyföldön, 1990–1999, tonna

Növényfajta	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Búza és rozs	318 894	226 514	117 464	174 621	228 744	274 959	171 422	214 040	150 107	129 695
Őszi árpa és sörárpa	137 031	115 272	103 174	116 976	174 077	147 601	110 300	140 279	106 286	87 524
Szemes kukorica	154 812	217 409	227 763	282 042	269 725	288 114	299 078	302 814	195 926	242 396
Napraforgó	65	132	656	1 384	1 597	1 997	1 909	2 064	2 932	1 997
Cukorrépa	358 228	377 055	265 014	170 779	328 848	328 774	354 264	302 345	176 355	170 481
Burgonya	550 062	297 265	406 123	627 900	446 669	472 731	620 032	475 108	500 031	565 260
Szőlő	5849	4 240	10 738	12 520	6 739	8 507	9 808	8 127	3 308	4 882
Gyümölcs	57 084	48 583	54 329	101 382	42 480	52 742	86 487	74 264	42 393	39 804

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

56. táblázat

Az állatállomány alakulása, 1990–1999, db

Állatfajta	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Szarvasmarha	325 400	335 500	258 400	250 419	247 139	252 459	253 902	230 444	218 453	209 464
Sertés	569 900	568 500	512 100	481 175	436 049	461 099	488 732	464 073	458 453	420 566
Juh	868 600	990 700	833 000	795 515	787 080	759 996	726 625	668 169	621 818	600 531
Kecske	43 908	53 300	35 100	33 685	30 999	27 744	25 246	21 036	19 057	18 494

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

A szőlő és a gyümölcs az éghajlati viszonyokból (viszonylag késői tavaszkezdet, korai őszi hóharmatos éjszakák, általában vett alacsonyabb hőmérséklet) adódóan nem tud megteremni, még a medence belső igényeit sem képes kielégíteni, és nem versenyezhet a más megyékből vagy külföldről behozottakkal. Szerepe a családi szükséglet egy részének kielégítésében merül ki. Szőlőt csak Maros megyében termelnek jelentősebb területeken, de itt sem válik piaci terméké. Az egy család által termesztett terület is alig lépi túl a kerti szőlőtermesztést.

A kézimunka-igényes kultúrák közül jövedelmezőnek ígérkezik a gyógy- és aromás fűszernövények termesztése, gyűjtése s feldolgozása. Ezek részben megtalálhatók a természetes flórában is, de mivel kevés követelményt támasztanak a talajminőséggel szemben, gazdaságosan termesztethetők, az eladható növényi termékek közé tartoznak. Helyenként voltak próbálkozások néhány hektárnyi gyógynövény termesztésére, de jelenleg még mindig hitetlenkedve szemléli a székelyföldi gazda ezt a fajta vállalkozást.

A Székelyföldön a termőhelyi adottságok és a domborzati viszonyok vidékenként más-más növénykultúrának kedveznek. A Csíki-medencében a burgonya és a búza egyformán jól megterem, Székelykeresztúr környékének melegbb éghajlata a kukorica termesztését teszi lehetővé, Felső-Háromszék kiterjedt burgonyatermesztése mellett igen alkalmas rozstermesztésre, Maros megye domborzati és éghajlati adottságai a kukoricatermesztésnek kedveznek. A hegyvidék éghajlati és termőhelyi adottságai következtében kialakult kiterjedt gyep-területek a legeltető állattartásra alkalmasak.

3.2. Állattenyésztés

A Székelyföld kiterjedt legelői és rétterületei leginkább a félintenzív állattenyésztésnek kedveznek, főként szarvasmarha-, juh-, illetve a hagyományosnak nem mondható kecsketenyésztés területén. Ez utóbbi háziállat visszaszoríthatná a kollektív gazdaságok idején a szántók, kaszálók és legelők rovására szüntelenül terjedő bozótosokat, amelyek az elhanyagoltság következményeként egyre több területet vonnak ki a mezőgazdasági művelésből. Amint azt az 56. táblázat is szemlélteti a székelyföldi teljes állatállomány tíz év (1990–1991) alatt nagymértékben megfogyatkozott. A mezőgazdasági termelősövetkezetek felszámolása során az állatokat visszajuttatták az egykori tulajdonosoknak, ezért volt magas az állatlétszám a 90-es évek elején. A termelősövetkezetek azonban nem juttatták vissza azokat a gépeket vagy sok esetben igavonó állatokat, amelyekkel meg lehetett volna művelni a földeket. A földviasszaosztás első éveiben tapasztalható lelkesedés is nagyon hamar megcsappant a megfelelő felszerelések, gépek és a mezőgazdasági szaktudás hiánya okozta termelésráfizetés következtében.

tében. A felsoroltak miatt a régi-új tulajdonosok az állatok jelentős részét saját használatra vagy értékesítés céljából levágták. Megállapítható, hogy 1992 óta folyamatosan csökken az állatlétszám minden megfigyelt állatfajta esetében: az 1990-es adatokhoz viszonyítva 1999-ben a szarvasmarha az évtized elején regisztrált létszámnak csupán 64%-a, a sertés 73%-a, a juh 69%-a, a kecske 42%-a.

A szarvasmarhatartás tekintetében egy gazdálkodó családra 2–3 tehén a jellemző, amelynek szaporulatát egyaránt felhasználják utánpótlásra, eladásra és a család hússzükségletének fedezésére. A korszerű szarvasmarhatartás alapfeltétele a megfelelő technológia beszerzése (gépi fejés, félautomata istállótechnika, trágyakezelés és -felhasználás, valamint takarmányozás). Jelenleg ilyen technológiai felszereltséggel a Székelyföldön csak a nagyobb gazdaságok egy része rendelkezik. Kovászna megyében (2001-ben) a teljes szarvasmarhalétszám mindössze 8%-a volt mezőgazdasági vállalkozások tulajdonában, a többi 92% a családi gazdaságok között oszlott meg. Tehát jelenleg a vállalkozásszerűen folytatott szarvasmarhatartás alig jellemző. A vállalkozás ugyanakkor mindenképp fejlesztést vonna maga után, mert a nagyobb üzemméret a tőke nagyobb jelenlétét igényelné, ez pedig lehetővé tenné a korszerűbb technológia alkalmazását.

Tejvertikum a Székelyföldön

Általában minden székely falusi udvarban a lakóház mellett nagy gazdasági épület helyezkedik el, amely alkalmas, vagy azzá tehető a szarvasmarha-tenyésztésre. A legtöbb székely falu mellett a megfelelő méretű legelők és takarmánytermesztésre alkalmas szántóföldek is rendelkezésre állnak. A gazdaságok harmada negyede legalább egy vagy két tehenet tart. Naponta 10–15 liter tejet fejnek gazdaságonként. A gazdák túlnyomó többsége nem költ takarmányra, saját réjtét maga kaszálja, és a szénát saját maga szállítja haza. A lefejt tejnek csak egy része kerül értékesítésre. A havi készpénzbevétel nem haladja meg az 1,5–2 millió lejt.

A három székelyföldi megyében két volt állami tulajdonú nagyobb vállalat van magyar kézben. Ezek mellett számos tejfeldolgozó üzem is működik. Összességében jelentős tejfeldolgozó kapacitás található, viszont a szétaprózottság és a belső versengés az országos és a nemzetközi piacokon hátrányt és kiszolgáltatottságot eredményez. Nincs integrált értékesítési rendszer, minden feldolgozó a meglévő kereskedelmi egységeken keresztül értékesíti termékeit, javarészt a régió belülről.

A tejvertikum fejlesztési stratégiájának célja, hogy minden gazdaságban legyen legalább öt tehén, 25 literes napi tejhozammal. Szükséges a vállalatok tejfeldolgozó berendezéseinek modernizálása és bővítése. A minőségi késztermékek forgalmazása egységes márkanévvel kedvezőbb piaci keresletet eredményezhet.

Forrás: Szabó, 2003. 13–14. o.

A sertés takarmányozása a gabonaféléken alapszik, ezért tartása leggazdaságosabban a tipikus gabonatermő vidékeken folytatható. A Székelyföld nem tartozik a nagy romániai gabonatermő vidékek közé, mégis – az itt megtermelt burgonyával kiegészítve – vállalkozások alakultak a sertés piacra való tenyésztésére. 2001-ben Kovászna megye sertésállományának 22%-át az árutermelő vállalkozások tenyésztették, a további 78% a családi önellátásban játszik fontos szerepet, figyelembe véve, hogy a székely étrend alapeleme a sertéshús és a különböző származékkészítmények.

A Székelyföldön a négyes (tej-, hús-, gyapjú- és bőr-) hasznosítású juhajtát tenyésztik, míg a világ fejlettebb országaiban az egy- vagy kétoldalú hasznosításra tértek át. Előre jelezhető, hogy a szarvasmarhatartás terjedésével a juhtartás a jelenlegi extenzív formáját feladni kényszerül, és a tej-, illetve a hústermelés irányába specializálódik, ami a jelenlegi termelési szint megnövekedésével járhat. A juhek csupán 10%-át tenyésztik a vállalkozások (Kovászna megye), a többi családi gazdaságok tulajdonában van.

A szárnyasok esetében már nagyobb mértékben jelen vannak az árutermelésre szakosodott vállalkozások, Kovászna megyében az összlétszám majdnem fele arányban oszlik meg a vállalkozások (44%) és a családi gazdaságok (56%) között. A vállalkozások (a volt állami baromfitelepek) csak eladásra, a családi gazdaságok azonban csak önellátásra tenyésztik a szárnyasokat. A fenti arány Hargita megyére korántsem jellemző, ott ugyanis a teljes szárnyaslétszám csak 8%-a van a vállalkozások tulajdonában.

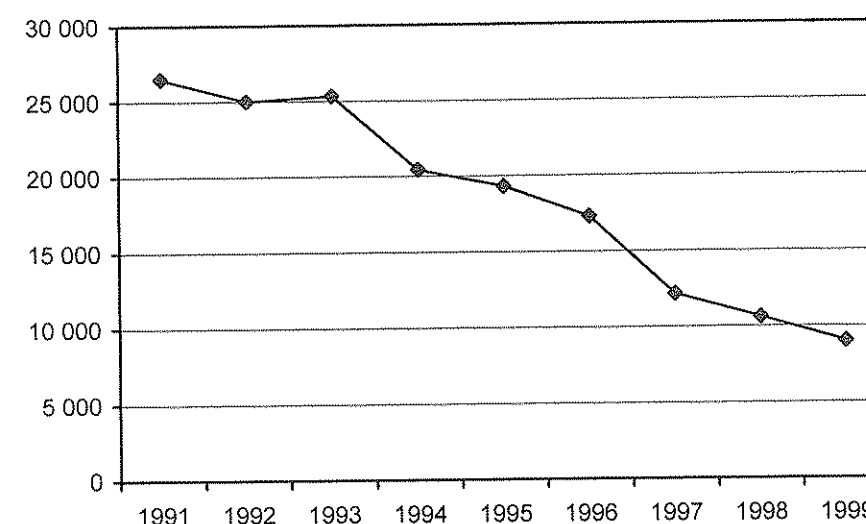
4. Agrárfoglalkoztatottság

1992-ben mindhárom székelyföldi megyében az összes foglalkoztatott egyharmadát tette ki a mezőgazdaságban dolgozók száma. A mezőgazdaságban foglalkoztatott népességen nemcsak a munkaszerződéssel rendelkező, következésképp fizetett dolgozókat kell értenünk, hanem ebbe a kategóriába tartoznak a családi gazdák és díjazás nélküli családtagjaik is. Az 1992-es arány 1999-re mindhárom megye esetében módosult, Hargita és Maros megyében jelentősebb (6%-os) növekedést mutat, míg Kovászna megyében két százalékkal nőtt a mezőgazdaságban dolgozók aránya az összes foglalkoztatottakhoz viszonyítva. Ezzel szemben teljesen más irányt mutat a munkaszerződéssel rendelkező mezőgazdasági alkalmazottak száma (30. ábra). Az 1991-ben jegyzett munkaszerződéses foglalkoztatottak száma 1999-re 40%-ra csökkent. Ez az állami gazdaságok, termelőszövetkezetek, gépállomások, kutatóállomások és gyepgaz-

dálkodási állomások személyzetének fokozatos leépítésével, majd a legtöbb esetben teljes felszámolásával magyarázható.

30. ábra

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak (munkaszerződéssel rendelkezők) számának alakulása a Székelyföldön, 1991–1999

Forrás: Románia statisztikai évkönyve. Különböző évek.

A mezőgazdasági szakismeret szintjei a következőképpen alakultak:

- Aki csak *alapfokú végzettséggel* rendelkezik, az a mezőgazdasági termelés alapelemeit a hagyományozódás módszere révén szerezte meg. Alapvetően nemzedékről nemzedékre, leggyakrabban apáról, illetve nagyapáról fiúra szállnak a gazdálkodási módszerek. Jellemző, hogy szorosabban véve egy-egy falubeli kistérségi minta öröklődik tovább. Az ettől való eltérés a közösség bírálatát váltja ki. Ezt a réteget majdnem kizárólag helybeliek vagy pedig társadalmi úton integrált személyek (beházasodottak) alkotják, nem találunk köztük mezőgazdasági vállalkozási céllal betelepülteket;
- A *középfokú képesítésűek* az oktatási rendszer keretében szerezték meg szak tudásukat. Ők többnyire még a kollektív gazdaságokban kezdtek szakmai pályafutásukat, azok megszűnte után pedig általában nagyobb,

az árutermelést is megcélzó társult gazdaságokat alakítottak ki. Az újszerű (általában a kollektívokban már működtetett) technológiák magángazdaságokba való bevitelét, illetve átmentését is ők vitték végbe. Szaktudásuk révén gazdasági eredményeik jobbak, mint a hagyományos, sokszor elavult módszerekkel termelő gazdáké, így a modern technológiák meghonosításában szerepük modellértékű lehet;

- c) A *felsőfokú szakképesítéssel* rendelkezők is (agrármérnökök, állattenyésztési mérnökök, állatorvosok) általában a kollektív gazdaságok alkalmazottai voltak, ezek felbomlásával a nyolcvanas évek szakemberlétszáma a felére csökkent, az agrármérnökök a polgármesteri hivataloknál, illetve a helyi szaktanácsadási központoknál találtak állást, az állatorvosok magánpraxist folytatnak. Egészében véve nem nyújtanak követendő mintát a mezőgazdaság számára, munkafeladataik révén azonban hozzájárulnak a szaktudás terjesztéséhez.

A Székelyföldön az 1990-es években három eltérő mezőgazdasági képzés folyt, amelyeknek az volt a céljuk, hogy hozzájáruljanak a mezőgazdasági szakismeretek elsajátításához.

Az első a 90-es évek elején a Máros megyei Nyárádszeredában megindult kertész üzemmérnöki távoktatás (anyaintézmény a gödöllői Szent István Egyetem), amelynek hétvégi kurzusait főleg székelyföldiek látogatták.

A második az illyefalvi székhelyű LAM Alapítvány szakképző tevékenysége. Ezt elsősorban a Kovászna megyeiek vették igénybe. Az alapítvány a Kovászna Megyei Szaktanácsadó Hivatallal közösen másfél hónap elméleti, másfél hónap hazai mezőgazdasági és mezőgépeszeti gyakorlatot, alapfokú képzést bizonyító oklevelet, valamint a második tanév zárásaként négyhónapos svájci mezőgazdasági gyakorlatot biztosít.

Ugyanebbe a kategóriába sorolható a gyergyószentmiklósi Agro Caritas továbbképzője is. Ez a szakképzés is nyújt elméleti felkészítést, emellett intenzív német nyelvtanfolyamon vesznek részt a hallgatók, majd Svájcban vagy Németországban van lehetőségük a praktikumra.

A harmadik a megyei mezőgazdasági szaktanácsadó hivatalok által szervezett hathónapos, ugyancsak alapfokú képzettség megszerzése érdekében indított kurzusok sorozata, amelyek végeztével a sikeres vizsgázók ugyancsak a Mezőgazdasági, Élelmészügyi és Erdészeti Minisztérium által kibocsátott oklevelet vehetnek át. Határozott előnyére válik a kurzusnak az, hogy helybe viszi a szaktudást, a gazdálkodó napirendjéhez igazítva az előadásokat, hátránya viszont az, hogy nem tud gyakorlati jellegű képzéskomponenst biztosítani.

Úgy tűnik, hogy a szakmai ismereteket a gazdálkodókhoz a legjobban a látottakon és tapasztaltakon keresztül lehetne eljuttatni. Ebben az értelemben a gyakorlati szaktudás közvetítésének az útját képezné olyan korszerű szarvas-

marhatartó családi mintafarmok létrehozása, amelyek egyúttal multiplikátor jelleggel bírnának egy-egy kistérség fejlődőképes állattenyésztői számára. A gazdálkodók figyelmét legfőképpen a tenyészállat kiválogatás és a tenyésztés, valamint a takarmányozás problémáira kell felhívni.

5. Az alkalmazott technológia és a gépesítés lehetőségei

A modern technológiák alkalmazásának kérdése szorosan összefügg a szaktudással, illetve az anyagi lehetőségekkel. Ugyanakkor az tapasztalható, hogy új technológiák alkalmazására (pl. gépi fejés) ott sem kerül sor, ahol az anyagiak nem gördítenek számottevő akadályt az újítás útjába. Ilyen esetekben a szaktudás hiányáról vagy hiányosságáról van szó. Összességében elmondható, hogy az anyagi akadályok és a gyenge szaktudás mellett a korszerű technológiák iránti igény hiánya is tapasztalható.

A nem elég rugalmas gondolkodás hátterében egyrészt a *mezőgazdaságban foglalkoztatottak elöregedése* húzódik meg. Az 57. táblázat a mezőgazdaságban foglalkoztatottak korcsoport szerinti megoszlása mellett összehasonlítási lehetőséget is nyújt a nemzetgazdaság egészében foglalkoztatottak korszerkezetével. A táblázatból markáns eltérések tűnnek ki: míg a társadalom középkorú rétegének számított kategória adja a nemzetgazdaságban foglalkoztatottak több mint egyharmadát, addig ez a réteg a mezőgazdaságban dolgozók csupán egy-negyedét képezi. Még jelentősebb eltérés figyelhető meg az ötven év fölötti lakosság esetében, a mezőgazdaságban dolgozók itt jelentkező magas aránya egyrészt a kordedvezményesen és korhatárosan nyugállományba vonult lakosság, másrészt a veszteséges állami nagyvállalatok által felszámolt réteg kényszergazdálkodóvá átigazolását jelzi. A kényszerből gazdálkodók körében pedig ritkán tapasztalható a szakismeretek iránti igény, ennek következtében ezekben a gazdaságokban a technológiai újítások szintén elmaradnak.

Az alkalmazásra kerülő technológia és annak hatékonysága a korszerkezeti megközelítés szempontjából is több tényező függvénye. Legalább az 1940-es évek elején kellett születnie annak a gazdálkodónak, aki a kollektivizálás (1962) előtt földbirtokkal rendelkezett, következésképp az adott gazdálkodó jelenleg az ötven éven felüliek korcsoportjába tartozik. A táblázat szerint az ötven éven felüliek a mezőgazdaságban dolgozók majdnem 50%-át teszik ki, azonban ennél jóval nagyobb arányban birtokolják a földterületeket.

A tulajdonjog helyzetét két tényező is befolyásolta, egyrészt a Székelyföldön nem jellemző az örökség korai rendezése, másrészt a birtoklevelek kiállítása mindmáig csak részlegesen valósult meg. A tulajdon ilyenfajta rendezetlensége

mellé az alkalmazott technológia szempontjából negatívumként társul a továbbképzések célcsoportja is. A különböző tanfolyamokon, képzéseken éppen az ötven év alatti réteg (tehát a másik 50%) vesz részt, mivel azonban nincsenek tulajdonosi döntési helyzetben, ezáltal döntési helyzetben sem a föld és a meg-lévő gépállomány hasznosításának ésszerűbbé tételét illetően.

57. táblázat

*A mezőgazdasági foglalkozásúak aránya korcsoportonként
a Közép régióban, 1999, %*

Tevékenységi terület	Teljes foglalkoztatott lakosság	Korcsoportok				
		15–24 év	25–34 év	35–49 év	50–64 év	65 év fölött
Teljes gazdaság	100,0	12,8	26,4	38,1	16,3	6,4
Mezőgazdaság	100,0	12,8	14,6	23,9	27,1	21,6

Forrás: Románia statisztika évkönyve, 2000.

A termőföld 1991-es visszajuttatása után az újjáéledő paraszti gazdálkodás ideálképeként a kollektivizálást közvetlenül megelőző időszak szolgált. A gépi felszereltség hiánya azt a véleményt igyekezett megerősíteni, amely szerint a termelés önköltségének a leszorítása, valamint a termőföld védelme (pl. taposási kár) szempontjából egyaránt az állati igaerőre épített gazdálkodás a legcélszerűbb. Mindezek mögött erős restaurációs törekvés figyelhető meg, amely leg-hangsúlyosabban az önellátás paraszti eszményének a megvalósításában érhető tetten. Ez a célkitűzés – amelynek korábban megvolt a maga logikája – egy időre zsákutcába is vezette a fejlődést a gazdaságok nagy többségében, korsze-rűtlen és hamis képet nyújtva a mezőgazdaság értelméről.

A fent említett restaurációs törekvés mint jelenség a *visszapasztosodásra* utal. A térségben megfigyelhető, hogy a munkahelyi leépítések során felszaba-dult munkaerő egy része hazatér vidékre, és – általában előzetes tapasztalat vagy tanulás nélkül – nekifog gazdálkodni, leginkább az önellátás erejéig. A térségbeli gazdaság tükrében szükséges kiemelni, hogy a székelyföldi vissza-parasztosodás nemcsak negatív folyamat, hanem az adott körülmények között ugyanilyen mértékben pozitív jelenség is: a visszapasztosodás a szegénység elleni egyéni stratégia egyik eszköze. Egyértelmű, hogy ha ezek a gazdálkodók nem termelnének önellátásra, akkor a családok sokkal rosszabbul élnének, tehát a térségben nagyobb lenne a szegénység, ami sem az egyénnek, sem a társada-lomnak nem lehet célja.

Mindennek ellenére pozitív jelként értékelhető, hogy a mezőgazdasági gépek száma (58. táblázat) az elemzett tíz éves periódusban az arató-cséplőgépeken kívül határozott növekedést mutat. Tehát a lóvontatású gépek mellett egyre inkább teret nyernek az önmeghajtású gépek, amelyek egyelőre még kevés esetben vannak teljesítőképességükhöz képest kihasználva. Az arató-cséplőgépek esetében a csökkenés az elhasználtság miatt következett be. A mezőgazda-sági gépállomásoktól a 90-es évek első felében áron alul lehetett megvásárolni ezeket a termésbegyűjtő gépeket, amelyeknek többségük pár nyári szezon után használhatatlanná vált. A 90-es évek elején az említett gépállomások még – ha nem is teljes kapacitással – működtek, fokozatos felszámolásuk azonban a gépek nagymértékű leromlásához is vezetett a karbantartó munka felületessége vagy néhol teljes hiánya miatt. Innen – többnyire az ott dolgozó traktoristák – felvásárolták a még használható gépeket és ezeket – sokszor a vállalati gépek rovására – feljavítva bér munkát vállaltak egy-egy településen.

58. táblázat

A gépállomány alakulása a Székelyföldön, 1990–1999, db

Gép	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Traktor	6 921	7 572	8 971	10 259	10 015	10 447	10 922	11 445	11 115	11 767
Eke	3 806	4 074	4 846	6 234	6 596	6 653	7 452	7 701	7 836	8 293
Vetőgép	1 676	1 610	1 919	2 332	2 579	2 775	2 742	2 741	2 836	2 923
Arató-cséplőgép	2 360	2 217	2 217	2 044	2 131	2 084	2 448	2 308	2 082	2 059

Forrás: Románia statisztika évkönyve. Különböző évek.

6. Mezőgazdasági támogatások

A több ezer hektáron gazdálkodó állami mezőgazdasági vállalatokat csak a 90-es évek második felében kezdték privatizálni, az évtized elején a mezőgazdasági támogatások túlnyomó részét ezek nyerték el. Az állattenyésztés támogatási programjai, a kuponosztás a mezőgazdasági termelők legváltozatosabb rétegeit célozták meg, de nem szerveződtek rendszerbe, nem bizonyultak következetes-nek, és utólag is csak tűzoltómunkának minősíthetők, amelyeket nem egy hosszabb távú fejlesztési tervhez, hanem a napi politikához igazítottak.

Talán a legelső, rendszerbe szerveződő támogatási programot indította el a kormányzat 2001-ben az őszi és tavaszi vetésterületek közvetlen, egységes tá-mogatásával, az ezzel összefüggő belföldi vetőmag-ártámogatással, a tej közvet-

len ártámogatásával, valamint a kedvezményes gépvásárlást lehetővé tevő kormányrendelettel.

Ugyancsak 2001-ben rögzítették azokat a minimális üzemméreteket, amelyeknek a termékeit állami költségvetésből támogathatónak ítélték. Kétféle besorolás szerint (dombvidék, síkvidék) határozták meg a minimális üzemméreteket. A Székelyföldre inkább érvényes dombvidék esetében a növénytermesztő üzemek legkisebb mérete 50 ha (síkvidék esetében 100 ha); az állattenyésztő gazdaságoknak legalább 15 tehenet vagy 50 hízó növendék bikát vagy 300 juhot, illetve kecskét, 100 sertést vagy 50 család méhet kell tartaniuk. Ugyanez a kormányrendelet az ezeket a kritériumokat nem teljesítő gazdaságokat családi gazdaságoknak minősítette, elismerte az ingyenes konzultációhoz való jogukat, de nem részesítette őket a fenti üzemformák által igényelhető állami támogatásokban. Az üzemméreteket és az ezeket megkövetelő támogatások terén a kormányrendelet megjelenése óta többször is változott a helyzet, ugyanis különböző módosító kiegészítések révén mára már a korábbi feltételeket nem teljesítő családi gazdaságok is részesülhetnek tej- és hústámogatásban a gazdaság méretétől függetlenül. A legújabb módosítás másfajta követelményeket támaszt az üzemméretekre, a támogatásra jogosult gazdaságokat több tényező alapján azonosítják, e szerint a most használatos pontrendszerbe beleszámít a gazdaságban tartott bármilyen állat, továbbá a földekre is külön pontokat lehet nyerni, tehát a gazdaságoknak meglehetősen könnyebben teljesíthető feltételeknek kell megfelelniük az állami támogatás elnyeréséhez.

A kormányrendelet és utólagos módosításai által előírt követelményeknek megfelelő gazdaságok közvetlen ártámogatásban részesülhetnek a feldolgozóknak eladott tej és hús, valamint a tenyésztésbe vett szarvasmarha-, illetve sertésállomány után. A törzskönyvezett állatokat tartó gazdaságok a genetikai vagyoni védelme érdekében az értékesebb állatok után ugyancsak közvetlen támogatást kapnak.

A kormányrendelet megjelenésekor érvényben levő feltételek teljesítése érdekében a gazdák a fenti támogatás reményében szinte minden településen szarvasmarha-tenyésztő egyesületeket alapítottak (a 10 hektár alatti birtokon gazdálkodó, 3–4 szarvasmarhát tartó gazdának csak ezúton volt lehetősége a támogatás elnyerésére), így Kovászna megyében jelenleg 53 egyesületet jegyeztek be, ezenkívül 67 olyan szarvasmarha-tenyésztő gazdaságot, amely megfelel a támogatási feltételek által követelt üzemméretnek. Hargita megyében a bejegyzett szarvasmarhatartó egyesületek száma 78. Habár a szarvasmarha-tenyésztő gazdaságok túlsúlyban vannak, Kovászna megyében ez idáig 14 sertéstartó, két juhtartó és egy szárnyastartó egyesületet is megalakítottak. A támogatásokra a növénytermesztésre szakosodott vállalkozások is igényt tartanak, jelenleg Hargita megyében 19, Kovászna megyében 13 vállalkozást jegyeztek be,

ugyancsak ebben a megyében további 15, a törvény által megszabott üzemméretnek megfelelő növénytermesztő gazdaság is megalakult.

Az államilag támogatható minimális üzemméreteket meghatározó kormányrendelet azért fontos, mert tizenkét év óta az első határozott lépést jelenti a farmgazdálkodás kialakítása felé. Az eddigi támogatások ugyanis szociális indíttatásúak voltak, mindenkit támogatni kívántak a fejlesztés megkövetelése nélkül, jelentéktelen összegekkel, amelyek felhasználási módjukat tekintve is csak a változó költségek kiigazítására voltak alkalmasak, beruházást nem tettek lehetővé.

A 31. ábra jól szemlélteti az elmúlt évtized – ésszerűséget és hatékonyságot figyelmen kívül hagyó – gazdálkodását. A gépállomány határozott növekedése nem vonta maga után sem a humán munkaerő megfelelő arányú helyettesítését, sem nagyobb állatállomány ellátását, de még a termésmennyiség növekedését sem. A falvak többségében a beszerzett géppark máig nincs kihasználva, emiatt az amortizációs időtartam után a gazda nem cseréli le gépét újabbra, következésképp még hosszú ideig jóval magasabb (sokszor veszteséget okozó) költséggel tudja csak működtetni azt. Az adatok alapján a munkaszerződéssel nem rendelkező mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma emelkedést mutat, ezzel egy időben azonban a mezőgazdasági alkalmazottak száma hamarosan az intézményi adminisztratív apparátusra csökken.

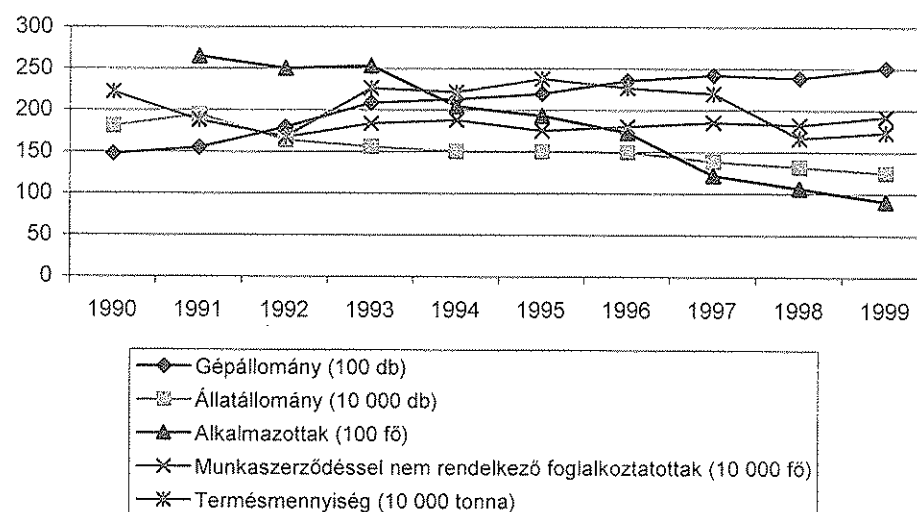
A székelyföldi mezőgazdaság jellegét jelenleg még a családi gazdaságok határozzák meg. A földterület 89%-át birtokolva a *családi gazdaság* az az üzemforma, amelynek lehetőségeivel (és korlátaival) művelhető a mezőgazdasági terület döntő többsége. A székelyföldi családi gazdaságok leginkább ön-ellátó vegyes gazdálkodást folytatnak. A megtermelt növényeket állataik révén hasznosítják, viszont az állatok piaci eladása sem tervszerű, csupán esetleges fölöslegeiket kínálják a felvásárlóknak. Arányukat tekintve kevés gazdaság szakosodik állattenyésztésre vagy növénytermesztésre, ezek már nem ön-ellátó gazdaságok, már kezdetleges piackutatást is végezve kizárólag értékesítésre termelnek. Az ön-ellátó gazdaságokkal ellentétben gépesítésük és alkalmazott technológiájuk egyre inkább megfelel a hatékonysági következményeknek.

A székelyföldi mezőgazdaságban a szakismeret mielőbbi terjesztése lenne fontos, mégpedig minél szélesebb gazdaréteg bevonásával. Hiszen, alapjában véve ezáltal döbbenhet rá akár a néhány hektáros gazda is, hogy birtokának, vagyoniának jelenlegi szervezetsége nélkülözi a gazdasági szemléletet. Beismerheti, hogy nadrágszíj parcellái a település földhasználatának racionális megszervezése nélkül nem alkalmasak a gépi művelésre, márpedig a kézi művelés rengeteg – máshol hasznosítható – idejét és energiáját veszi igénybe. A gépesítés iránti igény a technológia korszerűsítését is időszerűvé tenné még a kisgazdaságok esetében is. A szakismeret és annak említett járulékos hozamai mellett

az egyesületekbe szerveződés is legalább ugyanolyan fontossággal bír, hisz megszervezheti a beszerzést és az értékesítést, továbbá egyes termékek közös feldolgozását, ezáltal az értékesítési ügynökök önkényének kiiktatásával értéke-
sebbé válhat a gazda által kínált termék. Az utóbbi években a Székelyföldön be-
jegyzett és jelenleg a bejegyzés folyamatában levő állattartó és növénytermesztő
egyesületek esetében már tapasztalható az ez irányba való gondolkodás és né-
hány, még jórészt bizonytalan próbálkozás. A gazdatársadalom egybeszervező-
dése a közeljövőben olyan gazdasági erővé válhat, amely meghatározhatja nem-
csak a következő évtizedek mezőgazdaságának fejlesztési irányát, hanem a szé-
kelyföldi közösségek fejlesztését is.

31. ábra

*A mezőgazdasági termelési tényezők és a termelés mennyiségének alakulása
a Székelyföldön, 1990–1999*

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

7. Erdőgazdaság

7.1. A közbirtokosság

A XIX. század közepéig a közbirtokosság a földközösség különböző formáin keresztül kimutatható a Kárpát-medencében, hiszen a magyarok által lakott térségekben mindenütt érzékelhetjük a közös használatban lévő magántulajdont. Az államalakulás korában főleg földközösség formájában jelentkezett a több család által használt közösségi föld, rét, legelő, erdő. A feudalizmus kori magyar birtokviszonyok sajátos jellemzője volt a több tulajdonos által birtokolt osztatlan, közös föld.

A települések lakóinak társadalmi státusa jelentősen befolyásolta a közösen használt területek szerkezetét. Ilyen szempontból ezek a közösségek lehetnek városi, nemesi, paraszti vagy vegyes közösségek.

A birtokosság közös vagyona esetenként igen jelentős lehetett, aminek kezelésére az úgynevezett szabálykonvenciók megkötésével cselédmunkát (juhászok, kanászok, csordások, csőszök, erdőőrök, kocsisok, bábák) is felhasználtak. A közbirtokosság feladatköréhez tartozott a vagyon kezelése, a jövedelem elosztása, a szükséges járulékok (például a pásztor ellátására) beszedése, a legeltetés szabályozása a tarlókon, a répaszedés és kukoricatörés idejének kitűzése, a terménybehordás módjának a meghatározása.

A nemesi közbirtokosságok mindent elkövettek azért, hogy maga a közösség oldja meg a tagok közötti esetleges vitákat, jogi ellentéteket. Ezért nemcsak meghallgatta a vitázó felek panaszait, hanem egyben a vitázó feleket megegyezésre kényszerítette.

Az 1871. évi községi törvény elismerte az elkülönítések révén létrejött közösségeket, míg az 1886. évi törvényszabályozás a falusi agrárközösségek négy típusát fogalmazta meg:

- 1) a nyomásos gazdálkodás közösségét,
- 2) az erdőközösségét,
- 3) a legelőközösségét,
- 4) a hegyközösségét.

Az 1871. évi községi törvény a politikai község keretében szabályozta a földközösségi szervezeteket, a jogviták rendezése azonban polgári perek útján történt.

Az 1879. évi erdőtörvény rendelkezései szerint a közbirtokossági erdők szakszerű kezeléséről állami felügyelet mellett maguknak az erdőtulajdonosoknak kellett gondoskodniuk.

A XIX. századvég liberális gazdaság- és társadalompolitikája állandóan szembekerült a nyomásos gazdálkodással, a közös föld- és erdőhasználat tényével. Ezért az 1894. évi törvény révén megpróbálták feloldani az említett ellentétet: a gazdálkodással kapcsolatos döntéseket az érdekelt birtokosság közgyűlésére, a végrehajtást és a közös gazdálkodás szervezését pedig a politikai községre bízták. A törvény a közbirtokosságoknak közhatósági jelleget adott és hatósági ellenőrzés alá helyezte a számvitelt.

A XIX. század végén a közbirtokosságoknak már csak három fontosabb formáját jegyezték: az erdőközösségeket, a legelőközösségeket és a hegyközösségeket. Az erdőközösségek esetében az 1898. évi törvény nem ismerte el és nem szervezte meg a közös birtokosok jogi személyiségét. Bár a belső ügyintézésnél a többségi elv érvényesült, a közgyűlés hatásköre sem az elidegenítésre, sem a megterhelésre nem terjedt ki.

A legelőközösségek feladatkörét és szervezési feladatait az 1894-es évi mezőgazdasági törvény pontosította. Legfontosabb szervének a birtokosok közgyűlését tartotta, funkcióit pedig a legelőrendtartás, a legeltetés és az apaállat-tartás jelentette.

A közbirtokosságok működésének sajátos jogi kerete volt Erdélyben. 1836-tól datálódik az első, erdőre vonatkozó törvény, melyet még 1846-ban, 1847-ben és 1848-ban módosítottak. Az arányosítási föld- és erdőtörvény 1871-ben jelent meg, amelyet lényegében az előbbi törvények következményeinek lehet tekinteni, és a közösségi vagyon felosztását rendelte el. Ez a törvény már szigorúan kitért az erdőkre, legelőkre. Ennek nyomán a kisbirtokosokon esett sérelem (a régi törvények felosztásánál a házhelyek, a házak számát és nagyságát vették figyelembe). A nagybirtokosoknak megengedték, hogy ha 100 holdon felül volt szerzett erdőbirtokuk, azt kiszakíthassák („kiszakítási jog”). A kisbirtokosok ezután is közös erdőbirtoklásra kényszerültek.

1895 táján végrehajtották az erdőarányosítást. Az új törvény erre aránykulcsot („részesedési arányt”) állapított meg. A kiszakítás után fennmaradt erdő-, legelő és szántóterületek további kezelése céljából megalakultak az erdőbirtokosságok (közbirtokosságok), legelőtársulatok, a peremvidékeken az úgynevezett „szélbeli” vagy „kétágkatonasági” közbirtokosságok. Ezekben a részesedési arány szerinti használat érvényesült.

A közbirtokosságok törvényes szentesítése csak 1898. július 9-e után lépett életbe: „A közbirtokosságok ... tulajdonában lévő ... erdők és kopár területek gazdasági ügyeit a birtokosok közös gyűlése intézi” (1898: XIX. tc.). Ezek szerint a közbirtokosság választotta meg tisztségviselőit (elnök, esetenként alelnök, ritkábban titkár, választmány, erdőgazda és pénztáros), és szervezte meg az egész közösség életét.

Általában véve a közbirtokosságok 1890–1911 között alakulnak meg, s tevékenységük papíron 1948-ig, az államosításig tartott. Általánosnak mondható, hogy 1943–1948 között csak formálisan léteztek. A közbirtokosságokat tulajdonképpen semmilyen rendelettel sem szüntették meg, de a román közbirtokokra vonatkozóan az 1910-es regáti erdőtörvény volt a meghatározó, ezt módosították 1922-ben, majd 1923-ban és végül 1929-ben a szövetkezeti törvénnyel.

Romániában a földalapról szóló 1991. évi 18. törvény alkalmazásával kezdődhetett volna el az erdők reprivatizációja, azonban a tulajdonosonként egy hektárig terjedő erdő visszaigénylési jogával kevesen éltek. Ennek két fontosabb oka volt: egyrészt a tulajdonosok nem fogadták el egykori vagyonuk ilyenén megcsonkítását, másrészt az erdőterületeket sok esetben nem ott mérték volna ki, ahol eredetileg az erdőtulajdonosé volt, emiatt egy későbbi teljesebb visszaszolgáltatás reményében a tulajdonos nem akarta darabokra szaggatni egy területben gazdaságosabban gondolható, őrizhető erdejét.

Tíz év elteltével 2000 januárjában megjelent az 1/2000. sz. jogszabály, amely a földalapról szóló 1991. évi 18. törvénynek és az 1997. évi 169. törvénynek az előírásai szerint igényelt mezőgazdasági földterületek és erdőterületek feletti tulajdonjog helyreállítását szabályozza.

E törvény a községi és városi erdők esetében a tulajdonjog területi korlátozás nélküli visszaállítását teszi lehetővé. A jogszabály a közbirtokossági tulajdonrészek, illetve a természetes és jogi személyek (egyházak, iskolák) esetében a tulajdonjog visszaállítását területi kiterjedésében korlátozottan engedi meg: a magántulajdonos, természetes személy, akárcsak a közbirtokossági tag maximum 20 hektárig kaphatja vissza egykori tulajdonát, illetve öröklés esetén az örökösök egy örökhagyó után maximum 20 hektár erdő felett osztozhatnak. A jelenlegi (közbirtokossági, illetve magán-) tulajdonosok által birtokolható/örökölhető tulajdonnak nincs törvény által megszabott felső határa. Következésképpen egy jelenlegi tulajdonos több jogutóda után örökölt. Az egyházi és oktatási intézmények (parókiák, kolostorok, zárdák, illetve különféle szintű oktatási intézmények, árvaházak, mintafarmok) által vissza- és megszerezhető erdőtulajdon felső határa 30 hektár. Egy záró rendelkezés révén azok az egyházi intézmények, amelyek azelőtt nem rendelkeztek magán erdőterülettel, az azonos vallású egyházközségek 30 hektáron felül megmaradó egykori jogos területéből legfeljebb 30 hektárt igényelhetnek.

A törvény 28. szakasza kimondja, hogy erdészeti területekkel való gazdálkodás és kitermelés megszervezése érdekében a közbirtokosságok és egyéb típusú társulási formák tagjai, illetve azok örökösei bíróság által jóváhagyott társulásba tömörülnek. Gyakorlatilag ez az a történelmi momentum, amikor a volt közbirtokosságok újraalakulnak.

A volt közbirtokosok vagy ezek örökösei által közgyűlésen egyszerű többséggel választott bizottság kéréssel és a helyi bizottság által kiállított igazolással együtt benyújt a bírósághoz egy közjegyző által hitelesített alapszabályzatot, amely rögzíti:

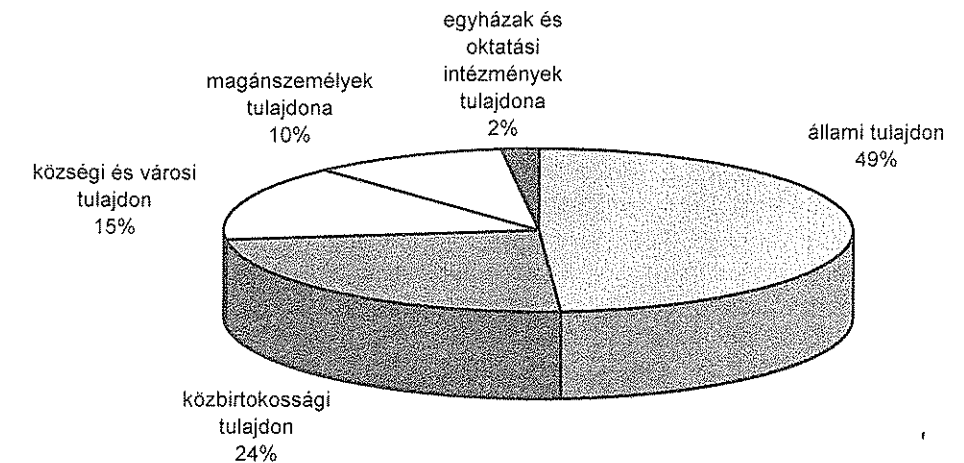
- 1) a társulás szerkezetét és vezető testületét,
- 2) az erdészeti területek törvény szerinti gazdálkodásának módozatait,
- 3) a romániai lakhellyel és román állampolgársággal rendelkező tagok jogait és kötelezettségeit, a felelősséget, a büntetéseket, a feloszlítás módozatait, valamint más különleges előírásokat.

A törvény által előírt erdészeti rendszer betartásával és feltételei alapján létrejött közösen gazdálkodó társulási formák bírósági határozat alapján válnak jogi személyé. A határozatot a bíróságnál található különleges nyilvántartóba jegyzik be. A közös tulajdonba lévő erdők jellegüknek megfelelően, fennállásuk egész ideje alatt osztatlan tulajdonban maradnak.

A törvény alkalmazásától eltelt két év alatt a székelyföldi erdőtulajdon-szerkezet gyökeresen megváltozott. 2003 elejére Székelyföld erdőterületének kevesebb mint fele (49%) maradt meg állami köztulajdonban (32. ábra). A magántulajdon visszaállításának igazi nyertesei az egykori közbirtokosságok (24%), amelyek területük túlnyomó részét visszakapták, ezzel szemben az egyházi és oktatási intézmények (2%) korlátozottabban nyerték vissza tulajdonjogukat. Az erdő-visszaszolgáltatás a fizikai személyek esetében történik a legvontatottabban, ezek jelenleg a székelyföldi teljes erdőterület 10%-át birtokolják, ám ennél a kategóriánál az adatok folyamatos alakulására lehet számítani. Ugyanis a helyi földosztó bizottságok számára kezdetben a leghatalmasabb vagyont jelentő közbirtokossági erdőrészek voltak a legfontosabbak, ezért időrendi sorrendben ezeket tárgyalták leghamarabb, és küldték tovább jóváhagyás végett a megyei bizottságokhoz. A magánerdő-tulajdonok (már 20 hektáros maximumuk miatt is) ezekhez a több száz vagy ezer hektáros osztatlan erdőbirtokokhoz képest kicsik voltak, így utóbbiak iratcsomói csak most kerülnek a földosztó bizottságok asztalára. Természetesen az erdőhatárok valamikori magán-, illetve közbirtokossági tulajdonú megoszlása helységenként és vidékenként árnyalja az összképet. Összességében véve a történelmi székely székek területére a közbirtokosság volt a jellemző magántulajdoni forma, a nagyobb magánerdő-tulajdonok a vármegyék területén voltak jellemzőek.

32. ábra

Az erdők tulajdonjog szerinti megoszlása a Székelyföldön, 2002

Forrás: A Hargita, Kovászna és Maros Megyei Erdészeti Igazgatóságok adatai.

Az ésszerűbb gazdálkodás megtervezése, megvalósítása érdekében Székelyföldön – elsőként Hargita megyében – közbirtokossági társulásokat hoztak létre, a társulások magánerdészeti hivatalokat alakítottak. Jelenleg nyolc magánerdészeti hivatal működik Székelyföldön: 3 Hargita megyében, 1 Kovászna megyében és 4 Maros megyében. A magánerdészeti hivatalok jelenleg a székelyföldi erdőterület 14%-át gondozzák, egy magánerdészet által kezelt erdőterület átlag 9258 hektár. Megyénként ezen a területen is eltérő adatokkal kell számolnunk, egy Hargita megyei magánerdészet közel 20 ezer hektáron gazdálkodik, míg egy Maros megyei alig több mint, 2500 hektáron. Ez az állapot azonban nem végleges, ugyanis a magánerdészetek megalakításának, változásának ideje még nem zárult le. Az erdőterületek törvényes jóváhagyását követően újabb és újabb közbirtokosságok társulnak a magánerdészeteket létrehozó közbirtokossági társulásokhoz vagy uniókhoz. A magánerdészetek gondozásába eső erdőrészek legnagyobb tulajdonosai a közbirtokosságok, de számos példa van arra, hogy a közbirtokosságokon kívül egyházak, iskolák, önkormányzatok és fizikai személyek is társulnak erdőtulajdonukkal. Ilyen például a Hargita Megyei – a gyermyói és libáni közbirtokosságokat tömörítő – Közbirtokossági Unió, ahova 21 egyházi, 17 iskolai és 6 önkormányzati tulajdonú erdő tartozik.

7.2. A székelyföldi erdővagyon jövője

A közeljövőben várható a közbirtokossági erdővagyon további rendezése. Teljes rendezésről nem beszélhetünk, mivel folyamatosan gondok vannak azon falvak közbirtokossági vagyonának a visszaszerzésével, amelyek határai ugyan a történelmi Magyarország határain belül, viszont a mai megyehatárokon kívül helyezkednek el. A kézdíszéki és főleg az orbaiszéki közbirtokosságoknak pl. több ezer hektárnyi erdeje került át Vrancea és Bacău megyékbe, amit az ottani lakosok gyakorlatilag már ötven éve használnak, és a visszaszerzésük útjában jelentős (akár politikai színezetű) akadályok állnak. A Hargita megyeieknek hasonló gondjaik vannak a Bacău és a Neamț megyeiekkel, eladdig, hogy 2003-tól a Békás-szoros is Neamț megyéhez tartozik.

Az államnak a székely megyék területén korábban (az 1948-as államosítást megelőzően) csak elenyésző erdőtulajdona volt (ezt megelőzően az 1921-es, illetve az 1945-ös földreform ezen nem sokat változtatott). Most azonban az erdővagyon állami tulajdonban maradó része megközelítheti a 20%-ot, ami egyrészt a védettnek minősített területeken maradó erdőkből, másrészt a visszaszolgáltatott területek felső határán felül megmaradt birtokrészekből, harmadrészt pedig olyan összefüggő birtoktestekből áll, amelyek visszaszolgáltatását a jelenlegi törvénykezés nem teszi lehetővé (pl. a Csíki Magánjavak hatalmas erdőterületei).

A gazdaságos erdőművelést lehetővé teendő a visszaszolgáltatott magánbirtok-részeket – a korlátozottan visszaadott erdőterületek között az államnak visszamaradó kisebb területek egységesítése végett – újfent tömbösítve adják át a tulajdonosoknak. Ezáltal az eredeti helyen való kimérés lehetősége nagyon lecsökken, sőt az állami erdészeti az erdők aktuális értéke szerint tologathatja a törvény hatálya alá eső birtokrészeket, amint erre már számos példa van.

A magánerdő-tulajdonok piaca már megjelent, és megvannak az első jelei a közbirtokossági tulajdonrészek piacon való értékesítésének is. Az erdőtulajdon közösségi kezelésből való kicsúszását megakadályozandó több közbirtokosság saját statútumába belefoglalta a birtokrész eladását megnehezítő intézkedések sorát, így pl. meghatározott időn belül nem adható el a tulajdonrész, a közbirtokossági tagtárs, illetve maga a közbirtokosság, esetleg tősgyökeres falustárs elővásárlási joggal bír, az idegen vásárlók meghatározott ideig csak korlátozott jogú tagjai a közbirtokosságnak stb. Mindezen belső szabályok mögött a közösség önvédelmi mechanizmusa munkál, amely érzi, hogy tőke hiányában kiszolgáltatott helyzetben van a kívülről érkező vásárlási szándékkal szemben, és a közszertalan birtoktestet annak eredeti tulajdonosi körében igyekszik újraosztani, amennyiben az újraosztás szükséges lesz. Az eladási szándék már sokhelyütt jelentkezik, és a közbirtokosságok önállóságát és helyi kezelésben mara-

dását éppen ez a tényező veszélyeztetheti. A közbirtokosságoknak tőkére van szükségük ahhoz, hogy a birtokosok sorának idegenekkel való felhígítását elkerülhessék.

7.3. Az erdők összetétele

A székelyföldi megyék meghatározó domborzati kategóriái a dombvidék és a hegyvidék, ezeket többnyire kiterjedt erdők borítják. A távolról jövő ember Székelyföldről alkotott képében jelentős szerepet kap az erdő, annak minden vonatkozásával. Ugyanaz az erdő a helyiek értékrendjében több síkon jelenik meg: jelenti az ismerős tájat, a szülőföldet, de jelenti az örökséget, az egyéni és a közösségi vagyont, ezáltal a megmaradás és a megerősödés esélyét is.

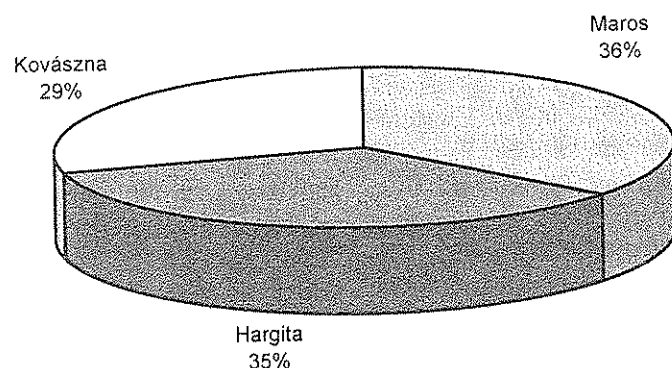
A Székelyföld erdőterülete (33. ábra) Románia összes erdőterületének 9%-át teszi ki. Az erdősültségi arány Székelyföldön 34%, a három megye közül Kovászna megyében a legmagasabb ez a mutató, itt a megye területének 46%-át borítja erdő. Az erdők korcsoport szerinti osztályozásában mindhárom megyében a 60 és 80 év közötti korcsoportba tartozó erdők vannak túlsúlyban.

A fajták csoportosítása szerint a Székelyföldön körülbelül fele-fele arányban vannak jelen a tűlevelű (51%), illetve a keményfájú lombhullató erdők (47%). A puhafájú lombhullató fajták elenyésző mértékben (1%) találhatók meg. A különböző fajták aránya megyénként eltérést mutat: Hargita megye erdőinek majdnem háromnegyedét (73%) fenyőerdők borítják, ezzel szemben Kovászna és Maros megyékben a lombhullató erdők dominanciája a jellemző. Ez azzal magyarázható, hogy a Keleti-Kárpátok magasabban elhelyezkedő területei, a Dél-Hargita északkeleti lejtői épp Hargita megyében találhatók, és a magasabban elhelyezkedő területek, valamint az északi tájolású lejtők aránya is itt a legmagasabb, nem beszélve arról, hogy a Csíki- és a Gyergyói-medence hűvösebb és csapadékosabb klímája szintén a tűlevelűek elterjedésének kedvez. A Székelyföldön a lombhullatók közül a bükknek van a leghangsúlyosabb szerepe (ez az erdőterületek átlag 6–800 méter feletti elhelyezkedésével magyarázható), amely a teljes erdőterület szinte egyharmadát (28%) teszi ki (59. táblázat).

A Romániában értékesített famennyiség (60. táblázat) 15%-át a Székelyföldön termelik ki. A piacra kerülő székelyföldi – elsősorban Hargita megyei – fenyőfa az ország összes értékesített fenyőfa mennyiségének majdnem egyharmadát teszi ki. Ez a nagy kiterjedésű fenyőerdők jelenléte mellett az utóbbi évek szélöntéseire vezethető vissza. A szélöntések olyan mértékű rongáló folyamatot indítanak el, amely során a kitermelés majdnem folyamatossá válik az adott erdőrészen.

33. ábra

A Székelyföld erdőterületének megoszlása a megyék között, 2002

Forrás: Hargita, Kovászna és Maros Megyei Erdészeti Igazgatóságok adatai.

59. táblázat

Az erdők megoszlása faállomány szerint, 2002

Megnevezés	Hargita	Kovászna	Maros	Székelyföld
Erdőterület, ha	207 332	173 519	212 211	593 062
Részesedés Románia összes erdőterületéből, %	3,26	2,73	3,33	9,32
Erdősültség, %	31	46	31	34
<i>Erdőtípusok</i>				
Tülevelűek, ha	151 355	67 523	80 640	299 518
Arányuk az összterületből, %	73	39	38	51
Lombhullatók, ha	51 150	100 490	125 204	276 844
Arányuk az összterületből, %	25	58	59	47
Bükkerdők, ha	37 439	67 645	63 663	168 747
Arányuk az összterületből, %	18	39	30	28
Tölgyerdők, ha	3 967	20 238	27 587	51 792
Arányuk az összterületből, %	2	12	13	9
Különféle puha lombhullatók, ha	2 140	11 765	2 122	16 027
Arányuk az összterületből, %	1	7	1	3

Forrás: Hargita, Kovászna és Maros Megyei Erdészeti Igazgatóságok adatai.

60. táblázat

Az értékesített famennyiség, 2000, ezer m³

Megnevezés	Fafajták					Összesen
	tülevelű	bükk	tölgy	egyéb keményfa	egyéb puhafa	
Románia	5 346	4 509	1333	1 731	1 366	14 285
Hargita	1 029	74	6	14	9	1 131
%	19	2	0	1	1	8
Kovászna	212	194	22	22	17	467
%	4	4	2	1	1	3
Maros	336	134	21	58	22	571
%	6	3	2	3	2	4
Székelyföld	1 577	402	49	94	48	2 169
%	29	9	4	5	4	15

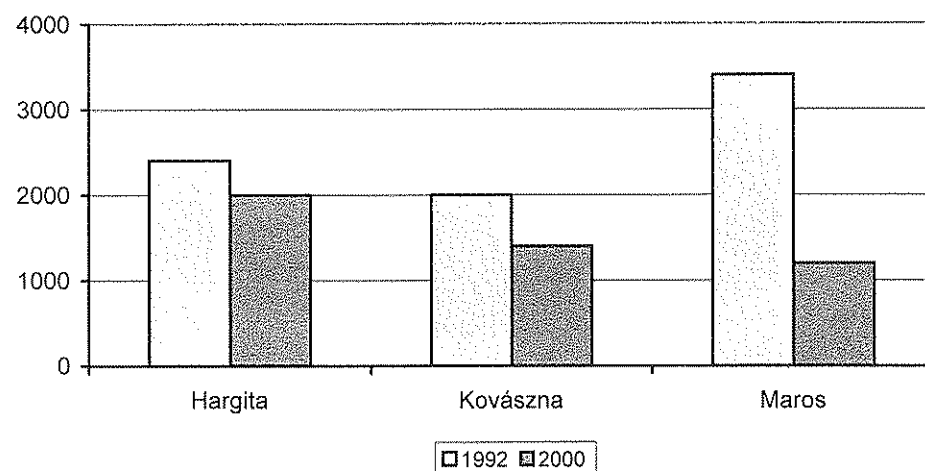
Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

Az erdőgazdaságban foglalkoztatottak létszáma kilenc év alatt (1992–2000) majdnem a felére (59%) csökkent. Amint azt a 34. ábra is szemlélteti, megyénként nagy eltérés mutatkozik a foglalkoztatottak létszámát illetően, a székelyföldi csökkenés nagysága a Maros megyei nagy fakitermelések felhagyásával és a hozzájuk kapcsolódó fűrésztelepek kapacitásának csökkenésével magyarázható. Hargita és Kovászna megyék esetében is a foglalkoztatottak számának csökkenése azzal indokolható, hogy a nagy állami fakitermelő vállalat (a volt IFET) jelentősen csökkentette tevékenységét, és sok egységét megszüntette. Az állami fakitermelő vállalat helyét kis- és közepes vállalatok vették át, az itt foglalkoztatott munkaerő azonban kevesebb, mint a korábbi munkaadónál, viszont jóval több, mint azt a statisztikai adatok mutatják. Ugyanis számos fakitermelő vállalat foglalkoztat olyan munkavállalókat is, akikkel előzőleg nem kötött munkaszerződést, ezáltal ezek a munkavállalók nem kerülnek be a központi nyilvántartásokba.

Az újjáalakult közbirtokosságokban kezdettől fogva megvolt a szándék, hogy maguk gazdálkodjanak erdővagyonukkal. Ezt egyesek fakitermelő, sőt feldolgozó cég alapításával érték el, mások közbirtokossági társulások alakításával próbálkoztak: tulajdonképpen ez utóbbiak tették lehetővé a magánerdészetek megalakulását. Ezeknek a magánerdészeteknek a működése gazdaságosabb, mivel kis szervezetek, nem hordják magukon egy országos felépítmény terhet, kisebb személyzeti létszámmal dolgoznak, operatívabbak, így minden esetben alacsonyabb szolgáltatói árat tudnak ajánlani az állami erdészet árajánlataihoz képest.

34. ábra

*Az erdőgazdaságban foglalkoztatottak számának alakulása,
1992–2000*

Forrás: Statistică teritorială, 2001.

A székelyföldi falusi közösségekben az erdőtulajdonosi státus megszilárdulása nem rajzolja újra, inkább markánsan megerősíti a családok társadalmi státusát, mivel a nagyobb erdőtulajdonok azokhoz kerülnek, akik a nagyobb földtulajdonnal is rendelkeznek (nem feltétlenül örökség, inkább vásárlás útján). Az erdőbirtokok utáni átlagos haszon nem lesz nagyarányú (a tagok egyenként nem bírnak nagy tőkével, viszont a közbirtokosság mint szervezet jelentős tőke felett rendelkezik), az erdőgazdálkodási előírások betartásával nem is lehet az – még ha rövid távon néhányan nagyobb vagyona is tesznek szert. Viszont a jövőt figyelembe vevő gazdálkodás folyamatos és biztos jövedelmi forrást jelenthet. A legnagyobb, közösségi haszon viszont magának a közbirtokosságnak a működésében rejlik. Ez az újból életre kelt tőkeerős intézmény a fenntartható fejlesztés koncepcióját stratégiaként elfogadó vezetéssel az élen magára vállalhatja a helyi közösség néhány olyan gondjának megoldását, amelyet jelenlegi lehetőségei szerint sem az önkormányzat, sem az egyház, iskola, orvosi rendelő nem tud megoldani. Ehhez szükséges azonban, hogy a jövedelem elosztását, illetve célirányos felhasználását eldöntő közgyűléseken a holnapra is gondoló, a közösségi érdekeket a magánérdekek elé helyező hangnem és szellemiség uralkodjon.

VI. FEJEZET

IPARI TEREK ÉS VÁLLALKOZÁSOK

1. Általános helyzetkép

1.1. Az iparosítás útja

A Székelyföld történeti vázlatából is kitűnt, hogy a régió hiányos infrastruktúrája és földrajzi elszigeteltsége miatt az ipari fejlődés elmaradt Erdély többi térségétől. A Nagy-Románia létrejötte utáni gazdaságpolitika négy évtizeden keresztül a hagyományos ipari központok fejlesztését ösztönözte, az ország térségeinek döntő többségében az ipari foglalkoztatottak száma nem bővült. A második világháború előtti utolsó békeévben a román ipari termelés háromnegyed része nyolc nagyvárosban összpontosult (csak Bukarest és Ploesti képviselte az óromániai városokat), hasonló arány mutatkozott a XX. század közepén is (Probleme fundamentale... 1972). Az iparszegény térségekben az egy főre jutó ipari termelés alig érte el az országos átlag 30–40%-át.

Az 1950-es évek végéig a faipar, valamint az élelmiszeripar jelentette az ipari termelést a Székelyföldön. A 60-as években kezdődött román iparosítási program kezdetben még követte a szerves fejlődés vonalait. A kisipari termelőszövetkezeti rendszer államosításával és nagy volumenű állami beruházásokkal szinte minden székelyföldi városban kialakultak a gépgyártó és könnyűipar létesítményei. Marosvásárhelyen pedig elindult a földgáz hasznosítására a vegyipar fejlesztése. A román gazdaságpolitika ambiciózus beruházási programja következtében 1972-re az 1938. évi ipari nemzeti jövedelem részaránya 30%-ról 58%-ra nőtt. A kevésbé iparosodott megyékben a fejlesztés üteme lényegesen meghaladta a fejlett ipari térségek mutatóit. 1965–1972 között egyes megyék (köztük Maros megye) megduplázták ipari termelésüket. Az 1971–1975 közötti ötéves terv időszakában a három székelyföldi megye egy főre jutó beruházási mutatói az előző tervidőszakhoz képest az 1,7-szeres országos átlaggal szemben 2,2–2,5-szörös értéket mutattak. A gépgyártásban a legmagasabb bruttó termelési növekedést Kovászna megye érte el (a kibocsátás 1972-ben az 1965. évi érték 28-szorosa volt), Harghita megyében pedig a gépipar termelése 8,5-szörösére nőtt. Az ország gazdasági térképén ekkortól kezdik Sepsiszentgyörgyöt, Székelyudvarhelyt, Kézdivásárhelyt és Gyergyószentmiklóst ipari központként jegyezni (Cămășoiu, 1975).

Háromszék gazdasági múltja

A két világháború között az ipar a mai Kovászna megyében jelentéktelen szerepet játszott. A legnagyobb súllyal a fakitermelés és a fűrészüzemek jelentkeztek, amelyek akkoriban több mint 2500 alkalmazottal dolgoztak. Nem kis jelentőségű volt Sepsiszentgyörgy és környéke életében az Első Székely Szövőgyár utódja, a Klinger Henrik Rt. tulajdonát képező szövőgyár, amely 800–1000 alkalmazottat foglalkoztatott. Zabolán és Kovásznán kialakult a házi szövetgyártás. Sok kis agrár- és élelmiszeripari vállalat működött. Szesz-, sör- és ecetgyárak, malmok hálózata képviselte ezt az ágazatot. A lignit kitermelése már 1872-ben megkezdődött Kőpecen, de lelőhelyek voltak az egész Baróti-hegység vonulatának különböző pontjain.

Az ásványvizek, a szénsav értékesítése már a múlt században megkezdődött, és a két világháború között Kovászna, Málnás és Előpatak ásványvizeinek palackozása mellett, a gyógyászati célokra való felhasználás érdekében, több részvénytársaság alakult.

A megyében jelentős szerepet játszott a nagyszámú kisiparos, akik főleg Kézdivásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Baróton fejtették ki tevékenységüket. A hitelügyek kielégítése és a megtakarítások letétbe helyezése céljából 22 bankegység működött a városokban és községekben.

A második világháború alatt a gazdaság állapotára kemény csapást mért a Brassótól való elszakíttatás, de a háborús állapot is érezhetően visszavetette a megye gazdasági fejlődését. 1940–1945 között kisebb vállalatok jöttek létre: ecetgyárak, zöldség- és gyümölcsaszaló üzem. Ekkor rakták le a rétyi lengyár alapjait.

Az 1948–1968-as évek között az ipar fejlődése jelentéktelen volt. Kisebbségi fejlesztések történtek a textilipar, a fakitermelés- és feldolgozás terén. A helyi ipar különböző ágazatokból állt: fafeldolgozás, fémmegmunkálás, konfekció, zöldség- és gyümölcstartósítás, malomipar, ásványvíz-palackozás, pék- és sütőipar, kőbányászat. Ily módon az ipari össztermelésből a helyi ipar jelentősen részesedett.

Az 1968–1989-es évek között a vidék gazdasági helyzete megváltozott. Az utak korszerűsítése, aszfaltburkolattal való ellátása, a távközlés bővítése megkönnyítette a különböző gazdasági ágak fejlődését. A városok ivó- és ipari vízellátásának kibővítése, a csatornázás megoldása lehetővé tette az ipar telepítését. A fenti időszak kezdetén új gyárak épültek Kézdivásárhelyen: a készruha-, keményítő- és csavargyár. Korszerűsítették a sepsiszentgyörgyi textilgyárat, a dohánygyárat, valamint a helyi ipar több vállalatát. A kisiparosokat a kommunista rendszer kisipari termelőszövetkezetekbe tömörítette, a nagy hagyományokkal rendelkező kisipart felszámolták. Nagyméretű beruházások kezdődtek: több új üzem épült fel és indult be. Sepsiszentgyörgyön felépült a megye legnagyobb ipari létesítménye, az Autóalkatrészeket és Célgépeket Gyártó Üzem, Bodzaforradlón a Traktoralkatrészgyár. Megjelent az Autóvillamos-sági Alkatrészeket és Villanymotorokat Gyártó Üzem a megyeszékhelyen, és az Alacsonyfe-szültségű Szigetelő- és Villamos Berendezéseket Előállító Gyár Kézdivásárhelyen. A fafeldolgozó ágazatban bútorgyár épült Sepsiszentgyörgyön, farostlemez- és bútorgyár Kovásznán, épületesztalos egység Bodzaforradlón. Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen egy-egy korszerű húsfeldolgozó üzemet és vágóhidat létesítettek. Korszerűsített Szesz- és Keményítőgyár folytatta az iparág hagyományát Uzonban.

Az új ipari vállalatok megjelenése a megye gazdasági térképén az ipari termelés nagyarányú növekedését hozta magával. A 35 vállalat 41 265 alkalmazottat foglalkoztatott.

Forrás: Dénes J.–Dénes I.

Ez az erőltetett iparosítás és a Székelyföld etnikai összetételének megváltoztatására törekvő politika elszakította a térség iparának fejlődését annak szerves hagyományaitól. Szemléletes példák erre a folyamatra a traktorgyár Csíkszeredában, az ötvöztött acélszerszámokat készítő kovácsüzem Székelykeresztúron, vagy a régen nyersanyag nélkül maradt szentegyházi kohó és vasüzem továbbfejlesztése.

Az erőltetett iparosítással párhuzamosan folyt a Székelyföld geológiai tartalékainak feltárása. Egyik jellemzője ennek a kutatásnak, hogy a feltárt altalajkincsek, habár feldolgozásuk a kor technológiája szerint nem volt gazdaságos, mégis az ország belterjes gazdaságpolitikájának követelményei szerint erőteljes kitermelő és feldolgozó kapacitások létesítéséhez szolgáltak alapul. Példaként említhető Balánbánya városának létesítése az alacsony koncentrációjú réz kibányászására és feldolgozására, Hargitafürdő kaolin bányája vagy a Barót-medence szénbányászata. Különösen az előbbi kettő napjaink egyik legnagyobb környezetvédelmi problémájaként van jelen. Az iparosítás munkaerő-tartalékait a városok vonzáskörzetében található falvak szolgáltatták, majd a nyolcvanas években a Kárpátokon túli, többnyire moldvai parasztok betelepítésével az akkori hatalom egyszerre kívánta megoldani a modernizációt és módosítani az etnikai szerkezetet.

A Székelyföld energiahordozókban szegény. Számottevő csupán az Olt folyó völgyében történő lignitbányászat, amely a Barót-medence szénbányászatának fejlődéséhez adta a nyersanyagot. Barót, Kőpec, Nagyajta, Vargyas és Sepsikőrőspatak fejlődtek, mint bányásztelepülések. A Baróton megépített korszerű brikettgyár ugyanakkor csupán napokat üzemelt a hetvenes években. A nyolcvanas években végzett nagy bányafejlesztés ellenére a vargyasi kitermelés megszűnt, a létesítmények más gazdasági rendeltetést kaptak a privatizáció során.

Jelentős földgázlelőhelyek (metán) találhatók Maros megyében: Kissármás, Mezőzáh, Nyárádszereda, Erdőszentgyörgy határában. A kutatások folyamatosan történnek Hargita megyében is Etéd és Farkaslaka, valamint Székelykeresztúr, Románandrásfalva és Siménfalva vidékén. Az itt talált készletek hasznosítása a magas kéntartalom miatt várat magára. A gázkészletek jelentősége a Székelyföld számára a Marosvásárhelyen kifejlesztett vegyipar, a Gyulakután létesített (ma már nem üzemelő) hőerőmű, valamint a települések fűtési hálózatainak kialakításában mutatkozik.

A Keleti-Kárpátok nyugati lejtőin kialakult vízfolyások hozama és meredeksége nem alkalmas vízi erőművek telepítésére. A többnyire árvízvédelemre és ivóvíz-készlet tárolására létesített gátak Szépvízen, Zetelakán és Erdőszentgyörgyön nem termelnek villamos energiát.

A gépgyártás fejlődése a nyolcvanas években Székelyföldön a hagyománnyal rendelkező erdélyi gépgyártó központok szakmai felügyelete és gazda-

sági, irányítási alárendeltsége mellett történt. Így jött létre Székelyudvarhelyen a Fogarassal összekapcsolt vegyipari berendezések gyára és Csíkszeredán a Braszói Traktorgyár fiókvállalataként létesített traktorgyár. Ezek a vállalatok az intenzív iparosítás eredményei voltak. A rendszerváltás után leváltak az „anyavállalattól” és súlyos válságon mentek keresztül.

A Székelyföld sajátos gazdaságához gépeket gyártó ipar, mint a székelyudvarhelyi élelmiszeripari gépeket gyártó vagy a gyergyószentmiklósi és csíkszeredai erdészeti és faipari gépeket gyártó kapacitások is nehezen bírják a nyugati versenytársak piaci térhódítását.

Az elektrotechnikai ipar Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen a kor legfejlettebb üzeimeit hozta létre a hetvenes, nyolcvanas években. Ezeknek privatizációja során sikerült külföldi tőke bevonásával korszerűsíteni a gyártásukat.

A fajlagos létszámmutatók alapján ma Romániában a Közép régió tekinthető a legiparosodottabb térségnek. Az ezer lakosra jutó ipari foglalkoztatottak száma 124, ez az érték az országos átlagot 39%-kal haladja meg. A székelyföldi megyék a regionális átlag alatt helyezkednek el. Maros és Kovászna megyében 103, Hargita megyében 107 ipari foglalkoztatott jut ezer lakosra.

1.2. A piaccgazdaság hatása

Az ezer lakosra jutó működő vállalkozások számát tekintve a Székelyföld vállalkozásterjedési intenzitásmutatója alatta marad a régió átlagának, amely viszont gyengébb, mint az országos átlag. A székelyföldi átlagot döntően Maros megye határozza meg, Hargitának lényegesen, Kovásznának enyhén gyengébb a helyzete (61. táblázat).

61. táblázat

Az ezer lakosra jutó vállalkozások száma, 2000

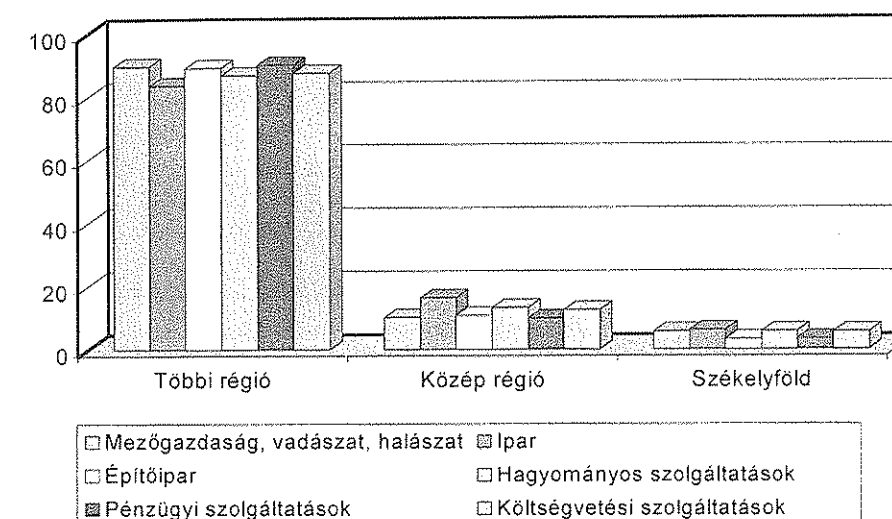
Megnevezés	Hargita	Maros	Kovácsna	Székelyföld	Közép régió
Aktív vállalkozások	26	33	32	30	32
Jegyzett vállalkozások	27	34	33	31	34
Törölt vállalkozások	0,8	0,9	0,9	0,9	1,0

Forrás: A Román Kereskedelmi és Iparkamara adatai alapján.

A második ismérv a *foglalkoztatottság*, azzal a megjegyzéssel, hogy Románia átalakuló gazdaságában az egyes térségek foglalkoztatási potenciáljában lényegesen kisebbek a különbségek, mint a gazdasági teljesítmény szerint mért differenciák. A Székelyföld esetében sem mutatható ki lényegesebb sajátosság. A főbb ágazatokat tekintve a foglalkoztatottak részaránya a nemzetgazdaság egészén belül hozzávetőleg a népesség arányával (5,2%) azonos (35. ábra).

35. ábra

A Székelyföld munkaerő-piaci súlya, 2000, %

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001. adatai alapján.

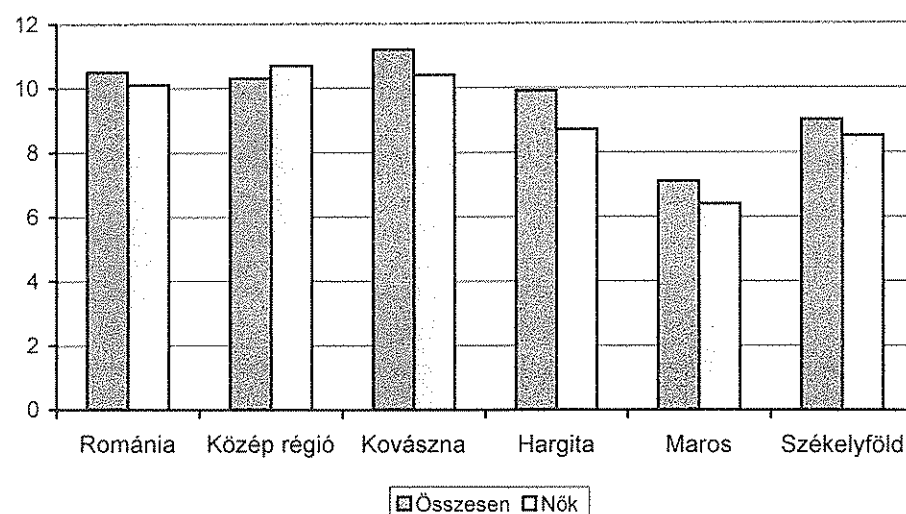
Összességében az a jellemző, hogy mind a Közép régió, mind a Székelyföld a foglalkoztatotti megoszlás alapján iparosodottabb, mint Románia egésze. A Székelyföld esetében ez azonban döntően a könnyű- és az élelmiszeripari foglalkoztatási képességet takarja (ezek az iparágak azonban a mai piaci viszonyok alapján nemigen jelentenek növekedési húzóerőt az egész térségi gazdaság számára).

A foglalkoztatási potenciál tükörképe a *munkanélküliség* (36. ábra). A Székelyföld helyzete – mint erről már volt szó – az országosnál (és a régiós átlagnál) kedvezőbb, belső szerkezetében azonban a vállalkozási sűrűséghez hasonlóan döntően Maros megye miatt gyengébb. (Az új vállalkozások foglalkozta-

tási gyengeségére utal, hogy az intenzívebb vállalkozási sűrűség ellenére Kovászna megyében az átlagosnál rosszabb a munkanélküliségi helyzet, az abban a tekintetben lényegesen gyengébb Hargitánál pedig egy kissé jobb.)

36. ábra

Munkanélküliségi ráta, 2000, %

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001. adatai alapján.

A gazdasági szerkezet gyengeségére utal, hogy az összes munkanélküliségen belül a női munkaerő pozíciója jobbnak mutatkozik Székelyföldön (és a román átlagban is, a Közép régió azonban már az általában tapasztalható viszonyokat tükrözi).

A harmadik ismerv a különböző *fejlesztési akciókban*, programokban való szereplés lehet.

A legtöbb szakmai dokumentum – Bukaresten és szűkebb körzetén kívül – Románia elsődleges növekedési magterületi zónájának a Bihar, Kolozs, Szeben, Brassó és Temes megyék által alkotott térségi kört tekinti (Szeben és Brassó a Közép régióba tartozik), és a másodlagos zónába sorolja Székelyföld három megyéjét (azon belül is elsődlegesen Marost, a nagyvárosi centrummal, Marosvásárhellyel egyetemben; a másik két megyénél a városi centrum vagy centrumok egyáltalán nem jelentenek ilyen térségi növekedési pólust). Ez az értékelés jelenik meg a különféle romániai fejlesztési programokban.

Az egyes területek gazdasági életképességének vizsgálata akkor került napirendre Romániában is, amikor az állam elindította a privatizációs folyamatot, és ezzel egyidejűleg kezdte megvonni az egyes ágazatok fenntartására fordított támogatásokat. Ennek a folyamatnak az elindításával a gazdasági decentralizációt, az életképtelen vállalatok felszámolását, a gazdasági szerkezetváltást, a külföldi tőke fogadását és a gazdasági hatékonyságot kívánták elősegíteni.

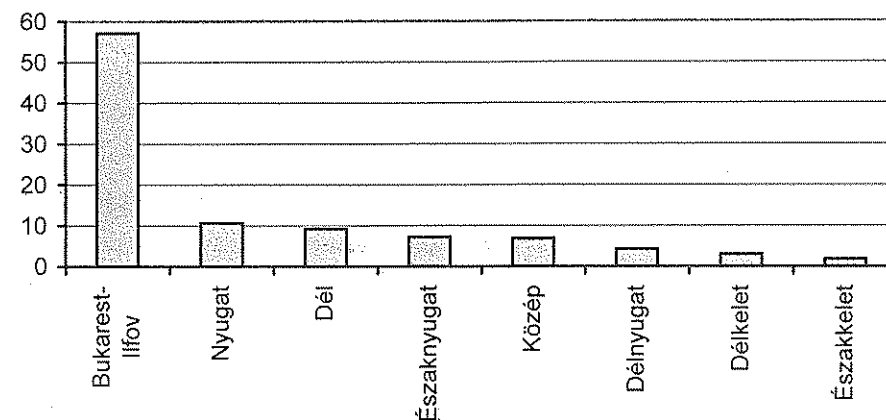
A bizonytalan politikai és gazdasági feltételek azonban visszatartották a külföldi befektetőket attól, hogy jelentős romániai állami vállalatok magánosításában részt vegyenek, és így az állam sok esetben kényszerült tömeges elbocsátásokra, amelyek jelentős társadalmi feszültségekhez vezettek. A tömeges elbocsátások esetében mintegy másodlagos cél volt az, hogy végkielégítés juttatásával egyéni vállalkozásokat hozhassanak létre a munkanélkülivé válók. Azonban (már csak a korösszetétel miatt is, tudniillik, az elbocsátottak többsége középkorú vagy nyugdíj előtt álló volt) nagyon kevesen voltak, akik vállalkozni tudtak, illetve mertek. Csak ott vállalkoztak többen, ahol a munkakultúra hagyományai, a helyi erőforrások jelentősebbek voltak. Azok a települések és térségek kerültek elsősorban veszélybe, ahol egy-egy nagyvállalat biztosította a munkalehetőséget, és az állami támogatások megvonásával a cég a környezetét is a csőd szélére sodorta. A legrosszabb helyzetbe azok a települések jutottak, amelyeket az adott gazdasági egységre alapítottak vagy fejlesztettek, a betelepített lakosság ugyanis nem tudott helyben semmilyen hagyományra, vagyoni és rokoni-családi támaszra lelni.

1.3. A külföldi működőtőke-befektetések

A térség gazdasági fejlődésének potenciális dinamizáló erői sorában a külföldi működő tőkének mind ez ideig csekély szerepe volt. A román piacgazdaság kiépítésének nehézségei miatt az ország tőkevonzó képessége a kelet-közép-európai országok közül a leggyengébb. 1991–2001 között 4,7 milliárd USD értékű külföldi tőke áramlott Romániába. A külföldi tőke 57,1%-a Bukarestben és a fővárost körülvevő Ilfov megyében telepedett meg. Az ország többi régiója között is jelentős szóródás mutatható ki (37. ábra). A külföldi tőke által preferált, sorrendben második régió a nyugati, ahol a romániai külföldi befektetések 10,7%-a (500 millió USD) található, ennek kétharmad része az ország egyik dinamikus megyéjére, Temesre esik. A régióhoz tartozó Arad megyének a részesedése a romániai befektetésekből 2%, ilyen arány egész Romániában csupán négy másik megyében (Bihar, Kolozs, Dolj és Constanța) figyelhető meg.

37. ábra

A külföldi működő tőke megoszlása a régiók között, 2001, %

Forrás: Romania Investment Guide alapján.

A romániai külföldi tőkebefektetések egynegyedét (1,2 milliárd USD-t) a három erdélyi régió fogadta be. A Közép régióba az 1990-es évtizedben 330 millió USD külföldi működő tőke került, a régió részesedése 6,9%. Ezzel az aránnyal az erdélyi régiók között az utolsó, a romániai regionális sorrendben pedig az ötödik helyet foglalja el. A székelyföldi megyék a régió tőkebefektetésének egyharmadával rendelkeznek. A 113 millió USD értékű külföldi működő tőke közel háromezer vállalkozás között oszlik meg. A régióban Kovászna és Hargita megyében a legalacsonyabb az egy vállalkozásra jutó külföldi tőke értéke. Mindhárom megyében a regionális átlag alatti az egy lakosra jutó külföldi tőke. A Székelyföld fajlagos tőkeellátottsági mutatója a romániai átlag felét, a regionális átlag háromnegyed részét teszi ki (62. táblázat).

A Székelyföld a Magyarországról érkező befektetések második legfontosabb romániai céltársága Bukarest után. 1990–2001 között Romániába befektetett 190 millió USD magyar tőke 41%-a a fővárosba, 25%-a Hargita és Kovászna megyébe került (Baranyi, 2002). A 48 millió USD értékű magyar befektetések a két megye külföldi működőtőke-állományának 95%-át teszik ki. A térség legnagyobb magyar ipari beruházója a Dunapack Rt. és a Tiszai Vegyikombinát, mindkettő Sepsiszentgyörgyben hajtott végre jelentős fejlesztéseket. A Pannon-Plast Holding Csíkszeredában PVC- és polietilén csőgyártást, Sepsiszentgyörgyön élelmiszeripari csomagolóanyagot gyártó vállalatot létesített.

62. táblázat

Külföldi érdekeltségű vállalkozások a Közép régióban, 1991–2000

Megye	Vállalkozások száma	Külföldi befektetések, ezer USD	A romániai külföldi befektetések százalékában	Egy vállalkozásra jutó külföldi tőke, ezer USD	Egy lakosra jutó külföldi tőke, USD
Fehér	652	85 863	1,8	131,7	217
Brassó	1 940	78 970	1,6	40,7	126
Szeben	1 444	51 773	1,1	35,9	117
Hargita	972	27 448	0,6	28,2	80
Kovászna	436	27 109	0,6	27,9	117
Maros	1 437	58 729	1,2	40,9	97
Összesen	6 881	329 892	6,9	47,9	125
Székelyföld	2 845	113 286	2,4	39,8	100

Forrás: Romania Investment Guide alapján.

A székelyföldi gazdaság újjászervezésében fontos szerepe van a magyar kormány által 1993-ban létrehozott Új Kézfogás Közalapítványnak. Kis- és közepes mértékű vállalkozásoknak, családi és egyéni mezőgazdasági vállalkozásoknak nyújtott támogatásokon kívül az alapítvány tőkerészesedést szerzett például a csíkszeredai nyomdában, a gyergyószentmiklósi sütőüzemben, a sepsiszentgyörgyi sörgyárban és a maroshévízi autószervezben (Tibori Szabó, 1999). Az alapítvány 1999–2002 között 793 millió Ft-ot, teljes támogatásának 47%-át a Székelyföldön használta fel. A támogatott vállalkozások közel kétharmada a szolgáltatási ágazatokból került ki (63. táblázat).

1.4. Válságtérségek

A válságterületeket komplex mutatókkal, megyei vizsgálatok eredményeképpen határozták le Romániában (38. ábra). Az értékelés eredményei közrejátszottak a makrorégiók lehatárolásában is.

A Székelyföld egyik válságprobléma tekintetében sem került közvetlenül a lehatárolt körbe. Érintettsége csupán közvetett: a brassói ipari koncentráció egyes elemei Kovászna megye területén helyezkednek el, így a megye néhány települése válságterület részévé vált.

63. táblázat

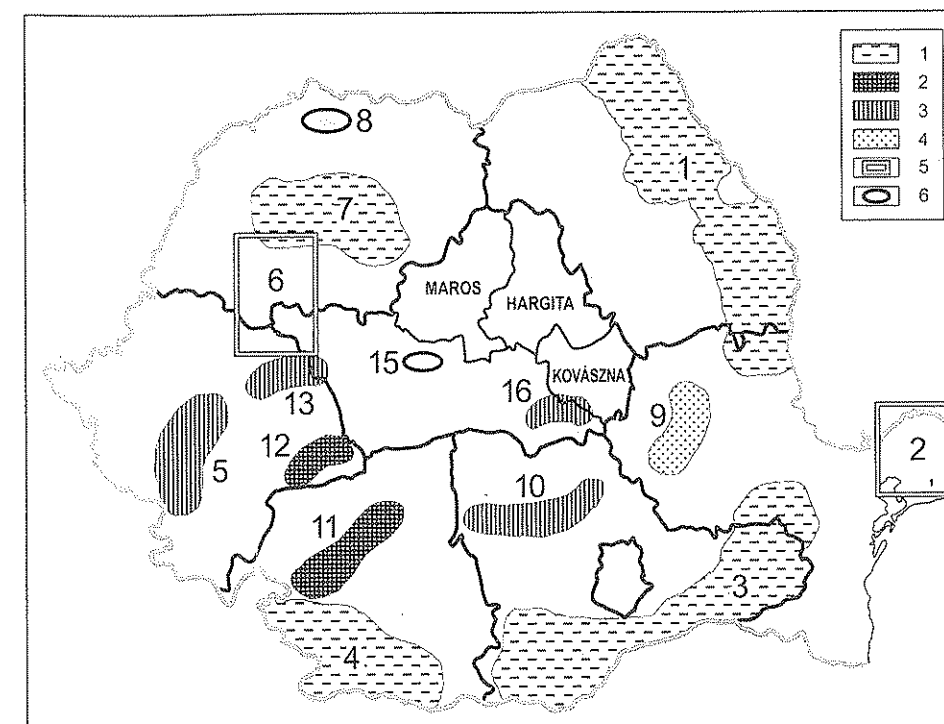
Az Új Kézfogás Közalapítvány támogatása a székelyföldi megyéknek,
1999–2002, ezer Ft

Megye	Mezőgaz- daság	%	Ipar	%	Szolgálda- tások	%	Képzés, oktatás	%	Egyéb	%	Összesen	%
Kovácsna	27 932	11,1	54 537	21,7	163 483	64,9	5 266	2,1	508	0,2	251 726	34,3
Hargita	43 196	10,7	78 123	19,4	260 969	64,9	19 987	5,0	-	-	402 275	54,9
Maros	43 979	31,7	40 945	29,5	53 340	38,3	-	-	678	0,5	138 941	10,8
Összesen	115 107	14,5	173 605	21,9	477 792	60,3	25 253	3,2	1 186	0,1	792 942	100,0

Forrás: Az Új Kézfogás Közalapítvány adatai alapján.

38. ábra

A válságterületek típusai Romániában

1 – Moldvai-fennsík; 2 – Duna-delta; 3–4 – Román-Mezőség; 5 – Bánát bányavidéke; 6 – Nyugati-Kárpátok; 7 – Szilágy-Beszterce faluvidéke; 8 – Nagybánya bányavidéke; 9 – Kárpát-kanyar; 10 – Pitești-Targoviște-Ploesti vidéke; 11 – Oltenia bányavidéke; 12 – Zsil-völgy bányavidéke; 13 – Hunyad fémipara; 14 – Zalatna; 15 – Kiskapus; 16 – Brassó ipari koncentrációja.

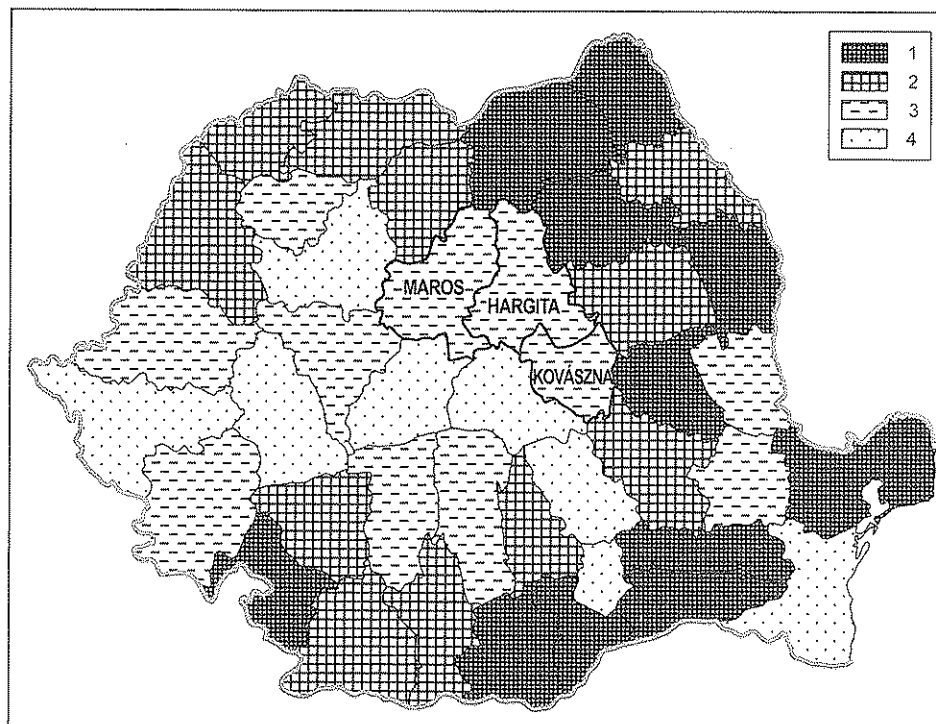
Jelmagyarázat: 1 – Szegény terület; 2 – Szénbányászati vidék; 3 – Iparilag hanyatló térség; 4 – Erodált terület; 5 – Komplex válságtérség; 6 – Súlyosan szennyezett terület.

Forrás: Carta Verde, 1997.

A román gazdaságpolitika hagyományosan alacsony fejlődési jellemzőkkel rendelkező vidékeknek azokat a megyéket tekinti, ahol a munkanélküliségi ráta és a mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság aránya az országos átlag felett van. Ehhez a két mutatóhoz a magas csecsemőhalandóság és a munkahelyet kereső lakosság migrációs hajlama társul. Az alacsony fejlettségi szint még inkább nyilvánvalóvá válik, ha az egyes vidékek megközelíthetőségét és az egy főre jutó befektetések nagyságát is figyelembe vesszük (39. ábra).

39. ábra

*Hagyományosan alacsony fejlődési jellemzőket mutató térségek
Romániában*

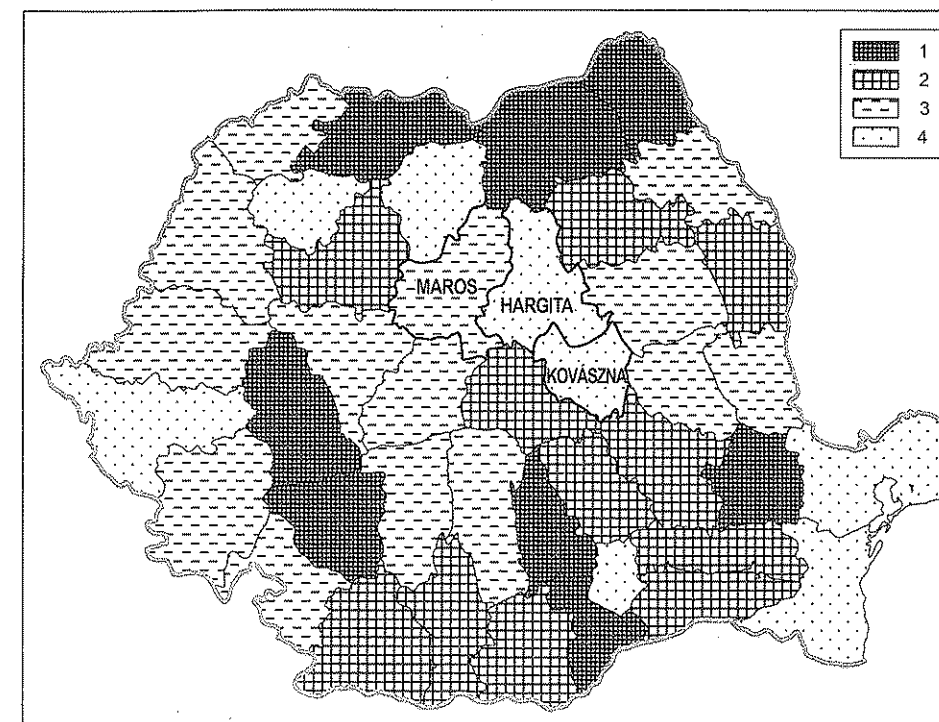

Jelmagyarázat: 1 – Magas; 2 – Felső-közepes; 3 – Alsó-közepes; 4 – Alacsony.
Forrás: European Training Foundation, 2000.

A Székelyföldön Hargita és Kovászna alacsony, a gazdaságilag legerősebb Maros megye pedig az alsó-közepes fokozathoz sorolódik (40. ábra). Az előbbi két megye a korábbi rendszer iparpolitikájában felemás szerepet játszott, ami ugyanakkor a kisebbségi megmaradás egyik szerencsés véletlenje is volt. Nem épültek hatalmas gyárak, amelyekre tömegesen kellett (lehetett) volna népességet áttelepíteni az ország más vidékeiről. Nem épült meg a Segesvár–Székelyudvarhely–Csíkszereda vasútvonal sem, amely az ország keleti, migrációs hajlamú vidékei és a közép-nyugati részek közlekedését lett volna hivatott felgyorsítani.

40. ábra

Ipari válság sújtotta területek

Jelmagyarázat: 1 – Magas; 2 – Felső-közepes; 3 – Alsó-közepes; 4 – Alacsony.
Forrás: European Training Foundation, 2000.

Mindebből adódóan a Székelyföld gazdaságára inkább csak a közepes méretű vállalatok jelenléte volt jellemző, ahol az új viszonyokhoz való alkalmazkodás nem torkollott mély válságba, többek között azért sem, mert a magánosítás folyamata a kisebb üzemméretek miatt viszonylag gyorsabban zajlott le. Ebben a folyamatban jelentős szerepet vállalt a helyi és a magyarországi tőke.

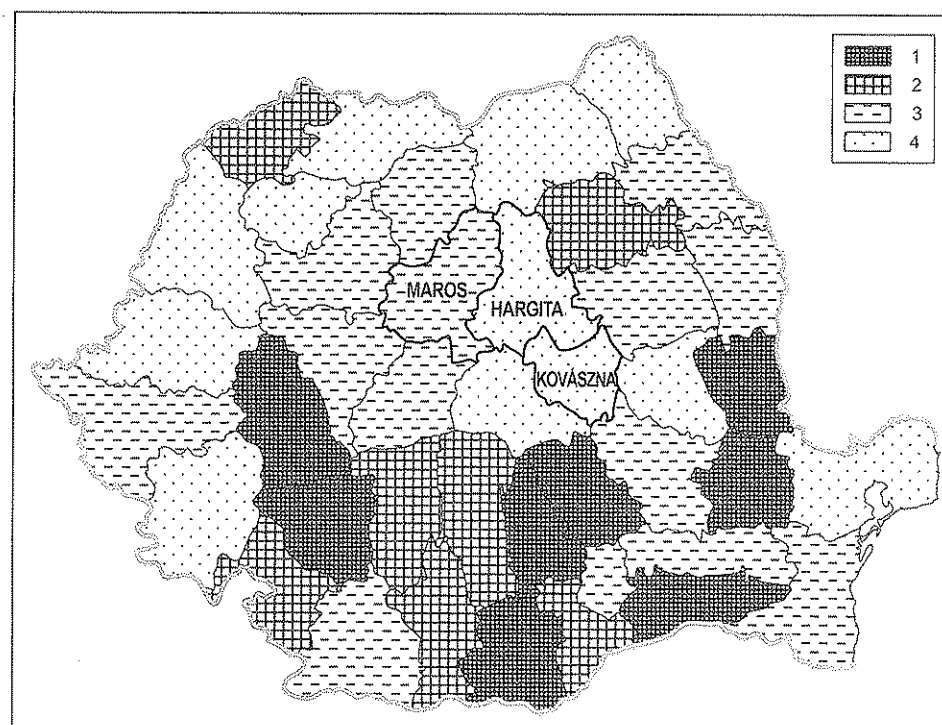
A strukturális problémákkal küszködő térségek abban különböznek az előbbi kategóriától, hogy az e típust meghatározó gazdasági szervezeteknél még a (mesterségesen fenntartott) túlélés a jellemző, a radikális átalakítás egyelőre nem indult meg. A reformfolyamatok intenzívebbé tételével és az állami szubvenciók megvonásával ezek a területek ipari válságövezetökké válnak. Rövid távon a kialakuló válsághelyzet kezelése valószínűleg nagyobb erőfeszítéseket követel meg a központi kormányzattól, mint a jelenlegi állapot fenntartása.

E kategóriába azok a térségek tartoznak, ahol a népesség jelentős része a nehéziparban, a bányászatban és egyéb olyan ágazatban dolgozik, amelyek jelentős gazdasági veszteséget okoznak. Egy-egy vállalat sok esetben az egyetlen kereseti lehetőséget is jelenti az adott térségben. Ezekben az övezetekben a kis- és közepes vállalkozások száma az országos átlag alatt van. E térségek sok esetben – értelemszerűen – egybeesnek az ipari válsággal küszködő területekkel (41. ábra).

A Székelyföld megyéi – az előző kategóriához hasonlóan – itt sem érintettek közvetlenül. Potenciális strukturális problémát leginkább a Maros megyei volt és részben még most is állami tulajdonban lévő nagyobb vállalatok idézhetnek elő.

41. ábra

Strukturális problémákkal terhes térségek

Jelmagyarázat: 1 – Magas; 2 – Felső-közepes; 3 – Alsó-közepes; 4 – Alacsony.
Forrás: European Training Foundation, 2000.

A válságövezetek rendezésére a központi kormányzat speciális törvényt dolgozott ki, amelynek a célja az volt, hogy a válságövezeteket sajátos kedvezményrendszerrel lássa el annak reményében, hogy a külföldi tőke számára vonzóbbá váljanak. A hátrányos helyzetű övezetek törvénye (24/1998) alapján kijelölték a különleges elbírálás alá eső települések körét.

A Székelyföldön mindössze két település tartozik e típusba: a Hargita megyei Balánbánya és a Kovászna megyei Barót. Mindkét várost a bányaipar juttatta erre a sorsra. A törvény által előírt kedvezményrendszer bevezetésétől azt várták, hogy ezeken a településeken felélénkül a vállalkozói kedv, a szükséges tőkét pedig a végkielégítések által juttatott összegek szolgáltatják.

A kezdeményezés nem a helyi lakosságot segítette. Az amúgy is szegény emberek a végkielégítések összegét jórészt egzisztenciális problémáik megoldására voltak kénytelenek fordítani, emellett egyéni vállalkozás elindításához sem felkészültségük, sem piaci lehetőségük nem volt. A kedvezményezett övezetek települései az élelmes (más térségbeli) vállalkozók számára váltak „adómentes övezetté”, ahol elsősorban külkereskedelemmel foglalkozó cégek építettek raktárakat a vámmentes importáru tárolására. A remélt helyi kezdeményezésszerű fejlesztések csak szórványosan nyilvánultak meg. A törvényt emiatt – továbbá az EU-elvek okán is – rövidesen felül kell vizsgálni.

A gazdasági átmenet minél rövidebb idő alatti megvalósítása érdekében a központi kormány az Európai Unió nyomására *makroregionális fejlesztést* kezdeményezett, nyolc regionális fejlesztési ügynökséget hozott létre, amelyek célja a régiók gazdaságfejlesztési akcióinak előmozdítása a kis- és közepes vállalkozásoknak juttatott visszatérítendő, illetőleg vissza nem térítendő pénzügyi támogatásokon keresztül. A rendszer létrehozásával ugyanakkor ki akarták iktatni az elosztásból a központi bürokráciát, amely számos más területen bizonyította, hogy nem szívesen mond le centralista hajlamairól.

Székelyföld a 7-es számú Közép régió része lett (a régiót alkotó megyék: Brassó, Fehér, Hargita, Kovászna, Maros és Székely), amely az ország központi részén helyezkedik el, és az egyetlen olyan nagyrégió, amely nem érintkezik országhatárral. Ezt azért lényeges megjegyezni, mert Romániában több határ menti együttműködési program zajlik, és ezek jelentős támogatást nyújtanak a helyi vállalkozóknak.

A Közép régió másik jellegzetessége, hogy a Székelyföld mellett ide tartoznak az erdélyi szászok legfontosabb települései is, ami nem csak a történelem vagy a hagyományok szempontjából jelentős, hanem a jelen alakításában is fontos szerepet tölt be a rokonokkal való kapcsolattartás és együttműködés. A Közép régiót a németországi Brandenburg választotta testvérrégiójává, és együtt indítottak „twinning programot”. A cél az, hogy az európai uniós és a kelet-európai nagyrégió között intézményi, szakmai, személyi kapcsolatok, együttmű-

kódések jöjjenek létre, partnerségi programok, pályázatok készüljenek a hasonló problémák kezelésére, szakmai tapasztalat átvételére kerüljön sor, valamint közvetlen gazdasági együttműködések jöjjenek létre.

Az országos középtávú fejlesztési stratégia kidolgozása és elfogadása után a gazdasági fejlesztések koordinációjára 2000-ben központi államigazgatási szervet hoztak létre Fejlesztési és Előrejelzési Minisztérium néven, amely a regionális politikáért is felelős.

A 399/2001-es kormányhatározat nyomán a 2001. évi Phare strukturális és kohéziós alapok fogadására 11 gazdaságilag fejlettebb zónát határoztak le, amelyeket az elkövetkező időszakban a gazdaságfejlesztési stratégia első számú prioritásként fognak kezelni. Ezeket úgy jellemezték, mint „ipari szerkezetváltást igénylő, de gazdasági fejlesztési potenciállal rendelkező” területek. A Közép régióban a 9-es és 11-es fejlesztési zónákat jelölték ki. A kormányhatározat értelmében csak városok gazdasági fejlesztését támogatják. A Székelyföld városai közül ebben a programban Székelyudvarhely, Szentegyháza, Csíkszereda, Székelykeresztúr, Segesvár, Kovászna, Bodzaforuló, Radnót, Barót, Marosludas és Dicsőszentmárton neve szerepel.

A vidékfejlesztés támogatása a Sapard-program hatáskörébe, a figyelembe nem vett területek pedig a nemzeti kormányzat feladatkörébe került.

A program által támogatott intézkedéseknek – hasonlóan a többi érintett országhoz – elő kell mozdítaniuk a piaci hatékonyságot, a minőségi és egészségügyi szabványok átvételét és érvényesítését, a vidéki területeken a környezetvédelmet, és emellett új munkahelyeket is kell teremteniük.

A Sapard Románia esetében évente 153,2 millió euró vissza nem térítendő támogatást jelent, amelyet a vidékfejlesztés terén lehet felhasználni. Társfinanszírozási kötelezettségként az országnak az állami költségvetésből 25%-ot kell biztosítania. A magán hozzájárulásokkal együtt a vidékfejlesztési program megvalósításának összköltsége kb. 300 millió euró évente. Az előcsatlakozási alapot az agrárpolitika, az élelmiszer-előállítás biztonsága és a környezetvédelemnek az EU-s szabványokhoz való igazítása érdekében használják fel.

A Sapard-program területi lebonyolítására külön ügynökség-hálózat jött létre Bukarest központtal és nyolc regionális irodával. Ezeket jó részben a létező makroregionális fejlesztési ügynökségek mellett szervezték meg, de vannak olyan esetek is, amikor ezeket nem vették figyelembe. A felállított ügynökséget 2002-ben akkreditálták, és az év második felében kezdte meg az eredeti rendeltetésének megfelelő tevékenységet.

2. Feldolgozóipar

2.1. Textilipar

A Székelyföld gazdasági fejlődésének húzóágazataként híressé vált textilipar a régió feldolgozóiparának legnagyobb termelési értékét állítja elő, és a legnagyobb foglalkoztatója a vidék munkaerejének. A múlt rendszerben is nagy elismerésnek örvendett a Székelyföld textilipari teljesítménye. Abban az időszakban is ezek a cégek exportra termeltek, így külföldön is ismert volt a munka minősége és a munkaerő képzettsége. A rendszerváltás után ezeket a cégeket sikeresen privatizálták, tőkeinfúziót kaptak külföldről, technológiaváltás történt, új know-how-t vezettek be, és továbbra is exportálható lett a külföldi felvevő piacra a hazai termék.

A régió textilipari kapacitásának jó része bér munkát végez. Ennek lényege, hogy a külföldi megrendelő biztosítja a legyártandó modellt, a nyersanyagot és helyben csak a kivitelezés történik meg. A helyi cég nyeresége a végtermék értékéből az a hozzáadott érték, amellyel a végtermék megvalósításához hozzájárult.

A vándoriparnak is nevezett textilipari befektetések általában azokba a kelet-közép-európai országokba telepedtek, ahol olcsó a munkaerő, a technológia könnyen telepíthető. Nem végleges az egyes gyártó kapacitások elhelyezése, könnyen változtatja helyét annak függvényében, hogy a termelés humán erő-költsége hol a legalacsonyabb. Az ilyen típusú befektetések veszélyesek az egyes települések fejlődésére, mert nagy a munkaerő-igényük, költözés esetén jelentős szociális feszültséget okozhatnak a település vagy a régió életében.

A Székelyföld textiliparának jelentősége nő. 1999-ben az országos termelés egytizedét adta, ez az arány az ezredforduló utáni időszakban növekedett, mert új gyártókapacitásokat adtak át Gyergyószentmiklóson, Székelyudvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyen (64. táblázat).

A textilipar Kovászna megyére koncentrálódik. A megye a „Pantallók völgyének” is nevezhető, mivel ez a termék adja a textilipari termelési érték 90%-át.

A textiliparban elindult a vertikális láncolatok kialakítása, ennek jó példája a helyi cérna- és egyéb termékek előállításának beindítása a közeljövőben.

64. táblázat

A textilipar termelése, 1990–1999

Megye	1990		1992		1994		1996		1998		1999	
	Ezer m ²	A romániai termelés %-ában	Ezer m ²	A romániai termelés %-ában	Ezer m ²	A romániai termelés %-ában	Ezer m ²	A romániai termelés %-ában	Ezer m ²	A romániai termelés %-ában	Ezer m ²	A romániai termelés %-ában
Kovácsna	18 204	2,50	13 139	3,3	12 662	4,6	14 403	5,9	13 814	7,0	11 043	6,6
Hargita	348	0,05	1 899	0,5	1 971	0,7	2 577	1,1	1 321	0,7	998	0,6
Maros	17 026	2,30	7 576	1,9	3 149	1,1	2 330	1,0	1 941	1,0	1 346	0,8
Összesen	35 578	4,80	22 614	5,7	17 782	6,5	19 310	8,0	17 076	8,6	13 387	8,0

Forrás: Statistică teritorială, 2000.

65. táblázat

A fűrészáru-termelés, 1990–1999

Megye	1990		1992		1994		1996		1998		1999	
	m ³	A romániai termelés %-ában	m ³	A romániai termelés %-ában	m ³	A romániai termelés %-ában	m ³	A romániai termelés %-ában	m ³	A romániai termelés %-ában	m ³	A romániai termelés %-ában
Kovácsna	80 179	2,7	61 956	3,0	46 064	2,7	91 685	5,2	6 176	0,4	54 575	3,8
Hargita	184 238	6,3	133 238	6,4	118 670	6,9	138 105	7,8	127 883	7,9	102 820	7,1
Maros	116 704	4,0	90 556	4,3	62 637	3,6	74 533	4,2	54 602	3,4	60 731	4,2
Összesen	381 121	13,0	285 750	13,6	227 371	13,2	304 323	17,2	188 661	11,7	218 126	15,1

Forrás: Statistică teritorială, 2000.

2.2. Fa-, bútór- és fűrészipar

A Székelyföld természeti kincsei közül az erdő a legértékesebb. Ennek ésszerű kitermelése azonban a rendszerváltás időszakában megkérdőjelezhető. A gyors meggazdagodás reménye, valamint a nem megfelelő törvényi környezet kitermelési lázat indított el (65. táblázat).

A belföldi fellevevőpiac hiányában a termelő vállalatok exportlehetőségeket kerestek, és elsősorban fűrészáru formájában értékesítették ezeket a termékeket. Jelentős mennyiségű rönk is került exportra, de az állam betiltotta a nyersanyagként való értékesítést. A kitermelésre árveréseket szerveztek az erdészeti hivatalok. Külpiazi értékesítést az illetékes szakminisztérium engedélyez. Az állam támogatja a fa magas szintű hazai megmunkálását, és a feldolgozott termékek kivitelét nem köti feltételekhez. Az engedély nélküli kitermelés elég nagy volumenű, ami sok esetben egyes vidéki települések fő vagy pedig egyetlen bevételi forrását jelenti.

Az erdő-visszaszolgáltatási törvény jórésztben leállította a kitermelést a tulajdonosi jog rendezésének időszakára. Ez a helyzet a kidőlt és nem kitermelt famennyiség teljes károsodásához, valamint az árak jelentős emelkedéséhez vezetett. A tulajdonosi viszonyok tisztázása remélhetőleg hatékonyabb erdőgazdálkodáshoz és magas szintű feldolgozású termékek gyártásához vezet.

A Székelyföldön az egy főre jutó fűrészáru-termelés a romániai átlagot jócskán meghaladja. Valamennyi megyében 1990–1999 között a termelés jelentős visszaesése mutatható ki, a székelyföldi termelés romániai súlya megnőtt, és a fajlagos mutatók értéke is sokszorosan meghaladja a romániai átlagot (66. táblázat).

66. táblázat

Az egy főre jutó fűrészáru-termelés alakulása, 1990–1999, m³

Év	Hargita	Maros	Kovácsna	Székelyföld	Közép régió	Románia
1990	0,54	0,19	0,35	0,32	0,23	0,13
1999	0,30	0,10	0,24	0,19	0,12	0,06

Forrás: Statistică teritorială, 2000.

Bár a kitermelt fa mennyisége a kitermelő kapacitások növekedését jelzi, a bútoriparban is voltak nagyobb befektetések. Ezek többnyire exportszerződésekkel jöttek létre, az előállított terméknek biztosította a fellevevőpiacot.

A faanyag mellett megjelentek a helyettesítő termékek, a préselt lemezek (interspan, falko), műanyag utánzatok, fémszerkezetek, amelyek jelentősen növelték az előállított bútormennyiséget (67. táblázat).

67. táblázat

A bútoripar termelésének alakulása, 1992–1999

Megye	1992		1994		1996		1998		1999	
	Ezer euró	A romániai termelés %-ában	Ezer euró	A romániai termelés %-ában	Ezer euró	A romániai termelés %-ában	Ezer euró	A romániai termelés %-ában	Ezer euró	A romániai termelés %-ában
Kovászna	7 953	2,6	5 537	1,6	73 080	16,9	5 016	1,2	1 520	0,4
Hargita	16 361	5,4	14 849	4,3	15 802	3,7	15 397	3,6	13 381	3,7
Maros	15 426	5,1	20 886	6,0	34 374	7,9	22 948	5,4	23 186	6,5
Összesen	39 740	13,1	41 272	11,9	123 257	28,5	43 360	10,1	38 087	10,6

Forrás: Statistică teritorială, 2000.

A több száz éves múltra visszatekintő bútoripar az 1990-es évtizedben erőteljesen fejlődött. A ténylegesen előállított termelési érték a hivatalos adatoknál magasabb, mert ebben az időszakban történt az erdő tulajdonviszonyainak rendezése, és jelentős mennyiségű faanyag került nem hivatalosan forgalomba. A kis megrendelő pedig az alacsonyabb ár reményében nem kért számlát a bútorra, és az így előállított termék sehol nem került nyilvántartásba.

A bútorkészítés mellett jelentős a fából készült nyílászárók, parketta és egyéb késztermékek mennyisége. Messze földön ismert a szászrégeni hangszergyár, amelynek egyedi termékei fontos exportcikk.

2.3. Nyomdaipar

A Székelyföld új és dinamikusan fejlődő ágazata a nyomdaipar, amely gyakorlatilag az 1990-es években vált a régió meghatározó ágazatává.

Habár több székelyföldi településen működnek nyomdaipari vállalkozások, a Kovászna megyei „Pantalló-völgyhöz” hasonló nyomdaipari koncentráció jött létre Székelyudvarhelyen, ahol vezető romániai nyomdaipari vállalkozások találhatók. Az egymás mellé települt nyomdaipari vállalkozások a horizontális és a vertikális integráció lehetőségét vetítik előre. A kiszolgáló, a javító, az alapanyag-szállító és a kereskedő cégek tucatja telepedett egymás mellé.

2.4. Vegyipar

A régió vegyiparának vezető vállalata, a marosvásárhelyi műtrágyagyár – amely az ország műtrágyatermelésének felét adja – késztermékét elsősorban belföldi piacra gyártja. A rendszerváltás után felvevőpiaca – a mezőgazdasági termelőszövetkezetek és az állami gazdaság felbomlása miatt – összeomlott. A keresletet az őstermelők és az a kevés mezőgazdasági vállalkozás jelenti, amelyek önerőből és a rendszertelen állami támogatásból biztosítanak felvevő piacot (68. táblázat).

A jelentős vegyipari termelés súlyos környezeti károkat okoz, egyben Marosvásárhely gazdasági fejlődését is akadályozza. Az utolsó évek környezetvédelmi beruházásai csak a változás kezdetének tekinthetők.

A vegyipar összeomlása

A valamivel több, mint 30 ezer lakosú Maros megyei kisvárosban, Dicsőszentmártonban a fő megélhetési lehetőséget 1989 előtt a vegyipari kombinát jelentette. Aki járt már a vállalat üzemcsarnokában, az tudja, hogy ennél kietlenebb gyár kevés létezik a környéken. Amikor még teljes gőzzel működött, néha tragikus balesetekről kaptunk hírt, közülük több halálos kimenetelű volt. De a kivizsgálások mindig azzal a végeredménnyel jártak, hogy „az áldozat gondatlansága okozta a balesetet”. Az emberek zúgolódtak a munkakörülmények miatt, de hát más megoldás nem lévén, nyelték a vegyi anyagok kipárolgásait, hiszen valamiből élni kell, és a kombinát 1989 előtt biztos kereseti forrásnak látszott. A politikai fordulat után nem sokkal a vállalat két részvénytársaságra bomlott fel: a Carbidfox és a Bicapa önálló jogi entitásként próbált megállni a lábán az egyre mostohább körülmények között. Úgy tűnik, hogy a Bicapa cég most éli utolsó napjait, legalábbis abban a formában, ahogy a kilencvenes évek elején sorsát elképzelték. Dorin Florea prefektus hónapok óta közelharcot vív azért, hogy életet lehessen a vállalatba. Azért ő, mert a vállalatvezetőség, a munkaközösség még mindig a „megye első emberétől” remél megoldást. Azt várják, hogy „majd ő elintézi”. Csakhogy az „intézkedések” kora lassan végérvényesen lejár. Már arra is kísérlet történt, hogy a Világbank segítségével privatizálják a céget, de ez az elképzelés is dugába dőlt. A prefektus a napokban írásban arra kérte az Állami Vagyonalap bukaresti vezetését, hogy vegye le a vállalatot a Világbank-listáról, mert esély adódott arra, hogy esetleg egy olasz cég bekapcsolódjon a cég megmentésébe, viszont ez még csak egy halvány reménysugár. A városka lakói számára újabb, igen nehezen elviselhető csapást jelent az, ha bezár a gyár. Az egykori vegyi kombinát a lakosok egyharmadának jelentett kereseti lehetőséget. Mára már csak alig több mint 1100 személy dolgozik a gyárban, viszont az átlagfizetés az utóbbi évben nem érte el az egymillió lejt, és annak is csak kétharmadát kapták kézhez a dolgozók. Az adóssághalmaz hónapról hónapra rohamosan növekedett. Csak a Distrigaz Nord földgáz-szolgáltatónak immár több mint 110 milliárddal tartoznak, ami tetemesebb adósságsomag, mint akár a hunyadi, akár a resicai kohászati kombináté. A tervek szerint a bekövetkező elbocsátás után mindössze 150–200 személy marad meg a Bicapa kötelékében, akik biztosítják a vállalati vagyon felügyeletét, valamint annak a kis cróműnek a működését, mely fűtéssel és melegvízzel látja el a környező tíz tömbházat és két másik kisebb gazdasági egységet. A többi alkalmazott végkielégítésben részesül. A Bicapa „szabadesésének” fő oka a román nemzetgazdaság átszerveződése, a hagyó-

mányos piacok megszűnése. Olyan termékeket gyártott a cég, mint a szóda alapú bőrcserző anyag, ami a hazai bőrfeldolgozó ipar beszkülése folytán szinte teljesen fölöslegessé vált. Az úgynevezett bárium-sókra sincs már szükség a hazai elektronikai ipar hanyatlása miatt. A harmadik fő terméket, az alumíniumszulfátot sem igénylik, pedig az a víztisztítás hatékony eszköze. A városka lakosságának helyzete jelen pillanatban kilátástalan. A volt vegyi kombinát alkalmazottai semmi máshoz nem értenek, mint a vegyipar kiszolgálásához. A nagy kérdés az, hogy miből fognak megélni ezután a dicsőszentmártoni családok. Egyelőre híre-hamva sincs annak, hogy a hátrányos helyzetű övezetekre vonatkozó törvény alapján valaki beruházásokba kezdene a térségben. Ehelyett időnként riasztó hírek és fényképek járnak be a Maros megyei sajtót, melyek arról szólnak, hogy dicsőszentmártoni egyének, családok a Küküllő folyó egyik kiszáradt ágának medrében, földbe vást odúkat húzzák meg magukat. Semmilyen jövedelmük nincs, így remény sincs arra, hogy valaha emberhez méltó lakhelyhez juthatnának. A vegyipari cégek összeomlása valószínűleg szaporítani fogja a hajléktalanok számát, hiszen a lakásfenntartás Dicsőszentmártonban is éppen olyan luxus, mint bárhol az országban. A Bicapa testvérvállalata, a Carbidfox egyelőre működik, de a nyomasztó adóssághalmaz ott is kétségessé teszi a jövőt.

Forrás: Máthé, 2002.

2.5. Csomagolóanyag-ipar

A régió új ágazata a csomagolóanyag gyártása. Az ágazat papír- és műanyag-alapanyagot használ. A műanyagalakzatok fröccsentésére Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön, Szentegyházán jöttek létre gyártókapacitások. Fröccsentéshez szükséges formák tervezésében és kialakításában Székelyudvarhely az élenjáró.

A kartondobozok gyártásában Székelyföld Románia vezető térsége. Nyersanyag- és egyéb igények kielégítésére jött létre a Dunapack sepsiszentgyörgyi nagyberuházása, ahol csomagolóanyag-féleségeket állítanak elő. Az ágazat egyéb kiemelkedő vállalkozásai az ABC Impex Kft., a Karsai Romprod Kft. és a Harplast Rt.

2.6. Élelmiszeripar

A Székelyföld természetföldrajzi helyzete, mezőgazdasági hagyományai első sorban az állattenyésztésnek kedveznek.

Országos összevetésben csekély a Székelyföld *hústermelése*, amelyből Hargita megye részesedése a legjelentősebb. Ez a hagyományoknak és a természeti adottságok kiaknázásának köszönhető (69. táblázat).

Az ezredfordulóra újra azt a hústermelési részarányt képviseli a Székelyföld, mint a rendszerváltás előtt. Az ingadozások ellenére a trend a növekedés irányába mutat. A változásokat a különböző országos ágazati válságok idézték elő,

68. táblázat

A vegyipar termelésének alakulása, 1990–1999

Megye	1990	1992	1994	1996	1998	1999
	Tonna A romániai termelés %-ában	Tonna A romániai termelés %-ában	Tonna A romániai termelés %-ában	Tonna A romániai termelés %-ában	Tonna A romániai termelés %-ában	Tonna A romániai termelés %-ában
Kovácsna	–	–	–	–	–	–
Hargita	–	–	–	–	–	–
Maros	420 557	399 225	383 019	471 215	270 516	370 348
Összesen	420 557	399 225	383 019	471 215	270 516	370 348
					60,0	48,5
					60,0	48,5

Forrás: Statistică teritorială, 2000.

69. táblázat

A húsipar termelésének alakulása, 1990–1999

Megye	1990	1992	1994	1996	1998	1999
	Tonna A romániai termelés %-ában	Tonna A romániai termelés %-ában	Tonna A romániai termelés %-ában	Tonna A romániai termelés %-ában	Tonna A romániai termelés %-ában	Tonna A romániai termelés %-ában
Kovácsna	10 384	8 485	5 891	7 397	1 539	1 228
Hargita	11 796	3 195	2 117	7 881	209	6 887
Maros	25 842	13 507	11 740	7 706	4 041	3 155
Összesen	48 022	25 187	19 748	22 984	5 789	11 270
					2,5	5,7
					2,5	5,7

Forrás: Statistică teritorială, 2000.

a legjelentősebb az 1998-as sertésválság volt, amikor az állami gazdaságoktól a kormány megvonta a támogatásokat, emiatt a vállalati kényszerfelszámolások megszorodtak.

1990 után az állatállomány csökkent, mert felszámolták a termelőszövetkezeteket. A családi gazdaságok nem voltak képesek az állatállományt befogadni, ezért jelentős mennyiségét levágták. Megszűnt az állami és a szövetkezeti felvásárlási rendszer is.

A fellendülést az exportmegrendelések indították el, a felvásárlás azonban alacsony áron történt. A hazai termék minőségét igazoló információk hiányában az uniós piacokra szinte lehetetlen eljutni.

Egyes csatlakozó országok, amelyek már beszállíthattak az unió piacára, lefőlöző kereskedelmet folytattak. Felvásárolták az erdélyi készletet és utótarassal, valamint a minőség eredetbizonylatának beszerzésével jelentős árrésre tettek szert.

A Székelyföld szerepe a húskészítmények előállításában csökkent (70. táblázat). Ennek oka a feldolgozó kapacitások hiánya, valamint jelentős a húsból készített termékek importja, elsősorban Magyarországról, amelyre a román kormány CEFTA-ellenes intézkedést hozott, kontingensekkel és vámilletékekkel próbálta visszaszorítani az importot. A magyar termékek olcsóbbak voltak, a vámok megszigorítása ellenére is érdemes volt behozni azokat.

A minőségi székelyföldi termék megjelenésével a készáruk termelése növelhető lesz, erre biztató jelek azok a helyi márkák, amelyek népszerűek a hazai fogyasztók körében, mint például a Petry és a Budvár.

70. táblázat

Az egy főre jutó feldolgozott húsmennyiség, 1990–1999, kg

Év	Hargita	Maros	Kovászna	Székelyföld	Közép régió	Románia
1990	11,93	15,10	17,92	14,73	17,22	16,26
1999	1,42	3,24	4,19	2,90	3,34	4,41

Forrás: Statistică teritorială, 2000.

Az előzőekkel hasonló problémák jellemzik a *tejipari ágazatot* is, annak ellenére, hogy mind a fogyasztási tejet, mind a tejből készült termékek mennyiségét tekintve a Székelyföld szerepe országosan jelentős (71. táblázat).

Jelentősek a székelyföldi sajtgyárak gyártókapacitásai, amelyek a regionális piacok mellett a fővárosba és az ország déli térségeibe is szállítanak.

71. táblázat

A tejtermékek termelésének alakulása, 1990–1999

Megye	1990		1992		1994		1996		1998		1999	
	Tonna	A romániai termelés %-ában	Tonna	A romániai termelés %-ában	Tonna	A romániai termelés %-ában	Tonna	A romániai termelés %-ában	Tonna	A romániai termelés %-ában	Tonna	A romániai termelés %-ában
Kovászna	1 396	1,5	976	2,0	1 106	2,7	80	2,2	480	1,8	701	3,3
Hargita	2 367	2,5	1 328	2,7	1 127	2,7	798	2,3	1 123	4,1	1 236	5,8
Maros	3 861	4,1	2 493	5,0	2 021	4,9	2 599	7,4	1 461	5,4	1 017	4,8
Összesen	7 624	8,1	4 797	9,7	4 254	10,3	41 777	11,9	3 064	11,3	2 954	13,8

Forrás: Statistică teritorială, 2000.

A fő alapanyagként feldolgozott tehéntej mellett jelentős mennyiségű juh-, kecske- és bivalytejet termelnek, amelynek hasznosítása alacsony szinten van. A kecske- és bivalytejet jó esetben a többségi tehéntejjel keverik, és nem tüntetik fel az előállított termék megnevezésében (pl. „kecskesajt”). A juhtejet csak hagyományos körülmények között, juhászatokban hasznosítják, az előállított termékek skálája nagyon széles. Kereskedelmi forgalomba viszont csak kevés részük kerül, mert nem rendelkeznek azokkal a hatósági engedélyekkel, amelyek értékesítésükhöz szükségesek.

A Székelyföld *cukortermelése* az országos mennyiség egytizede. A termelőkapacitás az 1990. évi 66 ezer tonnáról 1999-re 26 ezer tonnára csökkent. A Székelyföld cukorgyára Marosvásárhelyen van, de a régióval határos Brassó megyei cukorgyár jelentős megrendelője a vidék termelőinek. A szerződési feltételek elsősorban vetőmag biztosítását, műtrágyaár-támogatást, valamint a cukorrépa beszállítása utáni cukorban való fizetést jelentették. A cukrot elsősorban hazai piacra termelik, a termék külpiaci esélyei rosszak, mert nem hatékony a termelés.

A Székelyföld gazdaságában jelentős értéket állít elő a *söripar* és a *szeszipar*. A fogyasztási szesz termelésének központja Csíkszentsimon és Uzon. A nagy termelői kapacitásokra épült Csíkszeredában az országos hatókörű disztribúciós hálózatot irányító szeszipari értékesítő központ.

A csíki és a régeni sörnek nagy hagyományai vannak. A két sörgyárat a privatizációs folyamat legelején magánosították. 1990 óta a gyárak a sörpiac második legnagyobb befektetőcsoportjának a tulajdonában vannak. A regionálisan konkurens sörgyárak azonos tulajdonos kezébe kerültek, amely az országos piac 40%-át birtokolja. Az osztrák Brau Union AG tulajdonában levő csíkszeredai sörgyár országos szinten a legnagyobb gyártókapacitással rendelkező vállalat. A kisebb sörgyárak szerepe sem elhanyagolható, a marosvásárhelyi sörgyár az országban a termelési érték alapján a 12. helyet foglalja el.

A székelyföldi élelmiszeripar említésre méltó ágazata a *malom- és sütőipari* ágazat, amely elsősorban helyi igények kielégítésére rendezkedett be. A székelyföldi megyék egyes gyártószerei egyes termékekből országos keresletet is kielégítenek, például a szárasztésktákból, amelyek elsősorban a fővárost és az ország déli részének a piacát célozzák meg. Jelentősebb székelyföldi sütőipari vállalat a Harmopan Rt. és a Mopan Rt.

3. Kitermelőipar

A szocialista tervgazdaság a kitermelőiparnak fontos szerepet szánt a Székelyföldön. A vidék gazdag természeti erőforrásainak ésszerű gazdasági hasznosítására minden rendszerben szükség volt és lesz.

A Székelyföld *szénbányászata* nem jelentős. A két Kovászna megyei bányászváros – Barót és Balánbánya – széntermelése az 1990-es évtizedben folyamatosan 500 ezer tonna körül alakult. A romániai szénbányászati válság következményei e térségekben még nem érezhetők teljességükben. A kibányászott szén a romániai termelés egy százalékát teszi ki (aránya az utóbbi évtizedben duplájára nőtt). Az ágazat válsága miatt a két térséget a nemzeti területfejlesztés kedvezményezett területnek nyilvánította.

A Székelyföld leggazdagabb természeti erőforrása a *földgáz*, amely az országos termelés 38%-át adja (72. táblázat). Hargita és Maros megyékben folyik ki-termelés. A székely települések gázellátásával ugyanakkor problémák vannak, a Székelyföldön nem épült ki a vezetékesgáz-szolgáltatás, jórészt azért, mert a vidéki lakosság – a magas árak miatt – nem igényli azt.

A Székelyföld fontos természeti erőforrása a *só* (Parajd), amely a Román Nemzeti Sótársaság tulajdonában van. A sóbánya élelmezésre és ipari használatra állít elő készterméket, a 1990-es évek első felében elsősorban a belföldi felfelvőpiac volt jelentős, míg az évtized második felére negyedére csökkent a termelés. A csökkenést elsősorban az ipari só belső használatának a visszaesése idézte elő. Jelen pillanatban az export biztosít jelentős piacot a sóbányának. Az éves kitermelt mennyiség 100 ezer tonna. Versenytársak az országban nincsenek.

Fontos székelyföldi természeti erőforrás az *ásványvíz*. A legjelentősebb és legnagyobb hozamú források Romániában a Székelyföldön találhatók. Az ország területén több mint harminc bejegyzett töltőde működik. Ezek közül a leg-
régebbiek és a legnagyobb forgalmat lebonyolító márkák adják az országos for-
galom több, mint felét.

A kisebb kapacitással rendelkező palackozók regionális piacot látnak el, sok esetben egy közeli várost és a hozzá tartozó vonzáskörzetet. Országosan a SNAM (Állami Ásványvíztársaság) fennhatósága alá tartoznak, amelynek a mindenkor jogszabályok betartásának ellenőrzése, az engedélyek kiadása és a követelményrendszer betartásának nyomon követése a feladata.

Elképzelés született kisebb források hasznosítására, de a jelenlegi engedélyezési folyamat, a szükséges befektetés nagysága, valamint az egyre erősödő konkurencia nem tette lehetővé ezek megvalósulását. A források vizét nagy mennyiségben fogyasztják, de csak közforrásokból, így nem kerül be a kereskedelmi forgalomba. Az ásványvíz exportlehetőségeket rejt magában az egyre szé-

72. táblázat
A székelyföldi földgáztermelés alakulása, 1990–1999

Mege	1990	1992	1994	1996	1998	1999
	Millió A romániai m ³ termelés %-ában	Millió A romániai m ³ termelés %-ában	Millió A romániai m ³ termelés %-ában	Millió A romániai m ³ termelés %-ában	Millió A romániai m ³ termelés %-ában	Millió A romániai m ³ termelés %-ában
Kovácsna	16,7	0,1	1,6	0,0	1,2	0,0
Hargita	441,3	1,6	460,9	2,1	527,6	3,0
Maros	11 978,6	42,3	9 292,1	42,0	8 191,2	41,8
Összesen	12 436,6	43,9	9 754,6	44,1	8 720,3	44,5
					7 534,9	41,5
					5 913,3	41,0
					5 618,8	38,9
					5 308,1	36,3
					5 618,8	38,4

Forrás: Statistica teritorială, 2000.

lesedő ivóvízpiacon. A palackozáshoz szükséges csomagolóanyagok gyártására több befektetés történt, amelyek a kihasználatlan erőforrás jövőbeni hasznosításában üzletet látnak. Gondot jelent a műanyag palack használatából adódó jelentős mennyiségű hulladék, amelynek utóhasznosítása nem megoldott.

A Székelyföld természetes erőforrásai közül megemlíthető a *rézérc* és a *kaolin*, amelyekből ugyan sem helyi, sem regionális szinten nem termelnek ki jelentős mennyiséget. E két ágazat helyzetére az általános bányászati válság a jellemző. Mindkét alapanyag kitermelését környezeti károk kísérik, érezhető a leépítések nyomán kialakult szociális feszültség is a bányatelepüléseken. Ebben az ágazatban is megkezdődött a magánosítás (példa erre a Hargita-fürdőn értékesített kaolinbánya).

A *kőbányászat* mindhárom megyében nagy volumenű termelési értéket állít elő. A sepsibükkszádi és a gyergyóújfalusi bányák kitermelése a legjelentősebb. A térség vezető kőbányászati társasága a csíkszeredai Hamerock Rt.

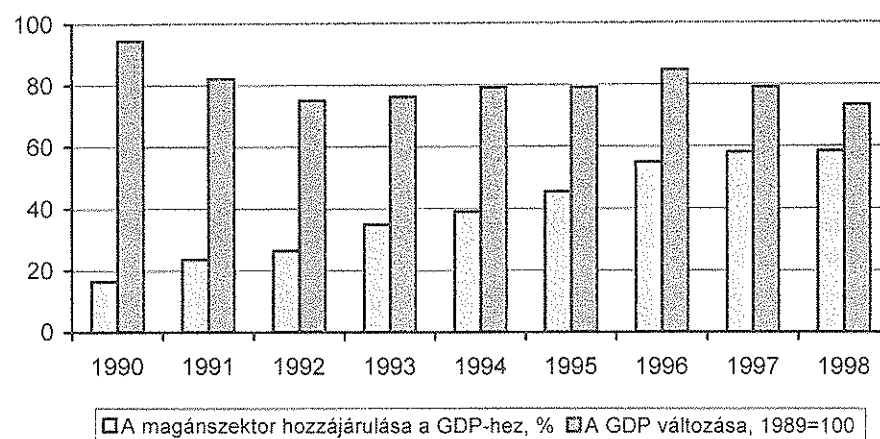
4. Magángazdaság és vállalkozások

Románia gazdasági átmenete nem könnyelhető el sikertörténetnek. A kelet-közép-európai országoktól eltérően Románia nem került még biztonságos gazdasági fejlődési pályára. A többi országokhoz hasonlóan itt is készültek stratégiák a gazdasági átmenet gyors és „fájdalommentes” megvalósítására, ám az állami szektor privatizálási folyamata mellett nem szenteltek elegendő figyelmet a kis- és középvállalatok fejlesztésére.

A magánszektor hozzáadott értékbeli hozzájárulásának mértéke 1990–1998 között a háromszorosára nőtt, de a 60% alatti érték még mindig nem megfelelő nagyságrend, az állami tulajdoni részarány szerepe továbbra is jelentős (42. ábra).

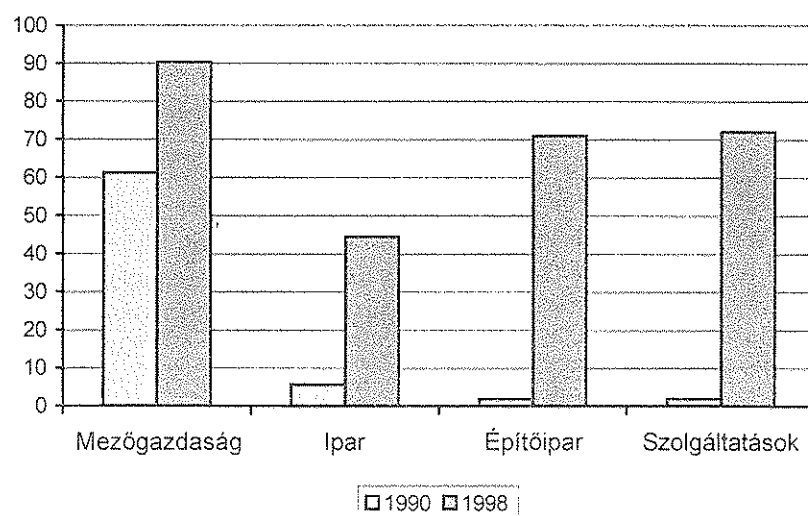
A magántőke szerepe elsősorban a szekunder és a terciér ágazatokban jelentős, amely a privatizáció eredménye, ugyanis ezek az ágazatok korábban kizárólag állami vállalatok tulajdonában voltak (43. ábra). A mezőgazdaság már 1990-től 90%-ban magántulajdonba került, amelyet az építőipar és a szolgáltatások követtek a privatizációban és a fentebbi sorban is. A legutolsó helyen az ipar áll. Ennek az az oka, hogy a nemzetgazdaság szempontjából lényeges vállalatok 1998-ban még állami kézben voltak. 1998 és 2002 között az ipar magánosítása felgyorsult.

42. ábra

A magánszektor fejlődése, 1990–1998

Forrás: Dochia, 1999.

43. ábra

A magánszektor részaránya a hozzáadott értékben ágazatonként, 1990–1998, %

Forrás: Dochia, 1999.

A Székelyföld 5,2%-os népességaránya mellett az aktív vállalkozások 4,4%-át adja Romániában, a vállalkozásintenzitás az átlagosnál alacsonyabb (73. táblázat).

73. táblázat

A vállalkozások területi eloszlása, 2000

Megye	Aktív vállalkozások	%	Összes jegyzett cég	%	Felszámolás alatt álló cégek	%	Törölt cégek	%
Kovácsna	7 268	0,9	7 500	0,9	19	0,3	213	0,7
Hargita	8 779	1,1	9 091	1,1	33	0,4	279	1,0
Maros	19 667	2,4	20 349	2,4	122	1,6	560	1,9
Összesen	35 714	4,4	36 940	4,4	174	2,3	1 052	3,6

Forrás: A Román Kereskedelmi és Iparkamara adatai alapján.

A hatályos gazdasági társasági törvény (31/1990) minimális tőke jegyzésére kötelezi a vállalkozásokat: mindössze 2 millió lej (60 euró) kft. és 25 millió lej (760 euró) részvénytársaság esetében. Ráadásul a jegyzett tőkének nem kell megegyeznie a tényleges tőke nagyságával. A vállalkozások nagy része csak abban az esetben jegyez a törvényes minimumnál nagyobb tőkét, ha tevékenysége fejlesztéséhez banki hitelre van szüksége. Számos példa van arra, hogy minimális tőke mellett több milliárdos tevékenységet folytatnak és több tucat embert foglalkoztatnak sikeres vállalkozások. Emiatt a vállalkozások jogi forma szerinti összetétele nemigen tükrözi a szervezeti fejlődést és fejlettséget (44. ábra).

A kis tőkéjű vállalkozások általában korlátolt felelősségű társaságot vagy egyéni vállalkozást jegyeztek, amelyek adminisztrációja egyszerű, könnyebben elsajátítható. A két vállalkozási forma száma annak függvényében is változik, hogy az adózási és egyéb feltételek könnyítették vagy nehezítették egyik vagy másik vállalkozási forma nyereség lehetőségét.

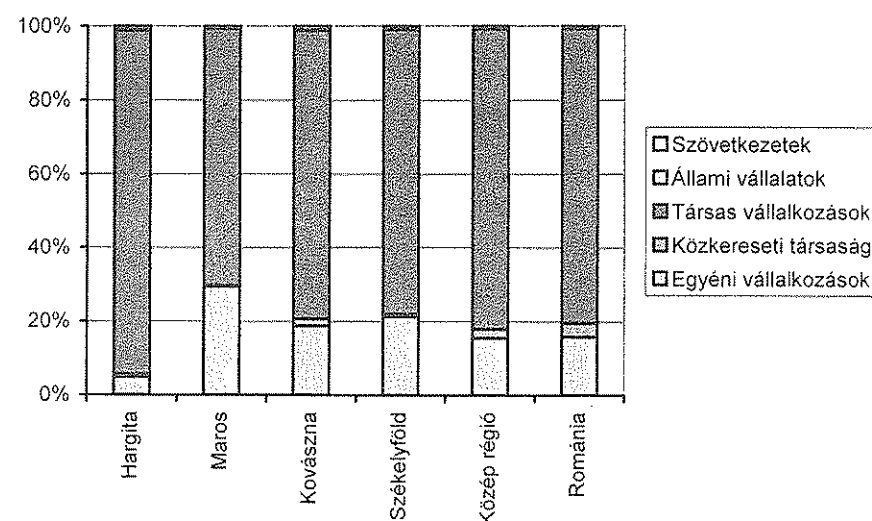
A korlátolt felelősségű társaságok és a részvénytársaságok országos és regionális száma, illetve részaránya nem mutat jelentősebb területi sajátosságokat (74. táblázat).

A külföldi befektetők szerepét a román gazdaság talpra állításában a rendszerváltozás utáni különböző kormányok más-más szemlélet alapján ítélték meg. Az 1990-es évek első felében a külföldi befektetőket hátrányosan megkülönböztető törvény volt életben, számukra a vállalkozások létrehozása és működtetése a belföldi vállalkozásokhoz képest diszkriminatív feltételek mellett történt. Ennek korrekciójára a 1996 utáni kormányzás ideje alatt került sor,

amikor egész sor új törvényt (például a devizajogszabály, a bankcsődtörvény, a jegybanktörvény stb.), és lényeges könnyítéseket hoztak a külföldiek beruházására vonatkozóan.

44. ábra

A vállalkozások számának megoszlása jogi forma szerint, 2000

Forrás: A Román Kereskedelmi és Iparkamara adatai alapján.

74. táblázat

A vállalkozások számának megoszlása jogi forma szerint, 2000

Megnevezés	Székelyföld		Közép régió		Románia	
	száma	%	száma	%	száma	%
Rt.	1 236	3,3	2 829	3,2	25 766	3,6
Kft.	27 222	73,7	69 216	77,8	645 866	76,4

Forrás: A Román Kereskedelmi és Iparkamara adatai alapján.

A Székelyföld dinamikusan fejlődő, viszonylag jelentősebb létszámot foglalkoztató ipari szervezetei a vegyesvállalati körből kerülnek ki. A székelyudvarhelyi Ikos Conf Rt. sikertörténetnek számít a román textilipari ágazatban. A társaságot az első magánosítási törvény után vezetői és alkalmazotti kivásárlással adták el, és azóta háromezeröttszáz fő feletti foglalkoztatottjával, valamint az árbevétel szerint is a textilipari nagyvállalatok kategóriájában az országos első helyet foglalja el. A cég férfiöltöny, zakó, nadrág gyártására szakosodott. Kizárólag exportra termel, a legnagyobb megrendelői a Bauler, Digel, Gross, Leithauser, Canda stb. A teljes alap- és kiegészítőanyag importból származik.

A szintén székelyudvarhelyi Infopress Rt. az új iparágnak számító nyomdaipar zászlóshajója. Tíz év alatt országos összevetésben is a legnagyobb nyomdaipari kapacitást fejlesztette ki, és 2000-ben az ISO 9001 minősítési fokozatot is megszerezte. 2001-ben a Baring Central European Fund (BCEF) 5,8 millió dolláros beruházással lépett a vállalatba, magával hozva egy 4,2 millió dolláros beruházási hitelt a BRD – Groupe Societé Générale Banktól. A társaság elsősorban hazai piacra gyárt, de jelentős külföldi megrendelése is vannak.

A Csíki Sör Rt. az osztrák Brau Union tulajdonában levő csíkszeredai sörgyár. A legnagyobb gyártókapacitással rendelkezik az országban és a Székelyföld legnagyobb árbevételű sörgyára. A hazai márkák (Csík, Hargita) mellett az új tulajdonos a saját márkái (például Gösser) töltésébe és forgalmazásába is belekezdett.

A Famos Rt. Székelyudvarhelyen a nagyvállalatok kategóriájában országosan első bútorgyártó társaság, amely 1999-re teljesen magántulajdonba került. Nemzetközi hírnévre a Louis Philippe cseresznyemodell gyártásával tett szert. Kizárólag exportra gyártó társaság, célpiaca főleg Németország, a Skandináv félsziget országai, Hollandia, az Egyesült Királyság és Oroszország.

A kézdívarhelyi Secuiana Rt. 1969-ben létrehozott textilipari vállalat a nadrágvarrásra specializálódott. Jelenleg a Kovászna megyei textilipari csoport legjelentősebb szereplője, valamint országosan is a legjelentősebb nadrágyártó vállalat. „Secuiana” névvel saját márkát hozott létre, amely már nemzetközileg elismert minőség.

A sepsiszentgyörgyi Dunapack Rambox Prodimpex Kft. a magyarországi Dunapack Rt. romániai leányvállalata, romániai és a szomszédos országok piacára gyárt csomagolóanyagokat. A beruházás nagysága meghaladta a 7 millió dollárt.

A Gedeon Richter Romania Kft. (Marosvásárhely) az Armedica gyógyszer-gyár teljes tulajdonának megszerzésével Maros megye egyik legjelentősebb vállalatává nőtte ki magát. Az Armedica Rt. a román gyógyszeripar egyik legnagyobb vállalata volt, a tulajdonos- és technológiaváltással újra fajsúlyos szerep-

lője lett a román gyógyszeriparnak. A külföldi tőke nagysága a vállalatban húszmillió dollár.

A marosvásárhelyi Azomureș Rt. Románia egyik legnagyobb vegyipari társasága. A vontatott privatizációs folyamat lezárása után a fő tulajdonos a Transworld Fertilizers Holding Luxemburg, valamint a Broadhurst Investments Ltd és Lindsell Enterprises Ltd. Termékei közt megtalálható a mezőgazdaságban hasznosított különféle műtrágyák, vegyszerek, továbbá a különböző hasznosítású fényképpapírok.

A sósvízének gyógyhatásáról híres Szováta legnagyobb fürdővállalata a Salina Invest Rt. A privatizációs folyamat végeredményeként a magyarországi Danubius Hotels Rt. és a Corvinus Rt. lettek a többségi tulajdonosok. A társaság célja a fürdővállalat teljes felújítása és minősíttetése. A befektetett tőke nagysága meghaladja a 4 millió dollárt.

A székelyudvarhelyi Melinda Impex Kft. építőanyag nagykereskedésével és disztribúciós hálózatával a székelyföldi kereskedelmi vállalatok egyik sikeres, egyszemélyes magánvállalkozása, amely regionális szerepköre mellett egész Romániában számottevő nagykereskedelmet bonyolít le. Jelentős számú magyarországi építőanyag- és épületgépészeti cikk kizárólagos forgalmazója Romániában. Figyelemre méltó a vállalat szervezeti rendszerének felépítése, amely a piacgazdaság felé oly nehezen lépő ország egyik iskolapéldája is lehetne.

5. Tervek új iparszervezési formákra

A települések iparterületeinek hatékonyabb hasznosítására, a külföldi működő tőke fogadására, a települések gazdasági és társadalmi életének korszerűbb szervezésére már az 1990-es évek első felében voltak elképzelések, de ezeket sem törvényi háttér, sem kellő politikai akarat nem támogatta. Az első magyarországi *ipari parkok* tapasztalatainak birtokában 1998-ban utasították az akkori Román Fejlesztési Ügynökséget, hogy tegyen javaslatot az ipari parkok romániai rendszerét szabályozó törvényre.

A törvény 1999-ben jelent meg, amelynek végrehajtását a kapcsolódó rendeletek megjelenésének hiánya akadályozta. A késlekedés oka az volt, hogy a törvényben megfogalmazott kedvezményrendszert az akkori kormányzat nem volt képes garantálni. A 2000. évben hivatalba lépő új kormány első gazdasági szabályozási lépése az volt, hogy visszavonta a törvényt, és helyette kormányhatározatot bocsátott ki (65/2001), amely szabályozta az új feltételrendszer mellett kialakított ipari parkok működését. A kedvezmények nagyon elapadtak, ennek

következményeként az addig megépült ipari parkok (például az aradi) sem kapták meg az ipari park címet.

Az első előrelépést a Phare 2001 Románia ipari park fejlesztési programja jelentette. Ennek lényege az, hogy zöldmezős ipari parkok kialakítása esetén az állam 50%-ban hozzájárul az infrastruktúra kiépítéséhez. A programban való részvétel elsődleges feltétele az ipari park cím megléte. A programtól az remélhető, hogy megszületnek az első ipari parkok Romániában.

A magyar nemzetiségű vállalkozók gazdasági tapasztalata, a magyarországi ipari parkokkal kiépített kapcsolatok fejlődése jelentős hatással volt a romániai gazdaságfejlesztési törvények megalkotására. 1998-ban ipari park konferenciát szerveztek a Székelyföldön. A konferencia eredménye a lehetséges székelyföldi ipari park modelleket tartalmazó kiadvány volt, amelyben konkrét fejlesztési elképzelések jelentek meg.

A fontosabb székelyföldi városokban foglalkoztak az ipari parkok kialakításának gondolatával, előtanulmányok, felmérések készültek létesítésükre. Céljuk a tőke fogadására koncentrált gazdasági területek kialakítása, a települések gazdasági életének jó megszervezése, a környezetvédelem, valamint a köz- és egyéni bevételek növelése.

A városok helyzete különböző: azok a városok, amelyek földrajzi elhelyezkedése előnyös, könnyen bevonhatnak a fejlesztési célokra külterületeket, míg más településeken a hasznosítható terület minimális, az önkormányzat területszegény. Ennek az a következménye, hogy amíg a területtel rendelkező települések könnyen tudnak zöldmezős befektetések útján megvalósuló ipari parkokban gondolkodni, addig a beépítettebb településeken a volt ipartelepek újrahasznosítása és a belterület ésszerű átrendezése teszi lehetővé az elképzelések megvalósítását.

A Székelyföldön jelenleg négy ipari park szervezése folyik.

A Marosvásárhely közvetlen szomszédságában elterülő terület hasznosításának célja a vidrászegi repülőtér és az E60 európai nyomvonal szállítási lehetőségeinek kihasználása. A szállítási lehetőségeket a vasúti kapcsolat is erősíti. Elképzelések szerint több száz munkahely létesítésére lesz lehetőség. A projekt megvalósítására a megyei önkormányzat pályázott és nyert jelentős összeget. Ha a projekt megvalósul, a Közép régió első ipari parkja itt jön létre Phare-támogatással.

Székelyudvarhelyen több ipari parkos elképzelés született: a Falukertje ipari park, a Felsőlok ipari park, valamint a Centrum Invest ipari park. Az első kettő zöldmezős beruházás, a Centrum Invest egy volt fatelep rekonstrukciós programja. A város elsősorban a könnyűipar, az elektronika és elektrotechnika, az élelmiszeripar, a magas szintű fafeldolgozás és a fémmegmunkálás területén várja az új befektetőket.

A csíkszeredai ipari park kialakítására a városnak két elképzelése van: a Taplocai ipari park és a Traktorgyári ipari park. Mindkét terület infrastrukturális ellátottsága jó, a területek magántulajdonban vannak. A Traktorgyári ipari park területén, a volt traktorgyárban minimális tevékenység még ma is folyik, a gyárat – a felhalmozott adósság és a rossz ingatlanállag miatt – azonban még nem lehetett privatizálni.

Sepsiszentgyörgy város az Oltmező ipari park és a Szépmező ipari park kialakítására fogalmazott meg elképzeléseket. Az ingatlanok magántulajdonban vannak. A városban jelentős számú külföldi beruházás van, egy ilyen terv megvalósulásával jelentős számú munkahely kialakítására van igény, amely a város és a térség szabad munkaerőjét foglalkoztatni tudja.

Az első romániai *inkubátorházak* a Székelyföldön jelentek meg. Csíkszeredában és Gyergyószentmiklóson jöttek létre gazdaságfejlesztési inkubátorházak, amelyek biztató eredményeket értek el.

A Hargita Megyei Innovációs és Inkubációs Szövetség 1994 szeptemberében alakult az EU Phare programja keretében, különféle csatlakozó romániai támogatással. A szövetség alapszabályzatban rögzített céljai és szolgáltatásai a következők:

- vállalkozásbarát társadalmi és intézményi környezet megteremtése,
- kis- és közepes méretű vállalkozások létrejöttének és működésének segítése,
- vállalkozói inkubátorház és innovációs központ létrehozása és működtetése,
- tanácsadó és információkövetítő hálózat kialakítása a megyében,
- a vállalkozók oktatásának, képzésének megszervezése, koordinálása és támogatása,
- kedvező feltételek teremtése a vállalkozók tőkeerejének növelése érdekében, ennek megfelelően hitelprogram, garanciaprogram, segélyprogram működtetése,
- infrastrukturális, technikai szolgáltatások az arra rászoruló vállalkozók részére,
- partnerkeresés, a működő tőke vonzása,
- bekapcsolódás az európai gazdasági és kereskedelmi információs hálózatba, kapcsolattartás és információcsere más országok vállalkozói és inkubációs központjaival,
- az alapszabály által rögzített célokra hazai és külföldi pénzügyi források feltárása és kezelése.

A két városban egyaránt saját ingatlanon működik a tevékenység. Az állandó munkahelyek száma közel kétszáz. A munkahelyek a még üres létesítmények

üzembe helyezésével növelhető. A betelepített kisvállalkozók számára termelési infrastruktúrát és ágazatspecifikus szolgáltatásokat nyújtanak.

A szövetséghez évente ezer kisvállalkozó és magánszemély fordul tanácsadásért, információért. A kérdések leggyakrabban a pénzügyi támogatási formák folyósítására, a banki hitelezésre, az üzleti terv elkészítésére, a marketing-, jogi, humán erőforrás-menedzsmentre, a termelő berendezések megvásárlásának lehetőségére vonatkoznak.

Az északolasz Friuli-Venezia-Giulia régió kezdeményezésére szerveződött a VICLI-program (kis- és középvállalkozások virtuális klaszterezése), amelyben Hargita Megye Tanácsa is részt vett. A program célja a meglévő ipari koncentrációk feltérképezése volt. A szakmai partnerséget és a program megvalósítását a Hargita Megyei Innovációs és Inkubációs Központ vállalta. A VICLI-projekt keretében a szakemberek feltérképezték azokat az iparágakat, amelyekben a megyében a legtöbb cég szakosodott. A felmérés adatai szerint Székelyudvarhelyen a nyomdaiparban, Gyergyó vidékén a ffeldolgozásban, míg Csíksban a textiliparban figyelhető meg erőteljesebb koncentráció. A kézművesség Korondon jelenik meg nagy számban.

Kézműipari klaszter Korondon

A klasszikus ipari körzet gazdasági modelljének sok jellemzője fedezhető fel a korondi kézművesiparban. Korondon több mint 800 kis- és középvállalkozás működik, amelyek megosztják egymás közt a különböző magas minőségű kézműipari termékek termelésének, forgalmazásának és értékesítésének feladatait. A feladatok megosztása a családi házak elhelyezkedésének függvényében történik: a Korondon való értékesítésben elsősorban azok a családok vesznek részt, amelyek háza a főút mellett található, a mögöttük lévő házak tulajdonosai elsősorban a termékek előállításával és más piacokon történő forgalmazásával foglalkoznak. A korondi kézművesek Románia egész kereskedelmi kézműiparát lefedik, informális megbeszélések alapján osztják meg egymás között a különböző részpiacokat. Ugyancsak informálisan történik a piackutatás, a piaci információk megosztása és beépítése a termelési tevékenységekbe. A szolgáltató cégekkel való együttműködés viszont gyenge, leginkább pénzügyi szolgáltatásokat vesznek igénybe. A kézműipari termékek előállításához szükséges technikai tudás apáról fiúra öröklődik. A gazdasági és a szociális életet informálisan vezetik, jól működő kapcsolati háló létezik a magánszektor és a közintézmények között. Szoros kapcsolat jellemzi a kézműipart és a korondi lakosok kulturális és társasági életét. Korondon a kézművesség életforma.

Forrás: Sánduly, 2002. 122–123. o.

VII. FEJEZET

PIACI SZOLGÁLTATÁSOK

A Székelyföld szolgáltatási ágazatainak mennyiségi és minőségi mutatói a térség elmaradottságának jelzőszámai. A tercier szektor foglalkoztatja az aktív keresők 29,9%-át. A 144 ezer foglalkoztatott közel kétharmadát három alágazatban – a kereskedelem, az oktatás és az egészségügyben – találjuk (75. táblázat). A piaci jellegű szolgáltatások modernizációt ösztönző alágazatainak jelenléte rendkívül szerény. Feltűnően alacsony (0,8%) a pénzügyi szolgáltatások részaránya, ami egyébként a román gazdaságra általában is jellemző. Kedvező viszont, hogy Marosvásárhely Románia negyedik legfontosabb pénzügyi központja.

A szolgáltató ágazatok alacsony részesedése a jövőbeni fejlesztések lehetséges irányaira is rámutat. A gazdasági fellendülés ugyanis a fejlett piaci szolgáltatások markánsabb jelenlétét igényli.

1. Kereskedelem

A kereskedelmet Románia legdinamikusabb fejlődő gazdasági ágazatként tartják számon.

Az egy főre jutó kereskedelmi forgalom alapján a Közép régió ugyan az országos átlag alatt van, azonban a román régiók sorában – az országos átlagnál négyszer kedvezőbb helyzetű főváros után – a második helyet foglalja el (76. táblázat).

Az áruforgalmi mutatók nyilvánvalóan nem jelzik ténylegesen a települések kereskedelmi forgalmát, mert sok esetben a fiókvállalatok forgalma a központok székhelyén kerül nyilvántartásba. Sok országos hálózattal rendelkező kereskedelmi vállalkozásnak a székhelye Bukarest. A nagy kereskedelmi forgalmat lebonyolító megyék jó szállítási összeköttetéssel és 300 ezer lakos feletti nagyvárossal rendelkeznek. A vásárlóerő aránya a falu és a város viszonylatában elbillent a város, főleg a nagyváros irányába. A kereskedelmi forgalom áruösszetételét a kelet-európai normák szerint alakul, vezető helyen az élelmiszerek forgalma áll (77. táblázat).

75. táblázat

A tercier szektor ágazataiban foglalkoztatottak száma, 2000, ezer fő

Megye	Összesen	Kereskedelem	Szálloda és vendéglátás	Közlekedés	Hírközlés	Pénzügyi szolgáltatások	Ingatlan-kezelés	Közigazgatás	Oktatás	Egészségügy	Egyéb
Kovácsna	29,3	9,8	1,3	2,5	1,0	0,7	1,8	1,8	5,0	4,0	1,4
Hargita	43,1	14,3	2,8	4,7	1,3	1,0	2,3	2,1	7,4	5,5	1,7
Maros	71,6	21,4	2,7	8,6	2,5	2,3	3,5	2,6	13,5	10,4	4,1
Összesen	144,0	45,5	6,8	15,8	4,8	4,0	7,6	6,5	25,9	19,9	7,2

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

76. táblázat

Kereskedelmi forgalom a romániai régiókban, 2000

Régió	Jövedelem, millió euró	%	Egy főre jutó kereskedelmi forgalom, euró
Északkelet	2 367	7,9	622
Délkelet	2 810	9,4	955
Dél	2 933	9,8	841
Délnyugat	1 541	5,3	638
Nyugat	1 891	6,3	922
Északnyugat	3 108	10,4	1 088
Közép	2 920	9,8	1 100
Bukarest	12 267	41,1	5 350
Összesen	29 837	100,0	1 326

Forrás: Országos Kereskedelmi Hivatal adatai alapján.

77. táblázat

A kereskedelmi forgalom megoszlása árucsoportok szerint, 2000

Megnevezés	Élelmiszer, millió euró	%	Nem élelmiszerek, millió euró	%	Vendéglátás, millió euró	%
Románia	9 597,30	32,2	19 698,55	66,0	540,79	1,8
Kovácsna	87,12	40,9	118,98	55,8	7,11	3,3
Hargita	137,85	44,3	162,90	52,4	10,17	3,3
Maros	193,52	37,1	313,42	60,1	14,57	2,8
Összesen	418,49	40,0	595,30	56,9	31,85	3,0

Forrás: Országos Kereskedelmi Hivatal adatai alapján.

A multinacionális kereskedők aktivitása fokozódik, míg 1996-ban csak a Metro volt a román piacon, addig 2002-re már a Selgros, a Carrefour, a Billa, a Profi, az XXL, a Mega Image, a Cora, az Intermarche és a Lecerc is megjelent a romániai nagyvárosokban. Érdeklődési területük elsősorban a főváros és a nyolc háromezres nagyváros. A Székelyföld vásárlóereje a Brassóban és Kolozsváron megtelepedett központoknak jelent fizetőképes keresletet. 2000-ben tárgyalások kezdődtek egy marosvásárhelyi Metro áruház létrehozására, de a gazdasági elemzések szerint nem volt biztosított az a vásárlói erő, amely méreteiben megfelelt volna a rentabilitásnak. Ezek a nagyságrendek azonban nem lesz-

nek tarthatók, mert a verseny erősödésével a piaci pozíciók védelme érdekében a százezres vonzaskörzetek is befektetési célponttá válnak.

A kereskedelem meghatározó ágazata a kiskereskedelem, a forgalom 75%-a itt bonyolódik. A Székelyföld nagykereskedelmi hiányosságai érződnek a fogyasztói árakban is. Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda városok nagykereskedelmi funkciói egyaránt gyengék. Brassó a régió nagykereskedelmi központja. A Székelyföld egyes településeitől 50–150 km távolságra fekvő nagyváros azonban a székelyföldi kiskereskedelemmel nem épített ki szervezett kapcsolatokat.

2. Pénzügyi szolgáltatások

A Székelyföld pénzügyi ágazata – miként az alacsony foglalkoztatotti létszámmal már érzékelhettük – kezdetleges állapotban van. A mennyiségi mutatók azonban ennek ellenére bizakodásra adnak okot (78. táblázat).

A három székely megye országos helyzetének értékeléséhez három mutatószámot használunk: az egy lakosra jutó összes betétek nagyságát, a kiadott hitelek területi megoszlását, valamint a bankkártyával rendelkező lakosság részarányát.

A lakosság jövedelme fogyasztásra szánt összegekre és megtakarításokra bontható. A fogyasztás a jövedelemnek a napi életvitelhez szükséges kiadások fedezésére fordított pénzt jelenti, míg a megtakarítások a későbbi, nagyobb beruházást igénylő javak megvásárlására fordíthatók.

Azokban a térségekben magasabb a jövedelem, ahol többet tudnak megtakarítani, vagyis ahol nagyobb a pénzmegtakarítás volumene. A pénzmegtakarítás egyik formája a bankbetét. Ennek területi értékei fontos információkat szolgáltatnak a térségek iránt érdeklődő befektetőknek is.

A lakossági megtakarítások az értékpapírok és a bankbetétek révén térnek vissza a gazdasági körforgásba. Mivel Romániában nagyon gyenge a tőkepiac, a lakossági megtakarítások nagy része *bankbetétek* formájában jelenik meg a gazdaságban.

Az 45. ábra azt mutatja, hogy a legkevesebb betét a Kárpátokon kívüli megyékben képződik, ez alól csak Bukarest és Constanța megye a kivétel. Erdélyben Temes, Kolozs, Szeben, Brassó, Bihar megyék a listavezetők. A három székely megye közül Maros megyének sikerült közelítenie a vezetőkhöz, Hargita, valamint Kovácsna megye is az országos átlag körül helyezkedik el.

78. táblázat

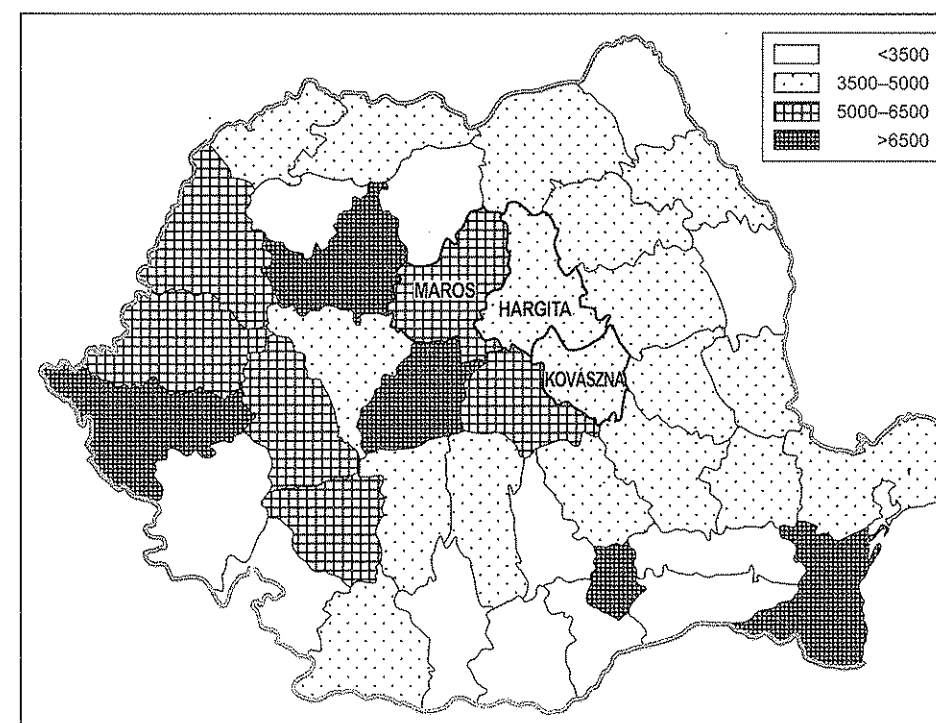
Banki mutatók a Székelyföldön, 2001

Mutató	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye
Banki ügyfelek összesen, db	181 805	255 544	552 754
Ebből			
– állami vállalatok	192	171	745
– magánvállalkozások	6 629	9 905	14 376
– magánszemélyek	173 436	243 097	533 075
– egyéb	1 548	2 371	4 558
Bankhitelek, milliárd lej	660,6	617,7	952,4
Ebből			
– rövid lejáratú	514,6	510,7	804,5
– közép és hosszú lejáratú	146	107	147,9
Valutahitelek, milliárd lej	209,3	500,2	1 064,80
Látra szóló betétek, milliárd lej	200,1	218,7	562,4
Ebből			
– gazdasági egységek	174,1	191,6	485,9
– lakosság	26	27,1	76,5
Lekötött betétek, milliárd lej	803,6	1 279,40	2 646,50
Ebből			
– gazdasági egységek	88,6	106,5	526,1
– lakosság	715	1 172,90	2 120,40
Valutás látra szóló betétek, milliárd lej	160,3	311,8	646,8
Ebből			
– gazdasági egységek	112,5	247,5	490,5
– lakosság	47,8	64,3	156,3
Valutás lekötött betétek, milliárd lej	229,6	423,4	781,8
Ebből			
– gazdasági egységek	76,4	68,9	116,4
– lakosság	153,2	354,5	665,4
Kiadott bankkártyák, db	23 136	27 940	59 194
– lejjben	23 044	27 858	58 893
– valutában	92	82	301

Forrás: A Román Nemzeti Bank éves jelentése, 2002.

45. ábra

Az egy lakosra jutó banki betét összege, 2001, ezer lej

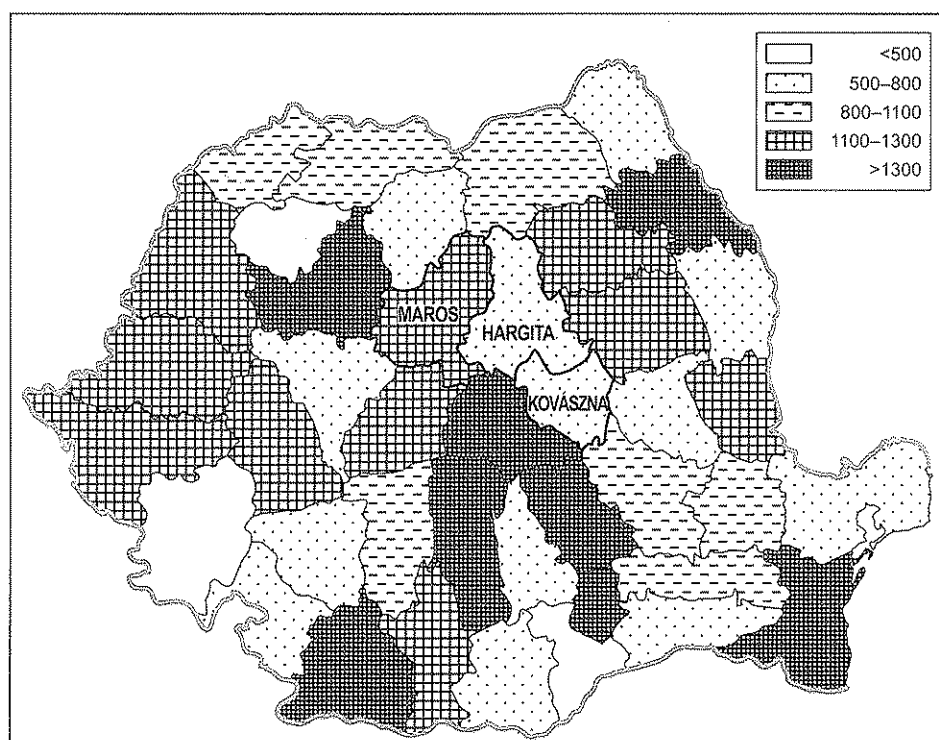

Forrás: A Román Nemzeti Bank adatai alapján.

A bankhitelek volumenéről kétféle következtetést lehet levonni. Egyrészt, ahol magas a banki hitelezés, arra a vidékre élénk gazdasági élet jellemző. Másrészt viszont a hitelek nagysága a gazdaság számára szükséges tőke hiányára is utalhat. A bankhitelek alapján összeállított 46. ábra szerint meglehetősen homogén a régiók képe. A hitelek volumenére vonatkozóan megállapítható, hogy inkább a gazdaságilag erős megyék esetében magasabb a hitelezési arány. A székelyföldi megyék az országos átlag körül helyezkednek el, Maros megye pozíciója a másik két székely megyéhez képest jobb.

46. ábra

A bankhitelek területi megoszlása, 2001, milliárd lej

Forrás: A Román Nemzeti Bank adatai alapján.

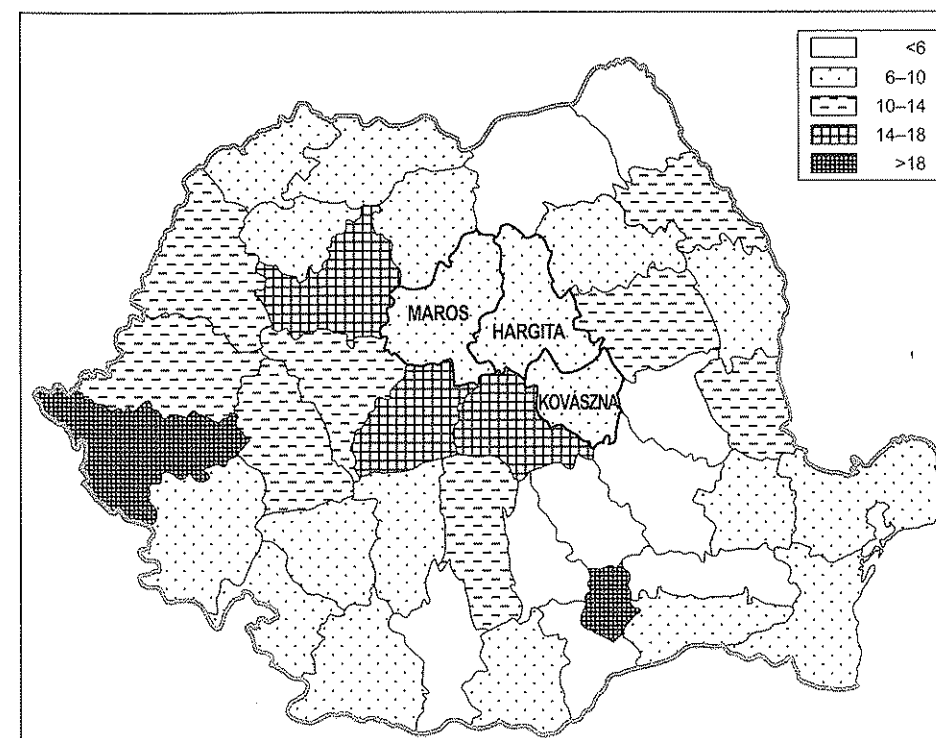
A bankkártyával rendelkező lakosság arányából érdekes következtetések vonhatók le. A bankkártya használata elsősorban bizonyos műveltségi szintet feltételez, ezt bizonyítják a világszerte tapasztalt tendenciák. Vagyis a fejlettebb, magasabb műveltségi szinten lévő országokban elterjedtebb a bankkártya, mint a gyengén fejlettekben. Másrészt a bankkártyához bizonyos nagyságú jövedelem is tartozik, hisz ha az egyén jövedelme túl alacsony, már a banki kezelési költség miatt sem gazdaságos a bankkártya használata. Harmadszor, a bankkártyák használatához a banki automatákra, az üzleti terminálokra, vagyis fejlettebb üzletpolitikára van szükség, a vállalkozónak van pénze és hajlandó is beruházni a fejlett technológiába.

E megállapítások szerint egy országban az a régió, ahol elterjedtebb a bankkártyák használata, gazdagabb, fejlettebb és lakossága innovatív.

A Kárpátokon kívüli megyékben a legkevésbé elterjedt a bankkártyák használata. Erdélyen belül Temes, Kolozs, Szében és Brassó megye áll az első helyen, a székely megyék az országos átlag körül helyezkednek el (47. ábra).

47. ábra

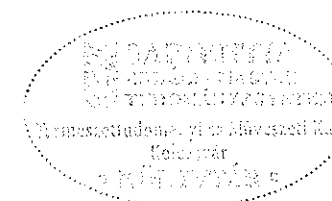
A bankkártyával rendelkező lakosok aránya, 2001, %

Forrás: A Román Nemzeti Bank adatai alapján.

3. Lakossági infrastruktúra

A román nemzetgazdaság egyik legnagyobb problémája az örökölt infrastruktúra hiányossága és annak folytonos romlása. A gazdaság alulfinanszírozottsága miatt nem volt lehetőség jelentős infrastrukturális beruházások megvalósítására, mi több, még a szocializmusból örökölt infrastruktúra karbantartását sem sikerült elvégezni.

Először a lakáshelyzetet tekintjük át (79–80. táblázat), ezt követően a lakosság életkörülményeit javító infrastruktúrát mutatjuk be.

79. táblázat

Lakásállomány, 2000

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Székelyföld összesen	Székelyföld a romániai százalékában
Lakások száma, db	83 960	123 636	213 935	421 531	5,3
Állami lakás, db	4 168	3 890	15 294	23 352	6,2
Lakásterület, ezer m ²	2 907	4 252	7 475	14 634	5,3

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

80. táblázat

Fajlagos lakásmutatók, 2000

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Székelyföld összesen
Ezer lakosra jutó lakások száma, db	364,2	362,0	355,6	359,2
Ebből				
– állami lakás	18,1	11,4	25,4	19,9
– egy lakosra jutó alapterület, m ²	12,6	12,4	12,4	12,5

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

A lakossági arányok alapján a Székelyföld – kismértékben ugyan – jobban áll az országos átlagnál mind az ezer lakosra jutó lakásszámot, mind az egy lakosra jutó lakás-alapterületet tekintve. Maros megyében a lakások jelentős aránya van állami tulajdonban, ez az arány Hargita megyében viszont nagyon alacsony.

A 81. táblázat a lakók életminőségét befolyásoló ellátottsági adatokat mutatja.

Az alapvető települési infrastrukturális ellátottság a Székelyföldön országos átlag feletti képet mutat. A legszembetűnőbb eltérés a gázellátásban mutatkozik, az ország gázzal ellátott településeinek több mint egynegyede a Székelyföldön található. Ennek magyarázata, hogy a Székelyföld, ezen belül is Maros megye az egyik legfontosabb gázkitermelő vidéke az országnak. Hasonló következtetésre juthatunk a közművesített települések arányát illetően is (82. táblázat).

81. táblázat

Az infrastrukturális ellátottság néhány jellemzője, 2000

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Székelyföld összesen	Székelyföld Románia százalékában
Települések száma	161	294	583	1 038	6,5
Ivóvízzel ellátott települések, db	29	85	72	186	6,1
Ivóvíz-fogyasztás, ezer m ³	18 068	22 022	31 406	71 496	4,2
Csatornázott települések száma	15	16	38	69	10,2
Csatornahálózat hossza, km	146	224	539	909	5,6
Gázzal ellátott települések, db	12	22	251	285	27,9
Gázfogyasztás, ezer m ³	115 282	116 470	806 539	1 038 291	11,3
Zöldterület, ha	115	296	317	728	3,6

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

82. táblázat

A közművesített települések aránya, 2000

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Székelyföld összesen	Románia összesen
A csatornázott települések aránya, %	9,3	5,4	6,5	6,6	4,2
A gázzal ellátott települések aránya, %	7,5	7,5	43,1	27,5	6,4
Ivóvízzel ellátott települések aránya, %	18,0	28,9	12,3	17,9	18,9

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

Csatornázásban a Székelyföld nem nagymértékben, de meghaladja az országos átlagot. A legnagyobb különbség a gázellátásban mutatkozik, Maros megye településeinek közel felében már van vezetékes gáz. Az ivóvízellátást vizsgálva láthatjuk, hogy a székelyföldi átlag kissé elmarad az országostól. E mutatóban Hargita megye áll jóval a többi megye előtt, míg Maros megyének elég nagy a lemaradása.

VIII. FEJEZET

TURIZMUS

1. A turizmus tényezői

A Székelyföldön kibontakozó turizmus több tényezőn alapul: egyfelől a *turisták keresleti preferenciáin*, amelyeket elsődlegesen a motiváció, a szabadidő és a turisztikai szolgáltatások megvásárlására fordítható diszkrecionális jövedelem, vásárlóerő határoznak meg; másfelől a térségbe érkező vagy ide csalogatandó turisták minél szélesebb körű igényeit kielégíteni hivatott *kínálaton*, annak minden összetevőjével együtt. A Székelyföldre látogató turista motivációja a helyi adottságokból felépített kínálatához, elsősorban a megfelelően tált attrakciókhoz, vonzerőkhöz kapcsolódik. A turisztikai piac szegmentációja szinte önmagától működő folyamat, a térség kisugárzása, ismertsége, megközelíthetősége, a küldő területektől való távolsága már beindít egyfajta szelekciót a potenciális turisták körében. Ezt a folyamatot a térségben működő idegenforgalmi szolgáltatások szervezői és értékesítői a közvetítő szektorral együtt jól megalapozott marketingtevékenységgel tudják befolyásolni, kínálati adottságaiknak megfelelően megcélózhatnak bizonyos fogyasztói célcsoportokat. A Kárpát-medencében és Romániában az audiovizuális és írott média tevékenységének köszönhetően a potenciális turistákban kialakulhatott már valamiféle kép a Székelyföldről.

Leegyszerűsítve a problémának két oldala van: egyfelől az a turista jön a Székelyföldre, akit a Székelyföld idegenforgalmi kínálata érdekel, másfelől, ahhoz, hogy a Székelyföldre (több) turista jöjjön, a keresletnek megfelelő kínálat kialakítása, megléte szükséges.

Ebben a megközelítésben nyilvánvaló, hogy mind a kínálat, mind a kereslet dinamikusán változik mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt. Két szélsőséges szituáció vázolható fel:

- a) Az a kereslet jelenik meg a Székelyföldön, amely egy statikusnak feltételezett kínálatra épít, vagyis a turizmus szervezői *a már meglevő kínálatnak* próbálnak piacot keresni (pl. a már felépített szálláshelyek tulajdonosai próbálják eljuttatni ajánlatukat egyes utazási vásárokra);

- b) A keresleti trendek ismeretében a kínálat *folyamatosan igazodik* a kereslethez, az eladhatóság, értékesíthetőség szempontjai szerint (az előbb említett szálláshelyek működtetői próbálnak kiegészítő szolgáltatásokat is nyújtani, felismerve az aktív szabadidős tevékenységek, pl. természetjárás, lovaglás, kerékpározás iránti igényt).

A valóságban valahol a két helyzet közötti állapot tapasztalható: a székelyföldi turizmusszervezők igyekeznek úgy alakítani kínálatukat, hogy az versenyképes legyen, empirikus ismereteik vannak a keresleti preferenciákról, de – a nagyobb vállalatokat, az országos turisztikai tevékenységekben évtizedes tapasztalattal rendelkező menedzsereket leszámítva, tehát főleg a számos új turisztikai kisvállalkozás, magánkezdemenyezés esetében – aligha lehet szó tudatos, piackutatásra alapozó termék- és desztináció- vagy éppen régiómarketingről. Többek közt azért sem, mert a Székelyföld nem egyetlen turisztikai termék magva sajátos márkajellelggel, hanem egy olyan széttagolt térség, amely a lényegéhez tartozó kulturális örökség révén képes több szolgáltatáscsomag kínálatában is hasonló márkajellelggel felbukkanni. De ez inkább csak a magyarországi célcsoportok, potenciális turisták figyelmének megragadásában tapasztalható meg és kevésbé a hazai, romániai piacon. Ha vállalati szinten történnek is marketing erőfeszítések, ezek jórészt a reklámtevékenységre, értékesítési csatornákra, vásárlásösztönzésre, tehát jórészt termékszintű marketingakciókra korlátozódnak. A stratégiai marketingtervezés területi alkalmazásának szükségességét a megyei, sőt a települési önkormányzatok is felismerték, külső szakértők bevonásával fejlesztési stratégiák és koncepciók kialakítására törekednek, s ebben nagy szerepet játszanak az európai integrációt elősegíteni hivatott előcsatlakozási alapok, finanszírozási programok, amelyeket már a turisztikai profilú vállalkozások fejlesztésére és infrastrukturális beruházásokra is felhasználtak (pl. a Sepsiszentgyörgy melletti Sugásfürdő sípályáját és a parajdi falusi turisztikai hálózat létrehozását Phare-alapokból is finanszírozták).

A termék- és régiómarketing összefüggéseinek vizsgálatát és székelyföldi alkalmazási lehetőségeit tárgyalta néhány olyan regionálisnak induló, nemzetközi részvételű, de végül mégiscsak lokálisra sikeredett rendezvény, mint amilyenek a Székelyudvarhelyen, illetve Sepsiszentgyörgyön megrendezett turisztikai vásárok és konferenciák voltak. Ezeken az önkormányzati szféra (ideértve a Tourinfo irodákat), a szakmai egyesületek, intézmények, vállalkozások és a civil szféra szembesíthette nézőpontját. Felmerült a székelyföldi márkajellel, az egységes arculat megteremtésének, a hálózati együttműködés elvének gondolata is, de tulajdonképpen látványos előrelépés nem történt, már ami a kitűzhető célok megállapításának, a térségi turizmusfejlesztési stratégiák közös kidolgozását, a feladatkörök kijelölését, a programok kidolgozását illeti. Vagyis nem sikerült még integrálni a különféle kezdeményezéseket.

Azt, hogy a Székelyföld, mint fogadóterület, mint turisztikai termékek sokaságát kínáló térség hogyan jelenik meg a romániai, a kelet- és közép-európai piacon, mennyire versenyképes, hogy a térségben megnyilvánuló turisztikai tevékenységeknek milyen hatásuk van a térség társadalmi, gazdasági és kulturális életére, természetes és épített örökségére, azt csak hosszú távú kutatás képes megválaszolni. A jelen kutatás tapasztalatait összegző tanulmányban csupán arra próbálunk választ keresni, hogy mi jellemző a Székelyföldön realizált keresletre és kínálatra, melyek azok a tényezők, amelyek mindezeket befolyásolhatják és melyek a lehetséges beavatkozási pontok és módok a turizmus várható hatásainak optimalizálása érdekében?

1.1. Attrakciók

A Székelyföldön számos olyan település létezik, ahol a turizmusból származó bevételek akár szálláshelyeken, akár étkeztetésben, vendéglátásban, akár szabadidős programokkal kapcsolatos szolgáltatásokban jelennek meg. A szálláshelyek jelentik ugyan a fő turisztikai szolgáltatást, amelyhez étkezés is kapcsolódhat vagy ugyanazon egységben, vagy egy partneregységben, de mint bármely turisztikai desztinációra, úgy a Székelyföldre is fokozottan érvényes, hogy a turista nem azzal a céllal érkezik a térségbe, hogy egy bizonyos szállodában aludjon, egy bizonyos vendéglőben étkezzon. A Székelyföld felé irányuló turisztikai motivációjú utazások célpontját a térség vonzerői, menedzselt vagy nem szervezett attrakciói jelentik (Puczkó-Rátz, 2000).

A turisztikailag valamelyest hasznosított vonzerők mellett vannak még potenciális vonzerők is, amelyek jelenleg még azért nem sorolhatók a turisztikai attrakciók közé, mert nem eléggé ismertek, megközelítésük nehézkes, vagy éppen csak terepjáróval, gyalog lehetséges, és ami nem utolsó szempont az, hogy nem épül rájuk semmiféle turisztikai termék, szolgáltatáscsomag. Itt elsősorban egyes természeti adottságokra kell gondolnunk, mint pl. a Vargyas-szorosra, a Kakukk-hegy vulkáni kráterére a Dél-Hargitában, a Persányi-hegység egyes geológiai kuriózumaira (Gódra-karszt) vagy éppen régészeti emlékeire (Kakasbarázda, Kustaly vára stb.), de éppígy említhetjük a kevésbé vagy egyáltalán nem kiépített hegyvidéki tájakat a tájképileg látványosabb Kelemen-havasokban, de még a Hagymás-hegységben is.

A székelyföldi turizmuszекtorban működő vállalkozások számára a fő cél a minél nagyobb bevétel és jövedelem elérése, ami pl. a szálláshelyeken az átlagos tartózkodási idő növelését feltételezi. Ez azonban csak a szabadidő-eltöltési programkínálat változatosabbá, az egyes attrakciók ismertebbé és elérhetőbbé tételével lehetséges. Például a Gyilkos-tó-Békás-szoros nemcsak a Gyergyó vi-

déki szálláshelyek vendégeinek jelenthet egynapos programot, hanem a sóvidéki (Szováta, Parajd, Korond), Udvarhely vidéki (Székelyudvarhely, Zetelaka, Farkaslaka, Tibód, Fenyéd, Máréfalva stb.), Csík vidéki (Tusnádfürdő, Csíkszereda, Csíkrákos, Csíkminszent, Hargitafürdő stb.) szálláshelyek vendégei számára is. Az egyes attrakciók egyedisége, látványossága (mint amilyen a Gyilkos-tó és a Békás-szoros) még a háromszéki, marosszéki kínálat kiegészítésére is érdemes. Sepsiszentgyörgyről ennek az attrakciónak a megtekintése közel 320 km-es utazást feltételez, ami egynapos programnak eléggé fárasztó, főleg ha útközben még Csík és Gyergyó vidékének látványosságait is szeretné megtekinteni az utazó. Ezért a kimondottan székelyföldi turizmus szempontjából előnyösebb helyzetben a Csík és Udvarhely vidéki szálláshelyek vannak. Azt sem szabad elfelejteni, hogy azoknak a székelyföldi turizmuszervezőknek, akik elsősorban a magyarországi vendégekre, fogyasztókra koncentrálnak, híd szerepük is lehet a szomszédos moldvai, dél-erdélyi, munténiai attrakciók megismertetésében. Ha van olyan piaci célcsoport, amelyik magyar közvetítéssel megbízhatóbbnak, biztonságosabbnak, otthonosabbnak érzi a román kultúra (pl. moldvai kolostorvidék, sinajai Peles-kastély) vagy a román lakosság által lakott területek természeti örökségének (Csalhó, Bodzamenti-Előkárpátok iszapvulkánjai) megismerését, akkor a székelyföldi magyar turizmuszervezők viszonylagos versenyelőnyre tehetnek szert mind a magyarul nem tudó román kollégákkal szemben, mind azokkal a magyar szervezőkkel szemben is, akiknek nincsenek a Székelyföld határain túlmutató ismereteik és kapcsolataik.

A Székelyföld turizmuszекtorát gazdagító szállodaipari egységek igen nagy valószínűséggel csak a turisztikai motivációkkal utazók költségéből nem tudnák fenntartani magukat. Elsősorban a városi létesítmények azok, amelyek az ún. üzleti turizmusból, konferenciaszervezési feltételek biztosításából és nem utolsósorban az egyes városok fizetőképesebb fogyasztóinak nyújtott vendéglátási és szórakoztatási vagy akár fitness és wellness szolgáltatásokból könyvelhetnek el jelentős bevételeket.

Az attrakciók általában többé-kevésbé integráltak és nem elkülönülve jelennek meg a turisztikai termékekben. Néhány vonzerőtípus azonban egyes sajátos turizmusformák kialakítását teszi lehetővé. Ha a szabadidős turizmusban nem is annyira egyértelmű az egyes attrakciótípusok iránti keresleti preferenciák differenciálódása, a gyógy-, a téliport- és a kulturális turizmus eléggé elkülöníthető, mind a keresett vonzerők és felkeresett helyek, mind a turisztikai tevékenységek és igénybevett szolgáltatások tekintetében. Kínálati oldalról nyilván ez egyes sajátos szolgáltatásokat is megkíván, amelyeknek felépítése és működtetése specifikus munkaköröket, szakemberek bevonását feltételez.

1.2. Ásványvizek, gyógyturizmus

A Székelyföldön fellelhető természeti adottságok közül egyediséggel, a legjelentősebb potenciállal a változatos eredetű, összetételű és gyógyhatású ásványvizek, valamint a hegyvidéki területek klimatikus adottságai (a levegőminőség, ionizáció, aerosolok, hőmérsékleti és páratartalmi jellemzők) rendelkeznek, amelyek a balneoterápia, illetve a klimatoterápia számára nyújtanak kedvező feltételeket. A 3–5 hónapig tartó hótakaró jelenléte pedig a télisportok gyakorlásának kedvez.

A három megye legjelentősebb ásványvizes területei a következők:

- 1) A Kelemen-havasoktól délkeletre, de már a kristályos-mezozoos szerkezeti övbe ékelődő Bélbori- és Borszéki-medence, a Besztercei- és a Gyergyói-havasok között, a Kis-Beszterce és mellékveze a Bor-patak mentén, keletebbre Hargita megye határán a Tölgyes környéke;
- 2) A Görgényi-havasok északkeleti lábainál, a Maroshévíz–Déda közötti Felső-Maros áttörésnél Gödemesterháza (Zebrák-völgy) és Maroshévíz (Bánffy-fürdő, Urmánczy-fürdő) területe;
- 3) A Gyergyói-medence délnyugati része: Gyergyóvárhegytől és Gyergyóremetétől, Gyergyócsomafalva és Gyergyóújfalu valamint Vasláb térségéig;
- 4) A Felcsíki- és Középcsíki-medencében Karcfalva, Csíkdánfalva, Csíkmadaras, Csíkrákos, Csíkszereda, Zsögödfürdő vonalán, a keleti peremen Ajnádtól Csíksomlyóig húzódó vonalon;
- 5) Az Alcsíki-medencében az Olt mentén Csíkszentkirálytól Tusnádig, illetve Tusnádfürdőig, valamint a keleti peremen Csíkmenaságtól Csíkszentgyörgyön és Csíkkozmásra át Lázárfalváig. Ezen feltörési vonalak folytatódnak délebbre is a Csomád–Büdös-hegycsoport térségében;
- 6) A Csíki-havasok, a Torjai-hegység és a Nemere-hegység közé ékelődő Kászoni-medencében Kászónjakabfalva, Kászónimpér és a Kászónfeltíz közelében levő Répáti-borvízcsopot;
- 7) Az Olt alsó-háromszéki szakaszán, a Csomád déli lábánál Sepsibükszád és Mikóújfalu, a Bodoki-havasok és a Baróti-hegység között Málnásfürdő és Sepsibodok térségéig;
- 8) A Bodoki-havasoktól keletre, a Felső-Háromszéki-medence északi peremén Torja és Kézdiszentkereszt, a medence közepe táján a Kézdivásárhely melletti Fortyogófürdő és Hatolyka ásványvíz-feltörései jelentősebbek, de a leghíresebb a Háromszéki-havasok nyugati lábai alatt Kovászna fürdőváros térsége;

- 9) Alsó-Háromszéken, a Baróti-hegységben Sugásfürdő és Előpatak borvizei a legjelentősebbek, a Baróti-hegységtől északnyugatra, a Dél-Hargita lábainál elterülő Erdővidéken Bibarcfalva, Székelyszáldobos, valamint a Dél-Hargita hegy lábait feldaraboló völgyekben (Kormos, Barót vize, Kégyós, Fenyős patakok);
- 10) A Hargita hegységben és annak nyugati vulkáni fennsíkján számos ásványvíz ismert, néhányat helyi fürdők hasznosítanak: Hargitafürdő, a csíkszentimrei Büdösfürdő, a Vargyas-patak vízgyűjtőjében Királyfürdő, Szeltersz, valamint Felső-Homoród mentén Szentegyháza, Homoródfürdő jelentős.

Az említett ásványvizes területeken az utóvulkáni eredetű gázfeltörések, a vízzáró kőzetrétegek ásványösszetétele hatására rendkívül sokféle, de túlnyomó részben szénsavas, bikarbonátos, kalciumos, magnéziumos, vasas, kénes, enyhén sós vizek formájában jelennek meg, melyek ivó- és fürdőkúra formájában hasznosíthatók szív- és érrendszeri, mozgásszervi (reumatikus, csont- és ízületi fájdalmak), emésztőrendszeri (gyomor, máj, epe, vékony- és vastagbél gyulladással problémái stb.), idegrendszeri stb. panaszok kezelésére. Egyes esetekben – sőt ha figyelembe vesszük a potenciálisan hasznosítható gyógytényezők előfordulási helyeinek sokaságát, az esetek túlnyomó részében – ezeket a forrásokat nem is annyira a szakszerű, fürdőorvosi gyógykezelésben hasznosítják, mint inkább szabadidő-eltöltési létesítményekként (borvizes strandok) vagy még úgy sem.

A Székelyföld dombsági területein, Udvarhely vidékén, a Sóvidéken, a Maros völgyében Alsóidecs és Marosszentgyörgy térségében szintén előfordulnak ásványvizek, de ezek már az Erdélyi-medence peremén kigyűrődött sóövezettel (diapír-redők övezete), illetve a medence központi, fennsíkjellegű területeinek szénhidrogén-telepeivel állnak összefüggésben. A Sóvidéki-medence déli szárnya (Parajd és Korond környéke, Árcsó) abban is szerencsés, hogy – habár a termőtalaj elég gyenge minőségű – olyan ásványvizek bukkannak fel, amelyek összetételében még érződik a vulkáni mofettaudvar gázfeltöréseinek hatása is. Sós vizeket találunk tehát Szovátán sós tavak formájában, amelyeket a gyógyhatású szappan iszapok is kiegészítenek; Parajdon mélyfúrásból kerül felszínre a sós termásvíz, melyet mesterséges létesítményben (szabadtéri strand és kádfürdő) hasznosítanak; Székelykeresztúr mellett a Sós-kút-fürdőnél stb., Szejkétfürdő „petróleumos” ásványvizeit szintén gyógyhatású tőzegiszap egészíti ki, mofettája azonban nem működik. Sós ásványvizek ismertek még a Homoródok vidékéről is (Oklád, Homoródkarácsonfalva), de ezek megközelíthetőségi körülményei nem kedveznek a turisztikai hasznosításnak. Marosszentgyörgyön, Marosvásárhely közvetlen közelében jódtartalmú konyhasós vizeket tártak fel, amelyeket szabadtéri strandon és fürdőkabinokban hasznosítottak. Az Erdélyi-

medence peremén feltörő sós ásványvizek általában mozgásszervi, reumatikus és nőgyógyászati, bőrgyógyászati problémák kezelésére alkalmasak.

A három megye számos gyógyüdülője közül a Turisztikai Minisztérium által az utazási kiállításokra, vásárokat eljuttatott ismertető-hívogató anyagokban már csak Szováta, Tusnádfürdő és Kovászna szerepel, ezeket tekintik még országos jelentőségű gyógyturisztikai attrakcióknak. Ezek mellett még megjelenik a Bálványosfürdő fölött, a Sósmezői-hágón, a híres torjai Büdös-barlang közelében található egykori szanatórium, a Best Western hotellánc részeként ismert Kárpátok gyógyszálló.

Látványosabb változások 1989 után igazából csak egyes városokban történtek, némely esetben a főútvonalak mentén található falvakban és üdülőhelyeken. Mindent összevetve jelenleg a Székelyföldön nem lehet a nemzetközi piacon versenyképes gyógyturisztikai kínálatról beszélni. Fő okként az üdülőhelyeken található szálláshelyek leromlott állapotát (főleg a villák, de a szállodák is), az általános infrastruktúra feljavításának vagy megteremtésének késését, településrendezési törekvések és azok megvalósításának hiányát lehet megjelölni.

Az egykor virágzó székelyföldi gyógyturizmus telepítő tényezőiként nyilvánított ásványvizek, gázömlések, gyógyiszapok nagy részének turisztikai szerepe ma arra korlátozódik, hogy az egyes térségek lokális vonzerőleltárát gazdagítsák, egy-egy plusz objektumot kínálva a környéken kirándulóknak, de nem csábítanak hosszabb tartózkodásra. Ennél magasabb szintű hasznosításuk akkor szavatolható, ha feltárásuk, vegyelemzésük, kataszterezésük újra megtörténik, továbbá megfelelő védelmi és területrendezési intézkedéseket hoznak, korlátozva a körzetükben történő építkezéseket. Hargita-fürdő esetében a számos illegálisan felépített nyaralóház lehetetlenné vagy nehezkessé, költségesebbé teszi az ivóvíz- és szennyvízcsatorna rendszer kiépítését, a talajba jutó szennyvíz veszélyezteti az ásványvizek felszín alatti vízgyűjtőjét.

1.3. Hótakaró, hegyvidéki domborzat, téli sportok

Ha rápillantunk a Székelyföld domborzati térképére, szembeötlő, hogy a hegyvidékek mennyire meghatározó szerepet játszanak. A történelmi Székelyföld legmagasabb csúcsa a Madarasi-Hargita (1800 m), a más területekkel kiegészült három megyét tekintve azonban a térség legmagasabb pontja Maros és Suceava megye határán, a Kelemen-havasokban a Kis-Pietrosz (2102), ez egyben a Keleti-Kárpátok romániai részének is egyik legmagasabb csúcsa. Ugyancsak a Kelemen-havasokban található Hargita megye legmagasabb csúcsa a Rekettyés is. Háromszéken, Kovászna megyében a Lakóca-tető már csak 1777 m.

A Székelyföld másik nagy idegenforgalmi potenciálját – az ásványvizek mellett – a téli szezon relatív hosszúsága (decembertől olykor áprilisig), a hótakaró minősége, vastagsága képezi (100 cm-t is elérheti a Hargitán és a Görgényi-havasokban). A Székelyföld legkedvezőbb adottságú helyein sajnos nem találkoznak a természeti és a nemzetközi színvonalú télisport-turizmus gyakorlásához szükséges művi feltételek. Az a tény, hogy a Hargita két oldalán élő lakosság körében több évtizedes hagyománya van a lesiklásnak, sífutásnak, újabban pedig a túrasízés, snowboardozás, motoros szánózás kezd divatba jönni, távlatilag nagy lehetőségeket villant fel. Síegyletek, gyárak munkaközösségei, klubok erőfeszítései révén már több menedékház, villa, panzió épült elsősorban Hargita-fürdőn és a Madarasi-Hargitán. E két üdülőhely jelentheti a Hargita-hegység központi része turisztikai fejlesztési modelljének a magját.

A Székelyföldön jelenleg még nincs a Brassó közelében levő Pojánához hasonló kiépítettségű és látogatottságú télisport terület. Pojána előnye, hogy Románia egyik legnagyobb városától (több mint 300 ezer lakos) mindössze 20 km-re esik, az 1000 m átlagmagasságú, enyhén hullámos tönkfelszín fölötti 800 m szintkülönbségű, elég meredek hegyoldal északi kitettségű. Amikor Brassó-Pojánán már nem annyira jó a hótakaró minősége, a Madarasi-Hargitán, sőt Hargita-fürdőn és Komandón még jól lehet sízni. Ezért, ha regionális léptékű ágazati szempontú fejlesztésről van szó, e két síterep maximális figyelmet, elsőbbséget érdemel. A kisebb sípályák inkább a helyi térségi keresletet elégítik ki, a fejlesztésekre irányuló kezdeményezéseket azonban támogatni kellene, már csak a térség téli imázsának kialakításában játszott szerepük miatt is. A Görgényi-, a Kelemen-havasok és a Gyergyói-havasok kedvező terepadottságainak feltárása és kihasználása, akár csak a Hargita, Hagymás-hegység esetében, abból kell kiinduljon, hogy a megközelítési útvonalak feljavítása, kiépítése hol igényli a legkisebb beruházást, a legkisebb mértékű beavatkozást a táj struktúrájába. Bár több helyütt felbukkannak helyi kezdeményezések a regionális fejlesztési stratégiákban, nyilván azok a területek fognak prioritást élvezni, amelyeknél, ha a terepadottságok és a hóviszonyok kevésbé kedvezőek is, a téli sportok gyakorlásához szükséges infrastrukturális és konjunkturális elemek egy része már adott (megközelítési útvonalak minősége, nagyobb városok közelsége, a terület „bejáratottsága”, lesiklopálya és felvonó-útvonal, menedékházak, ivóvíz stb.).

1.4. Természeti tájak, aktív és kalandturizmus

A Székelyföldet felépítő domborzati egységek meglehetősen változatos tájakat tárnak a látogató elé. Tájéki szempontból van néhány romániai viszonylatban is kiemelkedő objektum (a legfontosabbak: Békás-szoros, Gyilkos-tó, Szent Anna-tó, Tusnádi-szoros, Felső-Maros-áttörés, Nagy-Hagymás-Egyes-kő-Terkő vonulat, Rétyi-nyír, a szovátai Medve-tó stb.), de ha összevetjük Székelyföld egyes domborzati egységeit vagy tájegységeit Románia vagy a Balkán-félsziget, az Alpok más területeivel, elég sok konkurense lehet vidékünknek a hazai és a nemzetközi aktív turizmus piacán.

Ha a régió tájegységeit a tájképi adottságok, látványélmény gazdagsága, mélysége alapján próbálnánk rangsorolni, akkor egyrészt magára a tájalkotó elemek kontrasztjára, másrészt a szemléltetőre gyakorolt hatás milyenségére kell figyelniük (a szubjektív percepcióra). Ez utóbbinak, vagyis a tájélménynek, a szubjektív percepciónak a kutatása meglehetősen kiforratlan terület, inkább a pszichológia hatáskörébe tartozik, eredményeit az attrakciómenedzsment tudja hasznosítani az egyes interpretációs technikák révén (Puczkó-Rátz, 2000).

A látvány befogadásának képessége erősen személyiségfüggő, a táj vonzerejének értéke nemcsak a látványosságban, hanem a tájhoz kapcsolt képzetekben, szellemi tartalmakban rejlik. Pl. Wass Albert vagy Tamási Áron, Nyíró József műveinek elolvasása, átélése nyomán a táj megtelik olyan tartalmakkal, amit csak az él meg, aki az illető műveket olvasta. Az interpretációs technikák hatékonysága abban rejlik, hogy a turizmusszervező, az idegenvezető nemcsak a tájat tárja a látogató elé, hanem a „táj lelkét”. A turista számára nem annyira az attrakció, hanem inkább az élmény a fontos, ezt hajlandó megfizetni. Az attrakcióval való találkozás öröme, izgalma az, aminek hatására az egyszeri látogató esetenként visszatérő vendéggé válik. Nemcsak a Békás-szoros impozáns méretei, a Szent Anna-tó legendával átitatott hangulata a döntő, hanem az is, ahogyan a vendég a vendéglátói körében, a vendéglátó településen, a helyi társadalomban érezheti magát.

A specifikusan székelyföldi kínálatot kereső turisták, ha valamely vidéki település falusi turisztikai szolgáltatásait veszik igénybe, sokkal esélyesebbek a természeti környezettel, az autentikus helyi társadalommal, kultúrával, hangulattal való találkozásra. A városokban levő szállodák, panziók vendégei inkább kulturális jellegű turisztikai tevékenységet végeznek. Az egyes üdülőhelyek vendégei, ha hosszabb ideig tartózkodnak az adott helyen, mondjuk gyógykezelés céljából, részben kontaktust létesíthetnek a természeti értékekkel.

A Székelyföld látványos tájainak jó része – részben azt is mondhatjuk, szerencsés módon – viszonylag távol esik a fő közlekedési útvonalaktól, nem rendelkezik a turisztikai kiépítettség legminimálisabb elemeivel: a higiénés alap-

szükségleteket, étkezést is biztosító szálláshelyekkel, biztonságosan járható útvonalakkal. A Székelyföld két leglátványosabb hegysége a Hagymás-hegység (a több száz méteres mészkőletörésekkel, karsztmezőkkel, rejtett barlangokkal, sziklaszurdokokkal), illetve a Kelemen-havasok (a 10 km-es átmérőjű vulkáni kalderával, a Reketyés-tengerszemmel, a szomszédos Suceava megyében található Tizenkét Apostol sziklacsoporttal, az Istenszéke szerkezetmorfológiai platójával), idegenforgalmi szempontból a legkevésbé kiépített térségek, kivéve a Gyilkos-tó–Békás-szoros környékét.

A kalandturizmus kategóriájába olyan aktív utazások tartoznak, amelyek többnyire természeti környezetben valamilyen veszélyérzettel, bizonytalansággal, izgalommal kombinált élményt nyújtanak. Az utazás lényege a borzongás, a részt vevő turisták valamilyen új, különleges élményt akarnak átélteni, vagy ki akarják próbálni saját korlátaikat (Puczkó-Rátz, 2000). A Székelyföldi terepadottságok mellett a hegyvidéki kerékpározás, motorozás, egyes erdei utak terepjáróval való bejárása önmagában kaland, ahol a természeti környezet csak háttér, a résztvevőnek teljes figyelme arra irányul, hogy le tudjon küzdeni bizonyos akadályokat, hogy minél nagyobb sebesség mellett meg tudjon maradni a kerékpár nyergében, vagy hogy ne boruljon fel a terepjáróval.

Ökoturizmusról a Székelyföldön még csak a civil kezdeményezések szintjén lehet beszélni. Tanösvényt építettek ki a Mohos-tőzegláp területén, ennek hatása azonban éles vitákat váltott ki a természetvédelmi fórumokon. Egy másik kezdeményezés a Gyilkos-tó körüli tanösvény, amely a tó morfológiai, limnológiai, biológiai jellemzőit mutatja be. Távlatokat nyithat az ökoturisztikai elképzelések megvalósításának a 236/2000-es kormányhatározat, illetve a 462/2001-es természetvédelmi törvény, mely lehetővé teszi egyes védett területek bérbe vételét, azzal a kitéttel, hogy a vállalkozó garantálja a terület hatékony védelmét. Ehhez az szükséges, hogy a területek védett értékeinek tudományos feltárása megtörténjen, a területre gazdaságilag hatékony kezelési tervet készítsenek. Ez a jogi háttér elméletileg lehetőséget teremt a Tátrai Nemzeti Parkhoz hasonló desztináció kiépítésére, saját adminisztrációval, bevételi forrásokkal. A Nagy-Hagymás–Gyilkos-tó–Békás-szoros esetében a megvalósítás egyik legnagyobb akadályát a Hargita és Neamț megye közötti „határvillongások”, a területek tulajdonjogi helyzetének problémái, a területi menedzsment hiányosságai jelentik.

Nemzeti park létesítését tervezik a Kelemen-havasokban is, amely magában foglalná a Maroshévíz–Déda közötti Felső-Maros-áttörést is.

Romániai és európai összevetésben a Székelyföld versenyképes adottságokkal rendelkezik a vadászat és a sporthorgászat fejlesztésére. Vadállománya gazdag (barnamedve, gímszarvas, vaddisznó, őz, farkas, róka, hiúz, vadmacska, siketfajd, nyírfajd stb.), a székelyföldi vadásztársadalom kapcsolatrendszerére pedig

fejlettnak mondható. A vadgazdálkodáshoz hozzátartozik a vadásztatás is, ahol elsősorban a nyugati, fizetőképesebb vadászokat fogadják szívesen. A hatékony erdő- és vadgazdálkodást az hátráltatja, hogy még mindig folyamatban van az erdős területek visszaszolgáltatása.

1.5. Kulturális és örökségturizmus

A Székelyföldön megtapasztalható turistaáramlás legjelentősebb részét az autóbusszos Erdély- vagy Székelyföld-körút típusú utazások teszik ki. Ezeket erdélyi vagy magyarországi utazási irodák, szakmai és társadalmi szervezetek szervezik, támaszkodva a helybéli szálláshely-, étkezési és szórakozási kínálatra.

A Székelyföld fő vonzerejét – legalábbis egy meghatározott keresleti csoport számára – a természetközeli, hagyományörző falusi társadalom, maga a tájjal együtt élő falusi ember vagy annak mítosza adja. A Székelyföldön számos olyan falusi település van, amelynek önkormányzati vezetői a falusi turizmus megteremtésében látják a falu megmaradásának egyetlen esélyét, a fiatalok helyben tartását, jövedelmek biztosítását, a helyi kultúra megőrzését, ápolását. Komoly remények fűződnek a turistaforgalom nyomán jelentkező bevételekhez. Nagy erőfeszítések árán hírnevet szerzett magának a vendéglátásban: Zetelaka, Parajd, Farkaslaka, Gyergyószárhegy és Csíkrákos, melléjük kezd felzárkózni Tibód, Máréfalva, Fenyéd, Csíkmindszent, Sepsibükszád, Gelence. A falusi turizmus előmozdításában nagy szerepük van egyes kezdeményező személyeknek, csoportoknak, kistérségi összefogásoknak. Általában elmondható, hogy a vidékfejlesztési elképzelésekben, elsősorban a Hargita és Maros megyei kistérségi szerveződések többségében, a kistérségi fejlesztési koncepciókban a falusi turizmus fejlesztése, támogatása kiemelt célként szerepel.

2. Turisztikai infrastruktúra és szolgáltatáskínálat

A Székelyföld turizmusának fejlődése két évszázados múlta tekint vissza. A borvizek, sós vizek, mofetták, „büdös gödrök” gyógyhatását a helyi lakosság már régóta ismerte, amikor egyes esetekben a XVIII. században, mint pl. Bor-széken, nagyrészt azonban a XIX. század folyamán, annak második felében és a XX. század elején kezdtek kiépíteni bizonyos fürdőhelyeket. A két világháború pusztításai után az egyes üdülőhelyek szálláshelyei állami tulajdonba kerültek. Az államosítást követően újjáépítették a megrongálódott villákat, menedékházakat, megjelentek a diáktáborok. A hangsúlyozottan szociális jellegű szakszerve-

zeti üdültetéssel az egyes fürdőhelyek tömegturisztikai desztinációkká váltak. A turizmus koordinációs szerve az ötvenes években a Kárpátok Országos Turisztikai Hivatal, majd 1971-ben létrehozták a Turisztikai Minisztériumot. Ennek égisze alatt a Székelyföldön is épültek új szállodák, motelek, turistapihenők, kempingek stb. Az 1989-es változások után 10–12 év múltán csak tovább fokozódott számos turisztikai létesítmény, üdülőhely leromlása, drasztikusan lecsökkent a szálláskapacitás, az üdülőhelyek építészeti képét a pusztulás, gondozatlanság uralja.

Ugyanakkor új szálláshelyek – panziók és kisebb kapacitású szállodák – is megjelentek, elsősorban a nagyobb városokban (Marosvásárhelyen, Szászrégenben, Segesváron Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön), némely gyógyüdülőben (Tusnádfürdőn, Kovásznán, Szovátán, Hargitafürdőn, Homoródfürdőn, Maroshévízen, Marosfőn). A legtöbb új szálláshely a falusi panziók, fizetővendéglátó egységek esetében észlelhető: Maros megyében: Dános, Nyárádszereda, Nyárádremete, Kisadorján, Marosmonosfalva stb., Hargita megyében: Parajd, Korond, Farkaslaka, Tibód, Fenyéd, Máréfalva, Zetelaka, Zeteváralja, Ivó, Székelyvarság, Gyergyóújfalu, Gyergyószárhegy, Csíkszentdomokos, Csíkdánfalva, Csíkrákos, Gyimesközélpók, Csíkszentkirály, Nagytusnád; Kovászna megyében: Sepsibükszád, Málnásfürdő, Árkos, Illyefalva, Bikfalva, Zágón, Zabola, Gelence, Bibarcfalva, Kisbacon stb. említhetők példaként.

A szálláshelykínálat alakulására vonatkozólag érdemes összehasonlítani a Székelyföld kínálatát az országos és a jelenlegi Közép régió adataival (83–84. táblázat). A mennyiségi változást a férőhelyek számának, de még inkább a működőkapacitásnak a változása érzékeltetheti.

A férőhelyek száma a három megye átlagában 1990–1999 között mintegy 11%-kal csökkent, vagyis 2415 férőhellyel (21958-ról 19543-ra). Ezen érték részesedése mégis a Románia összesített kínálatán belül 6,2%-ról 6,9%-ra, a Közép régióon belül 49,6%-ról 54,2%-ra nőtt, ami azzal függ össze, hogy mind Románia egészére, mind a Közép régióra viszonyítva jóval nagyobb mértékű volt a csökkenés: közel 20%, illetve 18,6%-os.

A férőhelyek számának, illetve a működőkapacitásnak az alakulása különböző mértékű volt a három székelyföldi megye esetében.

Maros megyében a férőhelyek száma 12%-kal (763 hellyel) növekedett, de ez a növekedés nem volt folyamatos, hisz az első három évben (1990–1993 között) 43%-os csökkenés volt tapasztalható, majd 1994-re 75%-kal nőtt, aztán 1994–99 között 12%-kal nőtt; a legtöbb férőhelyet, 7498-at 1996-ban tartottak számon.

A működőkapacitás 25%-os csökkenése a férőhelyek számának növekedésével ellentétben arra utal, hogy a szálláshely-kínálatban nagyobb részesedése lehetett a szezonális működtetésű szálláshelyeknek.

83. táblázat

Románia és a Közép régió turisztikai fogadóképességének és vendégforgalmának alakulása, 1990–1999

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
<i>Románia</i>										
Helyek száma	353 236	312 407	302 533	293 036	292 479	289 539	288 656	287 943	287 268	282 806
Kapacitás, ezer hely-nap	77 022	64 124	55 870	57 434	53 255	53 540	53 639	52 027	53 164	51 275
Turistaforgalom, ezer fő	12 296	9 603	8 015	7 566	7 004	7 070	6 594	5 727	5 552	5 109
Vendégéjszakák, ezer éjszaka	45 512	31 927	26 076	24 769	23 296	24 111	21 838	19 612	19 183	17 670
Kihasználtsági mutató, %	57,8	49,8	46,7	43,1	43,7	45,0	40,7	37,7	36,1	34,5
<i>Közép régió</i>										
Helyek száma	44 241	38 600	37 632	35 244	38 794	37 584	36 513	36 997	36 915	36 026
Kapacitás, ezer hely-nap	11 645	10 131	9 160	9 076	8 244	8 585	8 586	8 681	8 838	8 960
Turistaérkezések, ezer fő	2 001	1 494	1 287	1 177	1 114	1 173	1 234	980	927	855
Vendégéjszakák, ezer éjszaka	6 341	4 659	3 798	3 517	3 495	3 552	3 337	3 020	2 831	2 627
Kihasználtsági mutató, %	54,0	46,0	41,5	38,7	42,4	41,4	38,9	34,8	32,0	29,3

Forrás: Statistică teritorială, 2000.

84. táblázat

A székelyföldi megyék turisztikai fogadóképességének és vendégforgalmának alakulása, 1990–1999

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
<i>Maros megye</i>										
Helyek száma	6 365	4 606	3 242	3 635	6 376	6 835	7 498	7 077	7 039	7 128
Kapacitás, ezer hely-nap	1 755	1 592	1 160	1 175	1 269	1 231	1 264	1 319	1 351	1 318
Turistaforgalom, ezer fő	278	246	252	222	184	165	245	185	142	124
Vendégéjszakák, ezer éjszaka	993	740	595	562	580	530	585	523	443	415
Kihasználtsági mutató, %	56,6	46,5	51,3	47,8	45,7	43	46,3	39,7	32,8	31,5
<i>Harghita megye</i>										
Helyek száma	11 058	9 695	10 013	9 745	9 399	9 399	8 793	9 200	9 346	8 952
Kapacitás, ezer hely-nap	2 739	1 530	1 775	1 760	1 349	1 326	1 422	1 417	1 591	1 565
Turistaforgalom, ezer fő	257	171	145	127	131	142	129	109	111	103
Vendégéjszakák, ezer éjszaka	1 018	653	526	443	463	514	442	428	421	358
Kihasználtsági mutató, %	37,2	42,7	29,6	25,2	34,3	38,8	31,1	30,2	26,5	22,9
<i>Kovácsna megye</i>										
Helyek száma	4 535	4 391	4 441	4 065	4 235	3 477	3 404	3 536	3 470	3 463
Kapacitás, ezer hely-nap	1 376	1 206	1 101	1 018	1 016	1 073	1 055	1 058	1 049	1 079
Turistaforgalom, ezer fő	124	90	85	68	81	78	83	72	73	71
Vendégéjszakák, ezer éjszaka	773	554	560	518	583	624	542	539	549	578
Kihasználtsági mutató, %	56,2	46	50,9	50,9	57,4	58,2	51,4	51	52,4	53,6

Forrás: Statistică teritorială, 2000.

Hargita megyében a férőhelyek száma mintegy 19%-kal (2106 hellyel kevesebb), a működőkapacitás viszont már átlagban 43%-kal esett vissza, a két csökkenési érték közötti feltűnő eltérés arra utal, hogy a tíz éves periódus végén a szezonális működtetésű szálláshelyek relatív jelentősége (részesedése megnőtt). Gyakorlatilag szállodák és villák szűntek meg, másrészt a csak 3–4 hónapig működtetett tanuló táborok, kempingek őrizhették meg korábbi szerepüket.

Kovácsna megyében a férőhelyek száma 37,5%-kal (1072 hellyel kevesebb), míg a működőkapacitás 21,5%-kal csökkent, azaz viszonylag nagyobb volt a működtetési periódus.

A három megye férőhelyeinek csökkenését tehát a Maros megyében regisztrált növekedés ellensúlyozta valamelyest. A működőkapacitás esetében az átlag 32,5%-os visszaesés mindhárom megye esetében igen jelentős csökkenést rejt: Kovácsna megye kínálata 21,5%-os, Maros megye 25%-os, Hargita megye viszont 43%-os veszteséget mutat!

A visszaesés nem székelyföldi sajátosság, országosan a működőkapacitás átlagban 33,4%-kal, a Közép régióban viszont „csupán” 23%-kal esett vissza.

A XX. század utolsó évének, a 2000-es évnek a működőkapacitásra vonatkozó adatai Románia egészére továbbra is – átlag 2,1%-os – csökkenést mutatnak 1999-hez viszonyítva, a Közép régió esetében viszont 2,1%-os növekedést. Regionális léptékben már statisztikailag is regisztrálható bizonyos fokú változás. A székelyföldi megyék esetében átlagban 0,5%-os a növekedés. E mutató mögött Hargita megye 3,5%-os, Kovácsna megye 3%-os további csökkenése, illetve Maros megye működőkapacitásának eléggé jelentős, 7,5%-os növekedése rejlik.

2000-ben a három megye összesített működőkapacitásának (85. táblázat) részesedése az országos kínálaton belül 7,9%-ra, azaz egy év alatt 0,2 százalékponttal nőtt, a Közép régióon belül 43,5%-ra, azaz további 0,7 százalékponttal csökkent. Összevetve ezt azzal, hogy a turisztikai szálláshely-kínálat növekedése a Székelyföldön (legalábbis megyei szintű adatok tükrében) Maros megye turizmus szektorának fejlődésével magyarázható (Segesvár, Szováta, Marosvásárhely, Szászrégen), a Közép régióban a másik három megye (Brassó, Szeben és Fehér megye) összesen 3,4%-os növekedést regisztrált, 10,3%-os részesedéssel az országos kínálatból (1999-hez képest 0,5%-kal növelték részesedésüket). Figyelembe véve Brassó, Szeben és Fehér megye adottságait, földrajzi fekvését, nem meglepő, hogy erőteljesebb lehet a turisztikai fogadóstruktúrák fejlődése e térségben, mint a székelyföldi megyékben. A Közép régióon belüli „konkurens” dél-erdélyi térségen haladnak át pl. az észak-déli irányú E81-es és a nyugat-keleti irányú E60-as nemzetközi közutak, itt található olyan városi központok mint Brassó, szomszédságában Brassó-Pojánával, Barcarozsnyó–Töröcsvár–Moács, valamint a Bucsecs–Prahova völgye turisztikai körzetekkel, a Fogarasi-

és a Szébeni-havasok északi előtere, Nagyszeben a Szébeni-medence szász településeivel, Vízaknával, aztán Báza gyógyfürdője, a Kudzsiri-havasok a dák várakkal, Gyulafehérvár és a Móc-vidék néprajzi régióval, karsztvidékekkel stb.

85. táblázat

A működőkapacitás (hely-nap) megoszlása Romániában, a székelyföldi megyékben és a Közép régióban, 2000

Szálláshely-típusok	Románia	Maros megye	Hargita megye	Kovácsna megye	Közép-regió
Összes szálláshely	50 197 142	1 425 951	1 509 619	1 046 582	9 148 858
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Szállodák	33 573 040	893 079	548 251	940 904	5 119 423
%	66,9	62,6	36,3	89,9	56,0
Motels	1 562 466	67 176	88 047	19 032	246 299
%	3,1	4,7	5,8	1,8	2,7
Villák	2 621 674	175 812	304 343	7 692	762 136
%	5,2	12,3	20,2	0,7	8,3
Menedékházak	1 969 476	0	40 567	3 660	569 429
%	3,9	0,0	2,7	0,3	6,2
Városi panziók	864 622	57 774	34 709	36 642	232 746
%	1,7	4,1	2,3	3,5	2,5
Agroturisztikai és falusi panziók	805 618	0	99 226	0	478 805
%	1,6	0,0	6,6	0,0	5,2
Kempingek	2 462 042	61 894	147 086	0	495 066
%	4,9	4,3	9,7	0,0	5,4
Tanuló táborok	5 523 365	162 920	247 390	21 080	1 164 010
%	11,0	11,4	16,4	2,0	12,7
Más összesen	814 839	7 296	0	17 572	80 944
%	1,6	0,5	0,0	1,7	0,9

Forrás: Sosiri și Innoptări în structurile... 2000.

A vizsgált területi egységek összesített és átlagolt adatai szerint is eléggé jelentős különbségek mutatkoznak a szálláshelykínálat struktúrájában. Nyilvánvalóan az összes szálláshelytípus működőkapacitásából a szállodai típusú fogadóstruktúrák a legjelentősebbek, ezek a legnagyobb kapacitású egységek, a legreprezentatívabb turisztikai üzletágat képviselik. Elsősorban a városokra, valamint a gyógyfürdőkre, klimatikus üdülőhelyekre jellemzőek, és attól függően, hogy milyen környezetben, milyen erőforrásokra, attrakciókra vagy konjunk-

túrákra alapozva hozták létre, jellegük, kényelmi fokozatuk, megcélzott vendégkörük is eléggé eltérő lehet. A három megye legrepresentatívabb szállodái a megyeszékhelyeken és az egyes megyei jogú városokban találhatók: Marosvásárhelyen, Szászrégenben, Segesváron, Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön, valamint a legfontosabb üdülővárosokban: Szovátán, Tusnádfürdőn, Kovásznán.

Románia viszonylatában az összes működőkapacitás 66,9%-át, a Közép régió szintjén 56%-ot tesz ki a szállodák részesedése; ezekhez az átlagértékekhez viszonyítva a székelyföldi megyék nagy különbségeket mutatnak. Kovászna megye szálláshely-kínálatát egyértelműen a szállodák dominálják (90%), Maros megyében valamivel az országos átlag alatti érték észlelhető (62,6%), Hargita megyében viszont az országos átlag alig több, mint felét éri el a szállodai szektor (36,3%). Az országos szállodai kapacitás 7,1%-át tömöríti a három megye, csak Kovászna megye részesedése eléri a 2,8%-ot, a Maros megyei 2,6%-ot, Hargita megye pedig 1,6%-ot. A Közép régió az országos szállodai kínálat 15,2%-ával rendelkezik.

Maros és Hargita megye esetében a szállodai kínálatot számbelileg ellensúlyozzák az üdülőhelyekre tipikusan jellemző villák (12, illetve 20%-kal), valamint a sajátos célpiacnak megfelelő diáktáborok (11, illetve 16%-kal), meghaladva a hasonló értékű országos átlagot. A villák a gyógyüdülőkre sajátosan jellemző szálláshelytípusok, amelyek jó része még az Osztrák–Magyar Monarchia ideje alatt épült, sajátos közép-európai stílust honosítva meg, sok esetben műemlék jellegűek is lehetnének, de vendégházként a mai igényeknek csak erőteljes belsőépítészeti átalakítások révén felelnének meg. Általában nincs saját vendéglátó egységük, a szobák gyakran három-, négyágyasok, érződik rajtuk az, hogy elsősorban a régi típusú, gyakran szociálturisztikai jellegű gyógyturizmus igényeit hivatottak kielégíteni.

Figyelemre méltóak még a *motelek*, itt érdekes módon Hargita megyében a legnagyobb az arány (5,8%), majd Maros megye következik (4,7%), jóval meghaladva az országos átlagot (3,1%). Maros és Hargita megyére még egyaránt jellemzőek a kempingek, Hargita megye szálláshely-struktúrájában a kempingek részesedése (9,7%) kétszerese az országos átlagénak (4,9%), míg Maros megye épp csak megközelíti (4,3%), Kovászna megyében viszont már nem is szerepelnek az egykor közkedvelt bálványosfürdői, kovásznai, dálnoki kempingek. Habár a térségi turisztikai kínálatban egyre többet lehet hallani a városi és falusi panziókról, a 2000-es év statisztikai adataiban még elég szerény részesedésük van ezeknek, de a székelyföldi megyék így is jóval meghaladják az országos átlagértékeket. Városi panziók elsősorban Maros (4%) majd Kovászna (3,5%) és Hargita megyére (2,3%), a falusi és agroturisztikai panziók csak Hargita megyére jellemzők (6,6%). Az egyre népszerűbbnek tűnő városi panzió tí-

pusú egységek leginkább Marosvásárhelyre, Szászrégenre, Segesvárra (Maros megyében), Székelyudvarhelyen és Csíkszeredában, Maroshévízen (Hargita megyében), újabban Sepsiszentgyörgyön, Baróton és Kovásznán ismertek, a falusi és agroturisztikai panziók pedig főleg a Hargita-hegység nyugati előterében (Tibód, Zetelaka és Máréfalva térsége, a Sóvidéken és a Nyikó mentén, Parajdon, Korondon, Farkaslakán), Csíkban (Csíkrákos) és Gyergyóban (Szarhegy, Csomafalva, Újfalu).

3. A turizmus keresleti mutatói

1990–1999 között Romániában a turisták száma 58,5%-kal, a vendégéjszakák 60,4%-kal estek vissza, amit csak részben magyarázhat a szálláskapacitás 33,4%-os visszaesése és az átlagos tartózkodási idő csökkenése (3,6 napról 3,5 napra). Románia tehát súlyos veszteségeket könyvelhetett el a turisztikai piacon.

A Közép régió összességében sem sokkal kedvezőbb a kép: a turisták száma 57,2%-kal, a vendégéjszakák száma pedig 58,5%-kal csökkent. Az országos átlagnál alacsonyabb tartózkodási idő is 3,2 napról 3,1 napra csökkent (valamelyest enyhébb csökkenési ütemmel). A megyék szintjén itt is árnyaltabb a kép, annak ellenére, hogy mindkét mutató elég drasztikus csökkenést mutatott.

Maros megyében a turisták száma 55,4%-kal, a vendégéjszakák száma 58,1%-kal csökkent, Hargita megyében a csökkenés mértéke 59,6%-os, illetve 64,8%-os volt, míg Kovászna megyében érdekes módon 42,9, illetve 25,2%-os csökkenés volt észlelhető. Utóbbi megyében a vendégéjszakák számának csökkenési ütemét a megnövekedett átlagos tartózkodási idő adja, azaz 6,2 napról nőtt 8,1 napra. Ez pedig azt tükrözi, hogy egyre nagyobb relatív jelentősége lett a kovásznai gyógykezelő bázisoknak. Maros és Hargita megyében az átlagos tartózkodási idő értékei az országos átlag körül vannak (3,6-ról 3,4-re, illetve 4,0-ról 3,5-re csökkentek), de jobbak, mint a Közép régió átlagai.

Ami a megyék részesedését illeti az országos vendégforgalomból, itt már kedvezőbb képet mutatnak az adatok: a három megye összesen 0,48%-kal, illetve 1,4%-kal emelte részesedését, ami a szálláshely-kapacitásban való részesedéshez viszonyítva ugyanakkora növekedést jelent. Ha megyénként összevetjük a turisták és vendégéjszakák 1990., 1999. és 2000. évi részesedését az országos összes turista és vendégéjszakák számával (86. táblázat), azt észlelhetjük, hogy 1999-ben 1990-hez képest Maros és Kovászna megye javították pozíciójukat mind a turistaérkezések, mind a vendégéjszakák számából való részesedés terén, 2000-ben azonban Kovászna megye a vendégéjszakák számából való részesedésében 0,5%-ot veszített.

A 2000. évben Romániában a turisták 17,6%-a külföldi, a vendégéjszakák esetében viszont csupán 12,2% a külföldi turisták részesedése. Az átlagos tartózkodási idő országos átlaga 3,6 nap, belföldiekénél 3,8 nap, külföldiek esetében 2,5 nap. A Közép régió hat megyéjébe összesen 868 033 turista érkezett (az országos turisták 17,6%-a) és 2 560 338 éjszakát töltöttek itt (14,7% az országos összértékből). A külföldiek részesedése a turisták számából 18,1%, a vendégéjszakák esetében 15,0%. Az átlagos tartózkodási idő belföldiek esetében 3,1 nap, a külföldiekénél 2,5 nap.

86. táblázat

A székelyföldi megyék részesedése az országos turisták és vendégéjszakák számából 1990-ben, 1999-ben* és 2000-ben***

Megnevezés	Turisták		Vendégéjszakák	
	száma, ezer fő	%	száma, ezer	%
Románia				
1990	12 296,6	100,0	44 551,8	100,0
1999	5 109,4	100,0	17 670,0	100,0
2000	4 920,1	100,0	17 646,7	100,0
Maros megye				
1990	278,2	2,26	993,8	2,23
1999	124,0	2,42	415,8	2,35
2000	180,3	3,66	459,3	2,60
Hargita megye				
1990	257,3	2,09	1 018,4	2,28
1999	103,9	2,03	358,2	2,02
2000	87,5	1,77	359,1	2,03
Kovácsna megye				
1990	124,5	1,01	773,5	1,73
1999	71,0	1,38	578,3	3,27
2000	67,8	1,37	489,6	2,77

Forrás: * Statistică teritorială, 2001; ** Sosiri și înnoptri în structurile... 2000.

Maros megyében a turistáknál 12,3%, a vendégéjszakáknál 9,2% a külföldiek részaránya. Az átlagos tartózkodási idő 2,6 nap a belföldiekénél, 1,9 nap a külföldiekénél, ami egyelőre a szovátai gyógyturizmus alacsony részarányára és a városokban regisztrált tranzitturizmus magas arányára utal.

Hargita megyében a turisták 16,6%-át, a vendégéjszakák 10,8%-át tették ki külföldi turisták. Az átlagos tartózkodási idő belföldiekénél 4,4 nap, külföldiekénél 2,7 nap; ez az eltérés abból is adódhat, hogy a külföldi turisták, főleg a ma-

gyarországiak tömegesebben autóbusszos körutakon vesznek részt, egy-két éjszakát töltve a megyében, a hosszabb tartózkodást igénylő gyógyturizmust, üdülturizmust inkább a belföldiek veszik igénybe.

Kovácsna megyében 12,5% külföldi turistát és 8,0% külföldi vendégéjszakát regisztrálhattak. Az átlagos tartózkodási idő belföldiekénél 7,6 nap, külföldiekénél 4,6 nap, ami arra utal, hogy elég magas lehet a kovásznai gyógyturizmus részaránya (87. táblázat).

87. táblázat

A vendégforgalom alakulása, 2000

Megnevezés	Románia	Maros megye	Hargita megye	Kovácsna megye	Közép régió
Turisták száma	4 920 129	180 262	87 477	67 771	868 033
Vendégéjszakák	1 7646 675	459 345	359 140	489 642	2 560 338
Átlagos tartózkodási idő, nap	3,6	2,5	4,1	7,2	2,9
<i>Szállodák</i>					
Turisták száma	3 881 859	105 565	49 004	62 172	629 027
%	78,9	58,6	56,0	91,7	72,5
Vendégéjszakák	14 290 826	340 198	218 281	464 462	1 998 602
%	81,0	74,1	60,8	94,9	78,1
Átlagos tartózkodási idő, nap	3,7	3,2	4,5	7,5	3,2
<i>Motellek</i>					
Turisták száma	168 674	5183	5170	288	22 834
%	3,4	2,9	5,9	0,4	2,6
Vendégéjszakák	234 591	7 831	11 873	379	34 359
%	1,3	1,7	3,3	0,1	1,3
Átlagos tartózkodási idő, nap	1,4	1,5	2,3	1,3	1,5
<i>Villák</i>					
Turisták száma	217 540	8 887	14 097	30	47 136
%	4,4	4,9	16,1	0,0	5,4
Vendégéjszakák	938 129	42 234	73 458	80	190 257
%	5,3	9,2	20,5	0,0	7,4
Átlagos tartózkodási idő, nap	4,3	4,8	5,2	2,7	4,0
<i>Menedékházak</i>					
Turisták száma	116 574	0	948	122	29 914
%	2,4	0,0	1,1	0,2	3,4
Vendégéjszakák	235 877	0	1436	137	52 444
%	1,3	0,0	0,4	0,0	2,0
Átlagos tartózkodási idő, nap	2,0	0,0	1,5	1,1	1,8
<i>Városi panziók</i>					
Turisták száma	89 328	4 807	2 833	2 395	20 820
%	1,8	2,7	3,2	3,5	2,4
Vendégéjszakák	163 525	6781	5272	5 626	35 162
%	0,9	1,5	1,5	1,1	1,4
Átlagos tartózkodási idő, nap	1,8	1,4	1,9	2,3	1,7

A 87. táblázat folytatása

Megnevezés	Románia	Maros megye	Hargita megye	Kovászna megye	Közép régió
<i>Agroturisztikai és falusi panziók</i>					
Turisták száma	28 152	0	1 675	0	9 845
%	0,6	0,0	1,9	0,0	1,1
Vendégéjszakák	64 588	0	7580	0	26 824
%	0,4	0,0	2,1	0,0	1,0
Átlagos tartózkodási idő, nap	2,3	0,0	4,5	0,0	2,7
<i>Kempingek</i>					
Turisták száma	93 104	3 652	12 121	0,0	25 456
%	1,9	2,0	13,9	0,0	2,9
Vendégéjszakák	267 206	9 834	22 157	0,0	44 668
%	1,5	2,1	6,2	0,0	1,7
Átlagos tartózkodási idő, nap	2,9	2,7	1,8	0,0	1,8
<i>Tanulótáborok</i>					
Turisták száma	254 214	51 881	1629	1 387	76 297
%	5,2	28,8	1,9	2,0	8,8
Vendégéjszakák	1 154 904	52 110	19 083	8 224	155 988
%	6,5	11,3	5,3	1,7	6,1
Átlagos tartózkodási idő, nap	4,5	1,0	11,7	5,9	2,0
<i>Más összesen</i>					
Turisták száma	70 684	287	0	1377	6704
%	1,4	0,2	0,0	2,0	0,8
Vendégéjszakák	297 029	357	0	10 734	22 034
%	1,7	0,1	0,0	2,2	0,9
Átlagos tartózkodási idő, nap	4,2	1,2	0,0	7,8	3,3

Forrás: Sosiri și Innoptari în structurile... 2000.

4. A turizmus SWOT-analízise

A Székelyföld regionális fejlesztésének és ezen belül a turizmussektor fejlesztésének számos kihívással kell szembenéznie. Egy régiót, egy ágazatot egy adott régióon belül elvileg lehet egységesen fejleszteni, főleg ha adottak azok a legitimitást és jogi háttérrel biztosító intézményi struktúrák, amelyeket vagy a társadalom hatalmaz fel, vagy eleve befolyásuk van a területi fejlődési döntésekre, azok végrehajtására és a végrehajtás eredményeinek ellenőrzésére. Jelenleg a Székelyföld sorsát irányító struktúrák esetében nem lehet egységes intézményi háttérrel, olyan döntéshozói szervről beszélni, amely a Székelyföld részeit magukban foglaló Maros, Hargita és Kovászna megyékben egyaránt legitimitással rendelkezik. A normatív-közigazgatási régiók mellett szimbolikus-informális terek is léteznek, amelyek egy adott területen a regionális identitás felismerhető jegyei által kulturális régióknak is minősíthetnek. A turisztikai régiók folyto-

nosan változó térbeli kapcsolatokra alapozódnak, regionális entitásként a közös turisztikai arculatban és egy meghatározott keresleti csoport utazási preferenciájában, az illető régió kulturális-néprajzi-történelmi öröksége iránti érdeklődésben ragadhatók meg. A Székelyföld ilyen, markáns turisztikai arculattal bíró kulturális régió, amelynek térbeli kereteit, alakulását a természeti és társadalomföldrajzi térszerkezet mellett a különféle szintű döntések bonyolult egymásra hatása folytonosan mozgásban tartja. A régió állandóan átalakul és ezt az alakulást bizonyos mértékig befolyásolni is lehet.

A Székelyföld turizmusának fejlődését a régió belső adottságai és külső környezetének hatásai egyaránt befolyásolják. Nagy általánosságban a régió turizmusának vagy az azt meghatározó tényezőknek a jellemzői az alábbiak szerint foglalhatók össze (88. táblázat):

88. táblázat

A SWOT-elemzés eredménye

Erősségek, előnyös adottságok	Gyenge pontok, hiányosságok
– viszonylag érintetlen természeti környezet	– a közlekedési infrastruktúra leromlása
– természetes gyógytényezők jelenléte (ásványvizek, gázömlések, gyógyiszapok, sós vizű tavak, sóbánya)	– ingatlanok jogi helyzetének tisztázatlansága
– domborzati tagoltság, változatos hegyvidék, dombvidék, kedvező klimatikus és terepadottságok a téli sportok számára	– gyógyturisztikai létesítmények, üdülőhelyek lepusztulása
– természetvédelmi területek, botanikai kúriozumok (endemizmusok, reliktumok)	– sípályák alacsony felszereltségi foka, színvonala
– helyenként még szinte érintetlen erdők, gazdag vadállomány, tiszta vizű hegyi patakok, néhány halastó	– közszolgáltatási rendszerek gyenge színvonala vagy hiánya (víz, csatornázás, gáz, telefon)
– gazdag néprajzi örökség, történelmi látnivalók, emlékhelyek, híres emberek kultusza	– önkormányzatok krónikus költségvetési hiánya, a fejlesztések finanszírozásának nehézségei, esetenként rossz településgazdálkodás
– élő néphagyomány, hagyományos gazdálkodás, archaikus, autentikus települések	– együttműködési készség hiánya, a lakosság elszegényedése, alkalmazkodási készségének alacsony foka, olykor az újdonságok iránti bizalmatlanság, beletörődés az adott körülményekbe
– helyi gasztronómiai különlegességek, sajátos témájú rendezvények	– az erdők pusztítása, erdészeti bűncselekmények gyakorisága
– nagy hírnévnek örvendő vallási események (búcsúk: Csíksomlyó, Szent Anna-tó, Perkő)	– helyenként az internetikus kapcsolatok érzékenysége, kölcsönös bizalmatlanság
– helyi közösségek alapvetően vendégbarát magatartása, erős nemzeti és kulturális öntudat	– minősítés nélkül működő turisztikai szolgáltatások nehézségei, a minősítés megszerzésének településgazdálkodási hiányosságai (kiépítetlen csatornázás)
– attrakciók sokfélesége és kombinálhatósága	
– civil kezdeményezések erősödése, térségközpontú gondolkodás, tenni akarás, koor-	

Erősségek, előnyös adottságok	Gyenge pontok, hiányosságok
<ul style="list-style-type: none"> – dinációigény megjelenése, kistérségi szerveződések működése – a turizmusban való vállalkozás iránti érdeklődés, új ötletek a szolgáltatásokban – turisztikai kiadványok megjelenése a megyékről, településekről, hegységekről – az Internet mint marketingcsatorna terjedése – turisztikai szakképzés jelenléte – vidékfejlesztési szakképzés – a kutatás-fejlesztési erőfeszítések megjelenése, önrös fejlődésre, alulról való építkezésre alapozva: a Székelyföld konferencia mint folyamat – jelentős beruházások a turisztikai létesítményekben, minőségi 3 és 4 csillagos szolgáltatások megjelenése 	<ul style="list-style-type: none"> – turisztikai információs anyagok finanszírozási nehézségei – a civil társadalom gyenge fejlettsége, gyenge kapcsolata a vállalkozói és önkormányzati szférával – a turisztikai szakképzés alultámogatottsága – a kutatás-fejlesztési erőfeszítések szétaprózottsága, szűk nyilvánossága
Lehetőségek	Veszélyek, korlátok
<ul style="list-style-type: none"> – turisztikai trendek: az aktív, természetközeli turizmusformák felértékelődése, a falusi turizmus iránti kereslet növekedése, – kulturális és örökségturizmus iránti érdeklődés – gyógyturizmus helyett egészségturizmus: wellness-szolgáltatások iránti kereslet – néhány nagy vonzerejű hely közelsége, a székelyföldi szolgáltatók híd szerepének lehetősége a szomszédos területek felé, változatos programszervezési lehetőségek – regionális és vidékfejlesztési támogatási formák elérhetősége, fejlesztési régiók létrejötte – határon túli kapcsolatok, kulturális összetartozás szerepe a piacszegmentációban, az Erdély- és Székelyföld-kultusz erősítésének lehetősége – testvértelepülési kapcsolatok – néhány történelmi műemlék jogi helyzetének tisztázódása, távlatilag kastélyturisztikai programok kidolgozásának lehetősége – ipartörténeti műemlékek rehabilitációs kísérlete turisztikai funkció révén: komandói sikló és kisvasút – az Erdővidéket a Nagy-Küküllő völgyével összekötő út várható feljavítása 	<ul style="list-style-type: none"> – a költségvetési támogatások, az infrastrukturális beruházások elkerülnek a régiót (úthálózat, közszolgáltatási rendszerek) – a gyógyturisztikai létesítményekben történő beruházások késése – egyes beruházások akadályozása politikai botránykeltéssel (Szováta), privatizációs botrányok – Erdély, illetve a Szászföld kulturális identitásával nem egyező makroprojekt, a kormányzati és nagyvállalkozói, valamint a civil társadalom konfliktusa – rossz interregionális kapcsolatok az Északkeleti régió megyéivel (Neamț, Bacău), megyehatár menti területek bizonytalan státusa – a kisebbség érdekvédelmi szervezetének támogatottsága csökken, pártpolitikai konfliktusok, a döntéshozói tényezők közötti kommunikáció és kooperációkészség gyengesége vagy hiánya – helyenként a kistérségi szerveződések akadályoztatása, késleltetése, alultámogatottsága – a hazai tömegturisztikai keresletet képező népesség elszegényedése, vásárlóerejének gyengesége

A teljesség igénye nélkül felsoroltakból is kitűnik, hogy vannak a Székelyföldnek olyan kedvező adottságai, erősségei, amelyeknek előnyeiket ki kell használni, de léteznek a területi fejlődést és ezen belül a turizmus fejlődését nehezítő vagy éppen ellehetetlenítő tényezők és körülmények, amelyek sürgős orvoslásra szorulnak. A külső környezetből adódó lehetőségeket minél nagyobb mértékben ki kell aknázni, míg a veszélyes vagy korlátozó tényezőkre oda kell figyelni. A külső környezettel való kedvezőtlen viszonyok okait olykor a belső gyengeségekben lehet megtalálni. A SWOT-analízis olyan tényezőkre mutat rá, amelyek nagyjából az egész Székelyföldre általánosíthatók, térségenként eltérő mértékben jelentkeznek egyes problémák, a fejlesztési prioritások megállapítása a térségi szereplők érdekeinek függvénye.

A Székelyföld turizmusának szemszögéből vizsgálva a kérdést, legfontosabb prioritásokként az alábbiak jelölhetők meg:

1) A turisztikailag legnagyobb vonzerővel rendelkező területek közötti és az azokon belüli közlekedési utak járhatóvá tétele:

- *Háromszéken és Erdővidéken*
Sepsiszentgyörgy–Réty–Barátos–Zágon–Kovácsna–Zabola–Gelence
Sepsiszentgyörgy–Előpatak–Barót–Málnásfürdő
- *Erdővidék és Udvarhely között:*
- *Udvarhely és Gyergyó között*
Fenyéd–Zetelaka–Tekerő-patak
- *Csík vidéken*
Csíksomlyó–Kászonok–Kézdivásárhely
Csíkszentdomokos–Balánbánya–Gyergyószentmiklós
- *Maros megyében*
Szováta–Vármező–Nyárádremete–Ákosfalva–Nyárádtő
Szováta–Vármező–Nyárádremete–Szászrégen.

Nyilván mindezen útvonalak a maguk térségei számára jelentősek és számos más útszakasz sürgős feljavítására volna szükség, de ha megyénként egyet-egy kellene kiválasztani, s azt is a régió szintjén kimondottan a turizmus rövid vagy középtávú fejlődését figyelembe véve, véleményünk szerint abszolút prioritást a következők élveznek:

- a Fenyéd–Tekerőpatak közötti útszakasz, amely egyrészt könnyítené a két turisztikailag kiemelt aktivitású körzet elérését, másrészt megközelíthetővé tenné a Hargita és a Görgényi-havasok hegyalji tanyavilágát, a Zeteváraljai-víztárolót és a Küküllők forrásvidékét, Varság környékét, a csomafalvi Dél-hegy környékét;

- a Barót–Vargyas–Homoródszentpál–Felsőboldogfalva útvonal, mely az attrakciókban oly gazdag Erdővidéket hozná kedvező forgalmi fekvésbe, ugyanakkor lehetőséget teremtene az Udvarhely és Háromszék közötti direkt kapcsolatra, bizonyos új utazási programok kidolgozására, már bevált programkínálatok továbbfejlesztésére;
- Szováta–Vármező–Nyárad mente útvonal, mely a Nyárad menti falusi turizmust hozná kedvező helyzetbe, szélesebb programválasztékot kínálva a Sóvidék és a Felső-Kis-Küküllő mente számára is.

2) A Székelyföld egészére kiterjedő hatókörű turisztikai termékfejlesztés az alábbi termékcsoportokban:

- gyógyturisztikai bázisok modernizálása a wellness-szolgáltatások bevezetésével, elsődlegesen külföldi működő tőke bevonással (akár a Salina-forгатókönyv szerint) vagy helyi tőkeerős konzorciumok révén; ennek középtávon akkor van értelme, ha a nyugati fizetőképes keresletet célozzák meg vele, szociálturisztikai fejlesztéseket, hazai igényeket sem mellőzve, de inkább extraszezonális kedvezményekkel átcsoportosítani a kisebb leterheltségi időszakokra;
- a hazai és a kelet-európai keresletet megcélozva a téli sportok gyakorlására alkalmas üdülőtelepek kiépítése: Szováta fölött, a Madarasi-Hargitán, Hargitafürdön, Gyilkos-tón, Komandón.

IX. FEJEZET

KÖZLEKEDÉS ÉS TÁVKÖZLÉS

1. Közlekedés-földrajzi helyzet és a modern közlekedési hálózat kialakulása

A Székelyföldnek az európai közlekedési térbeni helyzetét alakító tényezők közül mindmáig meghatározónak bizonyult a Kárpát-medencében való elhelyezkedés. A magashegység-koszorú a többé-kevésbé járható keresztvölgyek, hágók ellenére, mint természeti tényező a keleti és déli irányú kapcsolatokat nem elhanyagolható mértékben nehezítette. Annál jobban kedveztek a természeti adottságok a viszonylagos nyitottság által északi és nyugati irányban a Nagyalföld eléréséhez. Ezeknek az irányoknak a közlekedési értékét alapvetően az egyes korszakok politikai és gazdasági kapcsolatai határozták meg (Erdősi, 1996).

A Székelyföld modernkori közlekedési kapcsolatainak alakulása szempontjából különleges fontosságúnak bizonyult a határörvidéki funkciót kialakító és 1918-ig tartó földrajzi periféria helyzete. A védelmi szerepkörrel azonban összefért a Kárpátokon túli területekkel, mindenekelőtt a szomszédos Moldvával való, bár a Kárpát-medenceiekhez képest másodlagos – és lényegében a cse-rekereskedelemre, valamint mesteremberek mozgására szorítkozó – közlekedési kapcsolat, amelynek vonalai a még a XIX. század első felében is alig kiépített hegyi utak voltak. A gyakorlatiasan gondolkodó székelyek korán felismerték a transzkárpáti térségekkel folytatott kereskedelemhez fűződő érdekeiket. A XIX. század derekán már a Tömösi-, Ojtozi- és Törösvári-szorosokon át igyekeztek a kereskedők a Kárpátokon túlra eljutni. A Székelyföld elzártságának enyhítése érdekében 1844-ben az uralkodó segítségét kérték az Erdélyt a galaci kikötővel összekötő út kiépítéséhez, amely révén Erdély aktívabban kapcsolódhatott volna be Konstantinápolyon keresztül a levantei kereskedelembe (Kánya, 1998).

Székelyföldet igazán a fogatolt szállításhoz képest összehasonlíthatatlanul nagyobb teljesítményű vasút „hozta helyzetbe”, a vasútkorszakban tagolódott be a modern európai közlekedési hálózatba, mégpedig a „megtértségekhez” képest több évtizedes késéssel.

A XIX. század második felében három irányból közeledtek a vasúti fővonalak a Székelyföld felé:

- Az osztrákok által épített, a Kárpátokat északról és keletről kísérő ún. Károly-vasút a birodalmi fővárost, Bécsset kötötte össze az osztrák igazgatás alatt álló Galícia és Bukovina tartományokon keresztül az új Román Királysággal (Suceava–Roman–Bacău–Galați felé). E vasút alapvető célja az volt, hogy Ausztria számára Magyarországtól független összeköttetést teremtsen a Duna-torkolati kikötőkkel az olcsó gabona behozatalához, és egyben harapófogóba fogja Magyarországot (gazdasági és stratégiai érdek). Ez a vonal ugyan 1870 körül légvonalban már mintegy 60–80 km-re megközelítette a Székelyföldet, azonban a székelység általi használatát erősen korlátozta részint a Kárpátok legyőzésének kényszere, és még inkább a pálya elhelyezkedése, amely nem vágott egybe e régió lakói távolsági területi kapcsolatrendszerének fő irányával;
- A Havasalföld felől a vasút ugyan már 1869-ben elérte Bukarestet (összeköttetést teremtve Délkelet-Európa akkoriban kiemelkedő teljesítőképességű közlekedési magisztráléjával, a Dunával), így 120 km-re megközelítette a Déli-Kárpátok gerincét, azonban az államhatárig csak 1876-ban épült meg;
- A Partium felől két fővonal hatolt be Erdélybe: nyugat felől az „Első Erdélyi Vasút” 1868-ban elérte Gyulafehérvárt, észak felől a „Keleti Vasúttársaság” Nagyvárad–Kolozsvár–Kocsárd/Marosvásárhely–Tövis–Segesvár–Brassó vonala 1871-ben Marosvásárhelynél, 1873-ban Brassónál közelítette meg a Székelyföldet (Ruzitska, 1964).

Az erdélyi vasúti fővonalak és Románia déli tartományai között (a Tömösi-hágón és Orsovánál) 1879-ben teremtődött meg az összeköttetés. A Székelyföldnek az erdélyi fővonalakkal való összeköttetése az 1888-tól üzembe helyezett – részben szárnyvonal jellegű – helyi érdekű vasutak segítségével valósult meg. (A helyi érdekű hálózat és a MÁV-mellékvonalak kiépülése egészen 1907-ig tartott.)

Végül soron tehát azáltal, hogy a szorosabb értelemben vett Székelyföldnek először Magyarország központi térsége felé alakult ki vasúti összeköttetése, tovább erősítette a Kárpát-medencén belüli centripetális gazdasági–kulturális–politikai kapcsolatokat. A Nagyalföld, illetve Budapest eléréséhez különösen kedvező feltételeket teremtett az 1880-as évektől az ún. Baross-féle zónatarifa az olcsó menetjegyekkel (Erdősi, 2000).

Kétségtelen viszont, hogy a Székelyföld már a XIX. században képes volt kamatoztatni azt az adottságát, hogy viszonylag közel feküdt Románia gyorsan

növekvő, építkezéseikhez külföldi iparosokat is nagy számban alkalmazó fővárosához.

A XIX. század végén került sor a Székelyföld és Moldva közötti közvetlen vasúti összeköttetés megteremtésére a Kárpátokon keresztül. Az 1891. évi XL. tc. arra kötelezte a szomszédos országokat, hogy 1897 késő ősziig üzembe helyezzék a Gyimesi-szoroson átvezető vasútvonalat. E feladatot a MÁV teljesítette. A Gyimesi-vonal adta lehetőséget a székely szakemberek a távolsági, Odessza, Constanța és Várna felé irányuló nemzetközi kapcsolatok kialakítása szempontjából nagyra értékelték.

1918-tól a Székelyföld Románián belül ugyan topográfiai értelemben központi fekvésűvé vált, azonban a két világháború közötti, sőt az 1944 utáni időszakban az országrészek közötti földi közlekedési összeköttetéseket javító, kiegészítő infrastruktúra-építések sem változtattak érzékelhető mértékben a viszonylagos közlekedési peremtérség helyzetén, mert a nemzetközieteken kívül a távolsági interregionális kapcsolatokat hordozó fővonalak is elkerülték, vagy csak a szélét érintették, bár a hozzájuk csatlakozás, illetve elérésük feltételei (különösen Bukarest felé) nem voltak rosszak.

A Kárpátokon belüli Románia külföldi közlekedési kapcsolatai a rendszerváltozás óta még erősebben nyugati–északnyugati orientációjúak mind a Magyarország felé, mind az azon át más közép- és nyugat-európai régiók felé közlekedő nemzetközi vonatok, autóbusz- és légi járatok száma, mind a közúti–vasúti teherforgalom mérete alapján. A nemzetközi teheráru forgalom növekvő hányadát a magyar–román gazdasági együttműködés, a vegyes vállalatok, a magyar befektetők tevékenysége generálja. Ezzel szemben Erdélynek Délkelet-Európa többi országával (Bulgáriával, Jugoszláviával, Törökországgal) igencsak gyengék a bilaterális közlekedési kapcsolatai. E viszonylatokban a tranzitközlekedés is csak a délszláv térségben a közlekedést akadályozó harci cselekmények, majd pedig a szerbiai Duna-hidak lerombolása miatt terelődött át Dél-Erdélyre – amely a Székelyföldet továbbra sem érinti.

Budapest vasúton való elérésére a legkedvezőbb, közvetlen lehetőséget a Brassóból induló, majd a régió mindhárom megyeszékhelyét érintő „Korona” nevű expresszvonat nyújtja. További lehetősége van az utasoknak a magyarországi utazáshoz (brassói átszállás árán) részben a Bukarestből induló, Aradon át Budapestre közlekedő Traianus EuroCity, valamint az Ister EuroNight magas komfortszintű nemzetközi vonatok igénybevétele.

A nemzetközi buszjáratokat igénybe vevő utasok nagy többsége dolgozni vagy kereskedni jár Magyarországra. Szinte minden székelyföldi városban működik egy vagy több olyan magáncég, amely menetrendszerű buszjáratokat közlekedtet Magyarországra. A könnyű elérhetőség, kisebb utazási költségek okán a magánbuszjáratok közlekedési szerepe kiemelt jelentőségű a megélhetési gon-

dokkal küszködő, jövedelemhez Magyarországon jutó családfők, fiatal emberek számára.

A nemzetközi járatok indulási idő és hely szerinti megoszlása és gyakorisága vidékenként változik. Háromszékről hetente hat cég indít buszjáratot, többnyire a megyeközpontból, Sepsiszentgyörgyről. Ezek közül a már a 90-es évek elején létrejött Capitally magáncég hetente két járatot indít Magyarországra. A nyári időben több az utas, ezért e cég hetente 80 személyt szállít Budapestre, télen ez a szám 10–20 utasra apad. A legtöbb magánvállalat Budapestre hetente egy járatot indít, ilyen a sepsiszentgyörgyi Ilma, a csíkszeredai ITAS, a kézdivásárhelyi Transec. A buszjáratok többsége a Brassó–Szeben–Arad–Szeged–Kecskemét–Budapest, illetve a Marosvásárhely–Kolozsvár–Nagyvárad–Szolnok–Budapest útvonalon közlekedik. Egy utazás Budapestig 13 dollárba kerül, a menetérti jegy 20 dollárba. Külföldre tehát az autóbusz-közlekedés végső soron olcsóbb és valamivel gyorsabb is a vonathoz, ezért népszerűsége növekszik.

2. Vasúti közlekedés

A Székelyföld átlagos vasútsűrűsége a lakosságszámra vetítve (5,55 km/tízezer lakos) valamivel meghaladja az országos átlagot (5,08 km/tízezer lakos) a térség viszonylag alacsony népsűrűsége okán. Ellenben a területre vetített sűrűség alapján (37 km/ezer km²) lényegesen ritkább a romániai (46,1 km/ezer km²) átlagnál, amiben csak alárendelt oknak értékelhető az utóbbi évtizedekben történt néhány vonalfelszámolás. Alapvetően a hegyvidéki terep legyőzésének műszaki nehézségeire (mint természeti földrajzi tényezőre), az alacsony népsűrűsége és a – fa kivételével – nem szállításiigényes, gyenge hozamú őstermelésre, valamint az ipar elmaradottságára (mint társadalmi-gazdasági történelmi okra) vezethető vissza e jellegzetesség. (Romániában egyébként a Székelyföldnél jóval ritkább hálózattal ellátott térségek is vannak Moldvában, Dobrudzsában, sőt a Havasalföld Duna menti pásztyájában.) A Székelyföld három megyéje közül Kovászna és Hargita hálózata tűnik ki igazán ritkaságával, míg a kedvezőbb domborzati viszonyoknak örvendő Maros megyében már valamivel sűrűbb a hálózat (89. táblázat).

A Székelyföld vasútjainak hálózati szerkezete kifejezetten kedvezőtlen, mivel elemeinek (vonalainak) nagy része között hiányzik a közvetlen (a régió belüli) összeköttetés (48. ábra). Legfontosabb (egyúttal legnagyobb szállítási teljesítményű, a leggyorsabb közlekedésre alkalmas) a székely medencét dél–észak irányban összekötő Brassó–Csíkszered–Déda–Dés egyvágánypárú villamosított másodrendű (a menetrendkönyvben 400. számú) fővonal. Tulajdon-

képpen a régió közlekedési tengelyét képviseli, amelyen (a részben már ismertett nemzetközi vonatokon kívül) olyan belföldi távolsági („rapid” és gyors-) vonatok is közlekednek, amelyek révén közvetlenül vagy átszállással elérhető (Brassón keresztül) Dél-Erdély (Segesvár, Nagyszeben stb.), a Regát (mindegyik Bukarest és a nem kevesek által látogatott Fekete-tengeri üdülőövezet), északi irányban pedig Kolozsvár, Nagyvárad, Nagybánya megközelítését teszi lehetővé. Az átlagosan napi 26 személyszállító vonatból hat a „rapid” és nyolc a gyorsvonat, továbbá tizenkettő (minden állomáson megálló) személyvonat szolgálja a vonzaskörzeti, illetve a rövidebb távolságú közlekedést (90. táblázat). Ilyen vonatsűrűséggel Magyarországon csak 3–4, a székelyföldinél jóval kiterjedtebb vonzaskörzettel és nagyobb népességállománnyal rendelkező nemzetközi/belföldi törzsvonal dicsekedhet!

89. táblázat

A Székelyföld vasútsűrűsége

Megnevezés	Vasúthálózat hossza, km	Az ezer km ² -re jutó vasutak hossza, km	A tízezer lakosra jutó vasutak hossza, km
Kovácsna	115	31,0	4,48
Hargita	212	31,9	6,19
Maros	325	40,4	5,40
Románia	10 981	46,1	5,08

Forrás: Románia Statisztikai Hivatalának megyei igazgatóságai.

90. táblázat

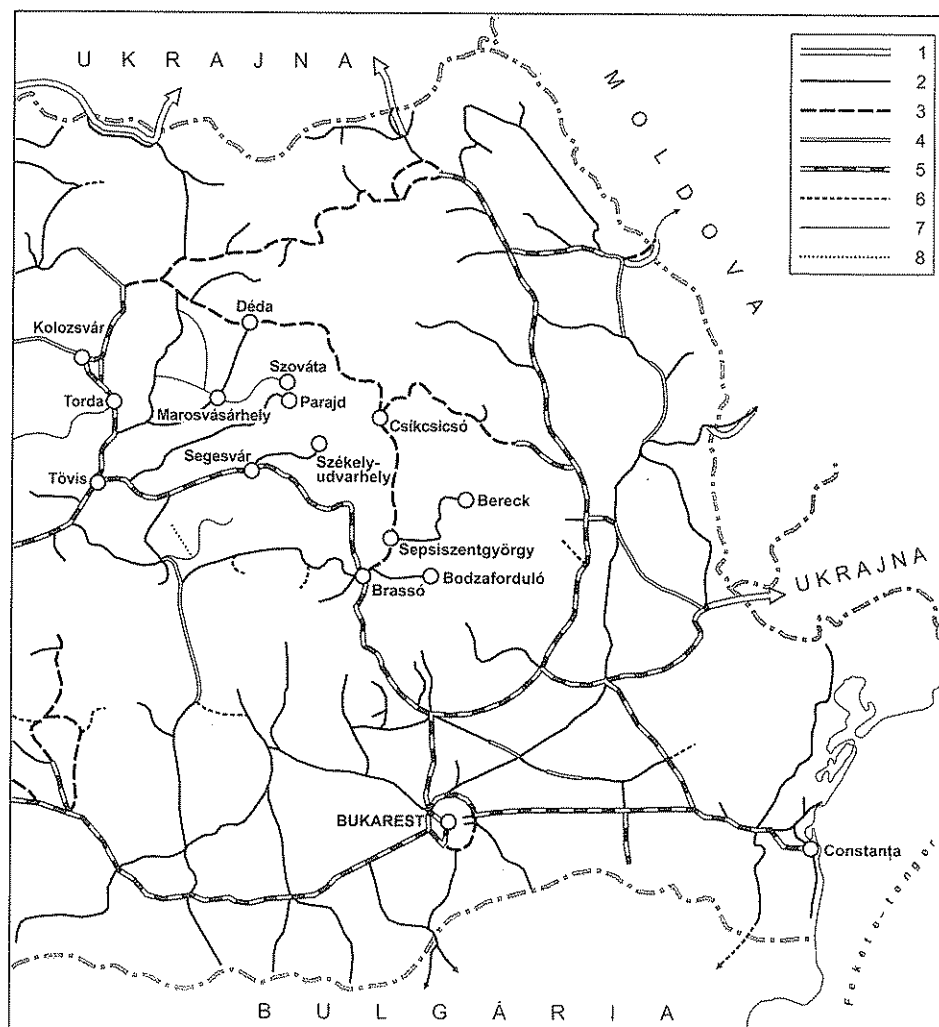
A székelyföldi vasutak személyszállító vonatforgalma, 2002

Vasútszakasz	Rapid	Gyorsvonat	Személyvonat
Brassó–Déda	6	8	12
Brassó–Bodzaforuló	–	–	8
Sepsiszentgyörgy–Bereck	–	–	8
Csíkszered–Adjud	2	4	10
Déda–Marosvásárhely	6	2	20
Brassó–Segesvár	12	6	10
Segesvár–Székelyudvarhely	–	–	6
Bálázsfalva–Dicsőszentmárton	–	–	14

Forrás: Deák M. adatgyűjtése.

48. ábra

A Székelyföld vasúthálózata a környező régiók felé kialakított csatlakozásokkal

Jelmagyarázat: 1 – Széles nyomtávú vasút; 2 – Egy vágánypárú, normál nyomtávú vasút; 3 – Egy vágánypár villamosítva; 4 – Két vágánypárú, normál nyomtávú vasút; 5 – Két vágánypár villamosítva; 6 – Normál nyomtávú vasút, csak áruszállítás; 7 – Keskeny nyomtávú vasút; 8 – Keskeny nyomtávú vasút, csak áruszállítás.

Szerkesztette: Erdősi F.

E főtengelyből keleti irányba a Székelyföldön belül három vasút ágazik ki:

- Délen a Brassó–Bodzaforduló 37 km hosszú szárnyvonal, amelynek csak a Brassóhoz közeli 7 km-es szakasza (Magyarherményig) villamosított. Vicinális mivolta ellenére napi nyolc személyvonatpár közlekedik rajta;
- Sepsiszentgyörgyről indul ki a Kézdivásárhelyen át Bereck végállomásig, a Kárpátok lábáig tartó 404. sz., 66 km hosszú szárnyvonal, amely jelentőségben a bodzafordulót lényegesen felülmúlja (Sepsi-, Orbai- és Kézdiszéket felfűzve). Ennek ellenére ugyancsak napi nyolc személyszállító vonatpár közlekedik rajta – azonban a Feketeügy-patak igen erős eróziója miatti alámosás következtében csupán 20–30 km/óra sebességre csökkentett, az utaslétszám erős apadásához vezető teljesítménnyel. (Hiteles „ex verbis” információk szerint e vonalon a romániai átlagnál gyakoribb a jegy nélküli, a kalauznak adott kisebb összegű borraavalóval megváltott utazás, de a fizetett autóstopos közlekedés is.) Becslések szerint Sepsiszentgyörgy–Kézdivásárhely viszonylatban az utóbbi időben már kb. annyian veszik igénybe az autóstopot, mint ahányan a vonattal utazók vannak.

A régió nyugati részét (Hargita megyének a Hargita hegységtől nyugatra fekvő részét és Maros megyét) a székelyföldi főtengelytől teljesen elkülönült, kelet–nyugat irányú szárnyvonalakból álló rendszer szolgálja ki, amely részben az Arad–Brassó–Bukarest, részben a Nagyvárad–Kolozsvár–(Bukarest) nemzetközi fővonalakhoz csatlakozik. Szembeötlő az előnytelen vasútföldrajzi helyzet és a viszonylagos gazdasági prosperitás ellentmondása Székelyudvarhelyen, amelyet csupán egy 45 km hosszú (308. sz.) szárnyvonal végállomás szolgál ki napi hat vonatpárral (a nemzetközi törzsvonal Héjjasfalva, illetve Segesvár állomása felé), viszont ennek ellenére a város a Székelyföld dinamikus gazdasági és kulturális központja. Bizonyára a közútra való nagyobb fokú ráutaltság is közrejátszott abban, hogy e város országos viszonylatban egyike a személygépkocsi-val legjobban ellátott településeknek.

Az egymástól mindössze néhány km-re fekvő Parajd és Szováta végállomásokat (sóbánya, gyógyfürdő, idegenforgalom) két szárnyvonal teljesen más irányban és más fővonalon levő csatlakozási ponttal kapcsolja össze:

- Az Arad–Bukarest fővonal Balázsfalva állomásától indul ki Dicsőszentmártonon keresztül a Parajdon véget érő szárnyvonal (napi négy szerelvény);
- Jóval rövidebb a Marosvásárhely–Szováta keskeny nyomtávú szárnyvonal (amely azonban Balázsfalván csatlakozik a 300. sz. fővonalhoz), de ennek ellenére napi tizennégy vonatpár közlekedik rajta.

A székelyföldi főtengety északnyugati szakasza Dédánál a 405. sz. vonallal elágazik Marosvásárhely felé. E vonalon a Székelyföld legnagyobb városának elérését naponta húsz személyszállító vonat (közöttük hat rapid, két gyorsvonat) teszi lehetővé. A 405. sz. vonal Dédától Marosvásárhelyen, továbbá Ludason át (összesen 167 km) éri el Székelykocsárdnál a 300-as nemzetközi fővonalat.

A székelyföldi 652 km-nyi vasúthálózatnak még az egytizedét sem teszik ki a kétvágánypárú vonalak. (E 46 km-ből is 44 km jut a központibb fekvésű Maros megyére.) A villamosított vonalak aránya 45,5%, lényegesen meghaladja nemcsak a romániai, hanem a magyarországi átlagot is (91. táblázat).

91. táblázat

A Székelyföld vasúthálózatának műszaki jellemzői, 2002

Megye	Összesen, km	Villamosított, km	Egyvágányú, km	Kétvágányú, km
Kovácsna	115	46	115	–
Hargita	212	165	210	2
Maros	325	86	281	44

Forrás: Románia Statisztikai Hivatala Kovácsna Megyei Igazgatóságának adatai alapján.

Kelet-Európában ritkaságszámba menő közlekedési/ipari műemlék az 1892-ben létesített, gravitációs energiával működő, keskeny nyomtávú sikló a komandói fűrésztelepet köti össze Kovácsna várossal. Folyamatban van turisztikai célokra való rekonstrukciója.

A Székelyföld *vasúti forgalma* a rendszerváltás előtt is jóval elmaradt Románia erősen szállításiigényes gazdasági struktúrájú régióitól, azonban a Magyarországhoz képest késéssel (csak 1995-től) bekövetkező recesszióval összefüggő általános forgalomcsökkenés nyomán teljesen eljelentéktelenedett. E folyamatban nem elhanyagolható szerepe volt az itteni vasutak (már említett) végletesen rossz hálózatosodásának, ami miatt a szállítók átpártoltak a piacgazdasági viszonyok mellett jóval rugalmasabb, gyorsabb és olcsóbb közúti szállításra. Annak ellenére, hogy a környező országok közötti tranzit nem elhanyagolható hányada is átgördül e területen, naponta nem több a teherforgalom 50–70 vagonnál.

A teherforgalmat jelleg és áruajták szerint a következők jellemzik.

Nemzetközi forgalom (import/export és tranzit) teszi ki az összeforgalom kb. egynegyedét; Oroszországból vegyszerek (kloridok) érkeznek Marosvásárhelyre az ottani műtrágyagyárba (kéthetenként kb. 260–270 tonna); Constantából (tengeren át bonyolított import) káli- és foszfát műtrágya anyagok ugyancsak Marosvásárhelyre; Magyarországról gázolaj és papíráru Székelyudvarhelyre.

Belföldi forgalomban a faipari termékek vezetnek (legjelentősebb feladó helyek: Gelence, Kézdivásárhely), továbbá a bútor (Kézdivásárhely); a második helyet a különféle üzemanyagok foglalják el, amelyek túlnyomó része Moldvából (Borzești, Bacău, Adjud) érkezik a gyimesi vasúton Csíkcsicsóba (onnet osztják el a különböző felhasználókhoz), de a Havasalföldről (Giurgiu, Brazi, Pitești) is; a szilikátipar (főként üveg- és kerámiaipar) nyersanyagellátását szolgálja a Kézdivásárhelyre történő üvegcserep-, kaolin-, földpátbeszállítás (jórészt Curtea de Argeșből), a vasöntést az ócskavas, a keményítőgyártást pedig a kukorica; Sepsiszentgyörgy papíripara viszonylag szerény mennyiségű (havonta ezer tonna) papíráru feladással van jelen a CFR regionális teherforgalmában; Csíkszereda pályaudvarán a legnagyobb tételt a feladott áruk közül a dolomit képviseli. A Székelyföld legjellegzetesebb mezőgazdasági terményének, a burgonyának a forgalma (mind a vető-, mind a fogyasztási célt szolgáló burgonya terén) feltűnően nagy hányadban Kézdivásárhelyen összpontosul (moldvai és havasalföldi szállításokat is bőven tartalmazva).

3. Közúti közlekedés

A Romániára érvényes hierarchikus útkategóriák szerint a nemzetközi E-utak után legrangosabbak a nemzeti utak, amelyek alapján véve a magyarországi I. és II. rendű főközlekedési utaknak felelnek meg. Ezek elsősorban a nagyobb városok, gazdasági és igazgatási központok közötti távolsági forgalom hordozására épültek (49. ábra). Teljes hosszuk a nemzetközi utakkal együtt a Székelyföldön megközelíti az 1000 km-t és a közúthálózat alig egynegyedét alkotják (92. táblázat). A nemzeti úthálózat részei:

- Csíkszereda–Comanești (12/A),
- Csíkszereda–Székelyudvarhely (13/A),
- Deda–Borszék (15),
- Gyergyószentmiklós–Piatra Neamț (12/C),
- Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda–Maroshév (12) – a vasúti főtengetyvel párhuzamos,
- Marosvásárhely–Segesvár–Székelyudvarhely (13),
- Maroshév–Borszék–Békás (12/C).

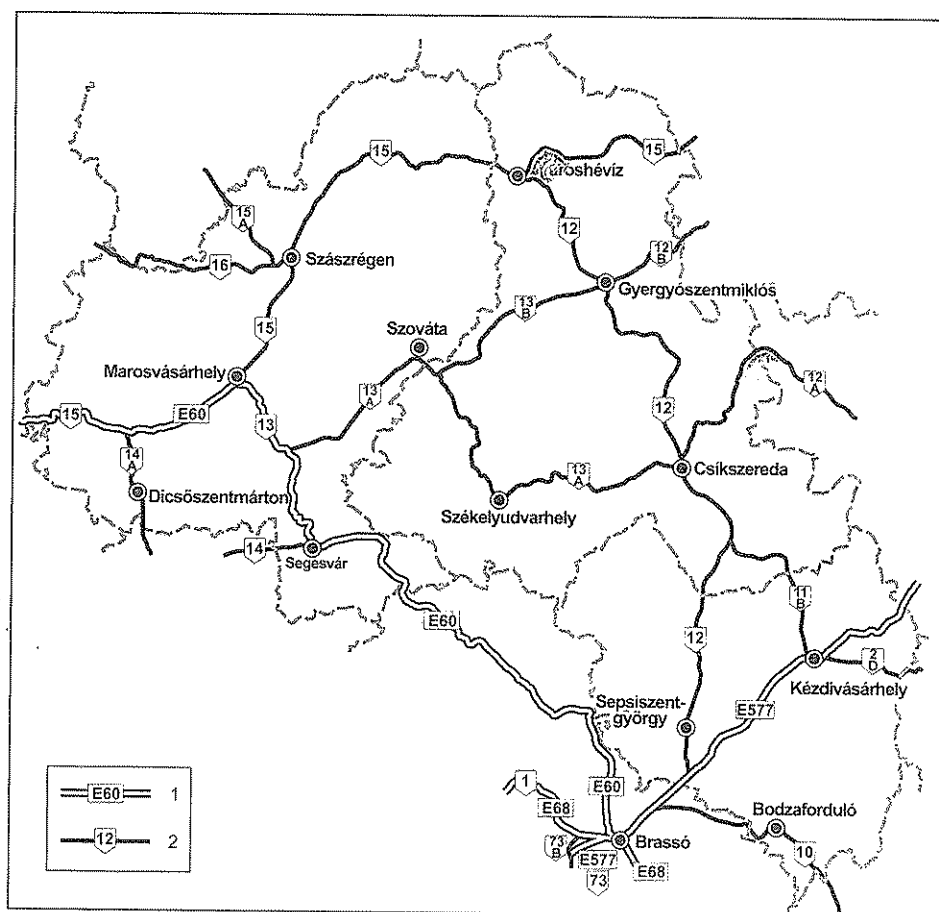
Különös jelentőségű a Moldvával való összeköttetést realizáló négy főút.

A megyei utak a városok és a vonzáskörzetükhöz tartozó falvak közötti forgalmat bonyolítják, fenntartóik a megyei önkormányzatok. A községi utak a településeken belüli és félreeső térségekben a kisebb települések közötti szom-

szédos forgalom vonalai. A romániai statisztika e két útkategória adatait együttesen kezeli. A Székelyföld közútjainak több mint a háromnegyede e két kategóriába tartozik).

49. ábra

A Székelyföld mai úthálózata a környező régiók felé való csatlakozásokkal

Jelmagyarázat: 1 – Nemzetközi főútvonal; 2 – Országos főút.
Szerkesztette: Erdősi F.

92. táblázat

A közutak hossza hierarchikus szintjük szerint, 2002

Megye	Országos főközlekedési „nemzeti” és nemzetközi		Megyei és községi		Összesen	
	km	%	km	%	km	%
Kovácsna	183	22,0	649	78,0	832	100,0
Hargita	415	29,0	1 042	71,0	1 457	100,0
Maros	357	19,4	1 488	80,6	1 845	100,0
Összesen:	955	23,1	3 179	76,9	4 134	100,0

Forrás: Románia Statisztikai Hivatala Kovácsna Megyei Igazgatóságának adatai alapján.

A Székelyföld közútsűrűsége (25 km/száz km²) ugyan csupán mintegy háromnegyede a vasútsűrűségnek, de lényegesen magasabb az országos átlagnál. A másik jellegzetessége, hogy a vasúthoz képest a hálózat területi megoszlása jóval egyenletesebb, a három megye között elhanyagolható méretű a különbség.

A közúthálózat minőségét (útburkolat állapot, használati érték) a 93. táblázat mutatja.

93. táblázat

A közúthálózat minőségi összetétele, 2002

Megnevezés	Hossza, km	%
Jó/elfogadható minőségű	955	23,0
Kifogásolható állapotú (kövezett, cement- és aszfaltbeton)	1 200	36,8
Rossz állapotú (makadám, terméskő, földút)	1 979	40,2
Összesen	4 134	100,0

Forrás: Románia Statisztikai Hivatala Kovácsna Megyei Igazgatóságának adatai alapján.

A Székelyföldet az országos fejlesztések nemcsak a termelő ágazatok, hanem a közlekedés és ezen belül különösen a közutak tekintetében is elhanyagolták. A regáti régiókhöz képest kevesebb beruházási forrás jutott az úthálózat kiépítésére. E körülménynek tulajdonítható, hogy a közúthálózatnak alig egyharmada (1350 km) aszfaltzott. Az aszfaltutak aránya azonban meglehetősen szélsőségesen alakul a megyékben: Maros megyében (ahol a közutak majdnem felét már leaszfaltolták) közel két és félszer nagyobb a hányaduk, mint Hargitá-

ban (94. táblázat). Még mindig anakronisztikusan magas a csupán földúttal vagy legjobb esetben kavicsos makadámúttal kiszolgált félreeső aprófalvak száma. Fajlagosan (a terület nagyságához képest) a legtöbb földút Kovászna megyében – közelebből a Felső-Háromszéki-medence peremvidékén – található. E vonatkozásban Hargita megyén belül a Nyikó völgyében és Oroszhegyen, Maros megyében pedig Marosludas térségében, továbbá a Mezőségen a legkritikusabb a helyzet. Csapadékos időszakban egyes agyagos földutak a képlékenyséjük, csúszós masszává alakulásuk miatt teljesen járhatatlanok, az általuk összekötött falvak pedig elérhetetlenné válnak (mint pl. évről-évre Lisznyópatak, Futásfalva, Ikafalva). Az útkarbantartásra, felújításra ugyancsak szűkmarkúan mért pénzek következtében az egykor kiépített alsóbbrendű utak meglehetősen siralmas állapotban vannak, sőt a nemzeti utak nagy része is leromlott, gyakran az engedélyezett sebességgel való közlekedést sem teszi lehetővé a döbbenetes mértékű kátyúsodás. Az utak rendkívül rossz műszaki állapota miatt még olyan jeles hegyvidéki kisvárosokat is körülményes autóval elérni, mint Barót, Székelykeresztúr, mint ahogy a Baróti- és a Bodoki-hegység falvait, főként Kászón környékét is csak egyetlen irányból, gyengén kavicsolt úton lehet megközelíteni (Vincze, 2002).

94. táblázat

Az aszfaltutak hossza és aránya, 2002

Megye	Az aszfaltutak	
	hossza, km	%
Kovászna	331	39,8
Hargita	299	20,5
Maros	720	49,4
Összesen:	1350	32,7

Forrás: Románia Statisztikai Hivatala Kovászna Megyei Igazgatóságának adatai alapján.

Az úthasználat szempontjából nemcsak a kiépítetlenség elégtelensége, hanem a már kiépített utak elhanyagoltsága is súlyos gondokat okoz.

A hírhedten nehezen használhatóvá degradálódottak közé tartozó aszfaltzott műutak közé tartozik ma már nemcsak a Cserháton és Szentkatolna közötti, hanem a Kézdivásárhelyt Kovásznával összekötő (magasabb rendű?) útszakasz is. Utóbbin az ésszerű, jármű- és utaskímélő közlekedés sebessége 10–20 km/óra. Még a mofettáiról, gyógyerejéről méltán híres gyógyfürdő város, Kovászna elérése is elfogadható műúton csak Sepsiszentgyörgy irányából lehetsé-

ges. Csaknem járhatatlan a Nyikó-patak völgyi Székelyszentlélek és Székelykeresztúr közötti út.

Az eleve gyenge (nem „európai”) minőségű vagy pedig leromlott utakon a közlekedési ellátás érdekében erőltetetten fenntartott autóbusz-közlekedés átlagos sebessége 25–30 km/óra. (Például a Barót–Sepsiszentgyörgy–Székelyudvarhely közötti, a Hargitán áthaladó aszfaltút annyira romos állapotban van, hogy a 100 km-es távolságot 3,5–4 óra alatt teszik meg a buszok a kevés megállóhely ellenére.)

A jó vagy legalábbis elfogadható minőségű utak szűk körébe tartoznak az E-utakon kívül a Csíkszereda–Székelyudvarhely (48 km), a Brassó–Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda–Gyergyószentmiklós (154 km), a Gyergyószentmiklós–Szováta (77 km), a Gyergyószentmiklós–Maroshévíz–Déda–Szászrégen–Marosvásárhely (140 km), a Székelyudvarhely–Szováta (42 km) közötti főutak.

4. Légi közlekedés

Régiókat közvetlenül a marosvásárhelyi közforgalmú repülőtér szolgálja ki, amelynek a fővárossal és még néhány távoli regionális nagyvárosi központtal van közvetlen menetrendszerű járatokkal légi kapcsolata. Ezen felül alkalmi charterjáratok és magánrepülőgép le-/felszállások egészítik ki a forgalom spektrumát. A távolsági nemzetközi légi közlekedéshez legközelebbi repülőtér Bukarest (Otopeni).

5. A belföldi közlekedési kapcsolatok főbb viszonylatai

5.1. Interregionális kapcsolatok

A belföldi, de Kárpátokon túli interregionális kapcsolatok tekintetében Székelyföld számára:

- a Moldvával való kapcsolat főként cserekereskedelmi, gazdasági alapú, ezért döntően az áruszállításban realizálódik (a fő árucikk a moldvai szőlőért, kukoricáért cserébe kiszállított székely burgonya útvonalai az Ojtozisoroson átvető főút és a Gyimesi-vasút).
- a fővárossal, Bukaresttel és régiójával való kapcsolatban az igazgatási/üzleti, munkavállalási tevékenység dominál. Ennek megfelelően a személyközlekedés jelentősége e viszonylatban felülmúlja az áruszállítást.

A Székelyföld azonban nem tekinthető homogén területi egységnek a régióközi közlekedési kapcsolatok intenzitása és orientációja szempontjából. Az észak–déli irányú Hargita szerepéről a vasúti közlekedés rendkívül rossz hálózati konnektivitásában már volt szó. Jórészt ez az adottság az oka annak, hogy a Székelyföld:

- Hargitától nyugatra fekvő részei (Marosszék, Udvarhelyszék) jobbra nyugat, északnyugat felé, Erdély többi régiójához vonzódnak,
- ellenben a Hargita és a Kárpátok közötti északi medencék (Orbaiszék, Kézdiszék, Csíkszék) már kelet, azaz Moldva felé alakították ki a legintenzívebb gazdasági kapcsolataikat, de
- a Székelyföld déli kistérségei (Sepsiszek, Bardóc, Miklósvár és fiúszék) gyakorlatilag a közeli Brassó, illetve a távolabbi, de erős gravitációjú Bukarest vonzáskörzetéhez tartoznak.

Mind a főút-, mind a vasúti kapcsolatok szempontjából Dél-Erdély legnagyobb közlekedési csomópontjának, a közeli Brassónak a vonzereje érvényesül a legerősebben a Székelyföldön. Brassó össztereli Délkelet-Erdély közlekedési vonalait (pl. mindhárom E-utat, valamint a vasúti fővonalakat) a Tömösi-szorozhoz. A transzkárpáti folyosó pedig egyenesen Bukarestnek tart. A politikai téren (államszervezetben, hatalomgyakorlásban) még ma is erősen centrális berendezkedésű Romániában a régiók élete szempontjából nem elhanyagolható jelentősége van a fővároshoz viszonyított fekvésnek, a vele kialakult közlekedési kapcsolatok minőségének. E szempontból a Székelyföld a távolság alapján kedvezőbb helyzetben van mint pl. Észak-Erdély, azonban igen gyenge a közvetlen tömegközlekedési összeköttetése Bukaresttel (csupán egy-két távolsági vonat és autóbusz, valamint a marosvásárhelyi légi járat közlekedik a fővárosig). A legtöbb esetben brassói átszállás, várakozás árán lehet eljutni Bukarestbe. Ez a körülmény természetesen gyengíti a földrajzi közelségből adódó előnyöket.

5.2. Vonzáskörzeti közlekedés

A Székelyföldön belüli távolsági főközlekedési hálózatban két közúti folyosónak van kiemelkedő jelentősége:

- a dél–észak irányú (a Hargita és a Kárpátok közötti medencéket, azok központjait felfűző) Sepsiszentgyörgy–Gyergyószentmiklós 12. sz. nemzeti útnak (ezen áramlik a régió belüli forgalom kb. 45%-a), továbbá az erre nagyjából merőleges,
- kelet–nyugat irányú, Csíkszeredát Marosvásárhellyel összekötő megyei útnak.

A Székelyföldön belüli – egymástól többé-kevésbé elhatárolható – legjelentősebb vonzásközpontok a megyeszékhelyek, amelyek funkcionális vonzáskörzetei nagyjából megyéjük területét fedik le, viszont a domborzat, a terepviszonyok által is erősen differenciált elérhetőségnek megfelelően közlekedési vonásuk irányától függően alakulnak mind intenzitásban, mind időigényben.

A megyeközpontok körüli izokronok a legszabályosabban (a koncentrikus körökhöz legjobban hasonlítható lefutással) Sepsiszentgyörgy és Marosvásárhely vonzáskörzetében rajzolódhatnak ki. Ezzel szemben a Hargita keleti lábánál fekvő Csíkszeredából kifutó főutak mentén az elérhetőség már erősen differenciált – a terepviszonyok és útminőség függvényében. Így pl. a mintegy 100 km-re levő Borszékra való eljutáshoz ugyanannyi időre van szükség, mint a fele olyan távolságra levő Gyimesek vidékére.

A megyeszékhelyek és más jelentős városok nem számottevő vasúti csomópontok:

- Sepsiszentgyörgyről csupán három,
- Csíkszeredáról mindössze két irányban (az egyetlen átmenő, elágazás nélküli vonalon),
- Marosvásárhelyről normál nyomtávú vasúton három irányban,
- Székelyudvarhelyről egyetlen irányban lehet közlekedni.

Ezért a vonzáskörzeti közhasználatú személyközlekedés igazi letéteményese a helyközi autóbusz-közlekedés, amely azonban a járatpárszámok, azaz intenzitás tekintetében igencsak megfogyatkozott szolgáltatásokat nyújt. E még mindig tartó folyamat fő oka, hogy a korábbi politikai korszak utolsó évtizedében a megyeszékhelyeken végzett extenzív iparosítással együtt járó tömeges munkaerő-ingázást volt hivatva szolgálni az erősen felfejlesztett vonzáskörzeti buszközlekedés, viszont az üzemek többségének teljes vagy részleges felszámolását követően zuhanásszerűen csökkent a kereslet a hivatásközlekedési szolgáltatások iránt. Ehhez képest másodlagos a személyautó-állomány jelentős növekedéséből adódó keresletmérséklődés.

Figyelemre méltó az, a Magyarországon nem vagy alig tetten érhető jelenség, hogy az olyan városközi viszonylatokban, ahol a vasút helyettesítő alternatívát kínál (pl. Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda között), nincs autóbusz-közlekedési szolgáltatás (a nagytávolsági régiók közötti átmenő járatok kivételével). A városok közötti (Magyarországgal összehasonlítva) hihetetlenül alacsony járat-számsűrűség (például Sepsiszentgyörgyről Kézdivásárhelyre, Kovásznára, Brassóba, Székelyudvarhelyre, Barótra naponta csak két-két alkalommal áll rendelkezésre busz a potenciális utasnak) részben az autóstoppos közlekedéssel való kölcsönhatásra vezethető vissza.

A székhelyváros Csíkszeredát az igazgatásilag kiszolgált megyéje északi részén fekvő Gyergyószentmiklós, Balánbánya és Borszék térségével összekötő buszjáratok rendkívüli gyértsége alapvetően a vasút ma még eredményes konkurenciájának tudható be.

Még a kétosztatú vasúti rendszert és egyúttal a Székelyföld két fontos központi városát, Csíkszeredát és Székelyudvarhelyt keresztirányban összekötő, a Hargitán a Tolvajos-hágón átvezető félszáz kilométeres úton sem közlekedik naponta 6–8-nál több autóbusz járatpár.

A Székelyföld viszonylag legerősebb vonzáskörzeti autóbusz-közlekedése a mind a terepviszonyok, mind a gazdasági élet, az ipari termelés szempontjából kedvezőbb adottságú Marosvásárhely térségében bontakozott ki. Így pl. a Székelyföld legintenzívebb autóbusz-közlekedése a Marosvásárhelyt Segesvárral összekötő E60 nemzetközi főúton maradt meg napi 10–15 járatpár. A közhasználatú közlekedést kiegészítő szezonális magánbusz-járatok, továbbá turista különbuszok viszonylag élénk forgalmat keltenek Szováta, Dicsőszentmárton és Medgyes térségében.

Az autóbusz-hálózathoz még mindig nincs kapcsolódása számos kisebb periférius, főként hegyvidéki (de nem egy esetben dombvidéki, sőt medencealji) településnek, vagy azért, mert a régi rendszerben sem vonták még be a hálózatba, vagy azért, mert gazdaságtalanságra, járhatatlan utakra hivatkozva felhagytak kiszolgálásukkal a közlekedési vállalatok.

5.3. Helyi-városi közlekedés

Az 1960–80-as évek külvárosi panellakótelepeinek építése és az üzemtelepítések következtében néhány város olyan méretűvé vált, hogy a nagyobb távolságú viszonylatok kikényszerítették a közhasználatú autóbusz-hálózat kialakítását. Gazdaságossági megfontolásból a gyárbezárások után jó néhány viszonylatban csökkent a járatkínálat, ritkábban járnak a buszok.

A helyi autóbusz-közlekedés infrastruktúra feltételei ma meglehetősen rosszak:

- A városközpontok és a belőlük induló (jobbára sugarasan rendezett) városi főutak kivételével az utcahálózat többi eleme nagyrészt még a gépi közlekedés előtti időknek megfelelő kockakő és makadám burkolatú, amely alkalmatlan az igényesebb gépkocsi-közlekedésre (Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen);

- Marosvásárhely kivételével a legutóbbi időkig hiányzott a jelzőlámpás forgalomirányítás, ami a forgalom biztonságosságát nagyon kedvezőtlenül befolyásolja;
- A járműállomány túlnyomó részét az 1970-es években gyártott nagy üzemanyag-fogyasztású, a környezetet erősen szennyező elavult, gyakran meghibásodó autóbuszok alkotják.

6. A Székelyföld közlekedési helyzetének jövőbeli alakulása

A politikai megosztottság megszűntével földrészünkön a forgalomáramlásban a korábban meghatározó észak–déli irány viszonylagos értelemben veszített jelentőségéből, és előtérbe került a nyugat–keleti irány. Az európai közlekedési tér forgalomáramlási viszonyaiban bekövetkezett orientációváltás az utóbbi időben – követő jelleggel – a nemzetközi közlekedési hálózatfejlesztésben is megmutatkozik. A nyugat–keleti irányú folyosók közül jelentőségben kiemelkedően van a Csatorna-alagúttól, illetve az Ibériai-félszigettől induló, a Német–Lengyel-síkságon és Belaruszon keresztül Oroszországba tartó megakorridor, amely felfűzi Európa legdinamikusabban fejlődő metropoliszát, az egyesült Németország régi/új fővárosát, Berlint. E megafolyosó kialakulása Észak-Európa három államának az EU-hoz való csatlakozásával és az északi-tengeri olajbányászattal Európa gazdasági súlypontjának észak felé való eltolódásához vezethet (Erdősi, 1996). Ez a folyamat kedvezőtlen hatással lehet nemcsak Magyarországra, hanem Romániára és ezen belül a Székelyföld relatív közlekedési helyzetére is, mivel a nyugat–keleti forgalom mind nagyobb hányada áramlik majd a Kárpátoktól északra fekvő övezetben. E folyamatot azonban bizonyos mértékig ellensúlyozhatja az Európai Unió közlekedéspolitikájának szerves részét alkotó páneurópai hálózat kiépítése.

A kelet- és kelet-közép-európai politikai fordulat elősegítette a páneurópai gondolkodás érvényesítését az Európai Unió közlekedéstervezésében is a projekteknek az egész Európára való kiterjesztésével. Világossá vált, hogy a Közösségen belüli közlekedési hálózatok kiépítése egyre kevésbé választható el az egész földrész hálózatának kiépítésétől. E felismerés alapján az 1991-ben Prágában, majd 1994-ben Krétán megrendezett páneurópai közlekedési értekezlet lehetővé tette, hogy a vizsgálódás horizontja immár túlnyúljon az Európai Unió határain, kiterjedjen a keleti országokkal való kapcsolódásra. Az EU azóta különösen nagy figyelmet fordít a tagállamait valamelyik harmadik országon (Svájc, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Magyarország) keresztül összekötő

(Dél-Európa, kiváltképpen az elszigetelt helyzetben lévő Görögország felé irányuló) útvonalak fejlesztésére (Erdősi, 2000; Vision Planet, 2000).

A krétai konferencia kimondta, hogy a jövőbeni páneurópai közlekedéspolitika szellemében hosszú távon létre kell hozni az Uraltól az Atlanti-óceánig terjedő, szervesen összekapcsolt intermodális hálózatot. Az 1997. évi helsinki konferencia óta a transzeurópai hálózatokat mintegy kiegészítő és erősen a poszt-szocialista országokra összpontosító páneurópai hálózat (PEN) létrehozásának szükségességét a forgalmi prognózisok indokolták, amelyek 2010-ig a kelet-közép-európai térséggel és a FÁK-államokkal a forgalom megháromszorozódását, sőt megnégyesződését valószínűsítették.

Romániát nem kényeztették el a PEN tervezői, mivel csupán két szárazföldi korridor szeli át (50. ábra).

A IV. sz. (Berlin–Isztambul) korridor alfolyosói: a IV/a Nagylak–Arad–Déva/Pitești–Bukarest–Constanța irányában Erdély délnyugati szegélyén, majd a Havasalföldön és Dobrudzsában, a IV/b pedig Nagylak–Temesvár–Craiova–(Bulgária) irányban fut.

A IX. sz. Helsinki–Odessza/Plovdiv folyosó Dél-Ukrajnában szétágazó, Moldávián, Moldván és Bukaresten át Bulgáriába tartó ága (vasúti részei a Bukarest–Ploesti–Buzău–Bacău és Pașcani–Iași vonal).

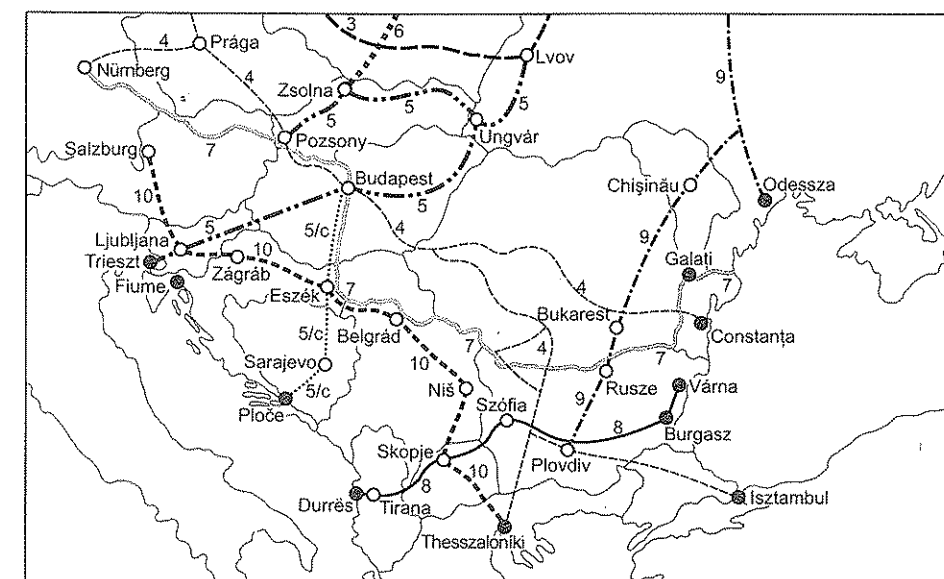
A VII. sz. vízi közlekedési korridor, a Duna területi hatékonyságát Romániára nézve erősen visszafogja, hogy határfolyó. Romániai értelmezés szerint e folyosó részét alkotja a Dunához vezető („ráhordó forgalmat” közvetítő) Bukarest–Giurgiu vasút is.

Az 50. ábrán láthatóan az Unió határától keletre fekvő térségben, a volt szocialista országok közül (a tudatosan diszkriminált Jugoszlávia kivételével) kevésben oly ritka a PEN-hálózat, mint Romániában. A hálózat legnagyobb fehér foltja észak–déli irányban Ukrajna északnyugati részétől nagyjából a Déli-Kárpátokig, nyugat–keleti irányban a Lvov–Ungvár–Arad vonaltól a Bukarest–Chisinau vonalig (azaz durván a Keleti-Kárpátokig) tart.

A többi kelet- és kelet-közép-európai országhoz hasonlóan Romániában is a páneurópai hálózat kiépítésének van prioritása a nemzetközi vasúti fővonalak és gyorsforgalmi utak/autópályák hálózatának tervezésénél. Ezt a szemléletet tükrözi az országos közlekedéstervezésről szóló 1996. évi 71. törvényben rögzített vonalak listája. Így az erdélyi vasúti fővonalak közül a IV. koridornak megfelelően a (Budapest)–Nagyvárad–Kolozsvár–Brassó–(Bukarest) vonal – lényeges sebességnövelést lehetővé tevő – korszerűsítése élvez elsőbbséget, és ezt követi az alfolyosó rangú Arad–Déva–Gyulafehérvár fővonal kiépítése. (A régió belüli jelentőségű új és kettősvágánypárúvá kiépítendő vasutak – mint pl. a Marosvásárhely–Segesvár, Székelyudvarhely–Csíksicsó, Békás–Gyergyószentmiklós – nem részei a PEN-nek, csupán kiegészítői.)

50. ábra

Románia az 1997-ben továbbfejlesztett páneurópai hálózatban

Jelmagyarázat: 3 – Berlin/Drezda–Wrocław–Lvov–Kijev; 4 – Berlin/Nürnberg–Prága–Budapest–Constanța–Thessaloniki/Isztambul; 5 – Trieszt–Ljubljana–Budapest–Pozsony–Ungvár–Lvov; 5/c – Budapest–Eszék–Sarajevo–Ploče; 6 – Gdańsk–Varsó–Zsolna; 7 – Duna; 8 – Durrës–Tirana–Skopje–Szófia–Várna; 9 – Helsinki–Kijev/Moszkva–Odessza/Chisinau–Bukarest–Plovdiv; 10 – Salzburg–Ljubljana; • A korridor végén lévő kikötők.

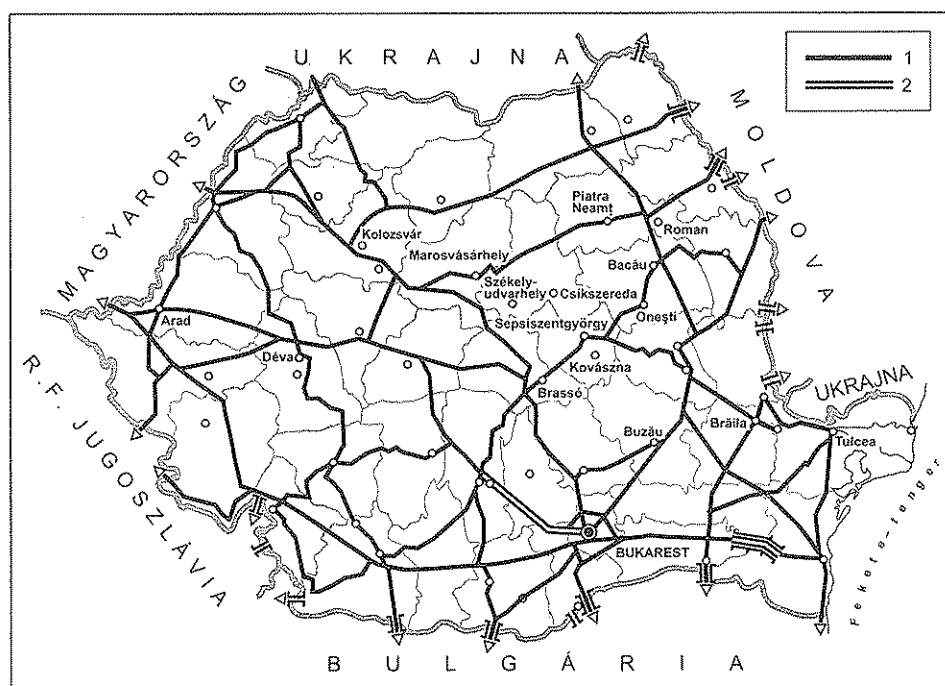
Szerkesztette: Erdősi F.

A PEN-hálózattól független az EU által tervezett (a transzeurópai hálózatba integrált) európai nagysebességű (250 km/h) vasúthálózat, amelynek Romániát érintő egyetlen vonala Dél-Európát kötné össze a Balkán-félsziget északi részével és Kis-Ázsiával nyugat–keleti (Lyon–Milánó–Ljubljana–Zágráb–Belgrád–Bukarest–Isztambul–Ankara) irányban. E nagyteljesítményű pálya alaposan felértékelné Munténiát és Olténiát, Erdély viszont árnyékhelyzetbe kerülne.

Románia tervezett autópálya/gyorsforgalmi úthálózata a monocentrikus (belátható időn belül sugarasra, majd sugaras-gyűrűsre formálódó) magyarországgal szemben alapvetően rácsos szerkezetű (51. ábra). Ez a szerkezet jobban lehetővé teszi a régiók egymás közötti és önálló nemzetközi kapcsolatát, kedvez a kiegyensúlyozottabb területi fejlődésnek.

51. ábra

Románia létező és tervezett autópálya/gyorsforgalmiút-hálózata

Jelmagyarázat: 1 – Tervezett autópálya és gyorsforgalmi út; 2 – Létező autópálya.
Szerkesztette: Erdősi F.

A Székelyföld legnagyobb része e rácsos szerkezetnek olyan szegmentjében helyezkedik el, amelyet a várhatóan sok évtizedes építési munkálatok befejezése után a következő vonalak határolnak, illetve érintenek:

- északról (Moldva–Iasi felől) a Kárpátokat átlépő (Roman–Piatra Neamt–Marosvásárhely irányú) gyorsforgalmi út,
- délről a Havasalföldről a Tömösi-hágón át vezetett (Calafat–Craiova–Pitești)–Brassó–Kézdivásárhely–Onești–(Bacău–Vaslui) irányú gyorsforgalmi út (kiágazó mellékága a Kézdivásárhely–Focșani–Brăila–Tulcea gyorsforgalmi út), amely Székelyföld számára lehetővé tenné a Duna-deltához közeli nagy folyami/tengeri kikötők elérését, azaz gyakorlati értékű alternatívát biztosítana a „kitöréshez” a nyugati iránnyal szemben,

- keletről a IX. korridor részét képező Bukarest–Focșani–Roman–Suceava autópálya,
- nyugatról a Brassó–Marosvásárhely–(Torda–Kolozsvár–Bors) autópálya.

A kerethálózat három (nyugati, északi és déli) pályája a Székelyföld peremterületének feltárására is alkalmas azáltal, hogy a régió peremét átszeli. Forgalmi szempontból ez kifejezetten kedvező, azonban kérdés, hogy környezet- és természetvédelmi szempontból kívánatos-e.

A Székelyföld jövője szempontjából a már megkezdődött gazdasági szerkezetátalakulás után ígéretesebb lehet a természet értékeinek ésszerű hasznosítására alapozott idegenforgalom (ökoturizmus) mint az újraiparosítása. Ezért bizonyos mértékig aggályos az autópályák vezetése a hőmérsékleti inverzióra hajlamos medencékben, de a nélkülözhetetlen alagútfúrások is, amelyek idegen, antropogén elemekként megbolygatják a földtani szerkezetet és a vízháztartást. Ezért különös gondot kell fordítani a nyomvonalak megtervezésére, hogy a lehető legkisebb kárt okozzák a természeti és a kultúrkörnyezetben a gazdasági növekedést az érintett településeken, még inkább az általuk összekötött városokban feltehetően némileg elősegíteni képes pályák. Akkor lehet elégedett a Székelyföld az új, nagyteljesítményű közlekedési vonalaival, ha azok nem csupán a növekedést, hanem az annál jóval több összetevőjű, ezért nemcsak bonyolultabb, de értékesebb komplex fejlődést is szolgálják.

A Székelyföld autópálya közelében

A romániai autópálya-hálózat 2003-ban Bukarest–Pitești, illetve Bukarest–Cernavoda között 113 kilométert tesz ki. Az 1996-ban elfogadott országos területrendezési terv 2015-ig 1300 kilométer autópálya építésével számolt. A román kormány az Európai Unió előcsatlakozási alapját is felhasználva meg kívánja gyorsítani az autópálya-hálózat fejlesztését. A Nagylaknál Romániába belépő európai IV. számú folyosó a Lugos–Nagyszeben–Brassó–Comarnic–Bukarest útvonalon halad. Hosszas viták után – a magyar kormány támogatásával – 2003-ban döntés született az Észak-Erdélyt átszelő autópálya építéséről is. 2003 júniusában az amerikai Bechtel építőipari céggel aláírták a sztráda megépítéséről szóló szerződést. A Bors–Nagyvárad–Zilah–Kolozsvár–Marosvásárhely–Segesvár–Brassó autópálya összesen 2,5 milliárd dollárba kerül. A tervek szerint a sztráda építését 2004 tavaszán együtt kezdik meg Brassótól és a magyar–román határállomástól. A román fél abban bíz, hogy az autópálya elkészüléséig Hajdú-Bihar megyében is megépül az a gyorsforgalmi út, amely az erdélyi sztrádát a magyarországi autópályákkal összeköti. Az erdélyi autópálya a Székelyföld nyugati részén áthaladva elősegíti majd a térség megközelíthetőségének javulását.

Forrás: Tibori Szabó, 2003.

A PEN-folyosók jövőbeni kiépüléséből a Székelyföld természetesen csak áttételesen profitál. Közvetlen haszna – mind a gazdaság újraélesztése és szerkezetváltása, mind az idegenforgalmi lehetőségek kiaknázása, illetve a lakosság mobilitási igényeinek kielégítése érdekében – a régiót átszelő, illetve behálózó közlekedési rendszerek korszerűsítésének, színvonaljavításának lehet. Egyelőre nincs jele annak, hogy a központi kormányzat megkülönböztetett figyelmet fordítana a Székelyföld sok tekintetben elmaradott közlekedése felzárkóztatására. Még az 577. sz. nemzetközi út karbantartása is messze elmarad a követelményektől.

Néhány év óta tiszteletre méltó helyi kezdeményezések tapasztalhatók a helyi/kistérségi útviszonyok javítására. (Például a Bodoki-hegységi Futásfalván a falubeli plébános erőfeszítéseinek és a külföldi támogatásoknak köszönhetően új kavics fedőréteg került e község és a 8 km-re levő Kézdivásárhely közötti útra. Hasonló akcióval sikerült a Kovásznát Kommandóval összekötő út állapotán is javítani.) Sajnos, a térség lakosságának alacsony szintű polgárosodása, gyenge jövedelme nagyon behatárolja a helyi, jobbára lakossági erőből történő fejlesztéseket. A vasúti és közúti közlekedés infrastruktúráját (így a teljes közúthálózatot) a jövőben is alapvetően állami, valamint regionális/megyei közösségi (saját és kölcsön-) forrásokból kell finanszírozni, nem lehet áthárítani a lakosságra. A normál nyomtávú vasútvonalak szinten tartása, majd fejlesztése mellett nagyobb figyelmet kell szentelni az idegenforgalmi célokat közvetlenül szolgálni képes szovátai keskeny nyomtávú kisvasútnak, amely azon felül, hogy közvetlenül megkönnyítené a turisták számára a szovátai Medve-tó, valamint Parajd és a népi kerámiaiparáról Európa híré Korond elérését, áttételesen hozzájárulna Marosvásárhely és környéke gazdasági fejlődéséhez is.

7. Távközlés

7.1. Vezetékes telefonszolgáltatás

Romániában, ezen belül a Székelyföldön is a távközlés hagyományos (vezetékes) és új (mobil) technológiájának fejlesztése a leszakadás behozására való törekvés jegyében időben bizonyos mértékig fedésben ment végbe, azaz a mobiltelefon-szolgáltatások megindulása után kapott igazán lendületet a vezetékes infrastruktúra minőségi fejlesztése, alapvetően az analógról a digitális rendszerre való átállás a telefonközpontokban, illetve a fénykábelhálózat kiépítése a városok között gyűrűt formáló térhálózatban kiterjeszkedve még olyan félreeső városokra is, mint Barót vagy Bodzaforduló.

Az egyelőre még monopolhelyzetet élvező, állami tulajdonban lévő Romtelecom Rt. beruházásainak túlnyomó része az 1998–2000. évi időszakra összpontosult. A fejlesztések minőségi oldalán kívül a mennyiségi változások is számottevőek: például Kovászna megyében az 1999. évi 33 ezerről 2002-re 45 ezerre nőtt a vezetékes telefon-előfizetők száma. Országos viszonylatban is élen járt a fejlesztések üteme tekintetében Kovászna és Hargita megye. Az ezer lakosra jutó telefon-fővonalak száma tekintetében csak az 1999. évi adatok állnak rendelkezésre, amikor a Székelyföld átlagában 15,6 db-ot mutatott ki a statisztika, és még mindig feltűnően nagy volt a különbség a jóval magasabb szinten ellátott Maros megye, valamint a másik két keleti megye között (95. táblázat).

95. táblázat

A Székelyföld vezetékestelefon-ellátottsága, 1999

Megye	Telefon előfizetők (fővonalal rendelkezők) száma	Az ezer lakosra jutó fővonalak száma, db
Kovászna	33 140	142,0
Hargita	39 851	114,4
Maros	112 405	184,2
Összesen	185 396	155,5

Forrás: Románia Statisztikai Hivatala Kovászna Megyei Igazgatóságának adatai alapján.

A Romtelecom az internetes szolgáltatás megjelenésével sokfelé kiépítette az ISDN-vonalakat, amelyek lehetővé teszik az egyidejű telefonálást és internetezést.

A telefonforgalom nemcsak abszolút méreteiben különbözik erősen a három megyében, hanem intenzitásában is megmutatkoznak a gazdasági/társadalmi fejlettségbeli sajátosságok (96. táblázat).

96. táblázat

A telefonforgalom méretei a székelyföldi megyékben, 1999

Megye	Belföldi helyközi telefonforgalom		Nemzetközi forgalom	
	Tárcsázott beszélgetés, ezer	Digitális impulzus, ezer	Tárcsázott beszélgetés, ezer	Digitális perc, ezer
Kovászna	565	132 145	18	741
Hargita	961	157 606	41	1 419
Maros	2 198	423 496	68	1 916

Forrás: Románia Statisztikai Hivatala Kovászna Megyei Igazgatóságának adatai alapján.

A valóban imponáló általános fejlődés azonban nem feledteti, hogy még mindig léteznek Európához nem méltóan alacsony szintű távközlést elviselni kénytelen félreeső települések, amelyek nemcsak a két keleti megyében találhatók (pl. a Háromszéki-medence peremén fekvők, a Baróti-hegységbeni Bölön, Szárazajta kistérségbeliek, a Hargita lábánál levő kistelepülések), hanem még a legtöbb vonatkozásban lényegesen jobb helyzetben levő Maros megyében is (pl. a Mezőség és a Küküllő menti dombvidék néhány aprófalujában is). Ezeken a településeken a polgármesteri hivatalon, a vegyesbolton kívül jó, ha még egy-két magánlakásban működik telefon. Ugyanakkor megmutatkoznak a fizetőképesség kereslet korlátai is: az új telefonvonal-tulajdonosok nem elhanyagolható hányada kénytelen volt lemondani a vonaláról a kifizetetlen számlák miatt, mások pedig rendkívül ritkán telefonálnak otthonról anyagi okok miatt.

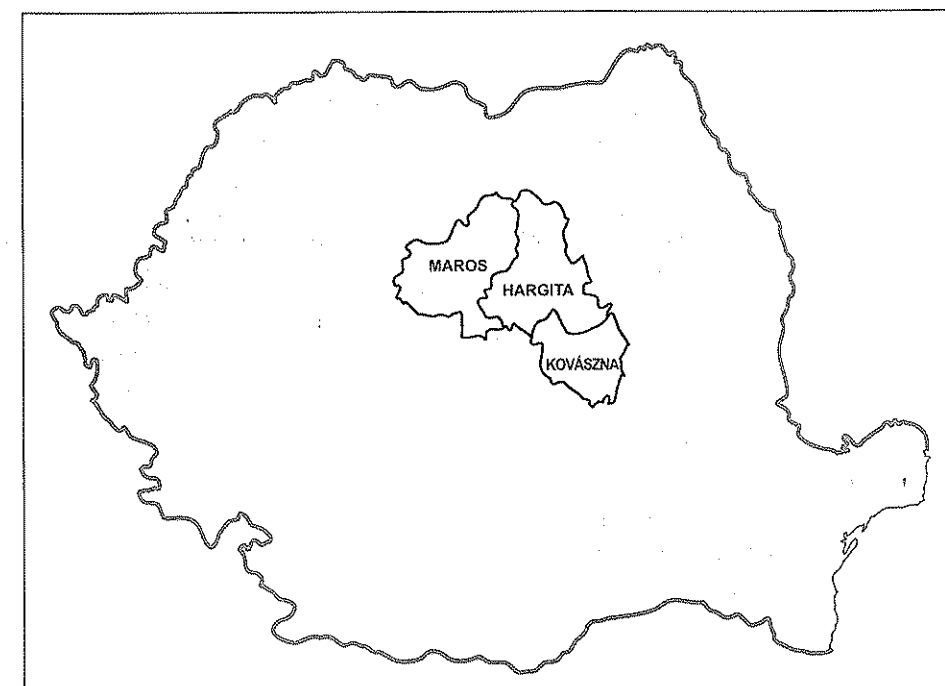
7.2. Mobiltelefon-szolgáltatás

Magyarországhoz képest néhány éves késéssel, 1993-tól kezdte meg működését az első mobilszolgáltató, a Connex, majd a választékot a Dialog–Orange mobiltársaság piacra lépése teremtette meg. Utóbbi 2002-ben már az ország területének 75%-át sugározza be, de a magasabb hegységek miatt Székelyföldön a lefedettség mértéke elmarad az országos átlagtól, 60–70% között alakul (52. ábra). Ez a körülmény azonban alig befolyásolja a használók, a készülékek fajlagos sűrűségét. Így pl. az ezer főre jutó mobilkészülékek száma tekintetében Székelyudvarhely Románia több száz városából a legelsők között foglal helyet.

Nagy általánosságban a medencék előnyösebb helyzetben vannak. Vezet a Brassói- és a Háromszéki-medence, ezeket követi a Csíki- és a Gyergyói-medence. A hegyvidékeken még nagy kiterjedésűek a lefedetlen területek, annak ellenére, hogy a korábbi analóg rendszerű szolgáltatók után 2000-től már a digitális GSM-rendszerű szolgáltató, a Cosmorum cég is bővítette a kínálatot. A mobilszolgáltatások térbeli elterjedésének folyamata a nemzetközi érvényességű diffúziós modellnek megfelelően ment végbe a Székelyföldön is: kezdetben a nagyobb városokban és közvetlen környékükön (a legsűrűbb, legtöbb bevételt ígérő előfizetői piacon), majd a városok közti közlekedési főtengelyek mentén bontakoztak ki a szolgáltatások és fokozatosan (a domborzati adottságok és a fizetőképesség elhelyezkedésének függvényében) terjeszkedtek a mögöttes területek felé, az egymás után felállított közvetítő tornyaiakkal a mobilvállalatok. Mivel a magashegység jó néhány régiójára kiterjeszteni csak a gazdaság-talanság árán lehetne a szolgáltatásokat, feltehetően a 90–92%-os fölé nemigen növelik a lefedettséget.

52. ábra

A mobiltelefon hálózati lefedettsége Romániában, 2000

Forrás: Romania. National Development Plan alapján.

7.3. Hagyományos postai szolgáltatások

A magyarországi, illetve kelet-közép-európai folyamatokkal megegyező módon a Román Postából is kivált a távközlés, így a posta mai tevékenysége részben a klasszikus postai küldemények (levél, csomag, szórólap, újság stb.), részben újfajta információhordozók (CD-k, kazetták) szállítására korlátozódik, míg a pénztátalás rendszere átvette már a nyugati korszerű on line mintákat, módokat is. Ilyenek a címzetthez az összeget igen rövid időn belül eljuttató szolgáltatások, nevezetesen:

- a Western Union szolgáltatásai 2002-ben még csak a nagyobb, városi településeken vehetők igénybe,
- az Eurogiro meg csupán a megyeközpontokban. Tehát e téren a lakosság kiszolgálási színvonala alapvetően lakóhelyének, településének státusától függ.

A tárgyakat (csomagokat, írásos dokumentumokat) az ügyfelek között gyorsposta minőségben eljuttató „Prioripost” szolgáltatás kritériumai közé tartozik, hogy helyben vagy kiskörzeten belül 6, az ország fontosabb települései közötti viszonylatokba 24, az ország bármely települései közötti szállítás esetén pedig 36 órán belül célba ér a küldemény.

A hagyományos postai tevékenység a Székelyföldön nincsen jelen postahivatal formájában valamennyi faluban. A nagyobb községekbeli hivatalokból a küldeményeket autóval, motorkerékpárral vagy éppen kerékpáron továbbítják és hordják szét az apróbb falvakba. A települések nagysága és „postaföldrajzi helyzete” szerint alakul a feladás és a kézbesítés közötti idő hossza. Nagy átlagban megyén belül 24 órán belül, míg az ország bármely pontjára 48 órán belül érkezik meg a levél jellegű postai küldemény. Ennél hosszabb a csomagok eljutási ideje, mivel azokat általában vasúton szállítják a nagyobb távolságokra.

A három megye közül Maros megye a legnagyobb előnyt a csomagforgalomban mutatja fel (97. táblázat).

97. táblázat

A postai küldemények forgalma a Székelyföldön, 1999

Megye	Levél, ezer db	Csomag, ezer db	Postai levelezőlap és gyorsposta, ezer db
Kovászna	1 596	18	1 229
Hargita	3 380	45	1 973
Maros	6 716	93	3 696
Összesen	11 692	156	6 898

Forrás: A Román Posta adatai alapján.

X. FEJEZET

HUMÁN SZOLGÁLTATÁSOK

1. Közoktatás

A román oktatási rendszerben az óvodák, valamint az alsó- és középfokú oktatási intézmények fenntartásáért az önkormányzatok a felelősek. Egyházi tulajdonban levő, illetve magán iskolák és óvodák csak nagyon kevés számban, és inkább a régió nagyobb városaiban találhatók.

Óvoda a Székelyföld majdnem minden településén működik. Az óvodai intézményrendszer átszervezése következtében az óvodák száma nagyobb mértékben csökkent, mint ahogy azt a gyereklétszám mérséklése indokolta volna. A Székelyföldön az utóbbi négy évben 20 óvoda és napközi szűnt meg, az óvodás gyerekek száma pedig 189 fővel csökkent. Arányait tekintve tehát az óvodások számának 0,4 százalékos csökkenése az óvodák 2,2 százalékos fogyatkozásával járt együtt.

A székelyföldi települések többségében működik *alapfokú oktatási intézmény*. Azokból a falvakból, amelyekben nem volt általános iskola vagy megszűntették azt, iskolabuszok szállítják a gyerekeket a közeli községbe. Az elmúlt években a gyermekszám csökkenése – az utóbbi öt év alatt majdnem húsz százalékkal esett vissza az elemisták száma – ellenére jelentősen bővült az oktatási kínálat, és alternatív tanítási módszerek is megjelentek: felekezeti, Waldorf, Step-by-Step stb. osztályok indultak.

Gimnáziumi szintű oktatás csak a városokban és a nagyobb községekben folyik. Középfokú, magyar tannyelvű oktatás a Székelyföldön mindössze 29 településen van: Kovászna megye 4, többségében magyar lakta városában, illetve Hargita megyében 15, Máros megyében pedig 10 településen található középfokú oktatási intézmény. A térség középfokú oktatási intézményei képesek kielégíteni a képzési igények jelentős hányadát. A felvételi jelentkezések alapján a legkeresettebb a gimnáziumi (elméleti líceumi) képzés, amelyet a szakközépiskolai képzés, és az ezek mögött messze elmaradó szakiskolák, majd az inasiskolák követnek.

A térségben *speciális képzési* igényeket kielégítő oktatási intézmények is találhatóak. Kovászna megyében a fogyatékosok számára két nyolcosztályos képzést biztosító intézmény működik, valamint a kovásznai szívkórház keretében egy prevenciós iskola, ahol a kezelt gyerekek folytathatják ideiglenesen

tanulmányaikat. Hargita és Maros megyében összesen négy kiegészítő iskola van, amelyekben román és magyar nyelven is tanulhatnak a diákok.

Az iskolák jelentős többségében található tornaterem és könyvtár, amelyek fejlesztésére azonban az utóbbi tíz évben nem fordítottak elég pénzt. A középiskolák mellett ma már az általános iskolák is próbálnak informatika laboratóriumot felszerelni, sok esetben alapítványi forrásokból oldva meg e beruházások finanszírozását. A térségben összesen hét tanuló- és sportklub van, amelyek változatos programot kínálnak az érdeklődő diákoknak.

A formális oktatási intézmények mellett megjelentek olyan *informális oktatási intézmények* is, amelyek a piaci igényeknek megfelelően vagy a rendelkezésre álló forrásoktól függően szerveznek tanfolyamokat. Ebbe a kategóriába olyan intézmények tartoznak, amelyek tandíjköteles programokat szerveznek azokon a területeken, ahol a piaci igények megkövetelik az átképzést vagy a folyamatos fejlődést (különböző szakmunkásképző, számítógép-kezelői és könyvtári tanfolyamok, idegen nyelv kurzusok, konfliktuskezelési, kommunikációs tréningek stb.). Az ilyen jellegű tevékenységet folytató szervezetek között egyaránt találhatók állami intézmények (munkaügyi hivatal, kereskedelmi és ipari kamara), illetve az illetékes minisztérium által engedélyezett magáncégek is. A rendelkezésükre álló pénzügyi források függvényében a civil szervezetek is változatos oktatási programokat szerveznek.

Az oktatási rendszerben ma is a közoktatási intézmények dominálnak. A 2000–2001-es tanévben a román állami oktatási rendszer 24 ezer intézményt foglalt magában, amelyből 2367 volt magyar nyelvű vagy magyar szakot is működtető intézmény. A Székelyföldön jelenleg 1831 oktatási intézmény működik, melyből 921 magyar tannyelvű.

A Székelyföldnek a romániai magyarság megmaradása szempontjából betöltött kulcsfontosságú szerepét jól jelzi, hogy a romániai magyar tannyelvű oktatási intézmények majdnem fele ebben a régióban működik, és ezen belül közel egynegyedük Hargita megyében összpontosul. A közoktatási intézmények különböző oktatási szintek közötti megoszlását a Székelyföld három megyéjében és Románia egészében a 98. táblázat mutatja be.

A táblázat adataiból megállapítható, hogy Hargita megyében legnagyobb a magyar nyelvű oktatási intézmények aránya – közel 85 százalék –, ez ugyanis egyenes következménye annak, hogy a régióban itt a legnagyobb a magyar anyanyelvű lakosság aránya. Kovászna megyében ugyanakkor harmadannyi közoktatási intézmény működik, mint Maros megyében, és ez a Hargita megyei értéknek alig haladja meg a felét. Mindez tükrözi a meglévő területi és a velejáró népességbeli különbségeket, ugyanis Kovászna megye az ország legkisebb megyéje.

98. táblázat

A közoktatási intézmények száma a 2000–2001-es tanévben

Intézmény	Románia		Kovászna megye		Hargita megye		Maros megye		Székelyföld	
	összes	magyar	összes	magyar	összes	magyar	összes	magyar	összes	magyar
Óvoda és napközi	10 189	1074	167	107	288	249	423	112	878	468
Elemi iskola	12 686	1136	67	48	136	111	192	62	395	221
Gimnázium			85	46	126	105	242	38	453	189
Speciális iskola			3	0	2	1	2	0	7	1
Líceum és szak-középiskola	1 480	157	19	6	37	35	37	1	93	42
Szakiskola			0	0	2	0	2	0	4	0
Posztlíceum			1	0	0	0	0	0	1	0
Összesen	24 355	2367	342	207	591	501	898	213	1831	921

Forrás: Kovászna, Hargita és Maros megye tanfelügyelőségeinek adatai.

Ma 31 tanintézménnyel kevesebb működik a Székelyföldön, mint az 1998–1999-es tanévben. A közoktatási intézmények száma folyamatos csökkenést mutat az utóbbi négy évben, ami leginkább a tanulók számának hasonló arányú csökkenésével magyarázható. Kovászna megyében 12-vel kevesebb tanintézményben nyitották meg a 2000–2001-es tanévet, mint 1998-ban, Hargita megyében pedig 14-gyel kevesebb iskolában várták a diákokat. Maros megyében tapasztalható a legkisebb arányú csökkenés, itt csupán ötlet csökkent az oktatási intézmények száma ugyanezen idő alatt. A legnagyobb mértékű csökkenés az óvodák és elemi iskolák számában figyelhető meg. A rendelkezésre álló adatokat intézménytípusonkénti bontásban elemezve elmondható, hogy a vizsgált időszakban 17 óvoda, 19 elemi iskola és egy szakiskola szűnt meg, ugyanakkor a gimnáziumok száma kettővel, a szakközépiskoláké pedig négyvel növekedett.

A magyar tannyelvű oktatásban résztvevő diákok arányát a teljes diákszámhoz viszonyítva a 99. táblázat szemlélteti országosan és a Székelyföld három megyéjében a 2000–2001-es tanév adatait figyelembe véve.

Az állami fenntartású oktatási intézményekben mintegy négymillió diák tanult Romániában a 2000–2001-es tanévben. Az 1992-es népszámlálás adatai szerint a magyar nemzetiségű lakosok aránya az összlakosság 7,8%-át tette ki, a magyar tannyelvű oktatásban résztvevő általános és középiskolai diákok aránya ugyanakkor csak 4,6% volt. Hasonló a helyzet a Székelyföldön is, ahol a magyar nemzetiségű lakosság aránya 60,9%, míg a magyar nyelven tanulóké csupán 53,5%. A legszembetűnőbb különbséget Maros megye adatai tükrözik,

ahol a lakosságnak 41,8%-a magyar, és ezzel szemben magyar nyelven a diákok csupán 30,9%-a tanul.

A székelyföldi magyar és román tannyelvű oktatásban résztvevő diákok abszolút számát és százalékos megoszlását a 100. táblázat mutatja be.

99. táblázat

*A közoktatási intézményekben tanuló fiatalok száma
a 2000–2001-es tanévben*

Megnevezés	Diákszám	Magyar nyelven tanuló diákok, fő	A magyar diákok részaránya, %	A magyar lakosság részaránya, %
Románia	4 032 127	187 140	4,6	7,8
Székelyföld	212 541	113 885	53,5	60,9
Kovácsna megye	44 282	30 208	68,2	75,2
Hargita megye	62 991	51 125	81,1	84,7
Maros megye	105 268	32 552	30,9	41,8

Forrás: Kovácsna, Hargita és Maros megye tanfelügyelőségeinek adatai.

100. táblázat

*A közoktatásban résztvevő diákok száma és tannyelv szerinti megoszlása
a Székelyföldön a 2001–2002-es tanévben*

Oktatási szint	Gyermekek és tanulók	Gyermekek és tanulók az oktatási nyelv szerint			
		magyar	%	román	%
Iskola előtti oktatás	42 328	25 124	59,3	17 204	40,7
Elemi szintű oktatás	54 578	30 177	55,2	24 401	44,8
Gimnáziumi oktatás	63 469	34 236	53,9	29 233	46,1
Líceumi oktatás	35 625	16 734	46,9	18 891	53,1
Szakoktatás és inas képzés	11 243	5 326	47,3	5 917	52,7
Mesterképzés	408	75	18,3	333	81,7
Posztliceumi oktatás	3 590	1 355	37,7	2 235	62,3
Összesen	211 241	113 027	53,5	98 214	46,5

Forrás: Kovácsna, Hargita és Maros megye tanfelügyelőségeinek adatai.

A 2001–2002-es tanévben 211 241 iskolás és óvodás tanult a székelyföldi tanintézetekben, ezen belül 113 027 gyerek járt magyar tagozatra, és 98 214 volt a román tagozaton tanulók száma. A magyar nyelven tanuló diákok száma tehát

csupán 7%-kal haladja meg a román nyelven tanulókéét, és ez jóval kisebb különbség, mint amelyet a lakosság etnikai szerkezete alapján várni lehetne.

Magyar nyelvű óvodába valamivel több, mint 25 ezer kisgyermek jár, az általános iskola elemi és gimnáziumi tagozatán pedig közel 65 ezer a magyar tanulók száma. A líceumok magyar tannyelvű oktatásában 16 734 diák részesül, míg magyar nyelvű szakmunkásképzésben 5326, magyar nyelven folyó posztliceális képzésben pedig 1355 tanuló vesz részt. Feltűnően alacsony, és az összes iskolatípus közül a legkisebb a magyar nyelvű mesterképzésben résztvevők aránya, mivel ez mindössze 75 diákot érint, és így alig 18% a részesedésük az összes technikumban tanuló közül.

Az utóbbi négy évben közel tízezerrel csökkent a közoktatási rendszerben tanulók száma, ami az 1998–1999-es tanévhez viszonyítva 5%-os visszaesést jelent. Legszembetűnőbb az általános iskolai tanulók számának csökkenése, aminek következtében számos szakképzett tanító maradhat munkahely nélkül az elkövetkező években.

Az elemi és gimnáziumi szintű oktatásban összességében több mint 9 ezer diákkal kevesebb tanult 2002-ben, mint 1998-ban, ami közel 7,5%-os csökkenést jelent. Az elemi szintű oktatásban ennél is nagyobb csökkenés valószínűsíthető, ugyanis a gimnáziumi oktatás esetében tapasztalható enyhe növekedés valamelyest még ellensúlyozza az alapfokú oktatásban tapasztalható létszámcsökkenést. Ez a folyamat jól megfigyelhető az 53. ábrán.

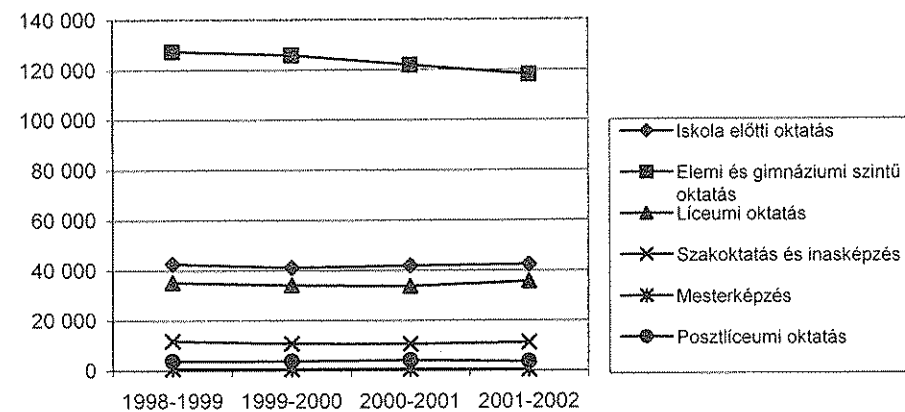
A gimnáziumokhoz hasonlóan enyhe, 1,5%-os diákszám növekedés figyelhető meg a líceumi oktatásban is, mivel az elméleti líceumok eredményesebben készítik fel a tanulókat az egyetemi felvételi vizsgákra, mint a szakoktatási intézmények. Ezért a líceumok diákjai nagyobb eséllyel indulhatnak az egyetemi vagy főiskolai vizsgákra, mint a szakközépiskolák végzettei. Ez utóbbiakkal megegyezően jelentős mértékű a csökkenés a mesterképzésben résztvevők esetében is – közel 35% –, ami szintén a szakoktatás iránti megcsappant érdeklődéssel magyarázható.

A Romániai Magyar Pedagógus Szövetség által készített felmérések eredményei szerint a román oktatási rendszer egyik legnagyobb gondja jelenleg – a reformfolyamat megtorpanása és a centralista törekvések erősödése mellett – az oktatás finanszírozásának átláthatatlansága és szubjektív volta. Az iskolák fenntartói és vezetői nem tudnak hosszabb távra tervezni, még azt sem tudják, hogy mekkora összegből gazdálkodhatnak egy tanév alatt. A megüresedett iskolaigazgatói állások alig negyedének betöltésére nyújtottak be pályázatot, ami azzal magyarázható, hogy a pedagógusi pályán az igazgatói bér sem vonzó, sőt a jelentkezések alacsony mértéke alapján az igazgatói státusz sem, így kevesen vállalkoznak a sok gonddal járó intézményvezetést.

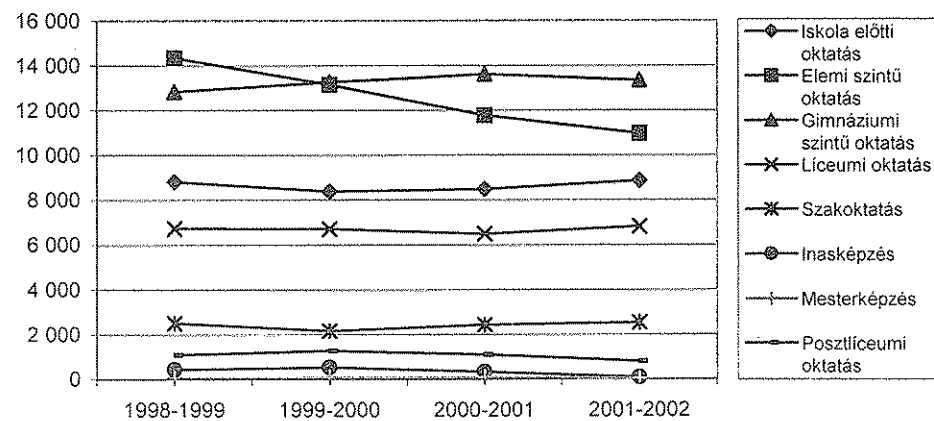
53. ábra

Beiskolázási adatok az 1998–1999-es és a 2001–2002-es tanév közötti időszakban

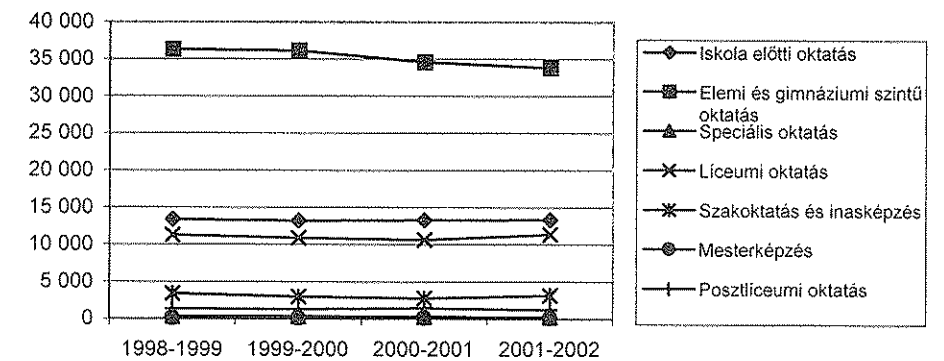
a) Székelyföld

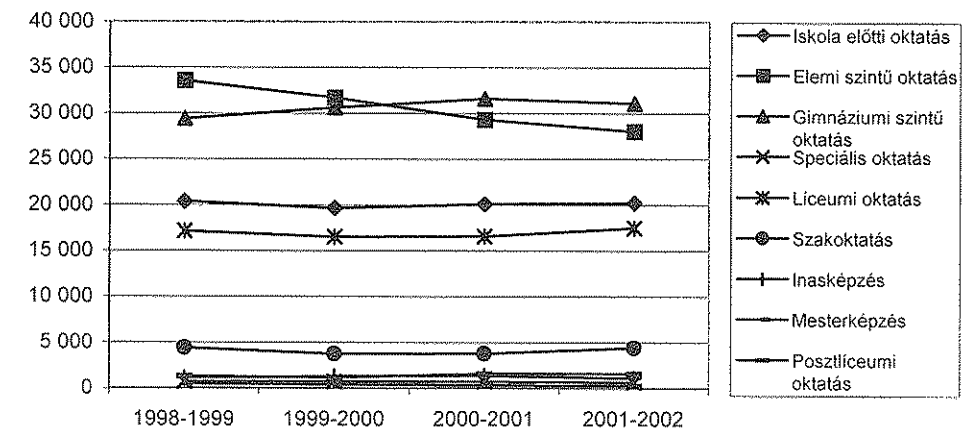
b) Kovászna megye

c) Hargita megye

d) Maros megye

Forrás: Kovászna, Hargita és Maros megye tanfelügyelőségeinek adatai.

2. Felsőfokú oktatási intézmények

1989 előtt Romániában 44 felsőfokú oktatási intézmény működött, ezek közül 13 Erdélyben. A főiskolai-egyetemi képzésben az 1989-ig mesterségesen visszafojtott továbbtanulási szándék kibontakozása robbanásszerű változást okozott, az új igényeket a meglévő romániai keretek között a 90-es évek közepéig nem tudták kielégíteni. A továbbtanulási helyszín és intézmény kiválasztásában különböző stratégiák alakultak ki. A magyarországi továbbtanulás 1992–93-ig domináns volt a középiskolás elit, illetve a tanulmányaikat 1989 előtt közvetlenül valamilyen okból tovább nem folytatók vagy más, kényszerből választott szakon tanulók körében.

Az 1994-es esztendőig évente hozzávetőleg háromezren tanultak román állampolgárként magyarországi felsőoktatási intézményekben. Többségüket az első években ösztöndíjakkal is támogatták, a romániai képzési lehetőségek szűkösségére és a visszatérők társadalmi fontosságára hivatkozva. A 90-es évek közepétől folyamatosan csökkentették a támogatottak számát, ugyanis világossá vált, hogy a Magyarországon végzetek döntő többsége nem tér haza. Ezek után magyar állami támogatással elsősorban a rész- és posztgraduális képzésben résztvevőket segítették.

Romániában 2001-ig nem jött létre önálló magyar felsőoktatási rendszer, ellenben egyes egyetemek magyar nyelvű szakokat létesítettek. Példaként említhető a Babeş-Bolyai Tudományegyetem (BBTE), amely több mint 50 magyar tannyelvű szakot működtet, a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem (fogorvosi, gyógyszerészeti stb. szakok), valamint a Színművészeti Főiskola is indított magyar nyelvű szakokat. Ezeken felül 1998–1999 között több székelyföldi városban hoztak létre magyar és román tagozatot működtető főiskolai intézményt.

Az állami egyetemeken tanuló magyar nemzetiségű hallgatók csak csoportokban, nem pedig döntési joggal felruházott, saját költségvetéssel rendelkező, önálló tanszkekbe, illetve karokba, esetleg önálló intézménybe szerveződve tanulhatnak anyanyelvükön. Ilyen körülmények között az anyanyelv státusát nem törvényesen szavatolt struktúrák őrzik, hanem sokkal inkább személyi nyitottságon, politikai engedményeken alapul mindenkor használhatósága. Ezt tovább erősíti, hogy bármely döntés csak a többség képviselőinek jóváhagyásával történhet.

Az anyanyelvi felsőoktatás korlátozásából fakadó hiányok pótlására 2001-ben Csíkszeredában és Marosvásárhelyen nyolc, ideiglenesen engedélyezett szakkal kezdte meg működését az első magyar nyelvű tudományegyetem. A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem létrehozásakor egy, az erdélyi

magyarság demográfiai, gazdasági és kulturális tagoltságához igazodó, több lábon álló, de egységes felsőoktatási intézmény kialakítását tűzték ki elérendő célként.

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem

Az Erdélyi Magyar Tudományegyetem a fogalom klasszikus értelmében vett tudományegyetem, Universitas. Ennek megfelelően szervezeti struktúrájában megtalálható a műszaki, a bölcsészeti, a művészeti, a természettudományi és a gazdaság- és társadalomtudományi kari szerveződés. Az EMTE az oktatás és a tudományos munka intézménye. Felépítésében, szerkezetében, működésében a klasszikus egyetemi modell alkalmazása és a korszerű elvárások tiszteletben tartása érvényesül.

A sajátos erdélyi lehetőségekhez és igényekhez alkalmazkodik. Központja az erdélyi magyarság szellemi fővárosa: Kolozsvár. Mellette a jelen igényeinek megfelelően Nagyvárad, Csíkszereda és Marosvásárhely jelenik meg, mint egyetemi centrum. A Partiumi Keresztény Egyetem kötelezettséget vállalt arra vonatkozóan, hogy mint intézmény a létesítendő EMTE keretében betagozódik és az integrációs folyamat során azzal egységes szervezetet alakít ki. Az oktatási helyszínek száma a fejlődés kívánalmainak megfelelően növekedhet. Az egyes oktatási színhelyeken kari önállósággal bíró campusok teremtik meg a tanítás és a tudományművelés korszerű kereteit.

Kolozsvár

Kolozsvár az EMTE szellemi-tudományos és igazgatási központjának szerepét tölti be. Az egyetemi program első lépcsőjében az igazgatási központ kiépítése és a kiemelkedő fontosságú háttérintézmények megteremtése történik meg. A második lépcsőben jönnek létre az oktatási intézmények (karok és szakok).

Nagyvárad

A Partiumi Keresztény Egyetem alapjaiban kialakult képzési profillal rendelkezik. Az EMTE-vel megvalósuló együttműködés első szakaszában megtörténik az irányítási és adminisztrációs rendszerek összehangolása, a képzési programok minőségi fejlesztésének ki-munkálása. Mindezt meg kell előznie egy részletes integrációs folyamat tervezésének. Az együttműködés első szakaszában sor kerül infrastrukturális és ingatlanfejlesztési programok megvalósítására is.

Marosvásárhely

A nagy múlttal rendelkező egyetemi városban az EMTE keretében megvalósuló oktatás-fejlesztés kiemelt célja a Sapientia Alapítványnak. Tekintettel a marosvásárhelyi magyar nyelvű egyetemi oktatás méltánytalanul visszaszorított helyzetére, stratégiai fontosságú a marosvásárhelyi magyar felsőoktatás erősítése, melynek számos feltétele adott, s a hiányzókat a fejlesztés első lépcsőjében megvalósíthatók.

Csíkszereda

A székelyföldi városban először adódik lehetőség komoly felsőoktatási fejlesztési program megvalósítására. A várost körbevevő régió gazdasági és oktatási hátránya mérséklődhet az EMTE programjai következtében. Ebben az esetben az intézménykialakítás (csíkszeredai kar) és fejlesztés a legfontosabb lépés, amelyhez a létező szellemi és gazdasági környezethez illeszkedő szakok indítása párosulhat.

Forrás: Az Erdélyi Magyar Tudományegyetem fejlesztési koncepciója.

101. táblázat

A hallgatók száma a Székelyföld felsőfokú oktatási intézményeiben, 2002

Intézmény	Település	Hallgatók száma, fő	Magyar nyelven tanuló hallgatók száma, fő	%
Állami intézmények				
Babeş-Bolyai Tudományegyetem	Csíksereda	98	71	72,4
	Kézdivásárhely	299	299	100,0
	Gyergyószentmiklós	150	90	60,0
	Sepsiszentgyörgy	414	246	59,4
	Székelyudvarhely	292	292	100,0
Orvosi és Gyógyászati Egyetem	Marosvásárhely	2 127	1 069	50,3
Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola	Marosvásárhely	165	76	46,1
Lucian Blaga Egyetem	Csíksereda	150	-	-
	Kézdivásárhely	426	-	-
Magán-egyházi jellegű intézmények				
Református Kántor Tanítóképző Főiskola	Marosvásárhely	70	70	100,0
Magánalapítványi intézmények				
Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem	Csíksereda	209	209	100,0
	Marosvásárhely	125	125	100,0
	Csíksereda	245	245	100,0
Pro Agricultura Hargitae Alapítvány	Csíksereda	90	-	-
Gheorghe Bariţiu Magánegyetem	Marosvásárhely	3 474	-	-
Petru Maior Egyetem	Marosvásárhely	3 026	-	-
Dimitrie Cantemir Egyetem és Környezetvédelmi Alapítvány	Marosvásárhely	n.a.	n.a.	-
Marosvásárhelyi Népi Egyetem	Sepsiszentgyörgy	90	90	100,0
Gábor Dénes Műszaki Informatika Főiskola	Székelyudvarhely	130	130	100,0
Modern Üzleti Tudományok Főiskolája	Nyárádszereda	300	300	100,0
Gödöllői Szent István Egyetem				
Összesen		11 880	3 312	27,9

Forrás: RMDSZ Ügyvezető Elnökség Oktatási Főosztálya, valamint a szerző által gyűjtött adatok.

Románia felsőfokú oktatási tanintézményeiben összesen 382 478 diák tanult 2001-ben, amelyből 23 381 volt magyar nemzetiségű, és közülük csupán 7483 tanult minden tárgyat vagy legalább a tárgyak egy részét anyanyelvén. A 101. táblázat a székelyföldi városokban található felsőfokú oktatási intézményeket, és az ott tanuló diákok számát foglalja össze, külön feltüntetve a magyar nyelven tanuló diákok számát is. A 2001–2002-es tanévben a térségben tanuló 11 880 diák közül 3312-en választottak magyar tannyelvű képzést biztosító intézményt. A magyar nemzetiségű hallgatók közül 2143-an állami, 70-en egyházi és 1099-en magánalapítványi tulajdonban levő intézményben tanultak.

A Székelyföld hét városában folyik felsőfokú oktatás: Kovászna megyében Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen, Hargita megyében Csíkseredában, Gyergyószentmiklóson és Székelyudvarhelyen, Maros megyében pedig Marosvásárhelyen és Nyárádszeredában. A hallgatók számának városok szerinti megoszlását a 102. táblázat foglalja össze.

102. táblázat

A székelyföldi városokban a felsőoktatásban tanulók száma, 2002

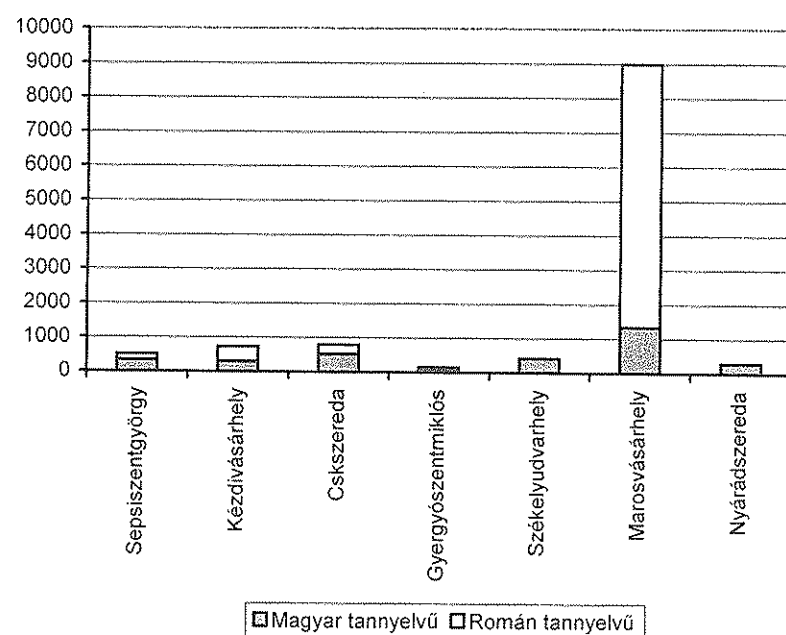
Helység	Diákok száma	A magyar tannyelven tanulók	
		száma	%
<i>Kovászna megye</i>			
Sepsiszentgyörgy	504	336	66,2
Kézdivásárhely	725	299	41,2
Összesen	1 229	635	51,7
<i>Hargita megye</i>			
Csíksereda	792	525	66,2
Gyergyószentmiklós	150	90	60,0
Székelyudvarhely	422	422	100,0
Összesen	1 364	1 037	76,0
<i>Maros megye</i>			
Marosvásárhely	8 987	1 340	14,9
Nyárádszereda	300	300	100,0
Összesen	9 287	1 640	17,7
Mindösszesen	11 180	3 312	29,6

Forrás: RMDSZ Ügyvezető Elnökség Oktatási Főosztálya, valamint a szerző által gyűjtött adatok

A táblázatból kitűnik, hogy a legtöbben, közel kilencezren Marosvásárhelyen végzik egyetemi tanulmányaikat, ugyanis a város a térség egyetlen hagyományokkal rendelkező egyetemi központja. A Székelyföld felsőfokú oktatási intézményeiben tanuló diákok számának az egyes települések közötti jelentős szóródása az 54. ábrán érzékelhető. A régióban a magyar nyelven tanulók számát az utóbbi években tovább növelték az állami egyetemek kihelyezett főiskolái, az Erdélyi Magyar Tudományegyetem, valamint a magyarországi intézmények távoktatásos és levelező tagozatos „konzultációs központjai”.

54. ábra

A felsőoktatásban tanuló diákok száma és tannyelv szerinti megoszlása a székelyföldi városokban, 2002

Forrás: RMDSZ Ügyvezető Elnökség Oktatási Főosztálya, valamint a szerző által gyűjtött adatok.

A térségben működő felsőfokú oktatási intézmények számos területen kínálnak képzési lehetőséget. A Székelyföldön magyar nyelven tanulni vágyók a következő lehetőségek közül választhatnak: a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem általános orvosi, fogorvosi és gyógyszerészeti kara; a Színművészeti Egyetemen színművészet, teatrológia és rendezői szak; a Református Kántor Tanítóképzőben gyülekezeti kántor és általános iskolai tanítóképző szak, vagy a Sapientia Egyetem mechatronika, informatika, számítástechnika valamint automatizálás és ipari informatika szakjai. Nyárádszeredában a gödöllői Szent István Egyetem kihelyezett kertészettudományi karán folyik magyar nyelvű oktatás.

Csíkyszeredában magyar nyelven elvégezhető a BBTE kihelyezett főiskoláján a matematika-informatika szak; a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen az agrárközgazdász, könyvelés és gazdasági informatika, román-angol és vidékfejlesztés szak; a Pro Agricultura Hargitae Alapítvány konzultációs központján keresztül, levelező-távoktatásos képzésben pedig az agrár-közgazdász, környezetmérnöki és vadgazda-mérnöki szak. Gyergyószentmiklóson a BBTE földrajz-kartográfia szakán, Székelyudvarhelyen a BBTE tanítóképző szakán, valamint a tatabányai Modern Üzleti Tudományok Főiskolája közgazdász-kereskedelem szakán tanulhatnak magyar nyelven a hallgatók. Kovászna megyében Sepsiszentgyörgyön a BBTE főiskoláján menedzsment és közigazgatás karon, a Gábor Dénes Főiskolán informatika szakon, Kézdivásárhelyen pedig ugyancsak a BBTE-hez tartozó tanítóképző szakon részesülhetnek magyar tannyelvű képzésben a diákok.

A felsőfokú képzés expanziójával, a képzési területek bővülésével lehetőség nyílt a tömeges továbbtanulási igények kielégítésére. Megválaszolatlan kérdés, hogy a mennyiségi növekedéssel lépést tud-e tartani a képzés minősége, azaz ki tud-e alakulni a növekedés, a minőség és a hatékonyság optimuma a román gazdaság mai fejlettségi állapota mellett.

A jövőt tekintve az oktatási rendszer fejlesztése fontos feladat, hiszen a magas színvonalú oktatás a régió húzóágazatává léphet elő, elősegítve az általános gazdasági fellendülést. Tudásalapú társadalmunkban a tudás egyre kelendőbb árucikk. A magas színvonalú oktatás döntően hozzájárulhat Székelyföld gazdasági megerősödéséhez, valamint a közösség megmaradásához, önazonosságának megtartásához. Mindezt figyelembe véve az elkövetkezőkben a legfontosabb cél a közép- és felsőfokú oktatás, képzés minőségének és hatékonyságának növelése, valamint a munkaerőpiac igényeinek megfelelő oktatási kínálat kialakítása.

3. Kutatás-fejlesztés

Romániában a tudományos kutatás és az oktatás 1989-ig egymástól függetlenül és egymástól elszigetelt intézményekben zajlott. Az 1995-ben elfogadott oktatási törvény 80. szakasza értelmében azonban ma már a felsőoktatási intézményekben is lehetővé vált a kutatási, a technológiafejlesztési és tervezési tevékenységek megszervezése.

A kutatás-fejlesztés főként a nagyobb városokba, valamint az egyetemi központokba koncentrálódik. Romániában 2000-ben összesen 601 egységben végeztek kutatás-fejlesztési tevékenységet, és az országban működő 126 felsőoktatási intézményből 52-ben folyik kutatás-fejlesztés. A 103. táblázatban az 1995 és 2000 között működő romániai kutatás-fejlesztési egységek fontosabb mutatói tanulmányozhatók.

103. táblázat

A Romániában működő kutatási-fejlesztési intézmények fontosabb mutatói működési terület szerint, 1995–2000

Működési terület	1995	1996	1997	1998	1999	2000
<i>Az intézmények száma, db</i>						
Felsőfokú oktatás	41	39	40	36	44	52
Vállalkozói	420	455	496	493	473	439
Kormányzati	120	122	109	114	109	110
Összesen	615	616	645	643	626	601
<i>Az alkalmazottak száma, fő</i>						
Felsőfokú oktatás	3400	4952	5 627	7 844	5 587	5 955
Vállalkozói	78 308	77 882	68 702	62 832	53 216	39 054
Kormányzati	23 487	21 351	18 493	19 121	17 941	17 563
Összesen	105 195	104 185	92 822	89 797	76 744	62 572

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

Könnyen észrevehető, hogy az országban kutatás-fejlesztési tevékenységet főként a vállalkozói szférában végeznek, mivel itt található a kutatás-fejlesztéssel foglalkozó szervezeti egységek 73%-a. A szűkös pénzügyi keretek fényében meglepően magas a kormányzati szinten működő kutatás-fejlesztési egységek száma is (110 kutatóintézet), ami a területen működő intézmények 18,3%-át teszi ki. A felsőoktatási intézmények kevesebb, mint felében végeznek tudomá-

nyos kutatást, ami az országban működő kutatás-fejlesztési intézmények 8,7%-át jelenti.

A kutatás-fejlesztési intézményekben dolgozók száma jelentősen csökkent az 1995-ös évhez viszonyítva (40,5%-kal), míg az intézmények száma csupán 2%-kal lett kevesebb. Az alkalmazottak működési terület szerinti megoszlását tanulmányozva megfigyelhető, hogy a felsőoktatás területén dolgozik a kutatók 9,5%-a, a vállalkozói szférában 62%-a, míg a kormányzati szektorban 28,5%-a – és ez utóbbiban a legmagasabb az egy intézményre jutó kutatók száma.

A felsőoktatási intézmények kutatási-fejlesztési tevékenységének 31%-át finanszírozza az állam a központosított alapból. A gazdasági egységek a kutatók 6%-át finanszírozzák, 21% külföldi tőkéből, 42% pedig egyéb forrásból származik, amelynek jelentős hányada civil szervezetektől érkezik (104. táblázat, 55. ábra).

A Székelyföldön folyó kutatási és fejlesztési tevékenységekről eddig még nem készült hozzáférhető nyilvántartás. A térségbeli egyetemeken, főiskolákon is végeznek tudományos kutatási tevékenységet – például az Erdélyi Magyar Tudományegyetem matematika-informatika tanszékén, a gazdaságtan és a humán tudományok tanszéken, a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen stb. –, azonban statisztikai adat a kutató egységek számáról, az ott dolgozó személyzetéről, valamint a kutatások költségéről egyelőre nincs.

A Sapientia Alapítvány Kutatási Programok Intézete 2002-ben Kolozsváron jelentette meg a „Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről” című könyvet, amely az elmúlt tizenkét esztendő során Erdélyben alkotó magyar kutatók kutatási eredményeit próbálja számba venni és összegezni, érzékeltetve a tudományfejlődés főbb irányait, valamint a létező hiányosságokat.

104. táblázat

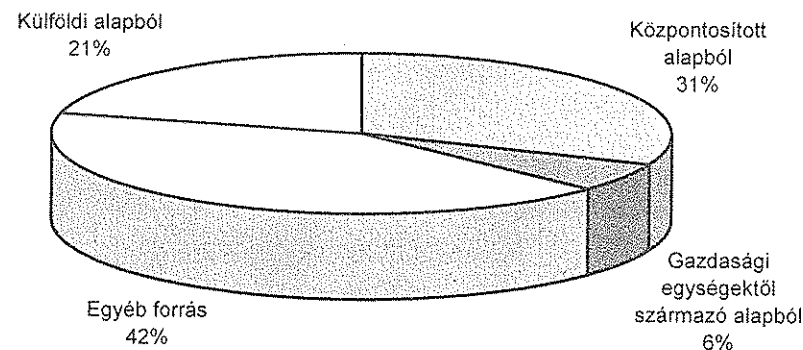
A romániai felsőoktatási intézmények K+F tevékenységének finanszírozási forrásai, millió lej

A finanszírozás forrása	1999	2000
Belföldi alapból	146 702	276 422
Központosított alapból	106 933	108 111
Gazdasági egységektől származó alapból	25 811	22 623
Egyéb forrás	13 958	145 688
Külföldi alapból	8 065	72 169
Összesen	154 767	348 591

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

55. ábra

A romániai felsőoktatási intézmények K+F tevékenységének finanszírozási források szerinti megoszlása, 2000

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2000.

A kutatási és fejlesztési tevékenységek lehetőségei és keretei a székelyföldi megyékben az átlagosnál kedvezőtlenebbek. Ennek oka az előző rendszer politikai stratégiájában keresendő, amely periférikus szerepet szánt a régióknak. A vidék a primer ágazatok fejlesztésének és elsősorban a nyersanyag-kitermelés egyoldalú növelésének volt a színtere. Ezek azok az ágazatok, amelyekben alacsonyabb képzettségű munkaerőre volt szükség. Így nem volt indokolt a K+F tevékenységek központi finanszírozása, sem a székelyföldi oktatási intézmények fejlesztése. Ezért a régió kutatói a technikai bázis hiányában egyetemi városokba telepedtek, és ott folytattak tudományos tevékenységet.

A székelyföldi K+F tevékenységek kimerültek a kémiai és mezőgazdasági kutató állomások létében, amelyek működtetésére az állam folyósított csekély összegeket. A privatizálásra kiírt vállalatoknak, amelyek sikeresen elkeltek a piacon, az állam nem biztosított támogatást, és sajnos a legtöbb esetben az új tulajdonosi szerkezettel rendelkező vállalatok sem tulajdonítottak fontosságot ezeknek a tevékenységnek.

A rendszerváltás után a legnagyobb innovációs lépést az oktatás és kutatás területén az Erdélyi Magyar Tudományegyetem létrehozása és beindítása jelentette. Előrejelzések szerint ez az intézmény fogja koncentrálni a régió K+F tevékenységét és a beindításával már sikerült is szakembereket hazatelepíteni.

A civil szervezetek által kifejtett kutatási és fejlesztési tevékenységek főként a kultúra és anyanyelvoktatás területére koncentrálnak. Ez az egyoldalúság különösen a rendszerváltás utáni első évekre volt jellemző, amikor a magyarság

programjában különös hangsúlyt kapott a kulturális örökség és anyanyelv megőrzése, ápolása mint az identitás megőrzésének és megmaradásának legfontosabb területe. Az utóbbi időben viszont kedvező fordulatként növekszik a gazdasági, a szociális és a környezetvédelmi programok fejlesztésére fordított hangsúly.

A gazdaság területén az innovációs tevékenységet az elmúlt évtizedben a következők jellemezték és jellemzik ma is:

- A vállalatok többsége – de mindenekelőtt az újonnan alakult kisvállalkozások – nem rendelkezik K+F kapacitással, a térségben nincs K+F szolgáltató intézmény. Hiányzik a technológiai szakképzettség, az új technológiák iránti tudatos érdeklődés, az előállított termékek műszaki színvonala alacsony, elenyésző a minőségi és formatervezett termékek aránya;
- A vállalkozások többsége kisvállalat, kizárólag a hazai piacra termelnek, a termékek műszaki színvonala gyenge, kevés a nagyvállalat, illetve a működő középvállalatok közül egy sem tudott kiépíteni erős beszállító-hálózatot;
- A vállalkozások többsége nem innovációorientált: a piaci ismeretek hiányosak, a marketingtevékenység szinte teljesen hiányzik;
- A kisvállalatok fejlődését jelentősen megnehezíti az üzleti tanácsadói, marketing, pénzügyi, jogi és információs szolgáltatások hiánya;
- Hosszabb távon is problémát jelent a megfelelő szakképzés, továbbképzés hiánya;
- Jellemző a partnerkapcsolat-építés hiánya: gyengék a szakmai szervezetek, nem épültek ki innovációs hálózatok.

A rendszerváltás utáni helyzet a K+F tevékenységek területén 2002-re sem változott jelentősen. Nem sikerült azt a piacgazdasági mechanizmust elindítani sem az országos, sem a regionális gazdasági életben, amely piacrésztvételi kritériumként kéri számon a gazdasági innovációt.

4. Az egészségügyi ellátás rendszere

A régiófejlesztés kiemelt jelentőségű tényezője a humán erőforrások minősége, amelynek egyik legfontosabb eleme a népesség egészségi állapota. A székelyföldi lakosságra vonatkozó megállapításokat elsősorban a halandóságra, illetve a megbetegedések okaira és gyakoriságára vonatkozó statisztikai adatok felhasználásával fogalmazzuk meg.

A halálózási ráta alapján a székelyföldi megyék kevés eltérést mutatnak az országos 11,8 ezrelékes átlagtól. A térségben a legkedvezőbb az arány Kovász-

na megyében – az ezer lakosra számított elhalálozás 11,1 ezrelék –, a legkedvezőtlenebb pedig Maros megyében észlelhető (12,4 ezrelék). Hargita megyében kevéssel magasabb a halálozási ráta, mint Kovászna megyében, de az országos átlagnál kisebb, itt 11,4 haláleset esik ezer lakosra.

A népesség egészségi állapotáról részletesebb képet kaphatunk a halálóki statisztika vizsgálata által. A statisztikai adatok szerint a régióban az elhalálozási okok közt a szív- és érrendszeri megbetegedések vezetnek, ezen belül pedig a szívbetegség. Ezt követik a daganatos (rákos), illetve a légzőszervi megbetegedések, valamint az emésztőrendszeri betegségek. A vezető halálozási okokat vizsgálva a tüdőbajt az utolsó helyen találjuk, azonban aggasztó lehet az a tény, hogy az utóbbi négy évben a tüdőbajban elhunytak száma csaknem megkétszereződött.

Az egészségügyi ellátásnak fontos szerepe van a lakosság életminőségének javításában. Az egészség megőrzésére és a gyógyításra fordított kiadások általában szoros összefüggésben vannak a gazdasági fejlettséggel, hiszen a gazdasági fejlődés végső célja az emberi élet teljesebb és egészségesebb tétele. Románia egészségügyi ellátásra 1999-ben közel 21 000 milliárd lej költött, bruttó hazai termékének 4,3 százalékát, ami más európai országokkal összehasonlítva gyenge közepesnek tekinthető.

Az egészségügyi rendszer működéséhez a jogi keretet az 1997-ben elfogadott 145. számú törvény biztosítja. A román egészségügyi rendszer az egészségügyi biztosításon alapul, amelynek fő jellemvonása, hogy a finanszírozása az alkalmazottak és az alkalmazók által fizetett speciális adókból történik, amelyet az Országos Egészségbiztosítási Pénztár kezel az egészségügyi intézményekkel kötött szerződés alapján.

Az életminőség szempontjából meghatározó jelentőségű az egészségügyi rendszer minősége és kiépültsége, amelyet az orvos- és a gyógyszerész-ellátottsági mutatókkal, valamint az egészségügyi intézmények számával és felszereltségével jellemezhetünk.

Az orvosi ellátást Romániában és a Székelyföld három megyéjében a 105. táblázat adatai mutatják.

Romániában 2000-ben 42 975 orvost tartottak nyilván, akiknek közel 5%-a dolgozott a Székelyföldön. Maros megyében jóval nagyobb az orvosok száma, mint a két másik székelyföldi megyében együttesen. Mindez nem csupán a megye nagyobb számú lakosságával és területi nagyságával magyarázható, hiszen Maros megyében az egy orvosra jutó lakosok száma is jóval kedvezőbb, mint Hargita és Kovászna megyében, és jóval az országos átlag alatt marad.

A kedvező mutatók egyik oka, hogy Marosvásárhely orvosi egyetemmel rendelkező város, ahol évente több mint ezer diák tanul az orvosi, fogorvosi

vagy gyógyszerészeti szakon. Joggal feltételezhető, hogy a végzett diákok egy része tanulmányai befejezése után itt telepszik le.

105. táblázat

Orvosi ellátottság Romániában és a Székelyföldön, 1999

Megnevezés	Orvosok száma, fő	Egy orvosra jutó lakosok száma, fő	Fogorvosok száma, fő	Egy fogorvosra jutó lakosok száma, fő
Románia	42 975	523	5 261	4 269
Székelyföld	2 061	570	208	5 645
Kovászna megye	298	774	37	6 231
Hargita megye	499	686	50	6 843
Maros megye	1 264	476	121	4 972

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2000.

A házi orvosi ellátottsághoz sokban hasonló helyzetet mutat az egyes megyék fogorvosokkal való ellátottsága is. Maros megyében dolgozik a székelyföldi fogorvosok közel 60 százaléka, és az egy fogorvosra jutó lakosok száma ugyan kevéssel rosszabb, mint a romániai átlag, de messzemenően jobb, mint a Kovászna és Hargita megye esetében megfigyelhető érték. Jellemző, hogy amíg Maros megyében az egy fogorvosra jutó lakosok száma 4972, addig egy Kovászna megyei fogorvosra 1259 fővel, Hargita megyében pedig 1871 fővel jut több.

Az egészségügyi ellátás finanszírozásának egyik legnagyobb tétele a lakosság gyógyszervásárlásainak támogatása. A román törvények értelmében 65%-os gyógyszervásárlási kedvezményben részesül minden személy, aki fizeti a kötelező egészségügyi biztosítást. Ingyenes gyógyszerellátásban részesülnek a krónikus szívbeteg, cukorbeteg, agykárosodást szenvedettek, HIV fertőzöttek, májbeteg, leukémiás és daganatos betegek, az epilepsziában és Parkinson kórban szenvedők, TBC-s betegek stb.

A régió gyógyszerárakkal és gyógyszereszekkel való ellátottságát a 106. táblázat mutatja be.

A Székelyföldön található 116 gyógyszerártnak közel fele Maros megyében működik, és alig 20%-a jut Kovászna megyére. A gyógyszereszek 58,5%-a dolgozik Maros megyében, 27%-a Hargita megyében és 14,5%-a Kovászna megyében. A különbségek oka demográfiai és területi eltérésekben kereshető, hiszen Székelyföld lakosságának több, mint fele Maros megyében él, ugyanakkor Maros megye területileg is nagyobb, mint a másik két megye. Külön ki kell emelnünk, hogy Kovászna megye helyzete feltűnően kedvezőtlen a gyógyszerész-

ellátottság szempontjából, itt ugyanis az egy gyógyszerészre számított lakosok száma Hargita és Maros megyével ellentétben jóval meghaladja az ideálisnak tartott 5000 lakos/gyógyszerészt.

106. táblázat

*Gyógyszertárak és gyógyszerész-ellátottság Romániában
és a Székelyföldön, 2000*

Megnevezés	Gyógyszertárak száma, db	Gyógyszerészek száma, fő	Egy gyógyszerészre jutó lakosok száma, fő
Románia	1744	4684	4324
Székelyföld	116	241	4872
Kovászna	24	35	6586
Hargita	38	65	5263
Maros	54	141	4266

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2000.

Az egészségügyi ellátás legnagyobb jelentőségű és egyben legköltségesebb intézményrendszere a kórházi hálózat. A Székelyföldön összesen 21 kórház és 29 járóbeteg-szakellátási intézmény működik. Az alábbi táblázatban megfigyelhető, hogy a kórházak eloszlása számukat tekintve egyenletes a térségben. A járóbeteg-gondozó intézmények esetében viszont már ismét az orvosi ellátásra jellemző tendencia figyelhető meg: Maros megyében több ilyen működik, mint Hargita és Kovászna megyében együttesen (107. táblázat).

107. táblázat

A kórházi ellátás főbb adatai, 2000

Megnevezés	Járóbeteg- szakellátási intézmények száma, db	Kórházak száma, db	Kórházi ágyak száma, db	A tízezer la- kosra jutó kórházi ágyak száma, db	Kezelt betegek száma, ezer fő	Ágykihasználás (nyilvántartott betegek száma/ágyak száma)
Románia	303	425	164 156	73,5	4 653,4	276,9
Székelyföld	29	21	10 486	89,3	243,0	259,9
Kovászna megye	6	7	2 312	100,3	51,6	251,1
Hargita megye	8	7	2 988	95,0	60,2	229,9
Maros megye	15	7	5 186	86,2	131,2	280,4

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2000.

Romániában 1999-ben 164 156 kórházi ágyat tartottak nyilván, így a tízezer lakosra jutó kórházi ágyak száma 73,5 volt. A székelyföldi megyék kórházi ágyakkal való ellátottsága jóval kedvezőbb az országos átlagnál. Kovászna megyében a tízezer lakosra jutó kórházi ágyak száma a százat is meghaladja, ami még a nyugat-európai országok mércéjével mérve is előkelő helyet jelent. Minőségi és hatékony kórházi ellátást azonban nem az ágyszám extenzív bővítésével lehet elérni, hanem az egészségügyi műszerek és berendezések korszerűsítésével, valamint az egészségügyi személyzet folyamatos továbbképzésével, ami az ápolási feltételek hatékonyságának javulását eredményezi.

A székelyföldi egészségügyi rendszert elemezve elmondható, hogy kiépültségi foka kielégítő, problémái a rendszer alulfinanszírozottságában keresendők. Az általánosan jellemző pénzügyi gondok megszüntetése mellett a lakosság egészségügyi állapotát és az egészségügyi rendszer működési feltételeit hosszabb távon is befolyásoló legfontosabb feladatok között említhető a kórházak felszereltségének és a szolgáltatások minőségének javítása, nagyobb hangsúly fektetése a betegségek megelőzésére, egészséges életmódra nevelő programok szervezése, illetve az egészségügyi személyzet hivatástudatának és motiváltságának erősítése.

XI. FEJEZET

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELME, A KULTURÁLIS IPAR ALAPJAI

1. A kultúra területfejlesztő ereje

A Székelyföld kulturális adottságainak a regionális fejlesztésben betöltött szerepét kiemelten kezelik a különböző fejlesztési koncepciók kidolgozói. Az egyes szakterületek szakemberei között, a közbeszédben, az intézmények szintjén is konszenzus van abban, hogy a Székelyföld kulturális értékeivel foglalkozni kell. Az információs társadalomban az oktatás, a tudomány és a kultúra leplezetlen versenytereppé válik, országok és országcsoportok deklarálják, hogy különböző kulturális ágazatok fejlesztésével, illetve megerősítésével, korszerűsítésével, esetleg tömegesítésével kívánnak előnyre szert tenni a gazdasági versenyfutásban, semmi szégyellnivaló nincs abban, ha mindenki számba veszi, hogy mi van és az mennyit ér. A XIX. században életre kelő nacionalizmusok ideológiai síkon kezelték a kulturális hagyományokat. Napjaink fejlesztési törekvéseiben az egyik kultúradiskurzus arról szól, hogy miképpen válhat vagy tehető versenyelőny forrásává a kultúra.

Ez a fejezet szélesebb társadalmi kontextusba helyezve ezt a törekvést, áttekintést nyújt a Székelyföld műemlék-állományáról, a művelődési élet, kulturális intézmények és szerveződések helyzetéről, a kulturális ágazatok fejlődési potenciáljáról és a kulturális turizmus lehetőségeiről.

Egyik, a vizsgálatunk szempontjából is aktuális társadalmi kérdés a globalizáció hatása a nemzeti és lokális kultúrákra. A globalizációs folyamatok áthatolnak a nemzeti határokon, ezzel együtt a nemzeti és a helyi (partikuláris) identitások megerősödnek, a globális homogenizáció tendenciái mellett jelen van a különbözőség kultusza, az etnicitás és a másság hirdetése, a globálissal együtt érdeklődés van a lokális iránt. Az 1989-es fordulat után a kelet-európai országokban egyre inkább jelentkezik a regionális önállósodás igénye, ami egy nemzeten, államon belül az egység illúzióját veszélyezteti, a régió önállósodási törekvése széthúzásnak, erőmegosztásnak számít. A régió mint adminisztratív egység, ökológiai, mentális közösség, rendelkezik bizonyos potenciálokkal (földrajzi adottság, lakosság, gazdasági struktúra, a régió önmagáról alakított

képe stb.). A fejlesztésnek számolnia kell mindezzel, s csak úgy lehet sikeres, ha ebbe a régióknak beleszólása van.

A régió olyan emberi és társadalmi térszervező kapcsolatrendszer, amely fizikai adottságai mellett intézményesülési és interiorizálási folyamatok révén szimbolikus tartalommal is telítődik. Ezeknek a folyamatoknak a következő fázisai ragadhatók meg: területi keretek kialakulása, fogalmi keret képződése, reprezentáló intézmények létrejötte, regionális öntudat termelődése.

A szélesebb régió sokszínűsége mikroregionális sajátosságaiban jelentkezik. A Székelyföld, mint néprajzi tájegység, természetes régió több tájegységből, kisebb régióból tevődik össze, amelyeknek megvannak a maguk sajátosan jellemző hagyományaik, életformájuk.

Miközben állításokat fogalmazunk meg a Székelyföldről, magunk is hozzájárulunk a régió építéséhez, a Székelyföldnek mint régióknak a megfogalmazásához. A regionális tudomány sajátos kérdésfeltevéseivel és tematizációjával a Székelyföldnek egy újabb leírása adható.

Az adatgyűjtés tapasztalatai alapján elmondható, hogy Romániában nem alakult ki a művelődés terén az adatgyűjtés és -feldolgozás intézményes és közzétett formája, és ez nemcsak az összesítő-elemző munkát nehezíti meg, hanem a különböző művelődési intézmények közti kapcsolattartást is.

- 1) Az országos hivatalos statisztika „kultúra” fejezete nagyon kevés információt tartalmaz. Megyei összesítéseket pedig nem mindenhol végeznek;
- 2) A romániai magyarság kulturális intézményei szorosan kapcsolódnak az RMDSZ-hez, és természetesen a romániai magyar (vagy erdélyi magyar) társadalom nagyságrendjében kezelik a művelődés kérdéseit;
- 3) A Közép régió kulturális értékeit feltérképező elemzést nem sikerült felmutatni, a 2002–2005-ös Nemzeti Fejlesztési Terv mindössze a régió multikulturalitását említi meg jellemzőként;
- 4) Megyei és városi szinten adatokhoz az állami költségvetésből működő intézményeknél lehet hozzájutni (eseménynaptárak, rendezvények, költségvetések, pályázati rendszerek). Ezek a legmegbízhatóbb források, hátrányuk, hogy nincsenek összesítve, viszont így betekintést lehet nyerni a helyi szinteken zajló döntéshozásba, gondolkodásmódba.

A 2001–2004-es kormányprogram kultúrára vonatkozó általános stratégiája az Európa Tanács alapelveire támaszkodva intézményi reformot hirdetett meg, ebben kiemelten elsőbbséget élvez a kulturális örökség védelme és értékesítése, valamint a műemlékvédelem. A Román Kulturális és Egyházügyi Minisztérium a 28/2001-es kormányhatározat értelmében elkészítette kulturális stratégiáját. A minisztérium 70 közintézményt működtet, amelyek közül 5 egység állami költségvetésből, 42 egység külső és állami forrásokból és 12 egység külső jövede-

lemből működik. Hatáskörébe tartoznak a megyei művelődési felügyelőségek, amelyeket 2001-ben szerveztek és nevezték át művelődési, egyházügyi és kulturális örökség igazgatóságának.

A 2002–2005-ös Nemzeti Fejlesztési Terv kultúrára vonatkozó fejezete a rendszer következő jellemzőit sorolja fel:

- folyamatosan csökken a kulturális szakemberek száma (ennek oka a szakértők külföldre telepedése és munkahely-változtatás),
- alacsony bérezés (2000-ben alig 2 millió lej/60 euró felett az átlagfizetés),
- a kultúrára költött közpénzek csökkentése a tevékenységek rovására ment.

Országos szinten a következő kezelésre váró kulcsproblémákat nevezi meg:

- a kulturális intézmények szervezési és menedzsmenti nehézségei,
- kulturális menedzserek hiánya,
- az EU-hoz viszonyított felszereltség és infrastrukturális hiány, különösen az örökségmegőrzés területén,
- információhiány,
- a kulturális tevékenységek alacsony támogatottsága.

Az RMDSZ kultúrára vonatkozó cselekvési prioritásai az 1996–2000 közötti időszakban a következők:

- a nemzetiségi kulturális státútum kidolgozásának kezdeményezése,
- a kulturális tárgyi örökség törvénye,
- műemlékvédelmi törvény,
- közkönyvtárak törvénye,
- múzeumok törvénye parlament általi elfogadása,
- továbbá a közpénzek értékorientált felhasználása érdekében a pályázati rendszer rugalmasabbá és hatékonyabbá tétele; kormányhatározat kezdeményezése a Kisebbségvédelmi Hivatallal közösen a Kisebbségkutató Intézet létrehozására; a Nemzeti Levéltár közszolgálati intézménnyé való átalakítása az 1996. évi 16. törvény módosításával; a könyvkiadás támogatására szolgáló alap megfelelő hányadának elkülönítése és önálló pályázati rendszerben való elosztása, a kisebbségi könyvkiadás támogatása; kulturális intézmény létrehozása a csángó-magyar kultúra ápolására.

Az RMDSZ Művelődési és Egyházügyi Főosztálya 2000. évi választási programjában az önkormányzat elvére épülő kulturális autonómiát nevezte meg, mint a romániai magyarság művelődési életének biztosítékát.

A műemlékvédelem terén az RMDSZ választási programjában célként tűzte ki az arányos részesedést az állami alapokból a romániai magyar nemzeti kisebbségek múltjával kapcsolatos műemlékek meghatározása, nyilvántartásba

vétele, gondozása és restaurálása érdekében; a műemlékekkel kapcsolatos döntések meghozatalakor a nemzetiségi szakemberek, így a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság véleményének figyelembevételét. A művelődési életben megmutatkozó szakemberhiány leküzdésére népművelő szak létrehozását szorgalmazta, „ahol kiképezik művelődési életünk hivatásos irányítóit”. Az RMDSZ kiállt az anyanyelvű zenész-, képzőművész-, színész-, rendezőképzés újjászervezése, bővítése mellett.

Megyei szinten a művelődési, egyházügyi és kulturális örökség igazgatóságok stratégiájában elsődleges fontosságú a műemlékvédelmi törvény alkalmazása, a megye területén fellelhető műemlékek adatbázisának véglegesítése, osztályozása, javaslatok előterjesztése a restaurálásokról. Továbbá célul tűzte ki mindezen értékeknek a bel- és külföldi turisztikai körforgásba való bekapcsolását. Az igazgatóságok közvetítenek a helyi önkormányzatok és a minisztérium között, ami sok feladatot és felelősséget ró rájuk, de anyagilag érdemben nem támogatott tevékenységük. Az igazgatóságok a kultuszminisztériumtól kapott költségvetésüket műemlékvédelemre, kulturális rendezvények, művészeti táborok szervezésére fordítják, emellett partneri kapcsolatot tartanak fenn a helyi közigazgatási szervekkel, civil szervezetekkel.

A megyei önkormányzatok szerepe megnőtt az intézmények decentralizálásával és megyei hatáskörbe helyezésükkel. Saját pályázati rendszeren keresztül kulturális intézmények fenntartásával támogatják a művelődési életet, ösztönzik a civil szervezeteket.

A különböző területi és döntéshozói szinteken megfogalmazott problémák általánosak, ezek megoldására tett javaslatok, fejlesztési koncepciók „búvópatakként” kezelhetők: eltűnnek és váratlanul, határidő előtt felbukkannak. A műemlékvédelem és értékesítés, valamint a szakemberek (kulturális menedzserek) képzése a koncepciókban és stratégiákban kiemelt fontosságot kap, ami jelzi, hogy a kultúra gazdasági kérdésként vetődik fel. A kulturális örökségként definiált anyagi és szellemi értékek megnevezésén és megmentésén túl kihívás azok értékesítése is.

Az *örökségfogalom* az identitás és a tradíció forrásaiból merít, ennek hatását tudományos, politikai és gazdasági kontextusban érdemes volna egy olyan speciális térségben vizsgálni, mint a Székelyföld, amely területen a magyarországi és romániai nemzeti örökségdiskurzus közös metszetet alkot. Világörökség, európai örökség, nemzeti örökség, helyi és regionális kulturális örökség – milyen szereplőkkel, milyen feltételekkel és hogyan történik a választott örökség bemutatása és legitimálása, milyen érdekek, értékek lépnek működésbe?

Két területen játszik fontos szerepet az „örökségesítés”: egyrészt az identitás meghatározó eleme, másrészt a turizmusban való hasznosíthatósága miatt. Az

örökségmegőrzés az örökségturizmusban leli gazdasági forrását, ezért versengenek a helyek a világörökség titulusról.

Az UNESCO általános konferenciája 1972-ben döntött a kulturális és természeti világörökségbe tartozó helyszínek meghatározásáról és védelméről. A nyolc közép-európai ország az elmúlt évtizedben lényeges lemaradást hozott be azzal, hogy területükön megnégyszereződött a világörökség színhelyek száma (108. táblázat).

108. táblázat

Világörökség-helyszínek Kelet-Közép-Európában, 2000

Ország	Helyszín	Kulturális/természeti	Táj	Elismerés éve
Csehország	11	10/-	1	1992-2000
Lengyelország	9	7/1	1	1978-1999
Bulgária	9	7/2	-	1979-1985
Románia	7	6/1	-	1991-1999
Horvátország	6	5/1	-	1979-2000
Magyarország	6	4/2	-	1987-2000
Szlovákia	5	4/1	-	1993-2000
Szlovénia	1	-/1	-	1988

Forrás: Puczkó-Rácz, 2000.

A romániai világörökség listán hét helyszín szerepel. Ezek közül a legfontosabbak, és vizsgált területünkhöz közeliek, az erdélyi szász erődtemplomok, amelyek a mai Fehér, Brassó, Hargita, Maros és Szeben megyékben találhatók, lényegében a Közép régiónak meghatározó értékei: Kálnok, Prázsmár, Székelyderzs, Szászkezd, Berethalom, Szászfehéregyháza, Nagybaromlak. Vizsgált területünkhöz tartozik még Segesvár történelmi központja. Ez amellett, hogy anyagi forrással, jó hírnévvel kecsegtet, egyben arra is kötelez, hogy megfelelő publicitással ismertté és funkcionálissá váljék.

2. A kulturális örökség védelme

Románia Kulturális Minisztériuma és a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma között 1999-ben jött létre megállapodás a Románia területén levő, a két ország kulturális identitását kifejező egyes műemlékek kutatása, állagmegóvása, restaurálása, tudományos feldolgozása céljából. Ez a megállapodás biztosítja a műemléki támogatás jogi hátterét. A kiemelt programok között szerepelt pl. a sepsikilyéni unitárius és a gelencei római katolikus templom helyreállítása, restaurálása; a folyamatos programok kategóriában a gyergyószárhegyi Lázár kastély és a csíkrákosi római katolikus templom kutatása, helyreállítása; a műemléki listán nem szereplő, épített örökség programban a gyergyószentmiklósi és csíkszeredai szabadtéri múzeumok alapítása, illetve állagvédelme.

Az NKÖM az elmúlt években 140 szakmai programon keresztül 270 millió forinttal támogatta az erdélyi műemlékvédelmet. Talán e forrásnak is köszönhető, hogy az épített örökség megőrzésére irányuló tevékenység színvonala az elmúlt néhány évben javult: szakmai vállalkozások jöttek létre, civil szervezetek alakultak, és posztgraduális képzés indult Kolozsváron.

Románia Kulturális és Egyházügyi Minisztériumának hatáskörébe tartozik a kulturális örökség védelme. E téren jelentős szerep hárul megyei kirendeltségeire, a művelődési, egyházügyi és kulturális örökség megyei igazgatóságaira.

A történelmi műemlékek védelméről kiadott, ma érvényben levő 422. törvény 2001. július 24-én jelent meg. Ez a törvény szabályozza a történelmi műemlékek általános jogi rendszerét, rendelkezik nyilvántartásukról és osztályozásukról, a műemlékvédelem terén feladatkörrel rendelkező szakosított intézményekről és szervekről. A törvény két kategóriát különböztet meg: a) egyetemes és nemzeti értékeket hordozó, b) helyi, reprezentatív műemléket.

A társadalmi elfogadottság szintjén a műemlékvédelem konfliktusokkal terhelt. A polgármesteri hivatalok, az egyház képviselői, a műemlékek tulajdonosai és a műemlékvédelmi szervek között nem alakult ki együttműködés, számolni kell a törvény késői megszületésével, életbe lépésének nehézségével.

A műemlékek helyzete a Székelyföldön aggasztó, nincs végleges műemléklista (vannak szakemberek, akik azt állítják, hogy a műemlékek negyede nem szerepel a lajstromban), így a műemlékek állapotáról sem lehet átfogó képet adni. A legutolsó hivatalosan elfogadott lista 1992-ben készült, a legközelebbi hivatalos lista pedig 2004-re várható. Az érvényben levő hivatalos listák hiányosak, pontatlanok, időközben tönkrementek műemlékek, tulajdonosváltás, utcanev-változtatás volt, amelyek aktualizálására nem került sor. Ebből adódik, hogy a hivatalos műemléklistán szereplő számos műemlék már elpusztult, illetve több értékes műemléket még nem vettek fel a listára és nem áll védelem alatt.

A törvény értelmében helyi önkormányzati védelem alá is lehet helyezni műemlékeket, ezért szinte minden megyében több lista van, például Kovászna megyében megyei védelem alá helyezték a műemlékeket. Az önkormányzatok anyagi támogatása igen csekély. Egyik prioritás volna a műemlékek megmentése és leltárba vétele szempontjából, hogy ne csak külföldi támogatást vegyenek igénybe, hanem a helyi anyagi forrásokat is. Az önkormányzati szerepvállalás mellett fontos a civil szervezetek szerepe az értékek megnevezésében, támogatásában, a helyi közösség műemlékek védelmébe való bevonásában. A máréfalvi KÖLIK Alapítványnak oroszánrésze van abban, hogy a máréfalvi székelykapu ma „márkanév”. A falu 200 kötött kapujából 23 a XIX. század végéről, a XX. század elejéről származik, ebből 11 műemlék, 20 pedig védett zónában található.

A régió településeire évszázadokon keresztül a rurális jelző illeti, a XVIII. századtól észlelhetők az urbanizálódás jelei. A régi városok építészeti értékei főleg a templomok, amelyek hozzájárultak a városok formálásához. A környező falvak értékhordozói pedig a kúriák. A városok jellegét szép, régi középületek határozzák meg: a városháza, a törvényszék, bankok, iskolák, kórházak, vendéglők, régi ipari épületek (nyomda, sörgyár, malmok stb.), továbbá a XIX. század folyamán épült magánházak. Az egykori fürdővárosok (Tusnádfürdő, Borszék) hangulatára a jellegzetes villák és panziók nyomják rá bélyegüket.

A falvakban egyrészt a templomok, kápolnák, haranglábak, papi lakok, másrészt a kúriák, gazdasági egységek, házak, vízimalmok képviselnek vonzó építészeti értéket. Ismertek és híresek a faragott székelykapuk, amelyek szinte minden településen megtalálhatók.

A műemlékek jelentős részét teszik ki a templomerődök, ezek többsége késő román vagy korai gótikus. A XV. századi tatárbetörések nyomán, a XV. század második felében és a XVI. század első felében erősítik meg a templomokat, ez az időszak egybeesik a késő gótika stílusjegyeinek megjelenésével is. Ilyen templomerőd található Oklándon, Homoródszentpéteren, Agyagfalván, Felsőboldogfalván, Nagygámbfalván, Csíkkarcfalván stb. Ezek a templomerődök a középkori székely társadalom, történelem és építkezés tanúi.

Mint kultúrtáj élvezettségét a Perkő dombja, amely régészeti, építészeti és botanikai rezervátum. Bronzkori településmaradványok, egy XIV. századi gótikus templom romjai, a XII–XIII. századi Szent István római katolikus kápolna, amely fontos búcsújáróhely, képezik a legfőbb értéket.

A XV–XVII. század építészeti örökségéről híres Gyergyószárhegy XV. századi temploma és kápolnája, a XVII. századi ferences kolostor, a Lázár kastély alkot egyedülálló együttest. A kevés erdélyi reneszánsz kastélyok egyike, alkotótáborok színhelye, gazdag képzőművészeti és népművészeti gyűjteménnyel rendelkezik, Hargita megye egyik legfontosabb kulturális és alkotóközpontja.

A népi mesterségek és alkotótáborok másik helyszíne a népfőiskolaként is működő Csernátoni Múzeum. Kovászna megyében Vargyas településszerkezete és népi építészete, valamint az itt található festett bútorok képviselnek különleges értéket.

A Budapesti V. Kerületi Önkormányzat Torockó–Énlaka értékvédő programjában 1996-tól szerepel a népi építészeti értékeit védő udvarhelyszéki Énlaka.

Az épített örökség dokumentálása a hatékony műemlékvédelem legfontosabb eszköze. 1996-ban az Európai Bizottság támogatásával felmérés indult az erdélyi magyarlakta területeken, a program keretében 44 Felső-Nyárad menti településen vették számba az értékeket. Gazdag építészeti emlékanyagot Mikházán találtak, az erdélyi reneszánsz és barokk határterületén épült kolostortemplom, az elmeógyógyintézetként használt zárdaépület, a közel félszáz népi építészeti emlék a település kiemelkedő építészeti értékei.

A népi építészet emlékei nagy számban maradtak fenn Székelyföldön, ez egyben a legveszélyeztetettebb műemléktípus. Az erdélyi népi építészeti örökség kutatása és védelme program (1999–2010) célja népi építészeti kataszter készítése, amely megteremti a későbbi védelmi feladatok alapjait (109. táblázat).

109. táblázat

Hivatalosan nyilvántartott műemlékek a Székelyföldön, 2000

Műemlékek típusa	Kovácsna	Hargita	Maros
Régészeti lelőhely	60	79	112
Épületegyüttes	288	288	621
Emlékmű	12	14	26
Építészetiileg védett műemléki környezet	9	10	24
Összesen	369	395	792

Forrás: Kulturális Minisztérium Kulturális Örökség Intézete, 2000.

Az Országos Területrendezési Tervről szóló 2000. évi 5. törvény rendelkezik a veszélyeztetett épületekről, viszont nem minden veszélyeztetett épület műemlék, például a csíkszentdomokosi ortodox fatemplom sem.

A Székelyföldön található veszélyeztetett épületek listáját tartalmazza a 110. táblázat.

A Székelyföld területén nincs országos listán szereplő falumúzeum, de szinte mindegyik múzeum rendelkezik szabadtéri részleggel. Ezek közül az alsócsernátoni falumúzeumban rendszeres tevékenység zajlik (népi mesterségek tábora), megemlékező továbbá a székelykeresztúri múzeum szabadtéri részlege is.

110. táblázat

Műemlékek és épületegyüttesek

Megnevezés	Adminisztratív területi egység	Megye
<i>Várak</i>		
Bálványos vár	Torja	Kovászna
Marosvásárhelyi vár	Marosvásárhely	Maros
Szászkézdi vár	Szászkézsd	Maros
<i>Templomerdők, vártemplomok</i>		
Székelyderzsi unitárius templom	Székelyderzs	Hargita
Vártemplom	Héjjasfalva	Maros
<i>Kastélyok, paloták, kúriák</i>		
Lázár kastély	Gyergyószárhegy	Hargita
Bethlen kastély	Keresd	Maros
Teleky palota	Gernyeszeg	Maros
<i>Templomok és kolostorok</i>		
Középkori rom	Erdőfüle	Kovászna
Református templom	Kilyén	Kovászna
Római katolikus templom	Gelence	Kovászna
Szent Miklós templom	Nagygalambfalva	Hargita
Középkori templomtorony	Csíkkarcfalva, Szenttamás	Hargita
Ferences kolostor és a Kissomlyón található kápolnák	Csíkszereda	Hargita
Református templom	Bögöz	Hargita
<i>Népi építészeti műemlékek</i>		
Székelykapuk	Fenyéd	Hargita
<i>Régészeti lelőhelyek, dák erődítmények</i>		
Dák erődítmény kőfallal	Kiskászon	Kovászna
Dák erődítmény kőfallal	Kovászna város	Kovászna
Dák erődítmény kőfallal	Zeteváralja	Hargita

Forrás: Országos Területrendezési Terv.

A műemlékvédelemhez szorosan kapcsolódik a régészeti feltárások helyzete. A restaurálásokhoz kapcsolódva zajlottak gyors, mentési régészeti ásatások (pl. Farcád).

Ezek a lelőhelyek egyelőre nem játszanak szerepet a kulturális turizmusban, elsősorban a tudományos kutatás számára volna fontos a régészeti emlékek feltárása.

Az Országos Területrendezési Terv felsorolja azokat a településeket, ahol az épített örökség sűrűsödik, a vizsgált három megyében ezeket a 111. táblázat mutatja.

Fejlesztési szempontból a legjelentősebb műemlékek a világörökség védelme alatt állók. Ezek a következők (112 táblázat).

111. táblázat

Az épített örökség sűrűsödése

Megye	Megyei jogú város	Város	Település
Kovászna	Sepsiszentgyörgy	Kovászna, Kézdivásárhely	Bardóc, Gelence, Illyefalva, Torja
Hargita	Csíkszereda, Székelyudvarhely	Borszék, Székelykeresztúr, Gyergyószentmiklós, Maroshévíz	Bélbor, Fenyéd, Csíkszentgyörgy, Csíkkarcfalva, Székelyderzs, Gyergyóditró, Felsőboldogfalva, Galócás, Gyergyószárhegy, Bögöz, Salamás, Kányád, Zetelaka
Maros	Marosvásárhely, Szászrégen, Segesvár, Dicsőszentmárton	Radnót, Marosludas	Ákosfalva, Ádamos, Apold, Cintos, Bonyha, Balavásár, Magyarbükös, Marosbogát, Marosvécs, Mezőcsávás, Oláhokcsárd, Kutyalva, Dános, Gernyeszeg, Tekeújfalu, Szászánadas, Mezőpanit, Backamadaras, Szászkezd, Maroszentkirály, Marosfalu

Forrás: Országos Területrendezési Terv.

112. táblázat

*Az UNESCO világörökségi listán szereplő műemlékek
a székelyföldi megyékből*

Jelenlegi elnevezés	UNESCO kód	A bejegyzés időpontja	Megye	Település
Erdélyi templomerődök	596 bis	1993–1999	–	–
Székelyderzs	596 bis	1999	Hargita	Székelyderzs
Szászkézsd	596 bis	1999	Maros	Szászkézsd
Segesvár történelmi központ	902	1999	Maros	Segesvár

3. Közművelődés

3.1. Az EMKE és a civil szervezetek szerepe

A romániai magyar társadalom művelődési, kulturális és tudományos életében az 1989-es fordulatot követően az önszerveződés és az önkormányzati alapon működő saját intézményrendszer kiépítése jellemző. Az erdélyi magyar művelődési élet újjászervezése az Erdélyi Múzeum Egyesület, az Erdély Magyar Közművelődési Egyesület, az egykor gazdag egyleti élet ismerete nélkül aligha érthető meg.

Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE), „amely művelődési életünket koordinálja, s egyben érdekvédelmi feladatokat is ellát” (RMDSZ, Választási Program 2000) 1991-ben alakult újra (2000-ben ünnepelte 115. évfordulóját), hálózatszerűen fogja össze a kulturális szervezeteket (Barabás Miklós Céh, a hivatásos képzőművészek szervezete, a Romániai Magyar Népfőiskolák és Közösségszervezők Szövetsége, a Romániai Magyar Dalosszövetség, Nem-hivatásos Színjátékosok Szövetsége, Romániai Magyar Táncszövetség. Szakmai szövetségek: Romániai Magyar Lapkiadók Szövetsége, Romániai Magyar Könyves Céh, Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság). Gyakorlatilag készen áll az, a romániai magyarságot átfogó kulturális intézményrendszer, amely képes lehet a művelődés autonóm működtetésére.

A romániai magyarság művelődési életét körvonalazza az RMDSZ és az EMKE évente megjelentetett eseménynaptárára támaszkodva *Dáné Tibor* (2000). A következőket állapítja meg: a közművelődési tevékenység előterében a civil szervezetek állnak, kisebbségi helyzetből adódóan a civil egyesületek a

sajátságos hagyományok, anyanyelv, kultúra megőrzését tekintik elsőrendű feladatnak.

A romániai magyar civil szervezetek több mint felét a kulturális és vallási szervezetek alkotják. Ezek tevékenységük szerint a következőképpen oszlanak meg: kulturális örökség megőrzése 49%, művészetek 23%, művelődési, kulturális tevékenységek 18%, hírközlés, tömegkommunikáció 8%, vallási szervezetek 2%. A kulturális rendezvények 21,5%-át Kolozs, 11,7%-át Maros, 11,6%-át Hargita, és 10,4%-át Kovászna megyében tartották. Az események 35,8%-a megemlékezés, 20,3%-a hagyományörző rendezvény, 16,7%-a felnőttképzés, 15,5%-a amatőr művészeti rendezvény, 4,5%-a profi művészetek, 7,6%-a táborok, sportvetélkedők, találkozók körébe tartozott.

Ezekből az adatokból körvonalazódik pár jellemző:

- a székelyföldi tömbmagyarság élen jár a rendezvények szervezésében,
- Kolozsvár erős kulturális, szellemi központ,
- dominánsak a hagyományörző és az amatőr rendezvények.

A rendezvények helyét és témáját illetően megállapítható, hogy ezek elsősorban lokális, a helyi közösséget megmozgató, a helyi kulturális igényeket kielégítő események (megemlékezések, hagyományörző rendezvények stb.).

A romániai magyarság demográfiai súlyát figyelembe véve közel háromezer NGO-szervezettel kellene rendelkezni a működő 1000–1100 helyett – állapítja meg *Somai József* (2000) egy, a romániai civil szféra 1990–1997 közötti helyzetét elemző tanulmányában.

1990-ben nagy lendülettel kezdték meg működésüket a civil szervezetek, eleinte az országos érdekeltségűek bejegyzése képviselt nagyobb arányt. Az 1990 és 1997 között alapított 533 szervezet 36%-a a kultúra, irodalom, művészet, hagyományörzés területén tevékenykedett, 16,7%-uk pedig az oktatás, kutatás terén kapcsolódott be a közéletbe. A felmérésből kiderül, hogy Hargita megye a szervezetek 33,9%-ával és Kovászna megye 12,4%-kal jártak elől a civil szférát alakító folyamatokban.

A romániai magyar közösség művelődési jellegű szervezetek, majd az oktatás, kutatás, gazdaság, társadalomfejlődés, szociális gondozás terén tevékenykedő egyesületek, alapítványok, szövetségek létesítését és működtetését tekintette elsődlegesnek.

Az erdélyi magyar civil szféra 2002-re új fejlődési szakaszba lépett. Több mint 1500 civil szervezet szerepel a nyilvántartásban, és elmondható, hogy a civil társadalom professzionalizálódik (*Somai, 2002*).

A civil szervezetek nagyrészt magyarországi vagy külföldi forrásokra támaszkodnak – Illyés, Új Kézfogás, Moczáry, Apáczai Közalapítványok, Kulturális Örökség Minisztériuma. Az RMDSZ a Communitas Alapítvány révén

nyújt támogatást az országos költségvetési alapból. Ezekről a forrásokról nem áll rendelkezésünkre egységes áttekinthető adatbázis. A rendszer kialakulatlan-ságára utal, hogy 2002 nyarán közbeszéd tárgya volt a pályázati pénzek elosz-tása, a források és támogatottak tisztázása.

Somai József összegzi a civil szféra hiányosságait, és egy integrációs civil szerveződés létrehozása mellett érvel. „A civil szféránk mozaikállapotú, nehe-zen körülhatárolható, individuális egységekre szétbontó, szervezetlen entitás; nincs arányos és átfogó ágazati rendszere; hiányzik a közösségi értékrendek ki-alakításának stratégiája; nem történt meg a civil közösségi identitástudat megha-tározása; hiányzik a társadalmi szintű civil kontroll szerepkör érvényesítése; hiányzik a saját belső erőn alapuló önálló gazdasági háttér és ennek sajátos pénzügyi rendszere, a függőségi rendszerekkel szemben nincsenek meg a part-nerség érvényesítését szolgáló eszközök; a román állam támogatásának nagy-ságrendje jelentéktelen és az is kihasználatlan; a vállalkozások vagy képtelenek, vagy hiányzik a magatartás a támogatási készségre” (Somai, 2002).

3.2. Színházak

1989 előtt a színház a szimbolikus ellenállás helyszíne az anyanyelvápolás fóru-ma volt, kialakult a „kikacsintás színháza”. Az allegorikus beszédet az esztétikai kritériumoknak csak az elmúlt esztendőben sikerült a romániai magyar szín-játzásból teljesen kiszorítani. Ezzel egy időben a széles közönségét is elvesz-tette, s egy újabb nézőgeneráció megjelenésének lehetünk tanúi az elmúlt éva-dokban.

A több mint kétszáz évre visszatekintő nagy hagyományú erdélyi magyar színházak mellett új kezdeményezések születtek. A kolozsvári, marosvásárhelyi, temesvári, nagyvárad, szatmárnémeti, sepsiszentgyörgyi állami színházak kul-túrákövetítő szerepét kiegészítve megalakultak a székelyudvarhelyi, csíkszere-dai önálló társulatok, a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház, a Marosvá-sárhelyi Színiakadémia Stúdiója. A színészutánpótlást a Marosvásárhelyi Szín-művészeti Egyetem és a kolozsvári egyetem színházművészeti szaka biztosítja.

Hargita megyében erős népszínházi hagyományokra támaszkodhatott az 1999-ben alakult Csíki Játékszín, amely a Szatmári Északi Harag György Szín-ház színészeivel együttműködve, önkormányzati, részben befogadó színházként kezdte működését (113. táblázat).

A Tomcsa Sándor Színház a Székelyudvarhelyi Művelődési Ház hivatásos tagozata 1998-ban tartotta nyitóelőadását. Népszínházon alapuló közönség-orientáltság és a kortárs színházművészeti törekvések egyaránt összetevői az arculatában még alakuló, közművelődési feladatokat is ellátó játékszínnek.

113. táblázat

A Csíki Játékszín adatai

Évad	Bérletek száma	Előadások száma	Nézők száma
1999–2000	1 300	80	20 000
2000–2001	2 600	105	25 000
2001–2002	3000 (Csíkszerezében) 2000 (vidéken)	nincs adat	nincs adat

Forrás: Csíki Játékszín.

A marosvásárhelyi színjátszás gyökerei a XVII. századba nyúlnak vissza. 1946-ban nyitotta meg kapuit a marosvásárhelyi Székely Színház, 1962-től Állami Színház néven működött, és román tagozattal bővült, 1973-tól az ország egyik legkorszerűbb színházépületében tevékenykedik. Az 1990-es évek elejétől a színház alkotó közössége számos fesztiválon, vendégszereplésen vett részt.

A Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem gyakorlószínháza a Stúdió Színház, rendszeresen meghívást kap nemzetközi fesztiválokra.

A Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház felügyeleti és fenntartó közigaz-gatási szervezete Sepsiszentgyörgy Megyei Jogú Város Tanácsa. A színház tör-ténetében fontos esemény volt a Nemzetiségi Színházi Kollokviumok megren-dezése, romániai magyar, német, jiddis színházak és színházi tagozatok részvé-telével.

A gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház az egyik legeredetibb, legru-galmasabb, nem hagyományos színházi törekvéseket képviselő társulat. Amatőr kísérleti színházként működött 1984–1990 között, 1990 szeptemberétől intéz-ményesült a mostani néven. 2001 szeptemberében szervezője a Romániai Ki-sebbségi Színházak Kollokviumának, amelyet 11 erdélyi magyar társulat, két német színház és a bukaresti magyar színház részvételével rendeztek meg.

Az 1989-es rendszerváltást követően megalakult új színházaknak köszönhe-tően a Székelyföldön összpontosul az erdélyi magyar színjátszás, noha színházi mültra csupán a marosvásárhelyi és a sepsiszentgyörgyi tekinthet vissza. A megmutatkozás nagy lehetőségét hordozza magában a Kisebbségi Színházak Kollokviuma, amely egyedi, rangos rendezvénye a térségnek.

A színházak szinte kivétel nélkül anyagi nehézségekkel küzdenek, a techni-kai felszereltség nem kielégítő színvonala hátráltatja az eredményes működésü-ket, különösen igaz ez a vidéki előadások megtartására (114. táblázat).

A székelyföldi színházak rendszeresen fellépnek fesztiválokon – Kisvárdá, Kisebbségi Színházak Fesztiválja, Stúdiószínházak Fesztiválja Sepsiszent-györgy –, továbbá közreműködnek a városukban működő népitánc-együttesek műsorában.

Az elmúlt pár évben az önkormányzatok és kulturális szakembereik nyári színházi előadások szervezésével próbálkoznak. A gyergyószárhegyi Lázár-kastélyban fellépő Figura, vagy a csíkszeredai Mikó vár udvarán megrendezett „Csíkszeredai Nyár” olyan kezdeményezések, amelyeknek megfelelő menedzselés esetén gazdasági vonzatai lehetnek.

114. táblázat

A székelyföldi magyar nyelvű színházak jellemzői, 2001*

Színház neve	Támogatás, euró	Bevétel, euró	Befogadó- képes, fő	Nézőszám, fő	Bemuta- tók	Évi elő- adásszám
Csíki Játékszín	88 000	17 000	440	32 000	5	105
Figura Stúdió Színház	36 000	2 000	400	4 832	4	109
Szentgyörgyi István Tagozat	212 000	11 000	190	7 195	6	81
Tamási Áron Színház	203 000	17 500	573	23 410	8	179
Tomcsa Sándor Színház	—	—	563	17 280	6	51
Tompa Miklós Társulat	432 000	57 000	596	31 472	4	103
Összesen	971 000	104 500	2 865	116 189	33	628

* Román tagozat működik Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyen.

Forrás: Balog László és Csíki Csengele adatközlése.

3.3. Néptánc-együttesek

Romániában a hivatásos magyar táncművészet képviselői a marosvásárhelyi Maros (volt Állami Székely) Népi Együttes, a Hargita Székely Nemzeti Együttes, az Udvarhelyi Táncműhely és a sepsiszentgyörgyi Háromszék Együttes.

A Hargita Székely Nemzeti Együttes tíz éve működik hivatásos táncsoportként. Évente több, mint 150 fellépéssel képviseli Csíkszeredát, Hargita megyét, a Székelyföldet vagy akár a magyarságot, számos hazai és külföldi turnén mutatva be a régió táncait és zenéjét. 2000-ben a Hannoveri Expón a magyar pavilonban lépett fel. Az együttes tagjai fontos szerepet töltenek be a népi hagyományok megőrzésében, fesztiválokat, népi tánc táborokat szerveznek, néptáncot és népzenei oktatnak a csíki falvakban, utánpótlás-neveléssel foglalkoznak.

Az együttes nevéhez fűződik a hagyományos „Prímások találkozója” megszervezése. Ennek, az országban egyedülálló rendezvénynek a célja az autentikus népzene tudományos gyűjtése és archiválása, a legjobb erdélyi prímások részvételével. Ily módon az együttes gazdag és értékes népzenei hangzóanyagot gyűjtött össze és őriz.

A hivatásos együttesek előadásai népszerűek a térségben, a legnagyobb látogatottságnak örvendenek. Ők az egyik legfontosabb szereplői a székelyföldi kulturális értékek, az énekes-táncos néphagyományok megjelenítésének és felfrissítésének.

3.4. Könyvkiadók

Az 1989-es rendszerváltást követő időszakot egyrészt a magánkiadók, nyomdák megjelenése, másrészt a magyarországi könyvbehozatal jellemezte. Míg 1989-ben hét kiadónál jelentek meg magyar nyelvű könyvek, 1990-ben a romániai magyar könyvtermés 66 cím volt, 1991-ben már 114 mű látott napvilágot, 1994-ben pedig 48 kiadó 194 kiadvánnyal szolgálta az olvasók igényeit (Dávid, 2000).

1993–98 között alakult ki a romániai magyar könyvtermelés élmezőnye, a székelyföldi városok ekkor jelentek meg a kiadói piacon. A marosvásárhelyi székhelyű Mentor Kiadó a legtermékenyebb romániai magyar könyvkiadó, 1993–1999 között összesen 143 címet jelentetett meg, az erdélyi magyar irodalom kiadására helyezve a hangsúlyt. Az 1994-ben indult csíkszeredai Pro-Print Kiadó 1999-ig 53 kötetet gondozott, társadalomtudományi, történeti kiadványok határozták meg elsősorban e kiadó arculatát. Jelentős sorozatai: Helyzet Könyvek, Krónika Könyvek, Múltunk Könyvek.

A csíkszeredai Pallas Akadémia Kiadó 1993–1999 között 105 művet adott ki. Az erdélyi magyar irodalom és tudományosság kortárs szerzőinek munkáit jelentetik meg, de az Erdély hegyei turistasorozatát is itt adják ki.

A székelyföldi könyvkiadók között megemlítené még az Alutus Kiadó Csíkszeredán, az Impress Kiadó, a Lyra Kiadó Marosvásárhelyen, a Charta Kiadó Sepsiszentgyörgyön, az Erdélyi Gondolat Kiadó Székelyudvarhelyen.

1998-ban a romániai magyar könyvkiadást öt város uralta: Kolozsvár húsz kiadójánál 96 kötet, Marosvásárhely hat kiadójánál 44 mű, Sepsiszentgyörgy öt kiadójánál 19 cím, Székelyudvarhely négy kiadójánál 17 mű és Csíkszereda két kiadójánál 48 kötet jelent meg (115. táblázat).

A székelyföldi kiadók rendszeresen részt vesznek a frankfurti, és a budapesti könyvvásárokon, továbbá a Marosvásárhelyen évente megrendezett Nemzetközi Könyvvásáron is.

A Romániai Magyar Könyvműves Céh több, mint harminc kiadót, könyvkereskedést, egyesületet számlál tagjai között, újraindította és havonta megjeleníti a Könyvjelzőt – a romániai magyar könyvszemlét –, amelyben a fontosabb kiadók termékeit ismerteti.

A romániai magyar könyvkiadást támogatja a Communitas Alapítvány, a 2002-es esztendőre 48 címnek ítéltek oda összesen 892 millió lejt. A magyar Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 112 mű kiadását támogatta 2002-ben.

115. táblázat

Főbb kiadók által megjelentetett művek, 1999–2001

Kiadó	Művek, db	Város
Mentor	95	Marosvásárhely
Pro Print	40	Csíksereda
Pallas Akadémia	45	Csíksereda

Forrás: Kiadói tájékoztatók.

3.5. Könyvtárak

Miután a Román Nemzeti Könyvtár metodikai osztályát felszámolták, az országban lévő közkönyvtárak szakmai irányítás nélkül maradtak. 1996-ban a közkönyvtárak a helyi tanácsok hatáskörébe kerültek (116. táblázat).

116. táblázat

A könyvtárak és kötetek száma, 2000

Megnevezés	Könyvtárak száma	%	Kötetek száma, ezer db	%	Kölcsönzött kötetek száma, ezer db	%
Románia	13 422	100,0	162 232	100,0	77 648	100,0
Közép régió	1 806	13,4	19 128	11,7	9 712	12,5
Kovácsna	192	1,4	1453	0,9	539	0,7
Hargita	299	2,2	2811	1,7	1 171	1,5
Maros	406	3,0	4255	2,6	1 765	2,3
Székelyföld	897	6,6	8519	5,2	3 475	4,5

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

A régió könyvtárainak legnagyobb problémája az állomány gyarapítása. Kovászna megyében míg 1995-ben 5000 könyvet vásároltak, 1999-ben 2000-et, 2000-ben pedig csak 700 könyv vásárlására jutott pénz (Sylvester, 2001).

Tekintetbe véve, hogy a felsőfokú oktatás bővülésével nő a diákok száma, a könyvtár szerepe is erősödik, így a jövőben szükségessé válik új korszerű épületek, olvasótermek létrehozása. (A Hargita Megyei Könyvtár 1447 új beiratkozott látogatójának 53%-a diák.) Ma a Hargita megyei és városi könyvtár, nem lévén saját székhelye, a Szakszervezetek Művelődési Házától bérel helyiségeket. A dokumentációs, történelmi-művészeti és gyermekrészlegek a Mikó várban található. A helyhiány miatt korlátozott a dokumentumokhoz való hozzáférés. A könyvtárak közötti regionális együttműködés támogatása érdekében kezdeményezték a székelyföldi könyvtárak információs hálózatának kialakítását, a szükséges műszaki fejlesztések megvalósítását.

A községi és helyi könyvtárak a helyi tanácsok hatáskörébe tartoznak, átlagosan 5–10 ezer kötettel rendelkeznek, általában a hatvanas, hetvenes évek könyvterméséből. Nem kaptak könyvvásárlásra pénzt, az iskolai vagy falusi/községi könyvállományok a magyarországi kapcsolatok, testvértelepülések segítségével bővültek. A könyvtárakat az Illyés Közalapítvány és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatja. Kevés a főállású könyvtáros, holott a 2002-ben megjelent könyvtartörvény előírja, hogy minden kétezer lakosra egy könyvtárosi állást kell fenntartani. Állandó problémát jelent a folyóiratok beszerzése, a terjesztés, a szakmai tájékoztatás és a szakemberhiány is.

A történelmi, tudományos kutatások szempontjából igen lényegesek és a turizmus számára is értékesek a Teleki-Bolyai Könyvtár Marosvásárhelyen, a Csíki Székely Múzeum Dokumentációs Könyvtára, a Tudományos Könyvtár Székelyudvarhelyen, a Székely Mikó Kollégium Könyvtára és a Székely Nemzeti Múzeum Könyvtára Sepsiszentgyörgyön.

3.6. Filmszínházak

Romániában a filmszínházak nagy része állami tulajdonban van, működtetésükről különböző területi hatókörű szervezetek gondoskodnak.

A Kulturális és Egyházügyi Minisztérium 2002-ben döntött arról, hogy száz falut mozifelszereléssel ajándékoz meg Ezzel támogatva a 80-as években elterjedt falusi mozihálózat újraélesztését. Mindazonáltal ma a moziknak sokkal kisebb a kihasználtsága és jelentősége, mint húsz évvel ezelőtt volt, és mint amilyent a feltételek biztosítanak (117. táblázat).

117. táblázat

A filmszínházak befogadóképessége és működésük jellemzői, 2000

Megnevezés	Mozik száma	Helyek száma	Előadások száma	Nézők száma, ezer
Románia	279	113 956	178 890	4 450
Brassó, Kovászna, Hargita	17	4 879	12 125	300
Kolozs, Beszterce, Maros	13	5 211	18 399	730

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 2001.

3.7. Múzeumok, gyűjtemények

A vizsgált három megye területén 26 múzeumot, 5 emlékházat és 24 falusi gyűjteményt tart nyilván a bukaresti Kulturális Örökség Intézete. Hargita megyében 1994-ben felbomlott a megyei múzeumphálózat, az önkormányzatok hatáskörébe kerültek a múzeumok. A tudományos tevékenységet végző és a szűkebb régió művészeti, történelmi, régészeti, néprajzi értékeit bemutató múzeumokat sok turista is felkeresi, ennek ellenére nem beszélhetünk tudatos kulturális-turisztikai menedzsmentről. Ezért intézményi reformra volna szükség, a gyűjtemények jobb kihasználása, a látogatottság növelése érdekében. A Kós Károly által tervezett, sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum az egyik legjelentősebb székelyföldi közgyűjtemény (118. táblázat).

118. táblázat

Múzeumok a Székelyföldön

Múzeum neve	Megye	Város	Jellege
Történeti Múzeum	Maros	Segesvár	történelem
Néprajzi Múzeum	Maros	Régen	néprajz
Maros Megyei Múzeum	Maros	Marosvásárhely	történelem
Maros Megyei Múzeum Művészeti Részlege	Maros	Marosvásárhely	művészet
Maros Megyei Múzeum Természettudományi Részlege	Maros	Marosvásárhely	természettudomány
Maros Megyei Múzeum Néprajzi Részlege	Maros	Marosvásárhely	néprajz
Városi Múzeum	Maros	Dicsőszentmárton	történelem
Keleti Kárpátok Múzeuma	Kovászna	Sepsiszentgyörgy	történelem

A 118. táblázat folytatása

Múzeum neve	Megye	Város	Jellege
Sepsiszentgyörgyi Képtár	Kovászna	Sepsiszentgyörgy	művészet
Céhtörténeti Múzeum	Kovászna	Kézdivásárhely	történelem
Haszmann Pál Múzeum	Kovászna	Alsócsernáton	néprajz
Székely Nemzeti Múzeum	Kovászna	Sepsiszentgyörgy	régészet
Városi Múzeum	Kovászna	Barót	történelem
Haáz Rezső Múzeum	Hargita	Székelyudvarhely	történelem
Tarisznyás Márton Múzeum	Hargita	Gyergyószentmiklós	történelem
Néprajzi Múzeum	Hargita	Maroshévíz	néprajz
Molnár István Múzeum	Hargita	Székelykeresztúr	történelem
Csíki Székely Múzeum	Hargita	Csíksereda	történelem

Forrás: Kulturális Örökség Intézete, Bukarest.

3.8. Amatőr művészeti mozgalom

A hagyományörzés, néptánc, népzene, tárgyalgó népművészet, versmondás, színjátszás, kórus- és fúvósmozgalom jelentős szerepet játszik a romániai magyarság kulturális életében. Az idők során kialakultak az esztendő azon eseményei, amelyek a faluközösség életében ünnepként jelennek meg. Az iskolák, a hagyományörző csoportok összefogásával a helyi RMDSZ vagy a polgármesteri hivatalok a szervezői ezeknek az eseményeknek, legtöbbször a művelődési ház igazgatója vagy a civil szervezetek, a kistérségi szerveződések képviselőinek bevonásával.

Megemlékezések, falunapok, kapcsolattartás a testvértelépülésekkel, egyházi események, hagyományos és vándorrendezvények megszervezése jellemzi a falvak kulturális életét. Ezek az események a helyi közösséget, a testvértelépülést és a szomszéd falvakat mozgatják meg. A hetvenes években gyűjtött, majd padlásokon, iskolákban, jobb-rosszabb állapotban megőrzött néprajzi tárgyak bemutatására a kilencvenes években a tájházak létrehozásának reneszánszát élte meg a Székelyföld.

Hargita megyében 38 gyűjteményt írt össze a nyolcvanas évek végén a megyei múzeum. A tájházak fontosságát a helyi értelmiség, a kistérségmenedzserek, és a „kultúrfelelősök” ismerték fel. Céljaik megvalósítása érdekében a pályázatírás titkait mostanra kezdik elsajátítani. Hargita megyében 2000-től működik az értékmegőrzést és értékkerestést szolgáló pályázati rendszer, a megyei tanács által biztosított forrásokat a Hargita Megyei Kulturális Központ közre-

működésével osztják szét. 2002-ben 900 millió lej fölött rendelkezett a megyei kulturális szakbizottság. A beérkezett 150 pályázat közül 115 nyert, átlagosan a kért összeg 30%-át ítélték oda.

2001-ben összesen 173 pályázat érkezett be, ebből 26 falunap, helyi ünnepség megrendezéséhez, 24 népzene, néptánc hagyományok ápolására, 18 anyanyelv-ápolás erősítésére, 14 a kórus és fúvósmozgalom ösztönzésére, 12 tájház létesítésére, 10 könyvkiadásra, 8 falumonográfia megírásának támogatására kért hozzájárulást (119. táblázat).

119. táblázat

A Hargita Megyei Tanács támogatására benyújtott pályázatok száma, 2001

Megnevezés	Csík	Udvarhely	Gyergyó	Román	Összesen
Pályázatok száma	67	75	23	8	173
Igényelt összeg, %	37	47	12	4	100
Nyert összeg, %	34	37	19	10	100
Nyert összeg, millió lej	239	258	133	70	700

Forrás: Hargita Megyei Kulturális Központ.

Kovácsné Megye Tanácsa 2000-ben hozta létre a kulturális, szociális, ifjúsági irodáját. 2001-ben csak közművelődési pályázatok kiírásával foglalkozott, 2002-ben közművelődés túlsúlya mellett (75–80%) a civil szervezetek, a sport, az ifjúság támogatása is napirendre került. Az elbírálásnál prioritást élveztek a kiemelkedő, egyedi rendezvények. 2001-ben 500 millió lejjel, 2002-ben 875 millió lejjel támogatta a megyei tanács a pályázókat, 2002-ben 4,5 milliárd lej támogatási igényt testesített meg a beérkezett 150 pályázat, amelyek közül 115 nyert.

Összességében elmondható, hogy a romániai magyarság számarányánál és súlyánál fogva rendelkezik mindazzal a szellemi és szervezeti potenciállal, részben megfelelő intézményi háttérrel és tárgyi feltételekkel is, amelyek autonóm fejlődésre képes magyar kultúra létrehozását biztosíthatják, ehhez azonban a román állam nemzetközi normáknak megfelelő jogi és pénzügyi kötelezettségvállalására, garanciájára is szükség van. A romániai magyar kultúra jelenlegi jogszabályi feltételeiről és állami finanszírozásáról ez aligha mondható el, s a támogatás mértéke messze elmarad a magyarság számarányától.

Az érezhető diszkrimináció és a romániai gazdasági helyzet miatt a romániai magyar kultúra a jövőben sem nélkülözheti az anyaország fokozott támogatását. Erősödő igényként merül fel az anyaország és a romániai magyar közművelő-

dés, tudomány intézményeinek, szervezeteinek közvetlen kapcsolata, a romániai magyar szakképzés egyes hiányosságainak (pl. népművelőképzés, menedzserképzés, műemlékrestaurátor-képzés) mielőbbi pótlása.

A térség kulturális intézményrendszere alakulóban van. Azon túl, hogy ezek megléte szükségszerű, a kulcskérdés mégis a működés hatékonysága, és az aktuális kihívásoknak való megfelelés volna. Ehhez az infrastruktúra és a humán erőforrás egyaránt hiányos.

Mindhárom megyében működnek az alapvető kulturális intézmények: megyei kulturális központ, művészeti népiskola, megyei könyvtár, tevékenykedik professzionális néptáncegyüttes, színház, erős a képzőművészet, viszont nincs megfelelő anyagi és intézményi támogatottságuk.

4. A „Székelyföld imázs”

A Székelyföld egyrészt az Erdély-mítosz része és ugyanakkor rendelkezik saját mítosszal. E jelenségnek történeti, irodalmi, folklorisztikus gyökerei vannak. A Székelyföld mint csodálatos természeti és mitikus táj megkonstruálása több forrásból táplálkozik.

Az irodalom, történelem, szóbeli hagyományok teremtenek alapot az „agyafűrt székely”, „ősi székely”, „bicskás székely” stb. állandó jelzők társítására.

A Székelyföld arculatának és kulturális kínálatának egy másik jellemzője és vonzereje a hagyományos népi építészet és a műemlékek, a tradicionális életforma, a természetközelség, ezekből merítenek a prospektusok, utazási ajánlatok.

Melyek azok az elemek, eszközök, módozatok, amelyekkel a Székelyföldet napjainkban vonzóvá teszik, és milyen lehetőségek rejlenek bennük?

Külön kutatást igényelne, hogy hogyan bocsátják áruba a „székely” fogalmat – párosuljon az vendéglátással, népművészettel, tisztasággal, építkezéssel, táplálkozással, tájjal, humorral stb. Ezek a reprezentációk a „másik” elvárásainak akarnak megfelelni, illetve a „saját” megmutatását szolgálják.

A turizmusnak nagy szerepe van a vidék arculatának megteremtésében, formálásában, hisz egyik alapkérdése az autentikusságra vonatkozik. A turizmus mint üzlet és létállapot számára a valódi, a hiteles élmények ígérete alapvető vonzerő, kínálati elem. A szimbolikus és folklorisztikus emblémákat használó turizmus felismeri, kiválasztja a régió jellemzőit, így meg is erősíti azokat, és reprezentációk formájában visszajuttatja a helyi közösségbe, amely saját identitásának közvetítésében sikerrel alkalmazhatja. A Székelyföld esetében a turizmus nagyban merít a történelmi, néprajzi hagyományokból, támaszkodik a földrajzi jellemzőkre, különlegességekre.

Két megközelítésből vizsgálható a turizmus és az imázskonstruálás kapcsolata: külső és belső szemszögből.

A magyarországi utazási irodák a következő emblémákkal dolgoznak: Székelyföld legszebb tájain, kirándulás a székelyek szent hegyére. „Utunk során gazdagon tárul fel előttünk a Székelyföld megannyi nagyszerű látványossága. A hatalmas erdőségek, gyönyörű folyóvölgyek, vulkanikus tavak láttán elámulunk Erdély bőségén. A természet gazdagsága mellett felkereshetjük kultúránk és történelmünk zarándokhelyeit, fejte hajthatunk nagyjaink emléke előtt.” Erre fűzik fel a lassan kanonizálódó útvonalakat: Kolozsvár, Torockó, Marosvásárhely, Szováta, Gyergyószentmiklós, Gyilkos-tó, Szárhegy, Csíkszereda, Csíksomlyó, Székelyudvarhely, Szejkétfürdő, Farkaslaka, Korond, Szent Anna-tó. Más útvonalak Gyimesbe, illetve Háromszékre visznek.

A székelyföldi falusi turizmus egyik sikeres vállalkozása – amely már az Interneten is fellelhető – Zetelakán található. Zetelaka – a Székelyföld szívében – olvasható a címben, az oldal röviden ismerteti a nagyközség földrajzi fekvését. „A községből hamar és könnyen megközelíthetőek Székelyföld nevezetességei: gépjárművel egy órányi út a népművészet egyik helyi fellelőjére, a fazekasságáról híres Korond, a parajdi sóbánya, Szováta a sós vizű Medve-tóval, Csíksomlyó a Mária kegyhellyel, kétórányi út a Gyilkos-tó, a Békás-szoros, Tusnádfürdő és a Szent Anna-tó.” Ez az ajánlat a helyi és a környező értékekre hívja fel a figyelmet, és kiegészítő turisztikai programokat kínál a falusi turizmuson belül – disznóvágás, kenyérsütés, fonás, szövés, horgolás, kúrtóskalács sütés, szénacsinalás, esztenalátogatás, gombászás, a hegyvidéki tanyavilág megismerése, népzene, vallási hagyományok ápolása stb.

A turisztikai kínálat és imázs belső formálására az elmúlt két évben egyre több helyi önkormányzat jelentetett meg invitatív és informatív kiadványokat, nyitott honlapot az Interneten. A marketingtevékenység sikerének fokozása érdekében a jövőben szükség volna egy alapos imázsvizsgálatra, továbbá erre építve a célcsoportok tudatosabb kiválasztására. Ha helyi szinten meg is történik az attrakció megfogalmazása, hiányzik a partnerség, a szakmai felkészültség a terméksomag kialakításához. A partnerség és kapcsolatok nemcsak Székelyföldön belül hiányoznak, hanem a szomszédos régiók felé és felől is, ahol hasonló adottságok és hasonló tervek vannak (pl. Bukovina).

Összefoglalva megállapítható, hogy ma a régió „magyar” jellege jelenítődik meg, válaszként a magyarországi keresletre. Dominánsan magyar nyelvűek a prospektusok. Feltevődik a kérdés, hogy rövid időn belül lesz-e eléggé felkészült és nyitott a székelyföldi turisztikai kínálat és a mögötte álló szervezetek arra, hogy tágabb földrajzi térből vonzzanak vendégeket.

5. A kulturális örökség menedzsmentje

Az európai örökségfelfogásban a kulturális javak, illetve kulturális örökség fogalmán a következőket értjük: a történelem kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, írásos emlékei, művészeti alkotások (Puczkó–Rátz, 2000). Az örökség megőrzésekor, turisztikai hasznosításakor, bemutatásakor tudatos választásról van szó, amelyet a történelmi szempontból nem feltétlenül valóságos, mítikus szemlélet erősen befolyásol.

Az örökségmenedzsment lényeges kérdése, hogyan lehet felismerni a megőrzésre, védelemre érdemes értékeket. Fontos, hogy az örökség a nemzeti, etnikai vagy regionális, lokális identitás meghatározó eleme, és bizonyos helyzetekben (pl. kisebbségben) ennek megnő a szerepe.

A kulturális örökség idegenforgalmi célt képez, ebben a műemlékek igen fontos szerepet vállalhatnak. A hatékony „örökséggazdálkodás” a műemlékvédő és az idegenforgalmi szakemberek együttműködését feltételezi. A műemlékes szakemberek a szakmai oldalát látják a megőrzés problémájának, az idegenforgalmi szervezők pedig a turisztikai terméksomag részeként kezelik a műemlékeket. A jövőben az együttműködés és a közös nyelv megtalálása lehet a megoldás, ez valószínű akkor teljesebb ki, ha a műemlékek állapota lehetővé teszi a turisztikai értékesítést.

A turisztikai hasznosítás elősegítésére szükséges volna a látogatásra ajánlott műemlékeket tematikus sorba rendezni. A Háromszéket bemutató turistakalauz területi tematikus utakat ajánl a vendégeknek. Szakmai tematikus utak szervezésének egy példája lehetne a „Székelyföldi freskók tanulmányozása” címmel indított program.

Az örökségturizmus fogalma egyelőre példaként és tanulságként jelenik meg a szakmai fogalomhasználatban. Az örökségen alapuló turizmus esetében az örökség egyrészt a termék központi eleme, másrészt a fő motiváció a turisták számára.

Az örökségturizmus fellendülésének általános okai: a növekvő szabadidő és mobilitás. Specifikus tényezők: az emelkedő iskolázottság, a média népszerűsítő szerepe az örökségértékek bemutatásában, az örökségek áruvá változtatása, fogyasztathatóvá tétele a turizmus szektor közreműködésével, új örökségturisztikai termékek kialakítása, az örökségturizmus egyéni és társadalmi értékének, támogatottságának növekedése, továbbá fokozott igény új utazási formák, programok iránt.

Növekvő érdeklődés tapasztalható az egykori és a mai hétköznapi emberek életmódja, hagyományai iránt, amelynek kielégítésében szerephez jutnak a helytörténeti, néprajzi, antropológiai múzeumok, szabadtéri múzeumok is.

A helyek jelentősége megnő, még akkor is, ha nincs vagy kevés a látnivaló.

A történeti kultúrtáj védelmének feladatai a Székelyföldön

A tájtipusok, a tájpotenciál, valamint a birtokszerkezet és a gazdálkodási módok lokális különbségeit figyelembe vevő vizsgálatok alapján a Székelyföldön a történeti kultúrtáj védelmének, fenntartásának alábbi feladatait tartjuk a legfontosabbnak:

- A helyi lakosság figyelmének felhívása a kultúrtáji diverzitás értékeire és hasznára (turizmus, biotermékek, gyógynövénygyűjtés, hagyományos termékek [tejfeldolgozás, méz] stb.);
- Az épített környezet védelme (településképek, szakrális kismélekek, a történeti közlekedési és szállítási infrastruktúra reliktum elemei stb.);
- A történetileg kialakult antropogén morfológiai elemek (agroteraszok, mélyutak, sáncok, határjelző struktúrák stb.) számba vétele és védelme;
- A hagyományos gazdálkodásfüggő tájszerkezet védelme (fasorok, sövények, erdei kaszálók, hegyi rétek, irtáshízogok, lápok stb.);
- A kultúrtáj biodiverzitásának megőrzése:

Kultúrfaj diverzitás: a tájfajta természettségének, tenyésztésének ösztönzése tájképi és génmegőrzési célokból.

Földhasználati diverzitás: a magasabban fekvő szántók használatának szorgalmazása, a tájhasználat és a monokultúra használat csökkentése, a tradicionális kaszáló-legelő-erdő arány és mintázat fenntartása.

Településszerkezeti-művelési-üzemszervezeti diverzitás: A falusi belsőségek, kalibák, nyári szállások, tanyák funkciójának és tájhasználatának fenntartása, kiegészítve a rekreációs, ökoturisztikai és ökomuzeális hasznosítással.

Forrás: Ilyés, 2002. 301. o.

A hagyományos múzeumoknak kihívást jelent az örökségközpontok sikere, mit szórakoztató, interaktív, attraktív, közönségvonzó jellegükkel érnek el.

Egyre jellemzőbb szerte a világban az örökség és együttesek turisztikai hasznosítása, az egyedi arculat kialakítása a történelmi, kulturális értékek segítségével.

A Székelyföld esetében is igaz, hogy a turizmus fejlesztése bizonyos mértékig ellensúlyozhatja a mezőgazdaság vagy az ipar hanyatlását, hiányát. A hagyományos vendéglátásra épített turizmusfejlesztés mozgatóerői között itt is fellelhető a lakosság megtartása mint általános területfejlesztési cél.

Székelyföld örökségattrakciói az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- természeti örökség,
- mezőgazdasági örökség: pl. tejfeldolgozás eszténán,
- kézművesség: vásárok, kerámia, hagyományos népi mesterségek, sokadal-mak (Árcsó, Szentgyörgy-Napok),
- híres emberek: szülőházak, emlékházak (pl. Orbán Balázs, a legnagyobb székely, Tamási Áron, Mikes Kelemen, Körösi Csoma Sándor stb.),

- előadó-művészet: színház, tánc, néptánc,
- galériák: hagyományos tárlatok, alkotóműhelyek (Hargita Visual Art-Csíkszereda),
- fesztiválok: régizene fesztivál Csíkszeredában, filmfesztivál Marosvásár-hely, Szent György-napok, csángó fesztivál,
- sport: téli sportok, jégkorong, sí,
- vallási zarándokhelyek: Csíksomlyó, Perkő,
- emlékhelyek: Nyergesztető, Siculicidium,
- város, városkép: Kézdivásárhely középkori főtere,
- vidéki élet: falvak, hegyi tanyák, tájházak,
- gasztronómia: parajdi töltött káposzta fesztivál, hagyományos mézeska-lács, kürtöskalács, disznóvágás/disznótor (falusi turizmus).

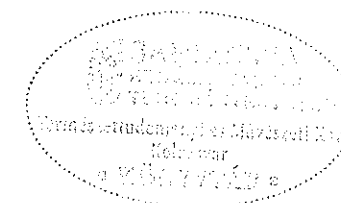
6. Kulturális turizmus

A turizmus klasszikus megközelítése közgazdasági alapokra épül; a piac össze-tevőiként a keresletet és a kínálatot jelöli meg. Gazdasági értelemben a turisztikai kínálat számos elemből áll össze, amelyet termékcsoportként kezel a turista.

A Székelyföld vonzereje egyaránt nemzeti-nosztalgikus (főleg a magyaror-szági turisták számára) és természeti. Ezért mondható, hogy elsődleges vonzerőt képeznek a természeti ritkaságok (Gyilkos-tó, Szent Anna-tó, Békás-szoros stb.) és a nemzeti, történelmi emlékhelyek (szárhegyi Lázár-kastély, ezeréves határ, csíksomlyói búcsú stb.) Másodlagos vonzerőről beszélhetünk az építészeti mű-emlékek, a helyi kultúra, a népművészet, a természeti adottságok, a gyógyvizek kapcsán.

A kínálat oldalán felsorakoztathatók a Székelyföld nevesíthető kulturális ér-tékei, az adottságok, a vonzerők, azok a sajátos jegyek, amelyek a régiót jellem-zik. Kereslet pedig a történelmi emlékhelyek, a vallásos ünnepek, természeti szépségek, gyógyturizmus, a tradicionális életmód iránt mutatkozik. A magyar-or-szági vendégek teszik ki a külföldi turisták több mint háromnegyedét, ebben nagy szerepet játszik az otthonosság és biztonságérzet, a magyar nyelven való kommunikáció lehetősége.

A Székelyföld esetében a kulturális turizmus egyrészt a városokra építhető. Itt a műemlékek, múzeumok, galériák, kulturális intézmények, rangos esemé-nyek, fesztiválok jelentenek turisztikai vonzerőt. Már kialakulni látszik a váro-sok egyéni arculata, amelyet épített környezetük, szellemi és művészeti poten-ciáljuk függvényében értékesíteni lehet. A székelyföldi városok közül a legélén-kebb szellemi és kulturális élet Marosvásárhelyre jellemző (zenei, színházi és

filmfesztiválok, évente megrendezésre kerülő könyvvásár stb.). Sepsiszentgyörgyön a Szent György-napoknak van a legnagyobb vonzereje, Csíkszeredába a csíksomlyói búcsú vonzza a legtöbb látogatót.

A rurális térségként meghatározható Székelyföld számára a legnagyobb kihívást a tradicionális székely falu hiteles értékesítése jelenti. Turisztikai szempontból azok a települések vonzóak, amelyben érezhető, hogy a helyi közösség valóban együtt él kulturális örökségével, egyszerre képes megőrizni és hasznosítani azt. További kutatást igényel annak vizsgálata, hogy a Székelyföld esetében a fenti állítás hogyan viszonyul a gyakorlathoz.

7. A székelyföldi kollektív és a „széki” regionális identitás változása

A Székelyföldet a különböző tanulmányok nagy része elsősorban mint etnikai régiót határozza meg. Ennek értelmében a régió a régi székely közigazgatási rendszerre (székek) alapozva olyan kulturális, földrajzi terület, ahol a magyar etnikum regionális többséget alkot. A korábbi székely közigazgatási rendszer, a széki beosztás (1878-ban Székelyföld is betagolódik a hagyományos magyar vármegyerendszerbe) annyira maradandó nyomot hagyott, hogy napjainkban is jelentkezik az emberek tudatában a csíki, udvarhelyi, háromszéki, gyergyói, Nyárad menti, erdővidéki, való önmeghatározás, mai szóhasználatukkal élve kistérségi, regionális identitás, amely, ha együttműködővé válik, motorja lehet a Székelyföld gazdasági fejlesztésének.

Az államszocializmus idején az önálló székely közigazgatás emléke 1956-ban a Magyar Autonóm Tartományban kelt életre. Az önkormányzatiság ebben az esetben gyakorlatilag kirakatautonómia volt, gazdasági önrendelkezésről pedig egyáltalán nem beszélhetünk, hisz a fejlesztés, irányítás Bukarest kezében volt, a tervgazdálkodás jegyében zajlott, a regionális öntudatot csak a kulturális intézmények tartották életben.

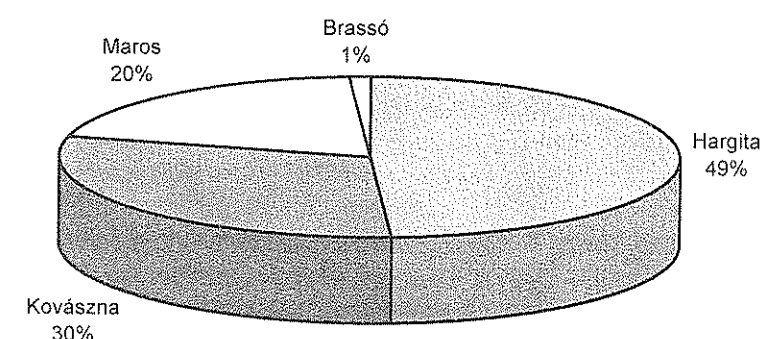
Évszázadok alatt az organikus fejlődésből adódóan kialakul az ún. székelyföldi kollektív regionális öntudat, ami tulajdonképpen nem jelent újdonságot Európa számára, ha a Baszkföldre, Dél-Tirolra vagy az elzászi közösségekre gondolunk. A Székelyföldnek, mint régióknak a kialakulásában és fejlődésében is érvényesülnek a földrajzi adottságok, a térség, a környezet és az azt alakító lakosság közötti kölcsönhatások eredményeként fejlődik.

Joggal tehető fel a kérdés, hogy amennyiben létezik napjainkban is a regionális identitás, mire alapozható, milyen sajátosságai vannak és milyen meghatározottságú? A regionális identitás a konzervatív, régi struktúrákhoz való ragaszkodást jelenti-e?

Egy kérdőíves felmérés keretében a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karának, Marosvásárhelyi Karának, a Modern Üzleti Tudományok Főiskolájának (Székelyudvarhely), a Babeş-Bolyai Tudományegyetem gyergyószentmiklósi, valamint sepsiszentgyörgyi főiskolai karainak hallgatói között vizsgáltuk a regionális identitást. A felsőoktatási intézmények hallgatói 98%-ban székelyföldi származásúak, 18–23 éves korosztály, olyan célcsoport, amely a közeljövőben közvéleményformáló értelmiségivé válik (56–57. ábra).

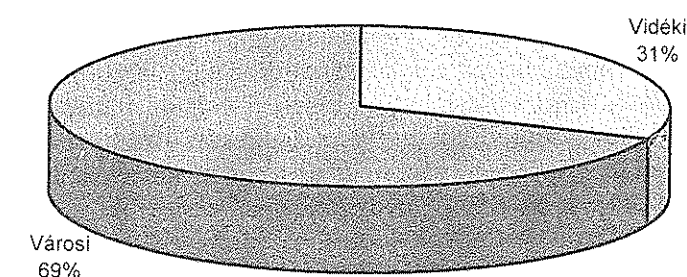
56. ábra

A hallgatók megyei megoszlása

57. ábra

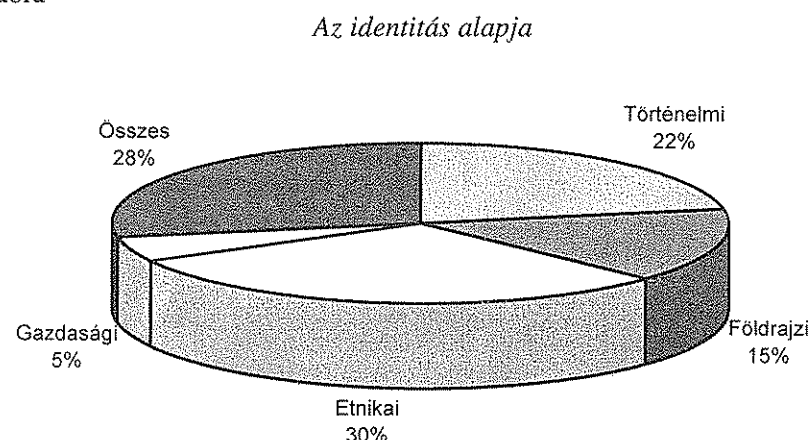
A hallgatók megoszlása településtípus szerint

Az egyik kérdésünk az volt, hogy Ön számára Székelyföld elsősorban mint történelmi, földrajzi, etnikai-nyelvi-kulturális és gazdasági régió, vagy az összes jellemző?

Az 58. ábrából kitűnik, hogy a regionális identitásnak elsősorban etnikai-kulturális alapja van, másodsorban történelmi, harmadsorban földrajzi és utolsó sorban pedig gazdasági.

58. ábra

Harmadik kérdésünk arra vonatkozott, hogy kivel, kikkel szemben érzi, határozza meg székely-magyar mivoltát?

Akik nem állítottak fel sorrendet, elsősorban a románokkal (37%), másodsorban a magyarországiakkal (35%), harmadsorban az erdélyi magyarokkal (28%) szemben érzik székely-magyar mivoltukat. Hargita megyében, ahol a román lakosság kisebb létszámot képvisel, a lakosság elsősorban a magyarországiakkal szemben érzi székely-magyar mivoltát. Ez nyilvánvalóan az elmúlt tizenkét év terméke, főleg ha arra gondolunk, hogy a kommunizmus idején rendkívüli mértékben korlátozták a kapcsolattartást Magyarországgal. Ez alapján megállapíthatjuk, hogy az anyaországgal való kapcsolattartás eredményeképpen megerősödött a székelyföldi magyarok regionális identitása.

Az értékelésnél megfigyelhető volt, hogy azokban a városokban, ahol magasabb a románság aránya, pl. Kovászna, Balánbánya, elsősorban a románsággal szemben érzik székely-magyar mivoltukat.

Ön szerint létezik-e csíki, udvarhelyi, háromszéki stb. regionális identitás? – kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy a csíkiaknál a legerősebb a kistérségi, széki regionális identitás. A leggyengébb a vásárhelyieknél, talán azért is,

mert Marosvásárhely távolabb fekszik a többi székelyföldi várostól és teljesen más fejlődési pályát futott be. Az udvarhelyiek széki identitása már erősebb a vásárhelyiekénél, de gyengébb a csíkiakénál. A háromszékiek regionális identitásának erőssége azonos a csíkiakéval.

Az elmúlt tíz évben a különböző kulturális intézmények, egyesületek, szervezetek alapítási logikájából, rendjéből is kitűnik, hogy a régió társadalmának az identitása megerősödött, amely valójában külső és belső tényezőknek az együttes eredménye. Ilyen külső tényezőnek tekinthetjük az utóbbi tíz évben az anyaországgal való egyre szorosabb kapcsolattartást, amelynek során egyre több székelyföldi ember tapasztalja meg másságát magyarországi nemzettestvéreivel szemben. Természetesen ide sorolhatóak a világon egyre inkább érvényesülő globalizáció kihívásai, amelyek szintén erősítik az emberekben a regionális öntudatot. A belső generáló hatások közül a legfontosabb a frissen épülő piacgazdaság által diktált, a városok, régióközpontok között újra kialakuló gazdasági, kulturális verseny.

A városok kulturális versenyére jó példa a népitánc-együttesek, színházak és felsőoktatási intézmények alapítása, amelyek elsősorban a Székelyföldön belül egy kisebb régióhoz kötődnek.

A székelyföldi identitás ébrentartásában, generálásában nagy szerepe van a jégkorongsportnak a régióon belül és kívül egyaránt. A régióon kívül a jégkorongban való vetélkedés elsősorban a többségi nemzettel, a románokkal szemben nyilvánul meg. Ez azzal is magyarázható, hogy a fővárost leszámítva a romániai jégkorongsport fellegvára a Székelyföld, ezen belül Csíkszereda, Gyergyószentmiklós és Sepsiszentgyörgy. (1989 előtt Székelyudvarhelynek és Marosvásárhelynek is, tehát Kézdivásárhely kivételével minden nagyobb térségi központnak volt jégkorongcsapata). A régióon belül természetesen az egyes székelyföldi, csíki, gyergyói csapatok és a szurkolók között működik az egymás identitását kölcsönösen megerősítő mechanizmus.

A székelyföldi regionális identitás remélhetőleg jó háttérrel biztosít a továbbiakban is a közösségi együttműködésre alapozó gazdaságfejlesztési programoknak.

XII. FEJEZET

A SZÉKELYFÖLD KÖZIGAZGATÁSA

1. A romániai területi igazgatás keretei

A decentralizáció jogi keretei Romániában az 1990-es évek elején alapvetően megváltoztak. Az 1990-ben megválasztott új parlament első jogi aktusai között szerepelt a helyi közigazgatási egységekről (önkormányzatokról) szóló törvény elfogadása. Ez megteremtette a hatáskörök és a források egy része esetében a központi és a megyei szintről az újonnan választott települési önkormányzatokhoz való áthelyezés jogi alapjait.

Az önkormányzatiság jogi hátterét az alkotmány és az 1991. évi 69. törvény teremtette meg, majd a 2001. évi 215. közigazgatási törvény módosította azt. E három joganyag jelenti a román közigazgatás és önkormányzatiság alapját.

A területi közigazgatási egységek (önkormányzatok) működése a helyi autonómiának, a közszolgáltatások decentralizálásának, a helyi közigazgatási hatóságok választhatóságának, törvényességének és a különleges jelentőségű helyi kérdésekben az állampolgárokkal való tanácskozásnak az elvén alapul. A törvény szerint az önkormányzatok mint közigazgatási egységek a következő négy csoportba sorolhatók:

- községi tanácsok,
- városi tanácsok,
- megyei jogú városi tanácsok,
- megyei tanácsok.

Így Romániában háromszintű – központi–megyei–községi/városi – közigazgatásról beszélhetünk. A területi-közigazgatási egységekben – a megyékben – a kormány képviselőjeként prefektusok működnek. A prefektus és hivatala nem tartozik a helyhatóságok közé, hiszen központi alárendeltségben állnak, és a prefektus nem helyi akaratnyilvánítással (választás révén) nyeri el tisztségét.

A községi önkormányzatok egy vagy több faluból vagy tanyából állhatnak. A község a hozzá tartozó falvakkal a román önkormányzatiság legkisebb eleme. Az ország minden megyei jogú városa (municipiuma), Bukarest kivételével, egy önkormányzattal rendelkezik (120. táblázat).

120. táblázat

Románia közigazgatási egységei fejlesztési régióként, 2000

Régió	Megye	Megyei jogú város	Város	Község	Falu
Északkelet	6	16	16	463	2 445
Délkelet	6	11	22	332	1 455
Dél	7	15	28	481	2 030
Délnyugat	5	10	22	387	2 080
Nyugat	4	10	27	266	1 334
Északnyugat	6	12	23	386	1 823
Közép	6	18	32	334	1 823
Bukarest	2	1	2	37	102
Összesen	42	93	172	2 686	13 092

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

A községek, a városok és a megyék határát törvénnyel állapították meg. Ezen egységek területi határainak bármely módosítása csakis törvény alapján és az illető területi közigazgatási egységek állampolgárai részvételével megszervezett referendummal lehetséges. A parlament megtagadhatja a terület átcsatolását, annak ellenére, hogy az adott területen lakó választópolgárok többsége a helyi népszavazáson az átcsatolás mellett döntött. A népszavazás csak konzultatív (véleménynyilvánító) és nem ügydöntő jellegű, a döntés központosított, hiszen törvény elfogadása szükséges a területi-közigazgatási egységek határainak bármely módosításához. Demokratikusabb lenne, ha egy falu el kíván szakadni egy községtől, és egy másikhoz akar csatlakozni, nem lenne szükséges a parlament beavatkozása. E kérdést a helyi népszavazásnak kellene eldöntenie, a helyi tanácsok egyeztetésével, ha az átcsatolás az illető területnek valamilyen előnyöket jelent. Más szempögből nézve kedvező viszont, ha létezik ellenörzés ezen a területen, mivel nem lehet a közigazgatási egységek módosítását csak és kizárólag helyi (egyéni) érdekekre bízni.

Románia minden városa önkormányzattal rendelkezik. A települések, mint entitások rendelkeznek jogi személyiséggel, az önkormányzati testületek viszont nem. Székelyudvarhely, mint város közjogi személy és nem a székelyudvarhelyi önkormányzat tekinthető jogi személynek. A közjogi személyt a polgármester képviseli. A közigazgatási törvény XIX. szakasza kimondja: „A községek, a városok és a megyék közjogi jogi személyek. Saját vagyonállaggal és teljes jogképességgel rendelkeznek. Ezek a jogi személyiségek (községek, városok) autonó-

mak, saját vagyonnal rendelkeznek és övék a kezdeményezés a helyi közérdekű ügyek adminisztrálásával, igazgatásával kapcsolatos bármely kérdésben”.

A vagyon tekintetében feltevődik az a probléma, hogy mivel a közigazgatási egységek ingatlantulajdonának kilencven százaléka a román állam nevén szerepel, ám ezek az entitások külön jogi személyek, melyik intézményt illeti meg e tulajdon képviselője, illetve tulajdonjoga – a román államot vagy az önkormányzatot?

Az önkormányzati törvény előírja, hogy a helyi tanácsok, mint döntéshozó hatóságok, és a polgármesterek, mint végrehajtó hatóságok alkotják a község és városok helyi autonómiáját megvalósító közigazgatási hatóságokat. A helyi tanácsok és a polgármesterek tehát külön autonóm közigazgatási hatóságként működnek. A polgármestert, mint végrehajtó hatóságot a polgármesteri hivatal intézménye segíti.

A helyi tanács főbb feladatai a közigazgatási törvény szellemében az alábbiak:

- Jóváhagyja a helyi költségvetést, eszközei létrehozását, adminisztrálását és a költségvetés végrehajtását; jóváhagyja a hitelátutalásokat és a költségvetési tartalék felhasználási módját; jóváhagyja a kölcsönöket és a költségvetés évi zárszámadását;
- Helyi adókat és illetékeket, valamint, meghatározott időre, különleges illetékeket állapít meg a törvény feltételei között;
- Igazgatja a község és a város magánvagyonát és gyakorolja a törvényben előírt jogokat az általa létesített önállóan gazdálkodó egységek tekintetében;
- Helyi érdekű intézményeket és gazdasági vállalkozást létesíthet, a helyi közérdekű munkák és szolgáltatások megvalósítása érdekében határoz a javak vagy a helyi érdekű közszolgáltatások koncesszionálása (hosszú távú bérlet) vagy bérbeadása, valamint a gazdasági társaságokban tőkével vagy javakkal való részvétele tekintetében a törvény feltételei között;
- Sajátos szabályokat vezet be a hatósága alá tartozó közintézmények és helyi érdekű gazdasági vállalkozások tekintetében betartva, a törvény által megállapított általános kritériumokat;
- A törvény feltételei között jóváhagyja a területi-közigazgatási egységhez tartozó helységek településrendezési és -fejlesztési terveit, valamint területrendezési terveket és ezek megvalósításához szükséges intézkedéseket; a törvény illetékességének megfelelően jóváhagyja a helyi érdekű beruházások műszaki-gazdasági dokumentációit, és biztosítja a határidőre történő és minőségi megvalósulásukhoz szükséges feltételeket;

- Egyes közérdekű munkálatok vagy szolgáltatások megvalósítása céljából, a törvény feltételei között, társulást más helyi vagy megyei közigazgatási hatósággal, valamint más hazai vagy külföldi gazdasági tényezőkkel való együttműködést hoz létre.

Minden megyében közigazgatási hatóságként *megyei tanács* választandó, amely összehangolja a helyi tanácsok tevékenységét a megyei érdekű közszolgáltatások ellátása érdekében. A közigazgatási törvény szerint a megyei és a helyi közigazgatás kapcsolatainak az autonómia, a törvényesség és a közös kérdések megoldásában való együttműködés elvén kell alapulnia. A megyei és a helyi közigazgatási kapcsolatokban nem léteznek alá- és fölérendeltségi viszonyok.

Az alkotmány nem szabja meg a megyei tanács megválasztásának módját. Ezért a törvényhozás akár a közvetett választási formák mellett is dönthetett volna. Nem így tett, ezért a megyei tanácsot is egyetemes, egyenlő, közvetlen és szabadon kifejezett szavazattal választják meg. Ezáltal a megyei tanács meglehetősen nagy legitimitást kapott, politikai-hatalmi súlyponttá vált.

A törvény szerint az adókból származó összegeket és az állami költségvetésből évente törvényben megállapított támogatásokat a megye igazgatási egységei között a megyei tanács osztja el a dekoncentrált megyei közpénzügyi és állami pénzügyi ellenőrzési igazgatósággal együtt, a polgármesterekkel és a helyi tanácsok képviselőivel folytatott konzultációkat követően. Az egyeztetés a gyakorlatban viszont nem így működik, az állami költségvetésből származó forrásokat a megyei tanács saját belátása szerint osztja szét a helyi közigazgatási egységek között. Ez az eljárás pedig indirekt módon vertikális függőséget teremt a megye és a helyi közigazgatási egységek között.

A finanszírozás másik problematikus vonása az, hogy a közigazgatási egységek közötti arányokat nem szabályozzák elvek. A közigazgatási egységek által a költségvetésbe befizetett összeg a forráselosztásnál nem minősül szempontnak. Mivel a finanszírozás a megyei önkormányzat kénye-kedve szerint történik, a helyi közigazgatási egységek gyakorlatilag ki vannak szolgáltatva a „megyei hatalomnak”. Ez a módszer függőséget teremt a megye és a helyi önkormányzatok között. Ebből a szempontból a romániai megyei tanácsoknak a rendszerváltás előtti modellt folytatva jelentős szerepük van az önkormányzati rendszerben.

Hatáskörük gyakorlásában a megyéknek az állampolgárok érdekeiből, valamint a kisegítés (szubszidiaritás) elvéből kell kiindulniuk, figyelembe véve az európai normák ésszerű követelményeit.

A megyei feladatrendszer lényegében az 1989 előtti állapotokat tükrözi, sőt a megyének több olyan feladata is van, amelyek a modern decentralizált önkormányzatiságban nem minősülnek területi jellegű funkciónak, ugyanakkor a me-

gye a saját feladatköréből a „kényes” feladatok egy részét (például a szociális ellátást) átruházta a helyi önkormányzatokra. Az átruházott önkormányzati feladatokhoz azonban forrásokat nem telepítettek.

A közigazgatási törvény 102. szakasza szerint: „A megyei tanács tagjainak számát a prefektus állapítja meg, a megye lakosságának az Országos Statisztikai és Gazdasági Tanulmányok Intézete által a folyó év január 1-jén, vagy az esetnek megfelelően, a választások évét megelőző év július 1-jén jelentett számától függően, a következők szerint: háromszázötvenezer lakosig 31 tanácsos, ötszáz-ezer lakosig 33 tanácsos, hatszázötvenezer lakosig 35 tanácsos és hatszázötven-ezer lakos felett 37 tanácsos.”

A megyei tanács feladatkörét a közigazgatási törvény szabályozza. A fontosabb feladatok a következők:

- Megszervezi és vezeti a megyei közszolgáltatást nyújtó intézményeket, és jóváhagyja ezek működési szabályzatát;
- A helyi tanácsoknak, ezek saját apparátusainak, a községek és a város közintézményeinek támogatást, műszaki, jogi és bármely más természetű szaksegédletet nyújt;
- Elfogadja a megye gazdasági-társadalmi fejlődésével kapcsolatos programokat és előrejelzéseket, és szorgalmazza ezek megvalósítását;
- Megállapítja a települések rendezésével és fejlesztésével, valamint a területfejlesztéssel kapcsolatos általános irányelveket;
- Igazgatja a megye köz- és magánbirtokát;
- A törvény feltételei között elhatározza megyei érdekű intézmények és gazdasági egységek létesítését, magánbirtokhoz tartozó javak és megyei érdekű intézmények birtokba vételét, koncesszionálását vagy bérbeadását, valamint a megyei érdekű vállalkozások és szolgáltatások megvalósítása érdekében elhatározza a gazdasági társaságokban javakkal és tőkével való részvételt.

Az önkormányzati szabályozás a *szervezetalkításban* nagy mozgásteret hagyott, lehetőséget adva a helyi igényekhez, sajátosságokhoz való igazodásra mind a szervezeti, mind a működési formákat illetően. A tanácsosok számát a település méretének függvényében a törvény rögzíti (121. táblázat). A gyakorlatban változatos bizottsági, munkamegosztási szerkezet jött létre, de a szervezetépítés néhány közös sajátossága kiemelhető.

Az egyik – közismert – sajátosság a testület túlzott szerepvállalása a döntési mechanizmusban. Ennek fő oka az, hogy a hatásköri szabályozás nem terjed ki többnyire az önkormányzati szervezet belső munkamegosztására. A hatáskörök címzettje szinte mindig a testület, kivételes a polgármester közvetlen hatásköri címzettsége. Nincs egyértelműen meghatározva a polgármester és a önkormány-

zati testület szerepköre. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a testületek saját akaratukból (bizalmatlanságból, szereptévesztésből, lelkesedésből, autokratizmusból) nem osztják meg hatalmukat.

121. táblázat

Az önkormányzati testületek tagjainak száma a település mérete szerint

A község vagy város lakosainak száma	A tanácsosok száma
– 3000 fő	9
3 001 – 5000 fő	11
5 001 – 7000 fő	13
7 001 – 10 000 fő	15
10 001 – 20 000 fő	17
20 001 – 50 000 fő	19
50 001 – 100 000 fő	21
100 001 – 200 000 fő	23
200 001 – 400 000 fő	27
400 000 fő felett	31

A másik ok az önkormányzati működés túlpolitizálása, ami a hosszú ideje tartó átmenetiséggel és a pártpolitikai küzdelmekkel függ össze (például kormánypárti polgármester – ellenzéki képviselői többség). A politikai érdekek alapján mérlegelő testület nem enged teret a szakracionális, bürokratikus egységeknek, legtöbbször még a döntéselőkészítés lehetőségét is megvonja. Az eredmény többnyire diszfunkcionális döntési mechanizmus, anarchikus ügymenet-szervezés lesz, a végrehajtás szempontjából nem mérlegelt, tehát nehezen végrehajtható vagy végrehajthatatlan döntések születnek, a testület és tagjainak mélyülő frusztrációját, feloldhatatlan konfliktusokat, elégedetlen, bizalmat veszítő helyi társadalmat eredményez.

Egy másik – az önkormányzati belső szervezeti viszonyokat befolyásoló – tényező a testület, a képviselők kapcsolatrendszere és a tisztviselők helyzete. Ebben a vonatkozásban erős differenciák léteznek főleg a kisebb és a nagyobb közigazgatási egységek között. A testületek összetétele a választások függvényében alakul, a választási rendszer tehát erősen rányomja bélyegét a testületek működőképességére.

A politikailag megosztott nagy közigazgatási egységekben a konfliktusok jelentősen korlátozzák az operativitást. A kisebb községi tanácsok testületei többnyire mentesek a pártok befolyásától, a helyi társadalom ellenőrző, informáló szerepe közvetlenül érvényesül. Nem ritka s jogilag szinte megoldhatatlan

konfliktusforrás viszont a közvetlenül megválasztott polgármester és a testület viszonyának megromlása, ami nemcsak a politikai döntést nehezíti, hanem a polgármester által irányított hivatalt is lehetetlen helyzetbe hozhatja.

A polgármester és a titkár (jegyző) közötti viszonyt az önkormányzati törvény szabályozza. A közigazgatási törvény 84. szakasza szerint: „A titkári (jegyzői) tisztséget pályázat alapján foglalják el, a kinevezés pedig a prefektus joga. A versenyvizsgát vagy vizsgát a polgármester szervezi, a törvény szerint a tisztség megüresedésétől számított harminc napon belül. A versenybizottságban vagy a vizsgáztató bizottságban kötelező módon részt vesz a polgármester, a prefektusi hivatal főtitkára, a megyei tanács főtitkára és az érintett helyi tanács által kijelölt két képviselő. A kinevező határozatot a prefektus bocsátja ki a versenyvizsga vagy a vizsga eredményének átvételétől számított tíz napon belül, és azt a polgármester közli a versenyvizsga vagy a vizsga eredményének véglegessé válásától számított három napon belül.”

Mivel a tisztség nem politikai jellegű, tevékenységi körébe igazgatásszervezési, jogalkalmazói, ellenőrzési feladatok tartoznak, a törvény a tisztségben való stabilitást biztosítja. A ciklikus politikai változások ellenére ezt a funkciót ugyanaz a személy tölti be, amennyiben megfelel a szakmai követelményeknek. A titkár tisztségének stabilitása a közigazgatási feladatok szakszerű és folyamatos ellátását szolgálja. Éppen ezért kinevezése határozatlan időre szól.

A *titkár* (jegyző) feladatköre a helyi tanács szakigazgatásának a vezetésére irányul. Fontos szerepe van a helyi tanács üléseinek adminisztratív előkészítésében, összehívásában. Szakmai és törvényességi szempontból ő alapozza meg a helyi tanács határozattervezeteit és döntéseit (az elfogadott határozatokat).

A közigazgatási törvény 86. szakasza szerint „A titkár (jegyző) tisztségéből való felmentését, valamint fegyelmi büntetését a prefektus végezheti el, csakis a helyi tanács javaslatára, amelyet a tisztségben lévő tanácsosok kétharmados szavazattöbbségével fogadtak el, a polgármester vagy a tanácsosok egyharmadának kezdeményezésére, egy közigazgatási vizsgálat során levont következtetések alapján.”

A titkár kompetenciája eléggé pontosan meghatározott, így kevés annak a lehetősége, hogy a titkár esetleg erősebb hatáskörrel rendelkezzen, mint a polgármester. A román önkormányzati törvény szerint egyértelműen a polgármester a közigazgatási egység vezetője.

A közigazgatási törvény szerint a *prefektus* a központi kormány képviselője a megyében, azaz központi alárendeltségű államigazgatási szerv. A francia modell alapján a megye tevékenységét a központi hatalom – a meghirdetett decentralizáció ellenére – megpróbálja ellenőrzése alatt tartani, és ennek érdekében a törvény széles jogkört biztosít a prefektusoknak.

A prefektust tevékenységében alprefektus segíti. Kinevezését a közigazgatási törvény szabályozza. A prefektust kormányhatározattal nevezik ki és mentik fel tisztségéből. Az alprefektus kinevezése és felmentése miniszterelnöki döntéssel történik a prefektus és a Közigazgatási Minisztérium javaslatára. A prefektus és az alprefektus nem lehet képviselő vagy szenátor, helyi vagy megyei tanácsos, nem tölthet be szakmai képviseleti tisztséget, más köztisztiséget vagy fizetett tisztséget, illetve szakmai tevékenységet önállóan gazdálkodó egységekben, valamint állami, illetve magántőkével működő társaságok keretében.

A prefektus egyik feladata a helyi közigazgatási szervek ellenőrzése. A kormány képviselőjének minőségében a prefektus felügyel arra, hogy a helyi tanácsok és a polgármesterek, a megyei tanácsok és elnökei a törvénynek megfelelően fejtsék ki tevékenységüket. A közigazgatási törvény 132. szakasza leszögezi, hogy a helyi közigazgatási szervek és a prefektus között nincs alá- és fölérendeltségi viszony. A valós helyzet azonban az, hogy a prefektusi intézmény felhasználható a központi érdekek érvényesítésére, az ellenőrzés bármilyen formája feltételez bizonyos működési alárendeltséget. Ennek ellenére a prefektus és a helyi közigazgatás kapcsolatában az együttműködésnek, a helyi autonómia és a törvényes hatáskörök tiszteletben tartásának kell vezető szerepet játszania.

A prefektus irányítja a minisztériumok és az egyéb központi szervek területi-közigazgatási egységeiben megszervezett dekoncentrált egységeit. A dekoncentrált szervek vezetőit a prefektus véleményezésével nevezik ki és mentik fel. Alaposan indokolt esetben a prefektus visszavonhatja a kibocsátott véleményt, és a törvény keretei között javasolhatja a vezető felmentését. Mivel ezeknek az intézményeknek (például környezetvédelmi) saját vezetőjük van, a prefektus csak összehangoló-ellenőrző munkát végez, együttműködve a szakigazgatást felügyelő, illetékes központi szervekkel.

A prefektus, ha egy helyi közigazgatási aktust törvényellenesnek tart, első lépésben fel kell szólítania az aktus kibocsátóját, hogy döntését módosítsa vagy vonja vissza. Ha ez nem történik meg, akkor a prefektusnak lehetősége van a közigazgatási bíróság előtt megtámadni az általa törvénytelennek tartott döntést. A törvényesség ellenőrzését végső soron az igazságszolgáltatás végzi el, amelynek pártatlan döntéseket kell hoznia. A megtámadott aktus, a jog szerint felfüggesztettnek tekintendő. Ezzel a „hatalommal” a prefektus gyakorlatilag bármikor élni tud és bizonyos helyi döntéseket képes „irányítani”.

A prefektúra (prefektusi hivatal) szakapparátussal rendelkezik, amelynek felépítését és feladatkörét kormányhatározattal állapítják meg.

2. Az önkormányzatok működésének nehézségei

A román alkotmányban a helyhatóságokról négy, aránylag rövid szakasz szól (V. fejezet 119–122. szakasz).

Az alkotmány 119. szakasza nem tartalmazza az Önkormányzatok Európai Chartájába foglalt alapelveket. A községi és városi hatóságokról szóló 120. szakasz sem a demokráciára jellemző legfontosabb alapelveket rögzíti, hanem inkább korlátozó jellegű kereteket határoz meg. A megyei tanácsokkal foglalkozó 121. szakasz három sora is formai kérdéseket érint. Legbővebb a prefektusi intézményről szóló 122. szakasz, amely igen kiterjedt hatásköröket sorol fel. Az alkotmány majdnem mindent kérdés szabályozását a közigazgatási törvényre hárítja, amely ugyan első szakaszában rögzíti az autonómia elvét, a későbbiekben azonban a törvény szövege nem teszi lehetővé az alapelvek európai normák szerinti alkalmazását.

Az európai charta előírásainak legnyilvánvalóbban ellentmondó szakaszok a prefektusi intézmény szabályozásában találhatók, mert

- túlzottan kiterjedt jogosítvánnyal ruházza fel,
- rendelkezik a települések vagyonáról és a helyi költségvetésről,
- a prefektust a kormány nevezi ki ellenőrzés céljából, tehát függőséget teremt a kormány és a helyi közigazgatási egység között, ezért centralizáló hatása van,
- a prefektus a helyi tanácsok feloszlását kérheti a kormánytól,
- a prefektus döntésének felfüggesztő ereje van,
- ellátja a megyei szervezetek és a dekoncentrált intézmények vezetői (tanügy, egészségügy, pénzügy, rendőrség) felügyeletét,
- kinevezi a titkárokat, jegyzőket ahelyett, hogy a helyi tanács vagy polgármester nevezné ki azokat.

A prefektusi beavatkozást a közigazgatási törvény 100. szakaszának utolsó bekezdése bátorítja leginkább, amely igen általánosan fogalmazva lehetőséget kínál a prefektusnak arra, hogy akár a választott testületek hatáskörébe tartozó kérdésekben is döntsön vagy azokat felülbírálja. A közigazgatási törvény 132. szakasza – amely szerint egyrészt a prefektusok között, másrészt a helyi és a megyei tanácsok és a polgármesterek között nincsenek alárendeltségi viszonyok – lényegében hatástalanná válik azáltal, hogy a 134. szakasz utolsó bekezdése előírja: „a prefektus eleget tesz a törvényben előírt más feladatoknak vagy a kormánytól kapott megbízásoknak is”.

A helyhatóságok nem rendelkeznek olyan jogvédelemmel, amely függetlenítené őket az aktuális kormány beavatkozásaitól, mivel a prefektus javaslatára a kormány feloszlathatja az önkormányzatot vagy felmentheti a polgármestert.

A közigazgatási törvény több előírása a *kisebbségi autonóm közösségek* kialakulását és fejlődését akadályozza.

A 2. szakasz első bekezdése ellentétes az Önkormányzatok Európai Chartájával. A közigazgatási törvény szerint „a területi közigazgatási egységek a községek, városok és megyék”. A település elveszti autonómiáját, mivel feloldódik a községben. Egy községhez tartozó szörvány magyar falu nem rendelkezhet semmiféle autonómiával, ami elősegítené kulturális, oktatási, szociális és gazdasági fejlődését. A tanács képviseleti rendszerében, számbeli kisebbsége miatt, nem jut érvényre akarata a döntéshozásban. A nagyobb távolságra eső falvak, a távolságból adódó nehézségek miatt gyakorlatilag a végrehajtásból is kimaradnak. Ennek a diszkriminatív állapotnak a felszámolását vagy a kisebbségi vétőjog vagy a települések autonómiájának törvénybe iktatása biztosíthatná. A különválás gyakorlatilag lehetetlen, hiszen csak a törvényalkotó jogosult bármilyen területi módosításra. A 4. szakasz előírása szerint a községek, a városok és a megyék kijelölése csakis törvényben történhet. Az európai charta 5. szakasza szerint a helyi közösségek területének határait csak a lakosok akaratának figyelembevételével lehet kijelölni. A törvény ugyan előírja, hogy különösen fontos kérdésekben helyi népszavazás útján kérhető a lakosság jóváhagyása, azonban a referendum kérdését semmi sem szabályozza, sem azt, hogy mi nevezhető „különlegesen fontos kérdés”-nek.

A közigazgatási törvény 2. szakaszának első bekezdése főleg a tömbmagyar-ság, a Székelyföld autonómia-törekvéseinek korlátozására született, amely kimondja, hogy „az említett elvek alkalmazása nem sértheti Románia egységes állam jellegét”. Erre való hivatkozással – egyelőre – a kormány a régiók megerősödését is akadályozza.

Mindebből következik, hogy a helyhatósági törvény nem teremt lehetőséget a kisebbségek autonómia-törekvéseire, sőt visszalépést jelent a régebbi szabályozásokhoz képest is. Az autonómiának Romániában elvileg két formája érvényesül:

- az adminisztratív autonómia: saját ügyek önálló igazgatásának joga, a helyi szervek választhatósága, önálló szervek, intézmények létrehozásának joga saját ügyeik megoldására;
- pénzügyi autonómia: a rendelkezésére álló pénzeszközök önálló felhasználásának, a pénzeszközök megteremtésének joga. A pénzügyi autonómia eszköze a helyi költségvetés. Érvényesülésének korlátai: a kedvezőtlen gazdasági helyzet, a költségvetési pénzek jelenlegi elosztási rendszere.

A törvényi szabályozáson kívül latens, szubjektív diszkriminációról is beszélhetünk. Ismert tény, hogy a „tömbmagyar” megyékben is több a román tisztségviselők száma, mint a lakosságban nagy többséget képviselő magyaroké. Ez az aránytalanság valós tényező az intézményeknél, az állami vállalatoknál éppen úgy, mint a helyhatóságoknál. A prefektusi hivatalok és a közintézmények élén általában román nemzetiségű vezetők vannak. Az előbbiekből adódóan fennáll az anyagi források diszkriminatív feloszlásának lehetősége is. A közigazgatási törvény nem szabályozza kellően a helyi vagyon kezelésének módjait sem.

A helyi önkormányzatok főbb problémái az alábbiakban összegezhetők:

- a központi alapoktól való függés,
- a helyi adókból befolyt összegek alacsony szintje,
- a települések tisztázatlan vagyoni helyzete,
- a földtörvény hiányossága és alkalmazásának elhúzóda,
- a helyi érdekeltségű vállalatok megyei alárendeltsége,
- lakásproblémák,
- infrastrukturális gondok,
- környezetvédelmi gondok,
- ellentétek a helyi tanács és polgármesterek, valamint prefektusok között,
- eltávolodás a választóktól,
- ellentétek megye–város, megye–község és község–faluk között,
- etnikai problémák,
- testvérvárosi, testvértelepülési kapcsolatok fenntartásában mutatkozó törvénykezési hiányosságok,
- a helyhatóságok egyesülési jogának hiányos szabályozása.

A román területi igazgatás az elmúlt évtizedben jelentős változásokon ment keresztül. A szocializmus idejének központosított rendszerét a központi, megyei és a helyi kormányzatok közötti hatalom- és erőforrás-megosztás váltotta fel. A megyei és települési közigazgatási egységek (önkormányzatok) számos hatáskörrel és forrással rendelkeznek. Az intézményi fejlődés azonban egyenlőtlenül és meglehetősen ellentmondásos módon alakult az 1990-es rendszerváltás után.

A középszintet képviselő megyei önkormányzatok előjogai megmaradtak, a helyi szintre egyre nagyobb teher hárult, és a helyi önkormányzatoknak támogatásért a megyei és a központi kormányzathoz kellett és kell fordulniuk. Ez erős vertikális függőség kialakulását eredményezte elsősorban a megye, másodsorban pedig a központi kormányzat irányában.

A román önkormányzatok általános felhatalmazást kaptak a helyi közügyek gyakorlására, döntéseik nem igényelnek konkrét hatásköri címzettséget. A sza-

badság alkotmányjogi biztosítékai között szerepel a törvényben rögzített logika, hogy az önkormányzatok feladatvállalásának csak más szerv megállapított hatásköre szab gátat. Mivel más szervek hatáskörei vonatkozásában azonban nincs semmiféle korlát, ezzel a törvényhozó, sőt a kormány is szinte kénye-kedve szerint alakíthatja az önkormányzatok és az állam közötti munkamegosztást.

Az önkormányzatok által ellátható helyi közügyek minimális köre alkotmányjogilag tisztázatlan maradt, így elvileg bármikor csökkenthetővé vált azzal, ha más szervezet hatáskörét állapítja meg központi norma. E szabályozási réssel a központi, különösen a kormányzati hatalom előszeretettel élt és él ma is. A területi feladatok, a „helyi közügyek” egy része állami szervek kezébe került, többnyire dekoncentrált közigazgatási szerv alapítása formájában.

Az előbbi alkotmányjogi problémával rokon az, hogy az állam és az önkormányzatok között nem alakult ki valamilyen koncepcionális határvonal a tekintetben, hogy melyik milyen kötelezettséget vállal az állam-, illetve lakópolgárral szemben. Teljesen esetlegessé vált az is, hogy az állam az önkormányzatokat milyen feladat ellátására kötelezi, illetve kötelezheti. A kötelezően ellátandó önkormányzati feladatok megállapításának logikája szerint ezek olyan állami feladatok, amelyeket az állam az önkormányzatokon keresztül teljesít.

Ennek a logikának az egyenes következménye az volna, hogy a feladatra kötelezéssel együtt járna az ellátás feltételeinek biztosítása is. E követelménynek azonban – mint a gyakorlatban bebizonyosodott – sem a jogi szabályozás, de különösen a finanszírozási gyakorlat nem tesz eleget. A közigazgatási törvény a helyi tanácsok esetében huszonöt pontban összegzi azok legfontosabb hatásköreit, de tekintve, hogy a helyi költségvetésekről szóló törvény általában később születik meg, mint ahogy a törvény előírja, a prefektusok minduntalan beleszól(hat)nak az ügyek intézésébe stb., így a hatáskörök a legtöbb esetben formálisak.

Az önkormányzati szabad feladatvállalásnak egyik oldalról a szaporodó állami szervek helyi közügyeket érintő kompetenciabővülése, másik oldalról pedig a kötelező önkormányzati feladatok ellátásának hiányzó feltételrendszere szab gátat. Az önkormányzatok helyi hatalmának közjogi feltételei körüli problémák egy része a hatáskörök megosztását érinti, azt, hogy a szabadon döntő önkormányzatok milyen területen vannak egyáltalán döntési szituációban. Ebben a kérdésben az államot, a hatalom központját meglehetősen ambivalencia jellemzi. Egyrészt centralizáló hajlama erősödik, s a költségvetési források és hatáskörök elosztásánál saját állami szerveit részesíti előnyben, másrészt viszont felismeri azt is, hogy az önkormányzatok bevonása bizonyos feladatok ellátásába kiválóan alkalmas a felelősség áthárítására.

3. A Székelyföld közigazgatási egységei

A székelyföldi három megye közigazgatási egységeinek felépítése és száma az általános romániai helyzetképbe illeszkedik (122. táblázat).

122. táblázat

Közigazgatási egységek a Székelyföldön, 2000

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Összesen
Megyei jogú város	2	2	4	8
Város	3	7	3	13
Község	34	49	90	173
Falu	122	238	486	846
Dekonzentrált szervezet	45	40	45	130

Egy községi önkormányzathoz átlagosan 4–5 település tartozik. Az átlag körüli szóródás azonban jelentős. Az egyes térségek településszerkezeti sajátosságai miatt vannak községek, amelyek egyetlen településből állnak, s vannak 10–13 falut magukban foglaló önkormányzatok is. A Hargita megyei Siménfalva községhez 14, Homoródszentmárton községhez 12, Felsőboldogfalva és Bögöz községhez 11-11 falu tartozik. A Maros megyei Mezőszűcs községet 15, Mezőbándot 13, Mezőpagocsát 10 falu alkotja. A legkisebb településszámú községi önkormányzatok Kovácsna megyében vannak, mindössze két községhez (Nagyborosnyó és Uzon) tartozik ötnél több falusi település.

A *közüntézmények* olyan szervezeti formák, amelyek közszolgáltatásokat végeznek a lakosságnak. Ezeket az intézményeket a parlament, a kormány vagy más központi közigazgatási szakhatóság, valamint a helyi vagy megyei tanácsok határozatával hozzák létre. A közüntézmények azoknak a hatóságoknak vannak alárendelve, amelyek létrehozták őket, és amelyek kezelésbe vagy használatukba adták a tevékenységük kifejtéséhez szükséges javakat. Egyes intézmények nemzeti, mások helyi vagy megyei érdekeltségűek aszerint, hogy a közszolgáltatás, amelyet kifejtene, az egész ország lakosságának vagy csak az adott területi-közigazgatási egység lakosainak érdekeit szolgálja.

A nemzeti hatókörű közüntézményeket törvényekkel, határozatokkal vagy kormányrendeletekkel hozzák létre, szervezik újra vagy szüntetik meg, a helyi vagy megyei érdekeltségűeket pedig esetenként a helyi vagy megyei tanácsok határozataival.

A közüntézmények tevékenységi köre nagyon változatos, a lakosság sokrétű igényeit hivatottak megoldani, pl. kulturális közüntézmények, színházak, mozik, könyvtárak, filharmonikák, egészségügyi közüntézmények, poliklinikák, kórházak, szanatóriumok. Kovácsna és Maros megyének 45-45, míg Hargita megyének 40 közüntézménye van.

<i>Hargita megye közüntézményei</i>	
Prefektusi hivatal	Erdészeti és vadállományi területi felügye-
Megyei tanács	lőség
Mezőgazdasági és élelmiszer-ipari hivatal	Területi vetőmag és ültetőanyag minőség-
Állat-egészségügyi hivatal	ellenőrző hivatal
Környezetvédelmi felügyelőség	Katonai parancsnokság
Művelődési, egyháziügyi és nemzeti	Gazdasági mozgósító és területi védelem-
örökség hivatala	előkészítő szolgálat
Pénzügyi hivatal	Vízgazdálkodási hivatal
Tanfelügyelőség	Területi kisipari szövetség
Építészeti felügyelőség	Meteorológiai hivatal
Területi munkaügyi felügyelőség	Rendőrkapitányság
Munkaügyi hivatal	Polgárvédelmi felügyelőség
Közüegészségügyi hivatal	Csendőrpáncsnokság
Ifjúsági és sporthivatal	„Oltul” tűzoltócsoprt – Csíkszereda
Fogyatékosok területi hivatala	Román közúti hatóság brassói
Gyermekjogvédelmi hivatal	kirendeltsége (regionális)
Statisztikai hivatal	Távközlési hivatal
Fogyasztóvédelmi hivatal	Egészségbiztosítási pénztár
Versenyhivatal	Társadalombiztosítási és nyugdíjpénztár
Kataszteri, geodéziai és kartográfiai hivatal	Polgárvédelmi társaság
Erdészeti hivatal	

A helyi érdekű intézményeket helyi forrásokból, a megyei érdekűeket megyei forrásból, a nemzeti érdekű intézmények működését pedig nemzeti forrásból biztosítják. Léteznek olyan közüntézmények, amelyek saját fenntartásuk érdekében szolgáltatásaikat bizonyos ellenérték fejében fejtik ki. Ezen intézmények költségvetése két részre oszlik – egy része saját működési jövedelméből, a másik rész pedig a helyi, megyei vagy nemzeti költségvetésből származik. A színházakat említhetjük példaként, amelyek részben saját bevételből, részben pedig a helyi önkormányzat forrásaiból működnek.

A közüntézmények két csoportra oszthatók:

- különböző módon létrehozott közüntézmények (egészségügy, iskolarendszer),
- helyi kezdeményezésre létrehozott közüntézmények.

Példaként említhetjük a székelyudvarhelyi Tourinfo-irodát, amely Románia első ilyen típusú irodája. Az irodát székelyudvarhelyi igények alapján a városi önkormányzat hozta létre. Fenntartása az önkormányzat költségvetéséből és az iroda saját forrásaiból történik.

XIII. FEJEZET

ÖNKORMÁNYZATI FINANSZÍROZÁS

1. Románia államháztartása

A költségvetés egy meghatározott időszak (egy év) valószínűsíthető jövedelmeinek és kiadásainak összeállítása, az állam társadalmi és gazdasági tevékenységének pénzügyi alapja, a jövőre vonatkozik, a legjelentősebb pénzügyi terv, jogilag kötelező érvénye van. Az állami akarat nagyrészt a költségvetésben nyilvánul meg, a költségvetésből tűnik ki, hogy egy ország számára melyek az elsődleges célok, mire mennyi pénzt költ.

A közösségi feladatok ellátását szolgáló rendszereket együttesen államháztartásnak nevezzük. Az államháztartás nem egységes, hanem alrendszerain keresztül működik, megosztva a közösségi feladatokat és forrásokat is.

Az államháztartás alrendszerének saját érdekeik vannak, viszonylagos önállósággal, saját bevételekkel és kiadásokkal rendelkeznek. Az államháztartás alrendszerei a központi költségvetés, a helyi önkormányzatok költségvetései, a kötelező társadalombiztosítás, valamint az elkülönített alapok. A különböző szintek közti feladatmegosztás azon az elven alapul, hogy bizonyos feladatok mely szinten valósíthatók meg optimálisan, de ezt politikai megfontolások is befolyásolhatják.

Románia általános nemzeti költségvetése három részből áll: az állami (központi) költségvetés, a társadalombiztosítás és a helyi költségvetések. Ezek mellett léteznek elkülönített alapok, amelyek speciális célok megvalósítását szolgálják. A legtöbb bevételt biztosító adónemek az állami (központi) költségvetést gazdagítják. Legfontosabbak a személyi jövedelemadó, a nyereségadó (társasági adó), az áfa és a vámilletékek. A helyi költségvetés legfőbb jövedelme a helyi jellegű adók, valamint az állami költségvetésből származó támogatások. A helyi költségvetésből működtetik a helyi közigazgatási szerveket, fedezik a helyi oktatási, szociális és kulturális intézmények személyi és anyagi kiadásait, az önkormányzat területének gondozását, szépítését, valamint egyéb helyi vonatkozású kiadásokat.

A központi költségvetés elkülönített alapjait a helyi költségvetés kiegészítésére használhatják, egy részét a kormány, más részét a megyei tanácsok osztják szét a leginkább rászoruló önkormányzatoknak. Az első központi, míg a második megyei kiegészítő jellegű elosztás. A megyei önkormányzat elosztása meg-

határozott séma alapján történik, aminek az a hátránya, hogy alapját nem a lehetséges jövedelemforrások, hanem a tényleges bevételek képezik, s ezen jövedelmet az illető település lakosainak számához arányosítják. Így az önkormányzatok hajlamosak arra, hogy kevés saját bevételt tervezzenek, hiszen ha nem elégségesek ezek, úgyis kapnak kiegyenlítést a központi költségvetésből.

Az állami költségvetési javaslatot a kormány terjeszti a parlament elé jóváhagyásra. Az előterjesztést a költségvetés tervezése előzi meg. A költségvetési tervezés fázisai a következők:

- előkészítő szakasz, a gazdasági növekedés várható prognosztizálása, a bevételi, valamint a kiadási oldal alakulásának felmérése, a fő irányszámok meghatározása,
- a tervezési irányelvet meghatározó dokumentum kiadása,
- a minisztériumi, valamint az önkormányzati tervezési szakasz,
- a pénzügyminisztériumban zajló egyeztető szakasz, amely eredményeként kialakul a költségvetési javaslat, amelyet a parlamentnek nyújtanak be.

2. Az önkormányzatok pénzügyi szabályozása

A helyi önkormányzatokra – az államháztartás részeként – kettős gazdasági szerep hárul: közösségi feladatok szervezése és finanszírozása, valamint a település gazdasági fejlődésének segítése.

A központi költségvetés és az önkormányzatok közötti feladatmegosztás jellegétől függően a feladatok és azok finanszírozása az alábbiak szerint alakulhat:

- állami feladatok, amelyek állami finanszírozással történnek,
- állami feladatok, amelyek végrehajtása az önkormányzatok kötelessége, ezek finanszírozása központilag biztosított forrásokból történik,
- az állam által támogatott önkormányzati feladatok, amelyek forrása szabadon felhasználható normatív támogatás,
- az önkormányzat saját felelősségére végzett feladatai, amelyek forrását az önkormányzatok saját bevételei jelentik.

A helyi önkormányzatok bevételeit a következő tényezők határozzák meg:

- az országban létrehozott összes jövedelem,
- az eredeti jövedelemtulajdonosokat terhelő központi és helyi jövedelem-elvonás mértéke,
- a centralizált jövedelem elosztásának aránya a központi és a helyi költségvetés között.

Az önkormányzati források kialakításánál az önkormányzatok közötti esélyegyenlőséget is figyelembe kell venni az önkormányzatok eltérő kulturális, történelmi, vagyoni, gazdasági fejlődési adottságai miatt.

A központilag begyűjtött adók esetében az újraelosztásnál a következő alapelveket lehet követni:

- hatékonysági szempont, amely a legéletképesebb önkormányzatoknak kedvez,
- az esélyegyenlőség elve, ami azonos fejlődési feltételeket biztosít minden önkormányzat számára,
- a felzárkózás ösztönzése, amely a legrosszabb helyzetű önkormányzatoknak kedvez.

Minél nagyobbak a területi különbségek, annál inkább állami támogatásokból finanszírozzák a helyi önkormányzatokat a regionális fejlettségi különbségek csökkentése érdekében. Az önkormányzati források nagy részét az állami támogatások jelentik. Az állami támogatás funkciói: a helyi adók kiegészítése, a helyi szintű állami feladatok finanszírozása, bizonyos tevékenységek ösztönzése, a területi különbségek kiegyenlítése.

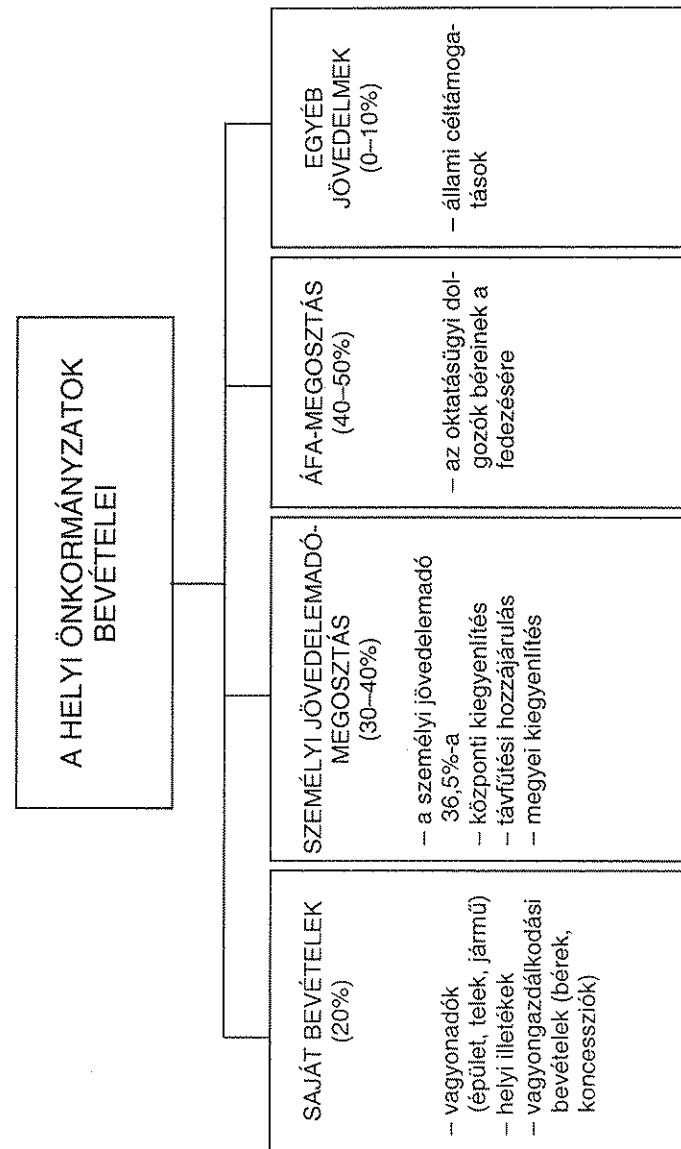
Az állami támogatás típusai:

- normatív támogatás, a helyi önkormányzatok bizonyos szempontok alapján (a népesség arányában az iskolások, az inaktív lakosság száma, az önkormányzatok jövedelem-kitermelő képessége) közvetlen, felhasználási kötöttségek nélkül kapott támogatása,
- egyedi céltámogatás, az állam által preferált, több települést kiszolgáló, nagy költségigényű feladatok finanszírozása,
- kiegyenlítő támogatás, az elmaradott települések, régiók megsegítésére szolgál.

Az önkormányzatok bevételeit és kiadásait is az adott önkormányzat költségvetése tartalmazza. A helyi költségvetés a helyi bevételek és kiadások előirányzatainak rögzítésére szolgáló, kötelezettségeket tartalmazó dokumentum, amely az önkormányzati feladatok ellátásának kereteit szabályozza. A helyi költségvetés tehát az önkormányzat működésének pénzügyi feltételeit határozza meg, ugyanakkor a rögzített előirányzatokon keresztül a helyi feladatok ellátásának irányítási, finanszírozási és ellenőrző rendszere.

Az 59. ábra a romániai önkormányzati bevételek négy legfontosabb komponensét mutatja.

A helyi önkormányzatok bevételi forrásai

Az önkormányzatok bevételeit két nagy tételbe – saját jövedelmek és a központi költségvetésből származó források – sorolhatjuk. A *saját jövedelmek* közül a legfontosabbak a lakossági adók és illetékek, a vállalati adók, valamint az önkormányzati vagyongazdálkodásból származó jövedelmek. Ezek a bevételek megközelítőleg az összjövedelem 20%-át teszik ki.

Az *állami támogatások* közül a legnagyobb részt az áfából visszajuttatott összegek jelentik (a helyi költségvetések 40–50%-a), amelyek célirányos összegek, ezeket az önkormányzatok csak az oktatásügyi dolgozók bérezésére fordíthatják. A másik nagy tételt a személyi jövedelemadóból származó forrás jelenti. Ennek nagyobb részét a településeken keletkező jövedelemadóból az önkormányzatoknak jutó 36,5% teszi ki. Ez az önkormányzatok számára a legbiztosabb és a legkiegyensúlyozottabb jövedelemforrás. Az állami támogatások harmadik formája a speciális céltámogatás, amely azonban csak eseti bevétel, megítélése legtöbb esetben politikai döntéstől függ.

A *lakossági adók* közül a legfontosabb az épületadó. Az épületadó az épületek adózandó értékének 0,2%-a városi településeken és 0,1%-a falvakban. Az adózandó értékeket a helyi tanácsok négyzetméterre az épület minőségétől függően differenciáltan határozzák meg. Az épületadó nagyságát illetően érezhető különbségek vannak a települések között. Ez annak következménye, hogy az önkormányzatoknak joguk van 50%-kal emelni vagy csökkenteni az évről-évre kiróható adó nagyságát. A telekadót négyzetméterre, a járműadót az illető jármű hengerűrtartalmának függvényében számítják.

A jogi személyek esetében az épületadó az adott épület számviteli értékének 0,5–1,0%-a. Ennek mértékét is a helyi tanács dönti el, de csak az előbb említett értékek között. Nagyon sok vállalkozás nem értékeltette fel ingatlanait, így azok számviteli értéke jóval a reális ár alatt mozog, ezáltal a ráeső adó is nagyon alacsony.

Az *áfa* visszajuttatása az állami költségvetésből a tanfelügyelőségektől kapott adatok alapján történik. A tanfelügyelőségek közlik az önkormányzatokkal az adott település oktatási dolgozóinak számát, azok beralapját, és az áfából kapott juttatás ezt az összeget fedezi.

Minden önkormányzat megkapja a területén dolgozó személyek jövedelmi adójának 36,5%-át. A jövedelemadó 16%-a a megyei önkormányzat bevétele, míg a megyében befizetett jövedelemadó 15%-át a megyei tanács köteles elosztani a leginkább rászoruló önkormányzatoknak. Így a jövedelemadónak csak 32,5%-a kerül a központi költségvetésbe. Azonban ennek is jó része (2001-ben közel 40%-a) szintén visszakérül az önkormányzatokhoz kiegyenlítő támogatás és távfűtési szubvenció formájában. A kiegyenlítő támogatás, valamint a távfűtési szubvenció összegének megyékre való szétosztása a központi költségvetés elfogadásával együtt történik a parlamentben. A fenti két összeget a megyei ön-

kormányzatok kapják meg, és az ő feladatuk, hogy azt szétosszák a helyi önkormányzatok között. Tulajdonképpen ezeknek az összegeknek az odaítélése révén történik meg a megyék közötti forrásátcsoportosítás.

Költségvetési támogatást kapnak az önkormányzatok a fogyatékos gyerekek gondozóinak a bérezésére is. E támogatás célzott támogatás, tehát csak a megjelölt feladatra lehet elkölteni. A kapott támogatás legtöbb esetben nem elegendő az adott tevékenység finanszírozására, így az önkormányzatoknak saját bevételeikből is forrásokat kell rendelkezniük a kapott támogatások mellé.

Az önkormányzati feladatokat az alapfokú oktatás, a szociális alapellátás, a helyi közutak, a közvilágítás, a településrendezés, a helyi kulturális élet megszervezése és finanszírozása jelenti. A 2001. évtől az önkormányzatok hatáskörébe került az oktatási dolgozók bérének folyósítása. Az ehhez szükséges alapokat állami költségvetésből (áfából visszaosztott összegek) biztosítják, és az önkormányzatok csak a „pénzügyi csatorna” szerepét játsszák.

A közigazgatási kiadások az önkormányzatok, polgármesteri hivatalok személyi és anyagi működési költségeit foglalják magukban.

Az oktatásügyi kiadások az alapfokú oktatás személyi, anyagi és beruházási költségeit tartalmazzák. Az alapfokú oktatáshoz az óvodák, a napközik, az általános iskolák, a szakiskolák, a szaklíceumok, a gimnáziumok, valamint az ezek mellett működő diákotthonok tartoznak.

Az egészségügyi fejezet csak az adott településen működő bölcsődéket, ezek személyi és anyagi kiadásait tartalmazza.

A kultúra és a vallás fejezet a következő intézmények és tevékenységek finanszírozását jelenti: a településeken működő színházak, művelődési házak, könyvtárak, múzeumok, a helyi ifjúsági, turisztikai és sportélet, valamint az egyes vallási tevékenységek.

A szociális ellátás fejezetbe tartozik a szülési segélyek folyósítása, a szegények étkeztetése, az éjszakai menhelyek működtetése, az államilag garantált minimálbér biztosítása, fűtéspótlék fizetése a rászorulóknak, a fogyatékosok gondozóinak bérezése és egyéb szociális jellegű tevékenységek.

A városfejlesztés a legnagyobb súlyú fejezet. Magában foglalja a települési közutak karbantartását, a közvilágítást, a köztisztaságot, a zöldövezetek karbantartását, a csatornázást és minden más, városműködtetéssel kapcsolatos tevékenységet. Ugyancsak ennek a fejezetnek része az önkormányzatok által megvalósított beruházások finanszírozása is. A mezőgazdasági fejezet csak egy mezőgazdasági iroda működési költségeit tartalmazza.

Az egyéb tevékenységek fejezetbe kerülnek a polgárvédelmi tevékenységek, a különleges rendeltetésű adók felhasználása, bizonyos összegek más költségvetésekbe való átutalása, a felvett hitelek, valamint ezek kamatainak törlesztése.

3. A Székelyföld költségvetési bevételei

A székelyföldi megyék a romániai önkormányzati bevételek 5,6%-ával rendelkeznek. Az egy lakosra jutó önkormányzati bevételeket illetően a székelyföldi megyék az országos átlag felett vannak (123. táblázat). Hargita megye vezeti a listát a három megye közül. A romániai megyék helyzetét a 60. ábra mutatja.

Bukarest és Constanța megye jóval az országos átlag fölött van, míg a legszegényebb megyék alig érik el a leggazdagabb megyék bevételeinek felét. A legkevesebb egy lakosra jutó önkormányzati bevételt mutató megyék a Kárpáton kívül helyezkednek el, Erdély eléggé homogén képet mutat. A legjobb bevételi adottságokkal Brassó, Szeben, Kolozs, Bihar, valamint Temes megyék rendelkeznek.

Az önkormányzatok három legfontosabb bevételi forrása más-más tényezőkre enged következtetni. Az önkormányzatok saját jövedelme legnagyobb részt vagyonadókból keletkezik, ami a vagyoni helyzetet mutatja, a személyi jövedelemadó az egyes megyék lakosainak a jövedelmére utal, az áfa pedig a megye vállalkozásainak gazdasági erejét fejezi ki. Ugyanakkor ezek vizsgálatán keresztül lehet következtetni a központi kormányzat által alkalmazott forrásátcsoportosításra is, vagyis a különböző megyék esetében a saját jövedelmek területén jelentkező különbségek csökkentésére.

A saját bevétel legfontosabb összetevője a lakosság, valamint a vállalkozások által fizetett épület-, telek- és járműadó. Ezen kívül még bizonyos engedélyezési és más illeték is a saját bevételek részét képezi, de a legnagyobb részarányt a vagyonadó képviseli. A 124. táblázatban a saját bevételek megvalósulását látjuk a székelyföldi megyék esetében, valamint ugyanezt egy lakosra számítva.

Az egy lakosra jutó saját jövedelmet vizsgálva a székelyföldi megyék – nem nagymértékben –, de elmaradnak az országos átlagtól. A 61. ábrán a három megye helyzetét vizsgálhatjuk meg az ország egészéhez viszonyítva.

123. táblázat

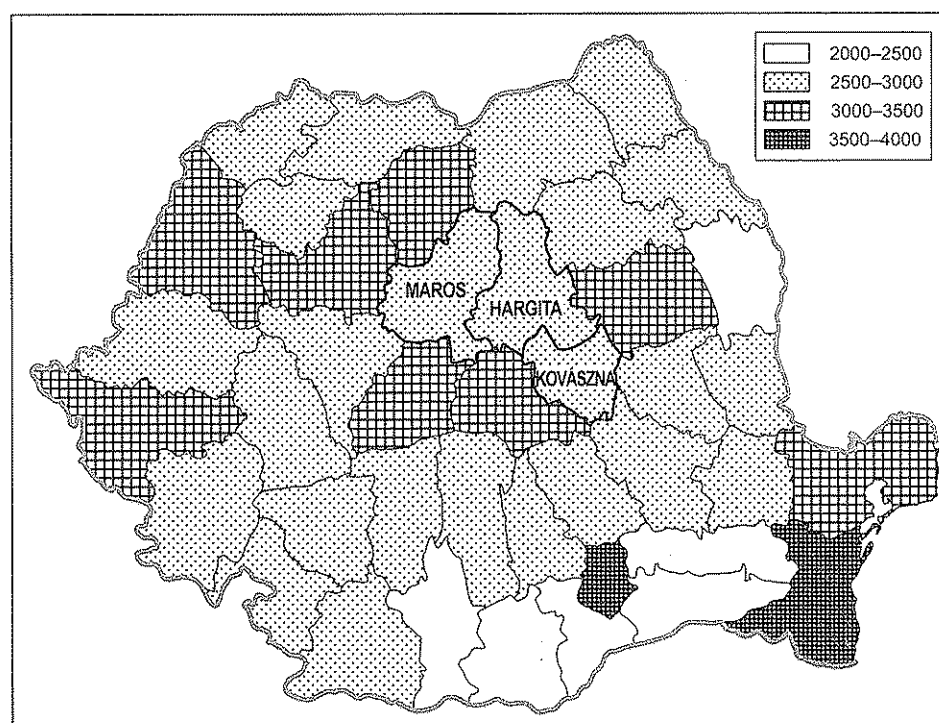
Önkormányzati bevételek, 2001

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Románia összesen
Önkormányzati bevételek összesen, milliárd lej	639,8	997,1	1 652,9	58 799,6
Egy lakosra jutó önkormányzati bevétel, ezer lej	2 775,4	2 914,5	2 747,7	2 618,2

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai.

60. ábra

Az egy lakosra jutó önkormányzati bevétel, 2001, ezer lej

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

124. táblázat

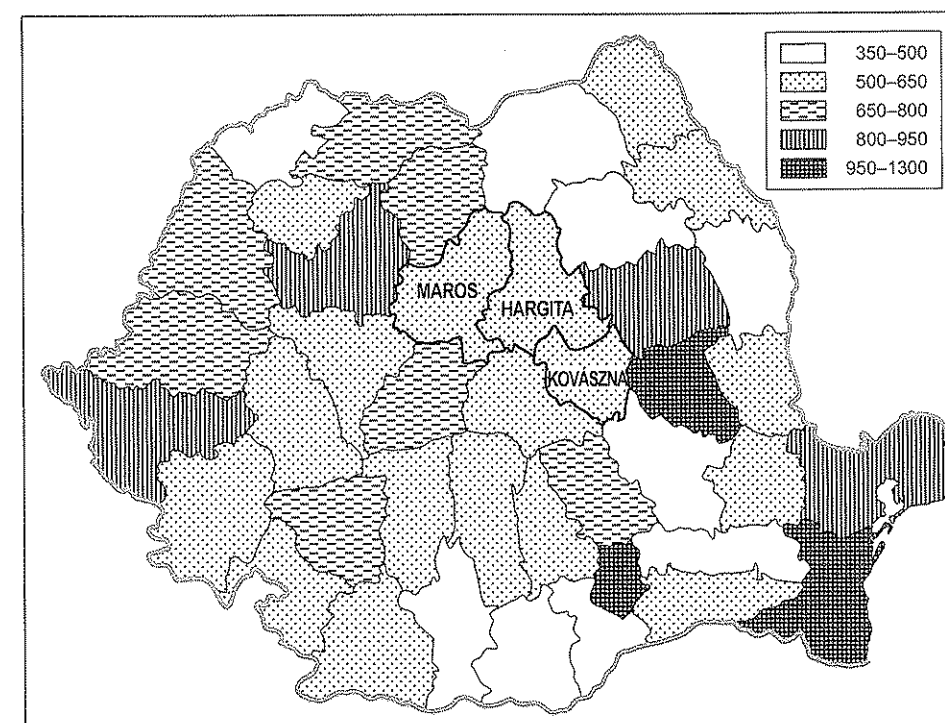
Az önkormányzatok saját bevételei, 2001

Megnevezés	Kovászna megye	Hargita megye	Maros megye	Románia összesen
Az önkormányzatok saját bevételei, milliárd lej	121,4	181,4	330,0	13 224,9
Egy lakosra jutó saját bevétel, ezer lej	526,6	530,1	548,6	588,9

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

61 ábra

Az egy lakosra jutó önkormányzati saját bevétel, 2001, ezer lej

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

Az ország megyéi között nagyok a különbségek a saját jövedelmek területén. A legerősebb megyék saját bevételei a leggyengébbeknek az ötszörösét érik el. Ez esetben is a Kárpátokon kívül található azoknak a megyéknek a nagy része, ahol az egy főre eső saját bevétel alig éri el az országos átlag felét, három megyében (Bukarest, Constanța, Vrancea) az egy főre eső saját jövedelem az országos átlag duplája. Erdély tekintetében homogénebb a kép, mint a Kárpátokon kívüli részen, míg a három székely megye az országos átlag alatt helyezkedik el.

A két előbbi térkép összevetésével egy fontos kérdésre kapunk választ. Nevezetesen míg az egy lakosra jutó önkormányzati összes bevételek esetében a legszegényebb és a leggazdagabb megyék közti eltérés megközelítőleg kétszeres volt, addig az egy lakosra jutó saját jövedelmeket illetően ez az eltérés szinte négyszeres. Tehát azon jövedelmeknél, amelyeket az adott megye önkormány-

zatai saját maguk állítanak elő, s amelyek a helyi gazdasági viszonyoktól függenek, jóval nagyobb az eltérés, mint a már az állami támogatásokat is magukban foglaló összes jövedelmek tekintetében. Vagyis létezik egy országos szinten működő kiegyenlítő rendszer, ami a kevés saját bevétellel rendelkező megyék számára a központi szinten történő újraelosztás révén forrásokat juttat, ezeket természetesen a gazdagabb megyék által termelt adók jelentik. S lévén, hogy a kevés saját jövedelemmel rendelkező megyék nagy része a Kárpátokon kívül helyezkedik el, ez a forrásátcsoportosítás többnyire az erdélyi megyéket érinti negatívan. A forrásátcsoportosítás az előbbi fejezetben is említett megosztott áfa, a személyi jövedelemadóból megosztott kiegyenlítő támogatások, valamint a távfűtési szubvención keresztül valósul meg.

Az önkormányzatoknak juttatott megosztott személyi jövedelemadó a helyi önkormányzatoknál maradó 36,5%-ot, a megyei önkormányzatnak jutó 16, illetve a szétosztandó 15%-ot, valamint a központi kormányzat által kiegyenlítésre és távfűtési szubvencióra szánt összegeket foglalja magában. A 125. táblázatban a három székely megye helyzetét mutatjuk be az országos átlaghoz viszonyítva.

125. táblázat

Megosztott személyi jövedelemadó, 2001, milliárd lej

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Székelyföld összesen	Románia összesen
Befizetett személyi jövedelemadó	241,0	326,5	777,5	1345,0	36 749,0
Az önkormányzatoknak juttatott személyi jövedelemadó	219,9	343,1	596,8	1159,7	29 059,2
Az önkormányzatoknak juttatott és a befizetett jövedelemadó aránya, %	91,3	105,1	76,8	86,2	79,1

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

A három székelyföldi megye a megtermelt jövedelemadó 86,2%-át kapja vissza önkormányzati támogatásként, tehát 13,8%-nyi résszel az állami költségvetést gazdagítja. Azonban ez az arány az országos átlag felett van, ami azt jelenti, hogy a három megye többet kap vissza az ezen megyék önkormányzatai által kitermelt személyi jövedelemadóból, mint országos átlagban a többi megyék.

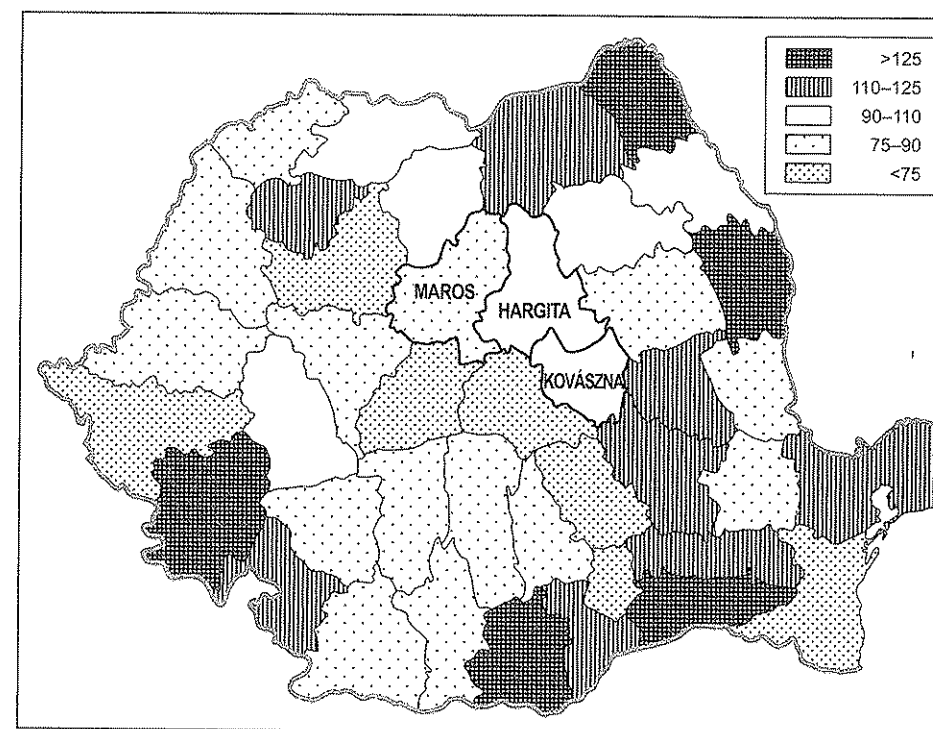
Ha a három megyét egyenként vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy Hargita megye több pénzt kap önkormányzati támogatásként, mint amennyit képes megtermelni. Ezt a különbséget a központi költségvetésből kapott magas távfűtési

szubvenció nagy mértéke magyarázza. Kovászna és Maros megye nettó adóbefizető, és csak Maros megye van az országos átlag alatt.

A három megye országos helyzetét a 62. ábra illusztrálja.

62. ábra

A befizetett és a juttatott jövedelemadó közti arány, 2001, %

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

A legtöbb, úgymond eltartott megye a Kárpátokon kívül helyezkedik el, míg Erdélyben a befizetett jövedelem utáni adó csak Szilágy és Krassó-Szörény megyékben nem fedezi az önkormányzatoknak visszaosztott összeget.

A megosztott áfa mértéke nemcsak a helyi gazdasági viszonyoktól, hanem az adott megye településeinek dolgozó pedagógusok számától is függ, a megosztott áfának kell fedeznie az oktatásügyi béreket. Ha az adott megye nem képes az áfát kitermelni, a megyék között áfa-átcsoportosításra kerül sor. Ennek ellenére van összefüggés az egyes megyék gazdasága és a megosztott áfa aránya között. Természetesen az adatok már torzulnak, hiszen a vállalkozások az áfát nem

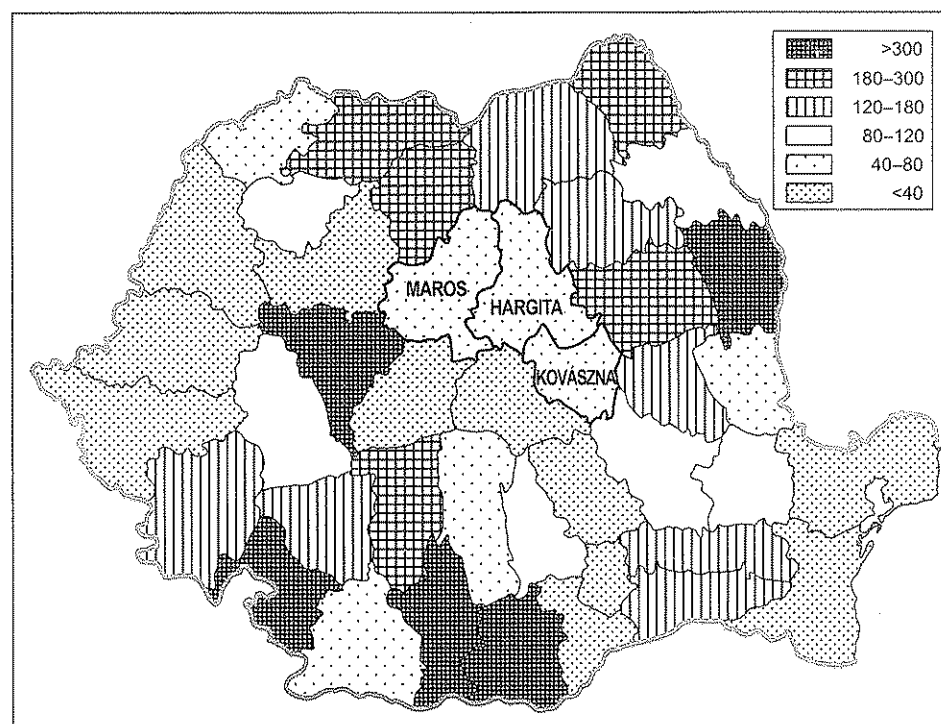
mindig azon a településen fizetik, ahol a tevékenység folyik, hanem ahová az adóigazgatási bejegyzésük szól.

A 126. táblázat alapján mindhárom székely megye több áfát fizet be, mint amennyit visszakap önkormányzati céltámogatásként, azonban a visszakapott áfa aránya mindhárom megyében jóval meghaladja az országos átlagot. A három megye együttes áfabevételének épp a fele kerül vissza, míg a maradék 50% az állami költségvetést gazdagítja. A három megye közül Hargita megye esetében a legnagyobb a visszaosztási arány. A három megye elhelyezkedését országos viszonylatban a 63. ábra érzékelteti.

Ez esetben is hasonló a helyzet az előzőhöz viszonyítva, vagyis a támogatott megyék többségében a Kárpátokon kívül helyezkednek el, de ez esetben az „eltartott” erdélyi megyék száma négy (Fehér, Máramaros, Beszterce-Naszód és Krassó-Szörény megyék).

63. ábra

A visszajuttatott és a beszedett áfa aránya, 2001, %

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

126. táblázat

A megosztott áfa jellemzői, 2001, milliárd lej

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Székelyföld összesen	Románia összesen
Beszedett áfa	565,5	543,6	1549,7	2 659	73 604
Az önkormányzatoknak juttatott áfa	268,8	419,1	632,3	1 320	21 811
Az önkormányzatoknak juttatott és a beszedett áfa aránya, %	47,5	77,1	40,8	49,7	29,6

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

A településen keletkező *személyi jövedelemadó* 36,5%-a az adott önkormányzat bevétele, de ezen felül az önkormányzatok részesülnek a visszaosztásból a felsőbb költségvetési szintekről. Tehát az egyes településeken, megyékben megtermelt jövedelem utáni adó érdekes lehet nemcsak a lakosság jövedelemtermelő képességére vonatkozóan, hanem azért is, mert az önkormányzati bevételeknek közel 20%-át ez az adónem adja.

A 127. táblázat adataiból arra következtethetünk, hogy az adott megyékben milyen mértékű jövedelmek képződnek a lakosság körében, hiszen minél nagyobb az egy lakosra jutó jövedelem utáni adóbefizetés, az annál nagyobb egy lakosra jutó jövedelmet jelent.

Mindhárom székely megye az országos átlag alatt helyezkedik el az egy főre jutó személyi jövedelemadó tekintetében. A három megye közül Maros megye áll az élen, de jóval az országos átlag alatt. A három megye helyzetét országos összevetésben a 64. ábra mutatja.

E mutató tekintetében is a legkevesebb jövedelem utáni adót megvalósító megyék nagy része a Kárpátokon kívül helyezkedik el. Az élmezőnyben szintén a szokásos megyék találhatók.

127. táblázat

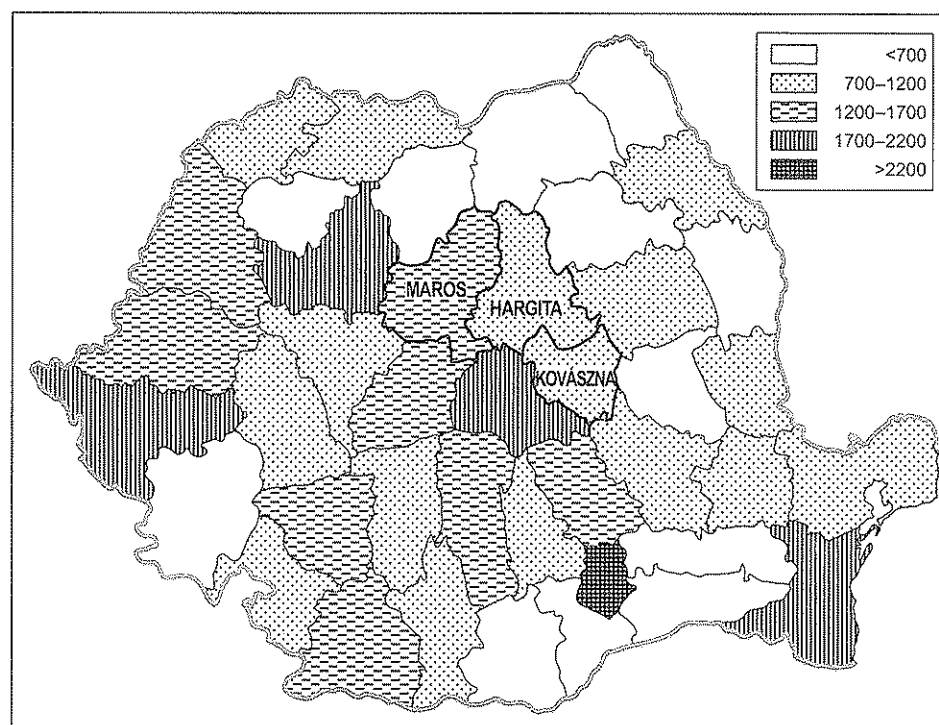
Az egy lakosra jutó jövedelemadó, 2001

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Székelyföld összesen	Románia összesen
Befizetett jövedelemadó, milliárd lej	241	327	778	1345	36 749
Az egy lakosra jutó jövedelem utáni adó, ezer lej	1041	952	1290	1145	1 628

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

64. ábra

Az egy lakosra jutó jövedelemadó, 2001, ezer lej

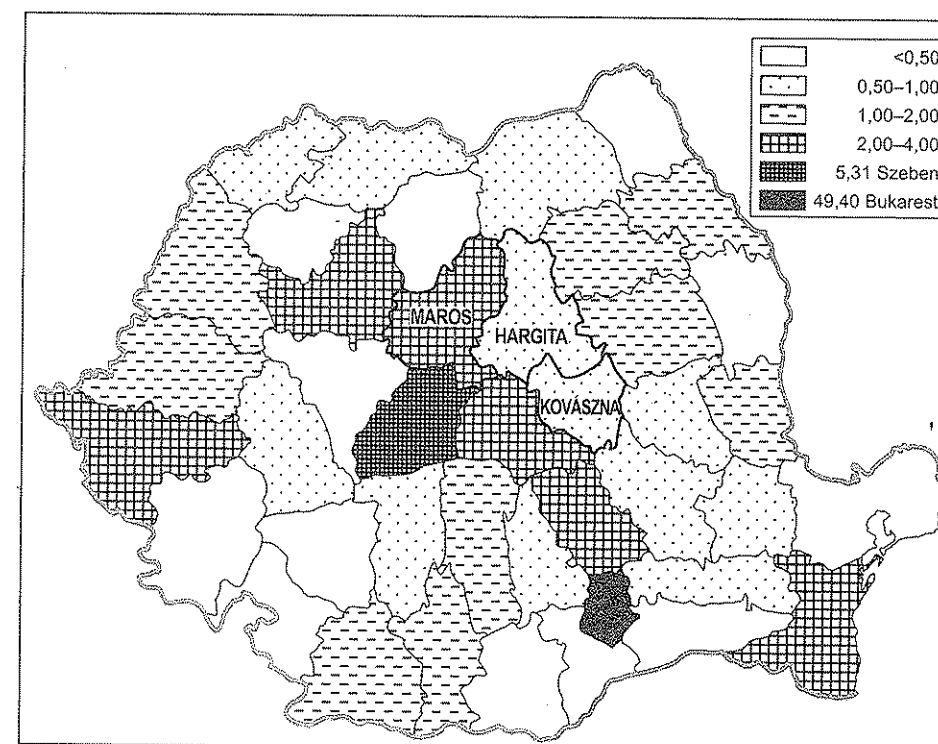
Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

A *nyereségadó* térbeni eloszlásának elemzését is torzítja, hogy ezt az adónemet a vállalatok nem azon a településen fizetik, ahol a tevékenység folyik, a profitot termelik, hanem az adott vállalat bejegyzési helyén. Ehhez társul egy másik hibalehetőség is, az exporttevékenységből származó nyereség esetében csak 5%-os adót alkalmaznak az általános 25%-os adókulccsal szemben. A 65. ábra az országos helyzetről ad képet.

Az ábrából a román gazdaság nagyfokú központosítottságára következtethetünk, hisz Bukarestben fizetik be a nyereségadó csaknem 50%-át. Ha eltekintünk Bukaresttől, a második legnagyobb adóbefizető Szeben megye a maga 5,3%-ával, amely önmagában nagyobb arányt képvisel, mint a leggyengébben teljesítő tíz megye. Ez a mutató is Brassó, Kolozs, Temes és Constanța megyék esetében a legkedvezőbb. A három székely megye közül Maros az, amelynek sikerült felzárkóznia az élvonalhoz (128. táblázat).

65. ábra

Az állami költségvetésbe befizetett nyereségadó területi megoszlása, 2001, %

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

128. táblázat

Befizetett nyereségadó, 2001

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Székelyföld összesen	Románia összesen
Befizetett nyereségadó, milliárd lej	111,7	163,6	574,3	849,6	21 991
Az egyes megyék által képviselt arány, %	0,51	0,74	2,61	3,86	100,00

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

4. A helyi költségvetés bevételei

A helyi költségvetés bevételi oldala az egyes települések, vidékek gazdasági erejéről tájékoztat. Ugyanakkor a helyi költségvetés kiadási oldala az adott vidék lakóinak értékrendszerére enged következtetni, azt mutatja, hogy a települések választott előjárói mit tartanak fontosnak a település életében, mire költik az adófizetők pénzét.

Először a székelyföldi önkormányzatok költségvetéseinek bevételi oldalát vizsgáljuk meg. A vizsgálódásunk elején a három megyére összpontosítunk, a megyei szinten összesített adatokat használva, amelyek tartalmazzák a megyei önkormányzatok költségvetéseit is (129. táblázat). Természetesen nem minden adónemet tárgyalunk egyenként, hanem csak a fontosabb csoportosítások szintjén elemezzük a bevételeket.

Az egyes jövedelemtípusok összjövedelmen belüli arányát a 130. táblázat szemlélteti.

A saját jövedelem aránya mindhárom székely megye esetében elmarad az országos átlagtól. Ezen belül is Hargita megye van a sor végén. Sokatmondóbbak az egy lakosra vetített adatok (131. táblázat).

129. táblázat

Költségvetési bevételek a Székelyföldön, 2001, milliárd lej

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Románia összesen	A Székelyföld Románia százalékában
Saját jövedelem	121,4	182,2	330,0	13 224,9	4,8
Megosztott bevételek	518,4	815,0	1 322,9	44 904,3	5,9
Ebből:					
Áfa	268,8	419,1	632,3	20 199,6	6,5
Személyi jövedelemadó	219,9	343,1	596,8	21 013,5	5,5
– jövedelemadó (36,5%)	112,6	152,0	367,7	11 183,9	5,7
– központi kiegyenlítésből	52,9	78,1	106,3	4 448,2	5,3
– távfűtésre	22,5	70,1	17,1	2 197,9	5,0
– megyei kiegyenlítésből	32,0	43,0	105,7	3 184,5	5,7
Egyéb állami támogatás	29,7	52,8	93,8	3 691,3	4,8
Összesen	639,8	997,1	1 653,0	58 799,6	5,6

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

130. táblázat

Jövedelmi arányok, 2001, %

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Románia összesen
Saját bevételek	19,0	18,3	20,0	22,5
Megosztott bevételek	81,0	81,7	80,0	76,4
Megosztott áfa	42,0	42,0	38,3	34,4
Megosztott személyi jövedelemadó	34,4	34,4	36,1	35,7

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

131. táblázat

Az egy lakosra jutó jövedelmek, 2001, ezer lej

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Románia összesen
Saját jövedelem	526	532	548	588
Megosztott bevételek	2248	2382	2199	1999
– jövedelemadó 36,5%	488	444	611	497
– központi kiegyenlítésből	229	228	176	198
– távfűtésre	97	205	28	98
– megyei kiegyenlítésből	138	125	175	141
Összbevétel	2775	2914	2747	2618

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

Az egy lakosra jutó jövedelmek esetében mindhárom megye az országos átlag felett helyezkedik el, s Hargita megye vezeti a sort. A saját jövedelmek tekintetében a helyezések átlag alattiak. A jövedelemadó 36,5%-át illetően Maros megye jóval az országos átlag felett teljesít, míg a másik két megye kevéssel az alatt. A távfűtésre kapott pénzek esetén Hargita megye messze megelőzi a másik két megyét, valamint az országos átlagot. Ennek az a magyarázata, hogy Hargita megye az ország leghidegebb vidéke, ebben a megyében jegyezték az országos hidegrekordot is. A központi költségvetésből kapott kiegyenlítések területén Hargita és Kovászna megye az országos átlag felett van, míg Maros az alatt helyezkedik el. A megyei önkormányzat a legtöbb pénzt Maros megyében osztja szét kiegyenlítő támogatás formájában a helyi önkormányzatok között.

A megosztott bevételek esetében csak a jövedelemadó 36,5%-a és a megyei kiegyenlítés tekinthető olyan bevételi formának, amely ténylegesen az adott me-

gyében keletkezik. Az áfamegosztás, a távfűtési szubvenció, valamint a központi kiegyenlítés megyék közti forrásátcsoportosítás eredménye, tehát ezeket az összegeket a központi kormányzat osztja szét a megyék közt (132. táblázat).

132. táblázat

*A bevételek közigazgatási egységek szerinti megoszlása,
2001, milliárd lej*

Megnevezés	Kovácsna megye	%	Hargita megye	%	Maros megye	%	Románia összesen	%
Megyei tanács	87,6	13,7	137,4	13,8	264,3	16,0	10 513,9	17,8
Megyei jogú városok	302,0	47,2	315,1	31,6	808,9	48,9	27 094,2	46,1
Városok	90,3	14,1	248,9	25,0	90,4	5,5	5 445,0	9,3
Községek	159,9	25,0	295,8	29,7	489,3	29,6	15 746,4	26,8
Összesen	639,8	100,0	997,1	100,0	1 652,9	100,0	58 799,6	100,0

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

Mindhárom megyében a megyei tanácsok súlya az országos átlag alatt van, egyedül Maros megyében közelíti meg azt. A megyei jogú városok jelentősége Hargita megyében visszafogottabb, mint a másik két megyében, ugyanakkor itt található a legtöbb város. Erre magyarázatként szolgál, hogy Kovászna megyében Sepsiszentgyörgy, míg Maros megyében Marosvásárhely a meghatározó tényező a megyék gazdasági életében. Ugyanilyen meghatározó szereppel rendelkező város nincs Hargita megyében, hanem, mint ahogy már említettük, itt a három nagyobb város vonzásköre határozza meg a megyét. A községek tekintetében mindhárom megye az országos átlag körül mozog.

A Székelyföld öt meghatározó jelentőségű városának bevételeit a 133. táblázat szemlélteti.

Az egy lakosra jutó bevételek a megyeszékhelyek előnyét jelzik a nem megyeszékhelyű városokkal szemben, ami leginkább a jövedelem utáni adónál érezhető hatását (134. táblázat). A jövedelem utáni adóban fellelhető nagy különbség a törvények be nem tartására is visszavezethető. Az országos, illetve a megyei székhelyű vállalatok alkalmazottai a jövedelmeik utáni adót általában nem telephelyeiken, hanem a cég székhelyét jelentő városban fizetik. Lévé, hogy legtöbb esetben e vállalatok központja a megyeszékhelyeken van, e települések esetében az önkormányzatoknak juttatott jövedelemadó rész jóval magasabb, mint más településeken, annak ellenére, hogy az adott jövedelemadó más településeken keletkezett.

A saját jövedelmek vonatkozásában Marosvásárhely és Székelyudvarhely megelőzi a másik három várost. Ez a két város élénk gazdaságával is magyarázható. Marosvásárhelyen a legmagasabb az egy lakosra jutó építményadó, de ugyanígy a gépjárműadó is. A legtöbb külső segítséget Gyergyószentmiklós kapja a megyei tanácstól távfűtésre. Ennek magyarázata, hogy Gyergyószentmiklóson a távfűtés folyékony tüzelőanyaggal történik, a többi településsel ellentétben, ahol a sokkal olcsóbb gázt használják erre a célra.

133. táblázat

*Az önkormányzati bevételek összetétele az öt városban,
2001, milliárd lej*

Megnevezés	Sepsi- szentgyörgy	Csík- szerecs	Székely- udvarhely	Gyergyó- szentmiklós	Maros- vásárhely
Lakossági adók	15,9	14,0	10,0	3,7	58,0
– építményadó	12,2	6,9	7,2	2,1	41,0
– telekadó	1,1	1,6	0,8	0,4	4,2
– gépjárműadó	1,9	1,2	0,9	0,5	6,8
– egyéb adók	0,7	4,3	1,1	0,7	6,0
Vállalkozói adók	12,9	9,8	9,5	2,7	42,9
– építményadó	8,5	5,5	7,6	1,7	26,2
– telekadó	1,2	1,8	0,6	0,1	6,5
– gépjárműadó	2,1	2,3	1,2	0,8	9,3
– egyéb adók	0,2	0,2	0,1	0,1	1,0
Bérbeadás	2,7	3,4	1,6	0,1	0,8
Egyéb jövedelmek	12,3	3,7	6,4	4,4	30,0
Saját jövedelem	42,8	30,8	27,5	10,8	131,7
Megosztott áfa	104,7	79,2	70,5	33,5	209,4
Megosztott személyi jövedelemadó	74,9	71,2	32,5	48,8	199,2
– jövedelemadó (36,5%)	54,9	57,1	28,0	6,4	191,5
– távfűtésre	15,7	11,0	4,4	35,1	7,6
– megyei tanácstól	4,2	3,1	0,2	7,2	0,1
Egyéb állami támogatás	3,4	1,9	1,4	5,0	11,0
Megosztott bevételek	182,9	152,3	104,5	87,3	419,6
Összesen	225,8	183,1	132,0	98,1	551,3

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

134. táblázat

Az egy lakosra jutó önkormányzati bevételek az öt városban, 2001, ezer lej

Megnevezés	Sepsi-szentgyörgy	Csik-szereda	Székely-udvarhely	Gyergyó-szentmiklós	Maros-vásárhely	Románia összesen
Saját jövedelem	643	665	707	509	802	588,9
– építményadó	183	148	184	99	250	n.a.
– telekadó	16	35	21	19	25	n.a.
– gépjárműadó	29	26	23	23	42	n.a.
Megosztott bevételek	2 747	3 283	2 689	4 112	2 556	2000
– jövedelemadó (36,5%)	825	1 230	719	303	1 167	498
– távfűtésre	236	237	114	1654	46	97,9
– megyei tanácstól	63	67	4	341	1	339,9
Összesen	3 390	3 947	3 396	4 621	3 359	2 618

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

A bevételeknek a költségvetésen belül elfoglalt arányait az öt város esetében a 135. táblázat mutatja.

A táblázatból kitűnik, hogy Marosvásárhelyen és Udvarhelyen a legnagyobb a helyi elvonás aránya, s ugyancsak itt járulnak hozzá legnagyobb mértékben a helyi vállalkozók a közkiadások finanszírozásához. Az állami támogatás mértéke Gyergyószentmiklós esetében a legnagyobb az előbb említettek miatt. A lakosság Marosvásárhelyen leginkább a közkiadásokból vállal magára, míg Gyergyószentmiklós esetében ez kisebb mértékben tapasztalható.

135. táblázat

Bevételi arányok az öt városban, 2001, %

Megnevezés	Sepsi-szentgyörgy	Csik-szereda	Székely-udvarhely	Gyergyó-szentmiklós	Maros-vásárhely	Románia összesen
Saját jövedelem	19,0	16,8	20,8	11,0	23,9	22,5
Lakossági adók	7,1	7,6	7,5	3,7	10,5	n.a.
Vállalkozói adók	5,3	5,3	7,2	2,7	7,8	n.a.
Megosztott bevételek	81,0	83,2	79,2	89,0	76,1	76,4
Megosztott áfa	46,4	43,3	53,4	34,2	38,0	34,4
Megosztott személyi jövedelemadó	33,2	38,9	24,7	49,7	36,1	35,7

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

5. Az önkormányzatok kiadásai

A székelyföldi önkormányzatok a 2001. évben 3256 milliárd lejt fordítottak kiadásukra. Ez az összeg a teljes romániai önkormányzati kiadások 5,6%-a (136. táblázat).

Az egyes kiadási tételeknek az összkiadáson belül képviselt arányát a 137. táblázat, fajlagos értékeit a 138. táblázat mutatja. Mindhárom székelyföldi megyében az oktatásra és a kultúrára fordított pénzek aránya jóval meghaladja az országos átlagot, de mindez, sajnos a városfejlesztés rovására történik. A többi kiadási tétel esetén a székely megyék az országos átlag körül mozognak, a tömegközlekedés kivételével. Lévé, hogy Hargita és Kovászna megyében nincsenek százezer lakos feletti nagyvárosok, így a tömegközlekedés nem igényel olyan mértékű támogatást, mint például Maros megye esetében.

A három megyében az egy lakosra jutó oktatási és kulturális kiadások jóval az országos átlag felett helyezkednek el, miközben a városfejlesztésre szánt összegek esetében az egy lakosra jutó kiadások az országos átlag alatt szerepelnek. A szociális ellátás az országos átlag körül mozog mindhárom megyében. Az egy lakosra jutó összkiadásokat elemezve mindhárom megye az országos átlag fölött áll, tehát több önkormányzati kiadás jut egy székelyföldi lakosra, mint az országos átlag.

136. táblázat

Önkormányzati kiadások a Székelyföldön, 2001, milliárd lej

Megnevezés	Kovácsna megye	Hargita megye	Maros megye	Románia összesen	Székelyföld Románia százalékában
Közigazgatás	76,3	116,2	173,2	6 391,6	5,7
Oktatás	313,4	479,7	724,5	23 555,8	6,4
Kultúra és vallás	35,5	44,5	68,1	2 130,7	7,0
Szociális ellátás	56,3	85,8	171,8	5 865,5	5,4
Városfejlesztés	103,1	167,5	306,6	12 769,3	4,5
Tömegközlekedés	9,8	18,0	93,7	2 887,5	4,2
Egyéb tevékenységek	41,1	85,7	85,4	5 019,9	4,2
Összesen	635,6	997,3	1 623,3	58 620,3	5,6

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

137. táblázat

A kiadások megoszlása, 2001, %

Megnevezés	Kovászna megye	Hargita megye	Maros megye	Románia összesen
Közigazgatás	12,0	11,7	10,7	10,9
Oktatás	49,3	48,1	44,6	40,2
Kultúra és vallás	5,6	4,5	4,2	3,6
Szociális ellátás	8,9	8,6	10,6	10,0
Városfejlesztés	16,2	16,8	18,9	21,8
Tömegközlekedés	1,5	1,8	5,8	4,9
Egyéb tevékenységek	6,5	8,6	5,3	8,6

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

138. táblázat

Az egy lakosra jutó kiadások megoszlása, 2001, ezer lej

Megnevezés	Kovászna megye	Hargita megye	Maros megye	Románia összesen
Közigazgatás	331,1	339,8	287,9	284,6
Oktatás	1359,3	1402,0	1204,5	1048,9
Kultúra és vallás	153,9	129,9	113,2	94,9
Szociális ellátás	244,4	250,8	285,6	261,2
Városfejlesztés	447,3	489,4	509,6	568,6
Összesen	2756,9	2915,0	2698,5	2610,2

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

A következőkben a kiadások összetételét az öt város esetén vizsgáljuk (139. táblázat).

Az egyes feladatokra költött összegek költségvetésen belüli arányát a 140. táblázat mutatja.

Az utóbbi táblázatból is kitűnik Székelyudvarhely iskolaváros jellege, költségvetésének legnagyobb hányadát az oktatással kapcsolatos kiadások jelentik. Szociálisan a gyergyószentmiklósiak a legérzékenyebbek, ugyancsak ők költenek a legtöbbet városfejlesztésre és városüzemeltetésre, míg ez utóbbi területen az udvarhelyiek elmaradnak a sorból. Gyergyószentmiklóson a városfejlesztés ily nagymértékű aránya a távfűtési rendszer már korábban említett jellegzetességéből adódik, vagyis, hogy sokkal több pénzbe kerül a folyékony üzemanyagú

távfűtési rendszer fenntartása, mint a más városokban használt gázé. A kultúra területén Marosvásárhely és Gyergyószentmiklós áll a sor végén. Marosvásárhelynél ez azzal magyarázható, hogy a városban működő kulturális intézmények egy jelentős részét a Maros Megyei Tanács költségvetéséből finanszírozzák.

Az egy főre jutó kiadások is érdekes következtetésekhez vezetnek (141. táblázat).

139. táblázat

Önkormányzati kiadások az öt városban, 2001, milliárd lej

Megnevezés	Sepsi-szentgyörgy	Csík-szereda	Székely-udvarhely	Gyergyó-szentmiklós	Maros-vásárhely
Közigazgatás	13,1	13,1	10,7	5,6	33,1
Oktatás	126,8	99,2	85,3	38,1	255,2
– személyi	101,0	77,0	69,1	32,4	204,2
– anyagi	25,9	22,2	16,2	5,7	48,1
Kultúra és vallás	14,6	13,1	7,8	2,8	5,3
Szociális ellátás	6,2	4,0	4,8	6,4	21,4
Városfejlesztés	51,6	49,3	20,7	42,7	191,1
Tömegközlekedés	4,1	0,2	–	–	17,9
Egyéb tevékenység	8,1	4,2	2,8	2,6	14,1
Összesen	224,5	183,3	132,0	98,1	538,1

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

140. táblázat

Az önkormányzati kiadások megoszlása, 2001, %

Megnevezés	Sepsi-szentgyörgy	Csík-szereda	Székely-udvarhely	Gyergyó-szentmiklós	Maros-vásárhely	Románia összesen
Közigazgatás	5,8	7,2	8,1	5,7	6,2	10,9
Oktatás	56,5	54,1	64,6	38,8	47,4	40,2
Kultúra és vallás	6,5	7,2	5,9	2,8	1,0	3,6
Szociális ellátás	2,8	2,2	3,6	6,5	4,0	10,0
Városfejlesztés	23	26,9	15,7	43,5	35,5	21,8
Tömegközlekedés	1,8	0,1	–	–	3,3	4,9
Egyéb tevékenység	3,6	2,3	2,1	2,6	2,6	8,6

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatai alapján.

141. táblázat

Az egy lakosra jutó önkormányzati kiadások, 2000, ezer lej

Megnevezés	Sepsi-szentgyörgy	Csík-szereda	Székelyudvarhely	Gyergyó-szentmiklós	Maros-vásárhely	Románia összesen
Közigazgatás	196	283	275	262	202	285
Oktatás	1904	2139	2194	1793	1555	1049
Kultúra és vallás	220	283	200	132	32	95
Szociális ellátás	94	87	123	300	130	261
Városfejlesztés	775	1064	532	2012	1164	569
Összesen	3371	3951	3396	4622	3278	2610

Forrás: Románia Pénzügyminisztériumának adatainak alapján.

Az adatok azt mutatják, hogy az öt város közül Gyergyószentmiklóson költenek egy lakosra a legtöbbet, sőt a gyergyószentmiklósi egy lakosra jutó kiadások szinte elérik az országos átlag kétszeresét. Természetesen e többlet a városfejlesztési fejezetben található, ahol a távfűtési rendszer hiányosságai az egy lakosra jutó városgazdálkodási költségeket az országos átlag több mint háromszorosára emelik. Székelyudvarhelyen és Csíkszeredában a legmagasabbak az egy lakosra jutó oktatási kiadások, míg a szociális ellátás területén ismét Gyergyószentmiklós a listavezető. A városfejlesztésben Székelyudvarhely szerepel a sor végén.

Az önkormányzati költségvetés és az adórendszer vizsgálata alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a Székelyföld – a közhiedelemmel ellentétben – nem tartozik az országot eltartó régiók közé, de az ország leggyengébb vidékei közé sem. A ténylegesen jövedelemelszívó megyék jórészt a Kárpátokon túl találhatók.

Erdélyben Hargita és Kovászna megye csak néhány megyét előz meg az adóbefizetésekben, míg Maros megye felzárkózik a vezető megyékhez.

A költségvetések kiadási oldalát vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a kisebbségi lét rányomja bélyegét a helyi önkormányzatok pénzügyi politikájára. Ez abban nyilvánul meg, hogy az országos átlagnál nagyobb arányban fordítanak összegeket az oktatásra és a kultúrára, és kisebb mértékben költhetnek városgazdálkodásra és városfejlesztésre. Mindez azzal magyarázható, hogy az előbbi feladatok finanszírozása egyben a magyar identitástudat megőrzésének a záloga is.

XIV. FEJEZET

A SZÉKELYFÖLD FEJLESZTÉSÉNEK GAZDASÁG-ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI KERETEI

Előző fejezeteinkben láthattuk, hogy a Székelyföldön a kettős peremhelyzetből és a modernizáció megkésettiségből fakadó fejlettségi hátrány több kivándorlási hullámhoz is vezetett. A fejlesztéssel kapcsolatos politikai kezdeményezések azonban többnyire a tüneti kezelés szintjén kísérelték meg a székely „népfellegből” adódó kivándorlást korlátozni. A szülőföldre ragaszkodás morális imperatívusza határozta meg a politikusok retorikáját ebben a kérdésben is. Tudatos, összefüggő területfejlesztési politikáról azonban mindmáig nem beszélhetünk. A modernizációs erőfeszítések ellenére az elvándorlás hullámszerűen, mikor erősebben, mikor gyengébben jelentkezett, de folyamatosan jellemezte a térséget az elmúlt százötven évben. Jelenleg a kivándorlás erőteljesebb a magyar lakosság soraiból, míg a románok bevándorlása tapasztalható. A fiatal nemzedékek körében a morális kötelezettségvállalás egyre kevésbé hat. A kivándorlás perspektívája meghatározza a pályakezdést is.

Erdély Romániához csatolása óta nem lehet eltekinteni attól a helyzettől, hogy a Székelyföld fejlődési esélyeit nagymértékben meghatározza a román kormány fejlesztési politikája. Ez a hatás erőteljesebb volt a szocialista centralizált tervezési rendszerben, és mindmáig meghatározó következményekkel járt. A rendszerváltozás után a piac és az Európai Unió által kikényszerített regionális fejlesztési politika – bármennyire is kedvezően hatnak az utóbbi években – nem tudták kielégíteni a komplex területfejlesztési szükségleteket.

A Székelyföld fejlesztési esélyeit meghatározó tényezőknek az alábbiakat tekintjük:

- a térség története (település- és gazdaság szerkezete),
- a regionális kultúra és identitás,
- az etnocentrikus politika,
- a román állam gazdaság- és területfejlesztési politikája,
- Magyarország regionális gazdaságpolitikája,
- a magyar kormány által a határon túli magyaroknak juttatott támogatások rendszere,
- Románia közigazgatási rendszere, a döntési kompetenciák megosztása,
- a Székelyföldön élő közösségek kezdeményezései.

XV. FEJEZET

A SZÉKELYFÖLD FEJLESZTÉSI STRATÉGIÁJÁNAK ELEMELI

A Székelyföld egészére mind ez ideig nem készültek használható fejlesztési tanulmányok, a három megye egyenként sem rendelkezik jól megalapozott, integrált fejlesztési stratégiával. Ebben a fejezetben a Székelyföld fenntartható fejlesztésének stratégia elemeit, a stratégiakészítés fő politikai opcióit vázoljuk, amelyekre az átfogó programozási, stratégiaalkotó munka támaszkodhat.

A Székelyföld stratégiai fejlesztési elemeit a következő alapelvekre célszerű építeni:

- Az elsődleges környezeti tényező az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamata, illetve Románia elkötelezettsége az európai integráció mellett. A fejlesztési stratégia minden elemének, ahol ez lehetséges, meg kell felelnie a vonatkozó európai normáknak és gyakorlatnak, a decentralizáció és a szubsidiaritás elveinek;
- Annak ellenére, hogy több (legtöbbször egymással párhuzamos tevékenységű), a Székelyföld regionális fejlesztését célzó szervezet jött létre civil vagy önkormányzati kezdeményezésre, ma nincs olyan intézmény a Székelyföldön, amely letéteményese lenne a regionális programozás és fejlesztés összehangolásának, koordinálásának;
- A stratégia végrehajtása sikerének előfeltétele, hogy kialakuljon az a legkisebb közös többszörös, amely lehetővé teszi az önálló programozást a három megye alkotta régióban, és elfogadható a román hatalmi tényezők számára is;
- A Székelyföld fejlesztési tervét alapvetően a három megyére kell alapozni, a lakosság etnikai összetételét adottságként kezelve. Hosszú távon nem tartható fenn a ma még alapvetően meghatározó, etnikai törésvonalak mentén elkülönülő tervezés, amely oda vezet, hogy a területfejlesztéssel foglalkozó román vagy magyar szervezetek sok elemében egymással ütköző stratégiákban gondolkoznak. A programozást és a területfejlesztést közösen létrehozott és mindenki által elfogadott intézményes keretek közé kell helyezni;
- A fejlesztési stratégia elkészítése és végrehajtása során ki kell építeni a megfelelő kommunikációs csatornákat, és meg kell teremteni az együttműködés kereteit, elsősorban a romániai régiófejlesztésért felelős intéz-

ményekkel, de ugyanakkor építve a hasonló magyarországi intézményekkel kialakult kapcsolatokra, fel kell használni az európai regionális programozási tapasztalatokat;

- Figyelembe kell venni, hogy a stratégiai tervezés és a programozás alapját képező statisztikai adatrendszerek még sok esetben pontatlanok, illetve egyes esetekben teljességgel hiányoznak. Az adatokat ellenőrizni kell, illetve ahol ez lehetséges, törekedni kell önálló felmérések, feldolgozások készítésére;
- A stratégiakészítés, a programozás elsőrendű törekvése a létező területi és ágazati fejlesztési stratégiák figyelembevételével a többirányú összhang megteremtése kell legyen;
- Több minisztérium és egyéb állami hivatal által készített ágazati tanulmány érinti a három székely megyét, ezek a stratégiakészítés kiinduló pontjával szolgálhatnak.

Mivel Romániának még nincs kiforrott regionális politikája és elfogadott nemzeti területfejlesztési terve, a Székelyföld stratégiáját olyan nemzeti fejlesztési koncepcióban gondoljuk el:

- amelyben a gazdaság stabil fejlődésére, a regionális intézményrendszer létrejöttére számítva feltételezhető, hogy Magyarország uniós csatlakozása után a Székelyföld a kibővülő EU „kapu szerepet” betöltő, annak előnyeit kihasználó régióvá válik;
- amelyben a gazdasági szerkezetváltás, a gyorsuló innovációterjedés, a területi fejlődés jelenleginél enyhébb térbeli koncentrációja, a három megye önkormányzatainak szoros együttműködése, a közlekedési hálózat fejlődése reális célkitűzéssé teszi, hogy a Székelyföld – kölcsönös együttműködés révén formálódó integrált településhálózatra építve – a régió-szervezés egyik romániai modelljévé váljon;
- amelyben a régióval mint önálló forrásokkal és döntéshozatallal rendelkező, az EU megfelelő forrásainak fogadására is alkalmas területfejlesztési szereplővel lehet számolni, s így valós értelmet kaphat a közös problémák megoldása, a belső területi egyenlőtlenségek szolidaritáson alapuló mérséklése.

Számolni kell azzal, hogy a regionális fejlődést alapvetően meghatározó tényezők az átmenet időszakában a regionális szint intézményi, pénzügyi keretei kialakulnak, az Európai Unióhoz való csatlakozást követően lényeges változások következnek be. A Székelyföld sikeres fejlődéséhez olyan regionális fejlesztési koncepció megalkotására van szükség, amely társadalmi vitában érlelődik és széles körű konszenzus eredménye.

1. Stratégiai célok

A fejlesztési stratégia készítésénél a Székelyföld fejlődésének céljaiból és az azok megvalósítását szolgáló prioritásokból kell kiindulni. Ezt követően meg kell határozni, hogy milyen komplex programokkal lehetséges a prioritásokat megvalósítani, milyen akciókra, operatív programokra van szükség. E gondolatmenetből következően a stratégiai programok többsége komplex, ágazatközi program.

A 68. ábrán vázoljuk a Székelyföld lehetséges fejlesztési stratégiájának szerkezetét. A stratégiai célokból következő fejlesztési prioritások és az ezek mellé rendelt programelemek alkotják az átfogó régiófejlesztési tervdokumentum vázát.

1.1. Régiószervezés, intézményépítés

a) A Székelyföld programozási területi egységként való meghatározása

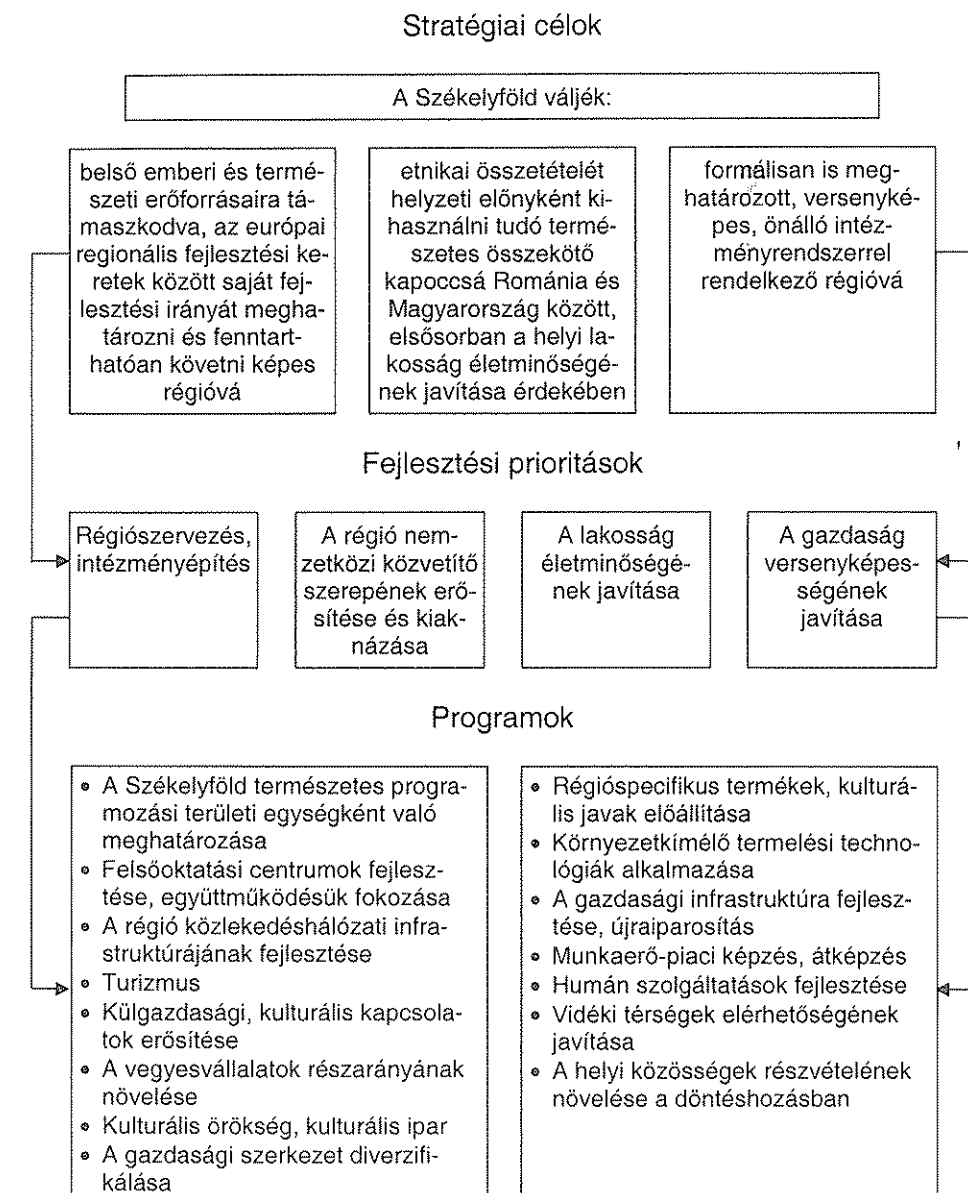
E programponiban integrált, koherens, európai keretekbe illeszthető székelyföldi területfejlesztési politika kialakítása, illetve a fő politikai opció vázolása a cél, amelyek mentén a területfejlesztési politika fenntarthatóan és versenyképesen megvalósítható. Ma még nincs általánosan mindenki számára elfogadható (még a regionális fejlesztésben dolgozó szakemberek számára sem) Székelyföld definíció. Elsőrendű feladat, hogy a régió helyi és megyei önkormányzatai, felsőoktatási intézményei, illetve a régiófejlesztésben érdekelt civil szervezetek minél előbb egyeztessenek e célból, és hozzanak létre állandó egyeztetési fórumokat, és alakítsanak ki egységes kommunikációs stratégiát a régiótudat erősítése céljából.

Intézkedések

- Azon legkisebb közös többszörös megtalálása, amely már lehetővé teszi az önálló programozást a három megye alkotta régió szintjén, de még elfogadható a román hatalmi tényezők számára is;
- Regionális konzultatív tanács létrehozása a három megyei és a helyi önkormányzatok részvételével;
- A Székelyföld konferencia intézményesítése: rendszeres időközönként megrendezendő regionális konferencia, ahol a régióépítés általános és ágazati kérdéseit egyaránt vizsgálat alá vehetik az érintettek, a civil társadalom, a közigazgatás, az akadémiai szféra képviselői;
- Székelyföldi regionális fejlesztési ügynökség létrehozása, képvisellett mindhárom megyeszékhelyen. Az ilyen irányú kezdeményezések hatékony összehangolása.

68. ábra

A Székelyföld fejlesztési stratégiájának szerkezete

b) Felsőoktatási centrumok fejlesztése, együttműködésük erősítése

A székelyföldi felsőoktatási hálózat létrehozása a térség önkormányzatainak, civil szervezeteinek egyik prioritása volt az elmúlt évtizedben, kiemelt politikai célkitűzésként szerepelt a magyar és a román kormánnyal folytatott egyeztetések során.

A régióban a felsőfokú oktatásnak egyedül Marosvásárhelyen volt hagyománya. Több megalapozó tanulmány készült, amely elemezte, alátámasztotta egy regionális felsőfokú oktatási hálózat kialakításának szükségességét. Mára e célkitűzés jórészt teljesült. A regionális felsőoktatási hálózat ritka helyzeti előnnyel rendelkezik, aminek meghatározó fontossága lehet a fejlesztésben: itt található a román és magyar felsőoktatási rendszer, e két rendszer kommunikációjának, együttműködésének eredményeit a régiófejlesztésben is lehet és kell kamatoztatni. A régióidentitás és a regionális oktatási stratégia hiányának velejárója az elmúlt évtizedben az volt, hogy a felsőoktatási intézmények telepítésének folyamatában a székelyföldi városok inkább versenytársként, mintsem egymást erősítő partnereként léptek fel.

Intézkedések

- Regionális felsőoktatási stratégia kidolgozása minden érdekelt és érintett intézmény bevonásával;
- A felsőfokú oktatási intézmények strukturált intézményes együttműködésének kialakítása;
- Kutatási és fejlesztési központok létrehozása a felsőoktatási hálózat kereiben;
- A felsőoktatási intézmények regionális munkaerő-piaci orientáltságának fejlesztése.

c) A régió közlekedéshálózati infrastruktúrájának fejlesztése

A régió közlekedési infrastruktúrája romániai összehasonlításban is nagyon rossz állapotban van, a fejlődés akadálya. A közlekedési infrastruktúra mielőbbi felújítása stratégiai feladat, e nélkül a fejlődés üteme nem növelhető.

A három megye között alkalmi együttműködés létezett és létezik a közlekedési infrastruktúra fejlesztése-karbantartása terén, de megalapozott és összehangolt regionális közlekedéshálózat-fejlesztési stratégia nem készült. A regionális érdekeknek az országos közlekedésfejlesztési stratégiákba való beépítésére lényegesen nagyobb esélyek kínálkoznak abban az esetben, ha a három megye együttesen közös stratégiát képvisel. Példának okáért a Marosvásárhely–Székelyudvarhely–Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy gyorsforgalmi út kiépítése a három megye összefogása és közös fellépése nélkül nehezen képzelhető el.

Intézkedések

- Állandó egyeztetési fórum létrehozása a három megye közlekedéspolitikában érdekelt intézményei között;
- Közös közlekedési, infrastruktúra-fejlesztési stratégia kidolgozása és operacionalizálása.

1.2. A régió nemzetközi közvetítő szerepének erősítése és kiaknázása

A Székelyföld és a Közép régió az ország központi részén helyezkedik el, és az egyetlen olyan nagyrégió, amely nem rendelkezik határ menti területtel. Következésképpen a régió csak kismértékben vagy egyáltalán nem vesz részt a határ menti együttműködést támogató európai programokban (Cross Border Cooperation, Interreg stb.). Kivételként érdemes megemlíteni Hargita megyét, amelynek sikerült a megyei tanács következetes munkájának eredményeképpen bekerülnie a Kárpátok Eurorégióba, amely többek között bizonyos forrásokhoz való hozzáférést is jelent.

a) Turizmus

A Székelyföld régió közép- és hosszú távú fejlődésének meghatározó erőssége a turisztikai ágazatban rejlő potenciál. Ezen a területen az elmúlt években jelentős fejlődés ment végbe. A vendéglátó egységek, a turisztikai programok száma és minősége, az ide látogató turisták száma folyamatosan növekedett. E pozitív folyamatoknak nem alakult ki egységesített irányítása, koordinációja.

Intézkedések

- A turisztikai vonzóerőt jelentő természeti és tárgyi objektumok feltérképezése, karbantartása, fejlesztése, elérhetőségének biztosítása;
- Egységes régiómarketing kialakítása (amelyre már van példa Romániában is több megye összefogásának eredményeképpen: pl. Dobruzsza, Alsó-Duna régió stb.).

b) Külgazdasági, kulturális kapcsolatok

A külgazdasági és a kulturális kapcsolatokat a régió nemzetközi közvetítő szerepének erősítése és kiaknázása szempontjából együtt tárgyaljuk. Mindkét területen egyértelmű a következtetés: a régió sajátosságaiban rejlő adottságok lehetővé teszik, hogy mindkét területen jelentős eredményeket lehessen elérni.

Intézkedések

- Közös székelyföldi kulturális intézet létrehozása a programok összehangolása, hatékonyabb finanszírozása és a külkapcsolatok fejlesztése céljából;
- Regionális érdekeltségű, nonprofit alapon működő befektetési társaság létrehozása, amely a régióban lévő befektetési lehetőségeket és tőkeigényt feltérképezi, megfelelő formában a nemzetközi pénzpiacokra közvetíti;
- Külképviseleti irodák létrehozása a nagyobb nemzetközi központokban.

c) A vegyesvállalatok részarányának növelése

A Romániába érkező magyar tőke nem az elsősorban magyarul beszélő területeket kereste, hanem azokat a jó üzleti lehetőségeket, amelyek már rövid távon nyereséget tudtak termelni számára. Ezt elsősorban Bukarest fővárosán keresztül tudta elérni, és másodrangú kérdés lett az üzletben a nemzeti hovatartozás: a legtöbb magyar tőke Bukarestbe, Kolozsvárra irányult és csak ezt követően érkeztek Székelyföldre, ezen belül pedig a legnagyobb értékben Kovászna megyébe. Következésképpen a vegyesvállalatok számának növekedését elsősorban a régió gazdasági adottságai határozzák meg, az etnikai tényező csak mint nyelvtudás jelent többletlehetőséget.

Intézkedések

- Kedvezménycsomag kidolgozása a vegyesvállalatok részére, amely a helyi vállalkozókat is arra serkentheti, hogy vállalkozásukhoz külföldi partnert, befektetőt keressenek;
- Regionális érdekeltségű, nonprofit alapon működő befektetési társaság létrehozása, amely a régióban lévő befektetési lehetőségeket és tőkeigényt feltérképezi, megfelelő formában a nemzetközi pénzpiacokra kiközvetíti.

d) Kulturális örökség, kulturális ipar

A Székelyföld gazdag kulturális örökségének megőrzése és bemutatása integrált szervezést igényel. A kulturális tényezők a regionális identitás alakításában kiemelkedő szerepet játszanak. A multikulturalizmus megnyilvánulási formáinak fejlesztése a régióban új munkahelyeket teremthet.

Intézkedés

- A három megye kulturális központjainak (a megyei tanácsok által fenntartott intézmények) együttműködése a következő feladatokban: a székelyföldi kulturális örökség digitális kataszterének elkészítése, program kidolgozása a kulturális örökség turisztikai hasznosítására.

1.3. A gazdaság versenyképességének javítása

a) A gazdasági szerkezet diverzifikálása

A primer ágazat jelentős helyet képvisel a térség gazdaságában. Az ágazat vállalkozóinak törekedniük kell arra, hogy minél magasabb feldolgozottságú termékeket állítsanak elő. Ennek érdekében olyan technológiák telepítésére van szükség, amely versenyképes székelyföldi árut képes szállítani az Európai Unió piacára is.

A szekunder ágazat teljesítménye emelkedő tendenciát mutat, ennek továbbfejlesztésére további tőkebevonásokra van szükség. Fontos szerepe van a székelyföldi ipari park programok beindulásának, valamint az egész vidéket átfogó gazdaságfejlesztési hálózat kialakításának, amely nyomon követi a vidék településeinek gazdasági fejlesztését, és javaslatokat tesz helyi gazdaságfejlesztési programok beindítására.

A tercier ágazatok területén figyelhető meg a legdinamikusabb fejlődés. E téren a diverzifikációt a piac, a lakossági jövedelmek és az üzleti szolgáltatások iránti igény alakíthatja.

Intézkedés

- Integrált regionális gazdaságfejlesztési stratégia kidolgozása a konkrét intézkedések és a végrehajtásukért felelős intézmények megnevezésével.

b) A gazdasági infrastruktúra fejlesztése, újraiparosítás

Az elhibázott földreform, a gazdasági szerkezetváltás nehézségei, illetve a globális gazdasági változások egyértelműen arra mutatnak, hogy a román gazdaság növekedése elsősorban az ipari termelés fokozásától, az újraiparosítástól függ. Az országnak (és következképpen a Székelyföld régióknak) gyors GDP-növekedésre van szüksége, ennek lehetősége pedig elsősorban az ipar fellendítésében rejlik.

A régió életében a mezőgazdaság hagyományosan fontos szerepet töltött be, az e szektorban foglalkoztatottak száma és aránya magas. Regionális szinten olyan gazdaságfejlesztési programokban kell gondolkodni, amelyek azt célozzák, hogy a régió mezőgazdasága fokozatosan átváltson egy, az ipart és az ipari központokat kiszolgáló szerepre.

Intézkedés

- Székelyföldi ipari park projekt. A fontosabb székelyföldi városokban foglalkoztak az ipari parkok kialakításának gondolatával. Előtanulmányok és

felmérések készültek ipari parkok létesítésére. Cél a tőke fogadására alkalmas területek kialakítása, a települések gazdasági életének jó megszervezése, környezetvédelem, valamint a köz- és az egyéni bevételek növelése. A székelyföldi városok tervezési szempontból az országos szint felett állnak. A magyarországi szakmai tapasztalatok elérhetősége és megismerése ezeket a folyamatokat a Székelyföldön gyorsabban elindította. A városok azonban területi hiánnyal és infrastrukturális gondokkal küzdenek. A települések vezetői felkészültek a parkok kialakítására, azonban a megfelelő kedvezmények hiányában lanya a befektetői kedv.

c) Régióspecifikus termékek, kulturális javak

A régióimázs kialakításának szerves része a régióspecifikus termékek célirányos marketingje. Ezen a téren közfeladatként elsősorban ezt lehet megnevezni, természetesen a minőség biztosításának felügyelete mellett. A Székelyföld átlagon felüli lehetőségekkel rendelkezik ezen a területen, kiemelve a hagyományos kézművesiparban rejlő lehetőségeket.

Intézkedések

- A régióspecifikus termékek marketingjének támogatása;
- Minősbiztosítási rendszer meghonosítása a „bóvli termékek”, a giccs piaci megjelenésének visszaszorítására.

d) A regionális innováció fejlesztése

A Székelyföldön a fejlesztési és innovációs tevékenységek kezdetlegesek. A kezdetlegesség azt is magában foglalja, hogy a bizonyos területeken létrejött innovációs intézmények viszonylag újak, a szakmai tapasztalatokat elsősorban a lelkesedés és bizonyos részsikerek pótolják.

Intézkedések

- Szakmai testület – innovációs szövetség – létrehozása, amely az egyes területeken harmonizálja az innovációs törekvéseket;
- A székelyföldi megyék jelentősebb fejlesztő intézményei együttműködésének fokozása;
- Sikeres példák más településeken való alkalmazása, a „know-how regionális szórása”: mint például a roma kisebbség körében megvalósított sikeres programok, környezetvédelmi programok, településfejlesztési stratégiák kialakítása, partnerségi programok kiterjesztése, ipari parkok, inkubátorok, szakmai szövetségek együttműködése.

1.4. A lakosság életminőségének javítása

a) Munkaerő-piaci képzés, átképzés

Hiányzik a koordináció az oktatási intézmények és a munkaerőpiac igényei között. A lehetőségekhez és az igényekhez képest kis számú munkaerő-képzési, átképzési program működik a régióban.

Intézkedések

- A munkaerőpiac befolyásolására és a három megye e téren való együttműködési kereteinek megteremtésére állandó koordinációs bizottság létrehozása a megyei munkaügyi hivatalok és az e területen aktív civil szervezetek és oktatási intézmények képviselőinek részvételével;
- A régió munkaerőpiacának irányítását megalapozó stratégia kidolgozása (a stratégia kidolgozásának intézményes koordinálását elláthatná az előző pontban említett bizottság);
- Már rövid távon elő kell segíteni a szakképző intézmények és a gazdaság szereplői közötti szoros együttműködést (a kapcsolatok intézményesülését), ezzel megfelelő alapot teremtve a szakképzés folyamatos szerkezeti és tartalmi modernizációjához;
- Lényegesen növelni kell az érettségi utáni szakképzés arányát;
- Fejleszteni kell a munkaerőpiac változásához rugalmasan alkalmazkodó felnőttoktatási, továbbképzési és átképzési rendszert;
- A munkavállalói képzési és továbbképzési programok mellett növelni kell a munkáltatók számára nyújtott szolgáltatások (alkalmazottak továbbképzése többek között például új technológia bevezetése esetén, vezetői tréningek stb.) arányát.

b) A humán szolgáltatások fejlesztése

A régió népességének egészségügyi mutatói országos és nemzetközi összehasonlításban is kedvezőtlenek. Nem elhanyagolható az összefüggés az egészségtelen életmód és a szenvedélybetegségek, valamint a kedvezőtlen egészségügyi mutatók között.

A régióban az egészségügyi ellátás minden szintje megtalálható az alapellátástól az egyetemig. A fejlesztési igények minden intézményben megjelennek, ezek összehangolása elengedhetetlen.

Intézkedések

- A regionális egészségmegőrző és egészségfejlesztő programok beindítása;
- Az egészségügyi intézményrendszer hálózatszerű fejlesztésének összehangolása és ezen intézményekben az ellátás minőségének fejlesztése;
- Javítani az egészségügyi intézmények közti együttműködést a meglévő kapacitások jobb kihasználása érdekében.

c) *A vidéki térségek elérhetőségének javítása*

A város és vidék közti fejlődésbeli különbségek csökkentése, a vidéki térségek felemelkedése mindhárom megye számára prioritást képez. A régióra egységesen jellemző, hogy az állami nagyvállalatok megszűnésével jelentősen csökkent a vidékről városba való ingázás, és az ezt kiszolgáló infrastruktúra is leépült (a városi munkát vállaló vidékiek nagyrészt beköltöznek a városba). Ennek a folyamatnak következményeként jelentősen csökkent a vidék–város kapcsolat intenzitása, ami elsősorban a vidéki térségek számára jelent hátrányt. A lemaradást fokozza a rossz közlekedési infrastruktúra és a nehézkes információáramlás.

Intézkedések

- A közlekedési infrastruktúra fejlesztésének elsőrendű prioritásként való kezelése;
- A „falugazda” intézményének létrehozása és bevezetése az erre rászoruló községekben, kistérségekben a megyei tanácsok saját forrásaiból és uniós források bevonásával;
- A teleházmozgalom mielőbbi kiterjesztése a Székelyföldre: 40–50 teleházból álló regionális teleházhálózat és az ezt kiszolgáló intézményrendszer létrehozása.

d) *A helyi közösségek részvételének növelése a döntéshozásban*

A székelyföldi emberek nagy többsége négyévente egyszer szól bele szavazatával települése, megyéje sorsának alakításába. A központosított államberendezkedés által meghonosított mentalitás eredményeképpen nem alakultak ki azok a közvetlen csatornák, amelyek lehetővé tennék a lakosság bevonását a döntéshozatalba. Ezen a területen jól irányzott adminisztratív intézkedésekkel jelentős eredményeket lehet elérni, ami a régió lakosságának közérzetét javíthatja párhuzamosan a regionális identitástudat erősítésével.

Intézkedések

- Állandó konzultatív testületek létrehozása ágazatonként a helyi közpolitikák alakítására;
- Települési és megyei lakossági információs irodák létrehozása (több településen – Sepsiszentgyörgy, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely – létezik hasonló iroda);
- Fontos kérdésekben helyi népszavazás kezdeményezése.

2. A Székelyföld stratégiai fejlesztési céljai megvalósításának lehetséges térbeli keretei

Románia uniós csatlakozási tárgyalási folyamatának felgyorsulása, a csatlakozási tárgyalások 21-es fejezetének megnyitása minden előzménynél hangsúlyosabban a napi politikai diskurzus és a szakmai viták napirendjére emelte a regionális politika problematikáját, ezen belül is különleges figyelmet szentelve a NUTS 2 régió adminisztratív hatáskörrel való felruházásának kérdéskörére.

Székelyföldi politikusok, a helyi és a megyei közigazgatás képviselői is megszólaltak e kérdésben, szakmai tanácskozásokra és konzultációkra is sor került. A megnyilatkozásokban rejlő árnyalatnyi, de sokszor lényeges különbségek arra engednek következtetni, hogy az egységes politikai álláspont kialakításához szükséges megalapozó szakmai háttér munka még várat magára. Felvetődik a kérdés: ellentét van-e az országos regionalizációs törekvések és a székelyföldi regionális érdekek között? Minden valószínűség szerint nincs, egyszerűen a jól megalapozott és egyeztetett stratégia, és ezt képviselni tudó, megfelelő felkészültségű szakemberek hiánya érezteti hatását.

A romániai közfelfogással ellentétben a székely megyék – társadalmi-gazdasági mutatóik alapján – nem tartoznak a romániai megyék élvonalába, országos összehasonlításban közepes fejlettségűek. Ugyanakkor a Közép régió teljesítménymutatói a Bukarest–Ilfov és a Nyugati régiót követően a legjobbak. Ennek az adottságnak a következtében:

- a Közép régió – jobb gazdasági-társadalmi mutatói okán – kisebb fejlesztési támogatásban részesül. Ez a székely megyéket hátrányosan érinti, hisz látszólagos fejlettségi szintjük miatt kevesebb fejlesztési forráshoz jutnak;
- Szeben és Brassó megye erőteljesebb gazdasági potenciáljának köszönhetően jelentősebb forrásokhoz jut hozzá a Közép régiónak szánt alapokból a többi megye rovására.

Az Európai Unió regionális politikája elsősorban NUTS 2 szinten célozza meg a fejlettségbeli különbségek kiegyenlítését, és főként ezen a szinten végzi a fejlesztési források elosztását is, tehát amennyiben a status quo nem változik, a hátrányos helyzet a csatlakozást követően is megmarad vagy fokozódik. Következésképpen mindhárom megye gazdasági és általános fejlesztési érdeke, hogy új regionális konstrukciót hozzon létre.

Ma még az alapvető politikai opció kérdése az, hogy szükséges és lehetséges-e a három megye szintjén közösen tervezni, ha igen, ennek milyen gyakorlati megvalósítási lehetőségei vannak. Ennek alternatívája a mai állapot, amikor a három megye egymástól függetlenül gondolkodik fejlesztési stratégiákban, csak nagyon ritkán valósítva meg (és akkor is csak pontszerű) együttműködést egymással.

A Székelyföldre két lehetséges területfejlesztési politikai változat képzelhető el:

- 1) Fejlesztési lehetőségek és stratégiák abban az esetben, ha sikerül elérni, hogy a Székelyföld adminisztratív és jogi értelemben is önálló NUTS 2 szintű régióvá váljon;
- 2) Fejlesztési lehetőségek és stratégiák abban az esetben, ha nem sikerül elérni, hogy a Székelyföld önálló, NUTS 2 szintű régióvá váljon, és a fejlesztési törekvéseket egy adminisztratív szempontból nem létező, de erős belső kohézióval rendelkező természetes régióra kell alapozni.

A két változat közti különbség egyértelmű. A Székelyföld mai viszonyai (általában a romániai régiók) jól mutatják, hogy mit jelent az önálló, jól körvonalazott fejlesztési stratégia és intézményrendszer hiánya. E folyamat beindítása nincs elkésve, tekintve, hogy a román régiófejlesztési politikát csak 1998-ban határozták meg jogi normák szintjén, illetve az első használható NUTS 2 régió szintű regionális fejlesztési stratégiák csak 1999-ben készültek el, illetve a stratégia végrehajtásáért felelős intézményrendszer és intézményközi együttműködés még nem alakult ki.

Az alapvető kérdés az, hogy melyik intézmény, szervezet, szakmai csoportosulás vállalhatja hitelesen az egyes alternatívák kidolgozását. A döntés-előkészítés a román területfejlesztési törvény értelmében a megyei tanácsok feladata. A három megyei tanácsnak arra a kérdésre kell választ adnia, hogy kívánnak-e egymással szoros együttműködésben formális régiót alkotni, és ennek érdekében intézményesen együttműködni. A folyamat magától értetődően akkor folytatódik, ha erre a kérdésre mindhárom megyei tanács igenlő választ ad. A következő lépésben el kell dönteni, hogy igénylik-e azt, hogy a Székelyföld adminisztratív és jogi értelemben is önálló, NUTS 2 szintű régióvá váljon, vagy adminisztratív szempontból nem létező, de erős belső kohézióval rendelkező

természetes régióra alapozva, a Közép régió keretében valósít meg önálló stratégiát.

Gyakorlatilag ez a döntés határozza meg a Székelyföld területfejlesztési politikájának keretét. Ezt a döntést az érintett megyék települési önkormányzataival, illetve a központi kormányzattal folytatott átfogó egyeztetések eredményeképpen kell meghozni. Abban az esetben, ha a döntés az, hogy a három megye együtt a Közép régió keretében kíván megvalósítani önálló stratégiát, elengedhetetlenül fontos az ezt lehetővé tevő közös tervezés és programozás, illetve az ezt elősegítő intézményes háttér létrehozása (közös fejlesztési konzultatív testület, fejlesztési ügynökség stb.).

A két változat között minőségi különbségek vannak. A regionális fejlesztés európai kontextusában egyértelműen megfogalmazható, hogy a Székelyföld fejlesztésének hosszú távú stratégiai céljai szempontjából az uniós régiófejlesztési, illetve területfelosztási rendszer az irányadó. A strukturálisan már kialakított, de még kevésbé működőképes román régiófejlesztési rendszer és a frissen létrehozott NUTS 2-es beosztás a csatlakozási tárgyalások folyamán változhat az alulról jövő regionális érdekek erősödése, illetve a külső politikai ráhatások, konjunktúrák következtében. A regionális felosztás a tagság után nehezen változtatható, tekintve a technikai kivitelezhetőség nehézségeit és a magas költségeket. Tehát a román régiófejlesztést szabályozó jogi és intézményes keretek módosítására vonatkozó politikai törekvéseknek a tagság elnyeréséig valóra kell válniuk. Következésképpen, ha a Székelyföld fejlesztése szempontjából a legjobb lehetőségeket kínáló első változat megvalósítására kísérlet történik, a felelős politikai képviselő azonnali feladatoként a következőket fogalmazhatjuk meg. Sürgősen meg kell kezdeni az egyeztetéseket a három megyei települési és megyei önkormányzatai között a strukturált együttműködés megalapozásának érdekében, ugyanakkor ki kell dolgozni a román régiófejlesztést szabályozó jogi és intézményes keretek módosítására vonatkozó javaslatokat, amelyek megnyitják az utat a Székelyföld önálló, NUTS 2 régióvá válása előtt. Első lépésként meg kell nevezni azokat az intézményeket, amelyek ennek a folyamatnak a kezdeményezését és végrehajtását menedzselhetik.

A második változat is sok lehetőséget rejt a közös programozás és fejlesztés szempontjából, viszont az önálló NUTS 2 régió változathoz képest teljesen más alapelveken nyugszik:

- A három megye önkéntes, célirányos együttműködésén alapszik;
- Az együttműködés kereteit teljességgel a közös programozási és fejlesztési tevékenységben résztvevő intézmények határozzák meg;
- A régió érdekérvényesítési lehetősége a közös álláspont kialakításának és képviselésének képességében rejlik;

- A három megye szintjén történő programozási tevékenységnek, illetve a régió fejlesztési stratégiájának alkalmazkodnia kell a Közép régió fejlesztési stratégiájában foglaltakhoz;
- A három megyei tanácsnak és a területfejlesztés más regionális szereplőinek (a települési önkormányzatoknak, a civil és a gazdasági szektor képviselőinek) széles támogatottsággal bíró „Székelyföld fejlesztési konzorciumot” és a programozás technikai és menedzsment háttérét biztosító regionális fejlesztési ügynökséget kell létrehozniuk;
- Közös stratégia kidolgozása és közös fellépés a fejezet elején említett „látszólagos fejlettségi szint” okozta hátrányok leküzdésére.

Feltevődik a kérdés, hogy eddig miért nem történtek konkrét lépések a három megye együttműködési kereteinek kialakítására, hiszen ennek lehetősége elvileg a megyei tanácsi intézményrendszer 1992. évi létrehozása óta eltelt tíz évben megvolt. Nehéz erre a kérdésre választ adni, hiszen a székelyföldi „területi autonómia”, mint a székelyföldi magyarság egyik legfontosabb politikai célkitűzése éveken keresztül a közéleti viták középpontjában állt. A lehetséges okok közül csak néhányat említünk:

- A területi stratégiákban való gondolkodás etnikai kizárólagossága: emiatt soha nem sikerült a kezdeményezést elfogadtatni a közigazgatási intézményekkel;
- Az etnikai fragmentáció: párhuzamos és ellentmondó magyar és román „Székelyföld” stratégiák (ezek elsősorban „nemzeti” és nem területfejlesztési stratégiák);
- A magyar közegen belüli (főleg önkormányzati téren megnyilvánuló) politikai konfliktusok;
- A közös területfejlesztési politika, programozás szükségességének és jelentőségének fel nem ismerése;
- A felkészült területfejlesztési szakemberek hiánya;
- Az intézményes kezdeményezés hiánya.

A Székelyföld régió fejlesztési tervében a lakosság etnikai összetételét adottságnak kell tekinteni. A területfejlesztés és a programozás egy adott földrajzi terület vagy régió minden lakosára azonos mértékben vonatkozik. A Székelyföld esetében sem lehetséges külön román vagy magyar fejlesztési stratégia követése.

Jogos a kérdés, hogy akkor mi célt szolgál a három megye alkotta Székelyföld régió formális megfogalmazása, miért szükséges és indokolt a programozás és a stratégiakészítés ezen a szinten. A válasz, amit ma erre a kérdésre a legtöbb régióbeli közéleti személyiség azonnal megfogalmazna, alapvetően téves: „A

cél az, hogy a magyarok legyenek többségben, és kézbe vehessék saját sorsuknak irányítását.” Amennyiben ezt helyes válasznak fogadnánk el, joggal merülne fel a kérdés, hogy a két magyar többségű megye esetén miért nem sikerült eredményeket elérni, hiszen semmi nem tiltja és nem tiltotta eddig sem önálló fejlesztési stratégiák kidolgozását vagy fejlesztési intézmények létrehozását (pl. az Arad és a Temes megyei tanácsok létrehozta, és saját költségvetésükből fenntartanak megyei fejlesztési ügynökségeket). Az említett téves gondolkodás viszont azt a veszélyt hordozza magában, hogy a régióban élő román kisebbség képviselői alapvetően ellenző magatartást tanúsítanak, ami a kezdeményezés kudarcát vetíti előre.

A felvetett kérdésre vannak azonban olyan válaszok is, amelyek biztosíthatják az átfogó támogatást a régió magyar és román lakossága részéről egyaránt:

- A döntési szint közelebb hozása az érintett térséghez, a szubszidiaritás erősítése;
- Mindhárom megyének hátránya van abból, hogy Szeben és Brassó megye fejlettségi mutatói jóval az országos átlag fölött vannak, és ezáltal a Közép régió több fejlesztési programból nem részesül;
- Mindhárom megye elégedetlen azzal, hogy a régió fejlesztési ügynöksége Gyulafehérvárra (Fehér megye) került;
- Maros megye és Marosvásárhely központi szerepet töltene be az új régióban, ami alaposan hozzájárulhat a lakossági és intézményi támogatás megteremtéséhez ebben a megyében, és a másik két megyéből is elérhetőbb, mint Gyulafehérvár;
- A programozást és a területfejlesztést közösen létrehozott és mindenki által elfogadott intézményes keretek közé kell helyezni.